COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

Olga Forș

În veșmînt de piatră

Olga
Forș

În veșmînt de piatră

Olga
Forș

În veșmînt de piatră

În românește de
L. Chelson și D. Kelson

București — 1970

Editura UNIVERS

Coperta: H. Guttman

ОЛЬГА ФОРШ
СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ
В ВОСЬМИ ТОМАХ
Том. 1
Гослитиздат
Москва-Ленинград
1962

Partea întîi

„Înveşmîntat în piatră pe vremea Ecaterinei a II-a."

Inscripţie pe Bastionul Trubeţkoi

Capitolul I

UN FOST OM

În ziua de 12 martie 1923, cînd eu, Serghei Rusanin, am împlinit optzeci şi trei de ani, s-a întîmplat ceva care mi-a nimicit sentimentele de monarhist şi de nobil. În acelaşi timp, a căzut de pe buzele mele şi ultima oprelişte, care m-a împiedicat pînă atunci să dezvălui ceea ce am păstrat în taină întreaga mea viaţă. Dar despre asta voi vorbi mai tîrziu...

M-am născut în anul 1840, am apucat vremurile a patru împăraţi şi am trăit patru mari războaie,[1]* dintre care ultimul, cel mondial, este fără de seamăn în istorie. Am fost cavalerist, m-am distins în luptele din Caucaz şi era cît pe-aci să fac carieră, dar o întîmplare petrecută în anul 1887, m-a aruncat din şa, cum s-ar spune, în mod iremediabil.

Am demisionat şi am dus o viaţă de sihastru la moşia mea, pînă ce a căzut pradă flăcărilor, în timpul revoluţiei. Moşia noastră, Ugorie, se afla în gubernia N şi se învecina cu fosta moşie a lui Lagutin.

Împreună bunicii îşi cumpărau pămînturile, bunicile împreună plănuiau să crească una nepotul, alta nepoata, să-i unească prin legăturile lui Himeneu şi astfel, firește, să contopească şi moşiile. Făcîndu-şi asemenea socoteli, ei cumpărau mereu alte pămînturi, căutînd să le armonizeze cît mai bine cu planurile ţinutului.

Da, împreună am crescut, ne-am jucat şi am învăţat eu şi Vera Lagutina. La şaptesprezece ani ascultam împreună trilul privighetorii şi ne făceam promisiuni pentru vecie. Şi totul s-ar fi rînduit, cum se obişnuia pe atunci, după voia părinţilor şi simpatia ce şi-o nutreau tinerii, dacă n-ar fi intervenit propria mea prostie. Mi-am săpat singur groapa.

În ultima vacanţă de vară, l-am adus la noi pe colegul meu Mihail. Se mutase la Petersburg în 1859 de la liceul mi-

* Notele numerotate cu cifre arabe sînt date la sfîrşitul volumului.

litar „Vladimir" din Kiev, direct în anul al III-lea ; noi, cadeții din capitală, îi priveam cam de sus pe provinciali. Mihail avea o fire retrasă, citea tot timpul. Era însă foarte chipeș, semănînd a italian : ochii îi scînteiau în orbite, iar sprîncenele le avea îmbinate la rădăcina nasului. De fel era din Basarabia, fiind, după tată, muntean ori moldovean.

Despre înfățișarea lui nu se pomenește un cuvînt în scriptele arhivei, și nici nu-i de mirare. Penitenciarele consemnează doar semnalmentele acelor deținuți, care mai au șansa să fie vreodată eliberați, aceasta cu scopul de a putea fi identificați în caz de recidivă. Soarta lui Mihail a fost însă cu totul alta : douăzeci de ani în șir, la fiecare zi de întîi a lunii, se înainta cu privire la el un raport pentru împărat : în cutare loc se află deținut cutare... Și de fiece dată împăratul binevoia să confirme propriul său ordin din 2 noiembrie 1861, prin care Mihail urma să rămînă în detențiune celulară p î n ă l a o d i s p o z i ț i e s p e c i a l ă.

Aceste ultime cuvinte, tipografia ar trebui să le spațieze, pentru a trezi măcar prin aspectul lor exterior, deosebit, atenția cititorului impasibil, preocupat de propriile sale bucurii și necazuri.

Ia aminte, cititorule, ia aminte ! Această dispoziție specială n-a urmat nici-o-da-tă !

Întemnițat fără anchetă și judecată, numai în baza unui autodenunț [2], un băiat minunat și-a petrecut toți anii tinereții și maturității, pînă la moarte, în celula Ravelin *-ului Alexeevski.

Cînd directorul departamentului de poliție, Pleve, a prezentat țarului următor, Alexandru al III-lea, același raport, a urmat înaltul ordin : dacă deținutul dorește — să fie eliberat și deportat în ținuturile îndepărtate și puțin populate ale Siberiei.

Rămîne de presupus că, în atmosfera generală de cruntă fățărnicie, directorul închisorii a prezentat această rezoluție unui alienat mintal, care-și uitase de mult pînă și propriul nume. Iar ca răspuns la solemna citire a rezoluției, Mihail, stîrnind hohotele de rîs ale paznicilor, s-a băgat pesemne sub pat, lipindu-se de zid, cum făcea mai tîrziu și în ospiciul din Kazan ori de cîte ori intra cineva în celula lui.

---

* Fort.

Doar la ultima noastră întîlnire n-a mai făcut asta, pentru că nu mai avea, se vede, putere să sară din pat. Își trăia ultimele clipe ale vieții. Dar expresia de groază din ochii larg deschiși la vederea oamenilor și chinul acestui om torturat, incapabil să mai fugă de călăii săi, m-au urmărit de-atunci zi și noapte, clipă de clipă, toată viața.

Și cum ar putea fi altfel? Doar nimeni altul decît eu însumi port adevărata vină pentru acest destin fără seamăn, pentru acest martiriu singuratic și inutil, care depășește orice închipuire.

Poate că vreun cititor, răsfoind însemnările mele, va spune că fondul delictului meu are, ca să zic așa, un caracter psihologic și că pînă și cea mai severă instanță m-ar fi achitat. Dar nu cunoaște oare cititorul cazuri cînd și oameni fără mari scrupule, deși achitați de curtea cu juri, își făceau seama, condamnați fiind de propria lor conștiință?

Misterul soartei lui Mihail stîrnise de mult interesul anchetatorilor. Unul dintre ei, căutînd să descopere taina acestei Măști de Fier rusești, adresase încă în 1905, prin intermediul presei, un apel tuturor,[3] cerîndu-le orice fel de date, care ar fi putut arunca vreo lumină în această chestiune. M-am îmbolnăvit de nervi atunci, dar n-am suflat o vorbă.

Nu eram încă destul de copt. Nu eram cel de azi. N-am putut să strig în gura mare: trădătorul lui Mihail Beideman, întemnițat fără cercetare și fără judecată în Ravelinul Alexeevski, sînt eu: Serghei Rusanin, colegul său de școală.

De curînd, au fost adunate și date publicității o seamă de documente originale de arhivă privind pe niște deținuți deosebit de importanți, învăluiți în mister pînă în ziua de azi.

Ivan Potapîci, gazda mea din cămin, are obiceiul să aducă din cînd în cînd cîte o carte. Tot el a adus și aceste foi. Le-a citit singur și mi le-a dat și mie, spunînd: „Iată istoria vieții unor martiri. Or fi ei răufăcători, dar nu poți citi despre viața lor fără să te podidească lacrimile."

Le-am luat și eu, le-am citit și le-am recitit... O, cît de crude și demascatoare sînt faptele reale înscrise în aceste scurte comunicări despre Mihail! Am simțit cum îmi fuge pămîntul de sub picioare. Parcă s-ar fi prăbușit un munte

asupra mea, strivindu-mă. La fel se întîmplă probabil şi cu artificierul care, punînd o mină pentru a nimici inamicul, e nimicit el însuşi de ea. Mina mea a fost pusă acum şaizeci şi unu de ani.

De fapt, nu se făcea ca un bătrîn ca mine, care a trăit de-a lungul domniei a patru împăraţi, să ajungă să trăiască nestingherit şi revoluţia.

De ce n-am murit ca un erou pe cîmpul de bătaie, aşa cum au murit tovarăşii mei, sau osîndit de Tribunalul revoluţionar, ca un duşman aprig, dar cinstit? Drept cine voi intra în memoria urmaşilor? Cum or să mă privească ei?

Dar, fie ce o fi: ceasul meu a bătut şi voi mărturisi tot adevărul.

Din promoţia anului 1861 n-am rămas decît doi: eu şi Goreţki al II-lea, general de infanterie, cavaler al ordinului Sf. Gheorghe, cel mai înalt grad, cu spadă de aur. În momentul de faţă, Goreţki al II-lea are carte de muncă pe numele Sava Kostrov, cetăţean din oraşul Velij, fiind îngrijitor la closetul pentru bărbaţi din incinta teatrului.

După ce a flămînzit timp îndelungat, se declară azi mulţumit de postul liniştit pe care îl are şi se laudă că a instaurat acolo o ordine exemplară, că bacşişurile îi curg gîrlă, încît îi rămîne şi pentru halva. Omul care a tocat la timpul său două averi a ajuns să se bucure azi ca un copil pentru un funt de halva.

La ultima noastră întîlnire l-am întrebat: „Mai ţii minte, frăţioare, atacul împotriva aulului Ghilho?" Bătrînul s-a înviorat, a ridicat în chip de sabie mătura ponosită cu care freca mozaicul „instituţiei" sale şi a început să-şi depene amintirile. Numai că în privinţa generalului a greşit. Nu Voinoranski, ci chiar el, Goreţki al II-lea, a ocupat acel aul în timpul unui atac vijelios.

Bătrînul s-a omis pe sine, şi-a uitat numele. La fel şi Mihail Beideman în nebunia lui îşi spunea Şevici, reţinînd o inscripţie întîmplătoare de pe zid,[4] dar eu... oare se va împlini acea prezicere ce mi s-a făcut la Paris?

Dar nu despre asta-i vorba. Deşi, cum spune un dicton chinezesc, după ce îmi voi publica însemnările, îmi voi pierde personalitatea.

Se întîmplă cîte unui om să moară, cu toate că în realitate continuă să trăiască. Mai bine zis, continuă să-şi tîrască,

mulțumită fărîmei de vlagă ce mai sălășluiește într-însul, rămășițele sale, trupul său istovit, pînă la totala descompunere.

Goreţki al II-lea călare, în faţa oştirii, cu sabia în vînt — aşa îi apăruse fotografia în ziare cu o jumătate de veac în urmă — şi acum iată-l pe acelaşi Goreţki îngrijitor de closet!

I-am dat bani pentru un sfert de funt de halva mai zilele trecute, cînd, luîndu-mi rămas bun de la dînsul, l-am sărutat, el fiind singurul care mă cunoaşte drept Serghei Rusanin.

Vreau să sper că atunci cînd acest manuscris va fi publicat şi toată lumea va afla de rolul ce l-am jucat în viaţa prietenului meu, eu nu voi mai fi printre cei vii.

Iată, am în faţă documentul fatal mie, privitor la soarta tragică a lui Mihail! Îmi voi trimite şi eu obolul comisiei de cercetare a documentelor de arhivă. Ele vor cuprinde tocmai ceea ce nu s-ar putea afla din nici o altă sursă, afară de sufletul meu pierdut.

Locuiesc într-o casă mare, cu trecut istoric. În sala cu tavanul sculptat, unde au avut loc pe vremuri baluri strălucite, am obţinut primele mele succese mondene. Mai tîrziu, cînd casa a devenit proprietate particulară, tot aici îmi goleam buzunarele, jucînd biliard cu Goreţki, care trimitea fără greş bila şi în punga din mijloc şi în colţ, fiind vestit prin clopstossurile sale. Se întîmpla uneori să ne şi îmbătăm turtă prin separeuri, aşa încît spre dimineaţă lacheii ne înveleau în mantalele noastre şi ne duceau cu trăsura acasă.

Aceste chefuri erau o urmare a suferinţelor insuportabile pricinuite de nefericita mea dragoste pentru Vera — dar despre ea voi povesti ulterior. Nespus de temerară mi-a fost viaţa în acel an, cînd Mihail, întors din armata lui Garibaldi [5], a dispărut fără urmă imediat ce a păşit pe pămîntul Finlandei şi, cum s-a aflat abia acum, a fost întemniţat pentru vecie între zidurile de piatră ale Ravelinului Alexeevski.

Dar să revenim la ordinea de zi, cum se spune azi...

Acum locuiesc în curtea a treia a acestei case, care îmi trezeşte atîtea amintiri — locuiesc la ultimul etaj, chiar sub bolta cerului.

M-a adăpostit Ivan Potapîci, fostul valet al ultimului proprietar, luîndu-mă ca dădacă la nepoatele lui.

Ivan Potapîci are numai şaizeci de ani. E un bătrîn burlac, plin de vigoare şi are două nepoţele. Noră-sa şi feciorul i-au murit de tifos, iar copiii au venit singuri la bunic — unde să se ducă în altă parte ?

În această casă se află un cămin şi o cantină. Potapîci ajută la spălatul vaselor, lucru pentru care bucătarul îi dă prînzul : trei porţii de supă şi două de felul doi. Eu mă mulţumesc cu o farfurie de mîncare şi-un codru de pîine neagră, las' să aibă copiii mai din belşug ! Căci m-am legat de ei. Doar alături de ei mi-am găsit uitarea în anii ăştia de restrişte.

Acum însă nu-mi mai arde de dînşii ; de altfel, nici ei nu mai au nevoie de mine ; după ce i-am dus o dată la şcoală, a doua oară au nimerit singuri drumul.

Potapîci, care spală cît îi ziulica de mare la vase, are o vorbă : „De cînd cu n.e.p.-ul, au prins toţi cheag, din nou murdăresc şi farfurii adînci, şi farfurii întinse".

Pînă în amurg camera noastră-i pustie. Cînd nu mă duc la „lucru", pot să m-aşez şi să scriu în tihnă. Iar „lucrul" meu e unul — cerşitul. Umblu pe Nevski Prospekt pe partea umbrită, de la podul Poliţeiski pînă la gara Nikolaevski, iar calea întoarsă caut s-o fac cu tramvaiul. Picioarele îmi dau de furcă, se umflă mereu !

Cînd umblu cu cerşitul, întîlnesc în cale multe cunoştinţe : toţi profesează aceeaşi meserie. Ei nu mă mai cunosc, dar eu îi recunosc. Cu toate că personal, după cum am mai spus, m-am retras de mult din viaţa activă, ori de cîte ori mergeam în capitală, mă interesam de noul mers al vieţii. Mi se indicau oameni de vază, aflam numele lor...

De fapt, se cunosc foarte bine unul pe altul. Dar cînd li se întîmplă să se întîlnească cu mîna întinsă, fac pe străinii. Le e mai uşor astfel.

Iată un ministru adjunct care... vinde ziare. Printre ele e unul la modă acum — „Ateistul". Dacă cumpărătorul pare inofensiv, şi are aerul unui om de altădată, vînzătorul, neputîndu-se stăpîni, îi spune : „Nu ţi-e ruşine, cetăţene, să cumperi aşa ceva ?" Iar cînd acesta i-o întoarce : „Dar dumitale nu ţi-e ruşine să vinzi aşa ceva ?" — se aprinde

la față, își furișează barba în gulerul paltonului și șoptește : „De nevoie o fac !“

La drept vorbind, în van flecăresc eu despre toate astea. La treabă ! În ultimul timp îmi vine greu să-mi exprim gîndurile curgător și într-o ordine deplină. De cînd sînt mereu printre copii mi-am însușit și eu felul lor de a vorbi. Mi-am propus însă așa : să scriu cum se scrie de obicei, fără să forțez firescul expunerii și fără să exclud prezentul, care se intercalează de la sine. Înainte de a trimite manuscrisul la „Arhivnîe izîskania“ voi face selecția necesară și voi pune totul într-o ordine perfectă, urmărind un singur scop : să reînviez cît se poate mai fidel chipul de martir al prietenului meu.

Pentru exemplarul destinat publicității, strîng hîrtie liniată de cea mai bună calitate, în care scop mai fac o plimbare pe Nevski, de data asta pe partea însorită. Nu mai plătesc nici tramvaiul la înapoiere. Dacă taxatoarea refuză să mă ducă pe daiboj (nu folosesc în cerșit : „Ajutați pe un tovarăș șomer“, cum se obișnuiește astăzi), cobor la prima stație și mă tîrăsc încet, ca un cîine, spre cușca mea.

Toți gologanii îi strîng pentru hîrtia, penițele și cerneala destinate originalului. Iar ciorna o scriu pe dosul chitanțelor de asigurare ale fostei Bănci Centrale, vrafurile de chitanțe pe care fetițele noastre le-au cărat de la subsol.

Și-acum, vino cu mine, cititorule, însoțește-mă pas cu pas, pe urmele triste ale lui Mihail, începînd cu ziua primei noastre întîlniri. Mai întîi de toate, s-o luăm spre podul Obuhov, unde se afla școala noastră. Acolo am fost cadeți, tot de acolo am fost repartizați la același regiment de elită.

Școala noastră și-a schimbat prea puțin înfățișarea de atunci. Aceeași fațadă nobilă cu colonada stil Alexandru I dăinuie și azi, numai bulevardul pe care se înalță edificiul și-a schimbat denumirea în „Internațional“, ca un reflex al timpurilor revoluționare, iar deasupra edificiului, scrie cu litere purpurii : „Prima școală de artilerie“.

Dar, la fel ca și odinioară, ferestrele de la parter sînt împodobite cu lei ce țin între dinți niște inele, iar ceva mai sus se află coifuri cu panașuri. Cele două tunuri de la intrare nu sînt ale noastre, ele au fost aduse aici după ce școala de altădată a devenit ceea ce este acum. Pe vremea mea însă a fost școală de infanterie ; ni se dădeau puști și făceam de gardă la palat, frecventam balurile institutelor,

într-un cuvînt, eram asimilaţi cu şcolile pentru ofiţerii de gardă. Or, tocmai în această apropiere de viaţa curţii, în lectura cărţilor străine şi, mai ales, a blestematului ziar „Kolokol" al domnilor Ogariov şi Herzen[6], îşi află izvorul toată tragedia lui Mihail. Dar despre aceasta la timpul său...

Pe portalurile şcolii se văd şi acum nişte scuturi cu securi încrucişate, iar dincolo de împrejmuirea galbenă de piatră se întinde o grădină umbroasă. Tinerii mesteceni albi au crescut atît de mari, încît nu i-ar mai putea cuprinde doi oameni cu braţele.

Tare mai e aluatul din care-s plămădiţi oamenii secolului nostru ! Să treci prin cîte am trecut eu şi să-ţi păstrezi atît de limpede memoria, încît la orice gînd să-ţi răsară în faţa ochilor imaginea de odinioară !

Ţin minte planul grădinii noastre, mă uit cu atenţie şi recunosc pe dată : da, desigur, ei sînt. Iată cei doi arţari zvelţi, străjuiţi de tei, simbolul scurtei mele prietenii cu Mihail. Mi-aduc aminte cum, după ce l-am citit împreună pe Schiller, am sădit în cinstea marchizului de Posa şi a lui Don Carlos aceşti pomi, care ne simbolizau pe noi doi. O, cît de sugestive şi pline de miez sînt cîteodată manifestările unui sentiment !

M-a cuprins ameţeala, îmi vîjîia capul, un junghi puternic mi-a străpuns inima. Sprijinindu-mă în baston (noroc de nepoatele lui Potapîci că i-au pus un vîrf de cauciuc şi nu mai alunecă), m-am aşezat pe o bornă în faţa gardului.

Îmi sar în ochi o mulţime de afişe : „Asociaţia prietenilor flotei aeriene", „Chemarea instructorilor roşii către satul roşu", „Reforma bisericii vechi". Şi tot aici, sus de tot, un afiş cu şerpi multicolori : „Teatrul sintetic". De la evoluţiile la trapez pînă la tragedie, totul va fi prezentat de unul şi acelaşi om, Kobcikov...

Cum va prididi el de unul singur ? Ceva zvîcneşte în bietul meu cap şi mi se pare că mi-am pierdut minţile. Nu pot cuprinde şi stăpîni vălmăşagul acestor gînduri. Căci alături de ceea ce văd în jurul meu, reapare cu şi mai mare putere ceea ce a fost măturat de istorie. Măturat, dar nu şi uitat !

Îmi amintesc de prima noastră întîlnire. Terminam garda de pedeapsă pentru că întîrziasem la rugăciune, cînd Petea Karski mi-a strigat, trecînd în fugă pe lîngă mine :

— Ne-au adus din Kiev niște ucraineni, iar împreună cu ei pe dracu gol, zău așa !

Noii sosiți fură conduși pe lîngă mine la baie. Erau patru. Trei, cum se spune, n-aveau semne particulare, dar ultimul înalt și zvelt, cu sprîncenele negre, ieșea net în evidență. Se mai deosebea și prin faptul că toate mișcările sale n-aveau inexpresivitatea cazonă, comună nouă tuturor.

Avea capul dat ușor pe spate, pasul degajat, iar pe fața sa palidă și mată, cu sprîncene negre, parcă desenate cu cărbune, era întipărită o expresie de tristețe și îngîndurare. Mi s-a părut foarte frumos și m-a impresionat.

În seara aceleiași zile a avut loc și prima mea conversație importantă cu Mihail. Întîmplarea a făcut ca patul lui să fie alături de al meu. După cină și rugăciune, noi, cadeții, eram lăsați singuri în dormitoare și acesta era timpul nostru preferat.

Deși jocul de cărți era strict interzis, fiecare din noi aveam, se înțelege, sub saltea o pereche de cărți și la ora aceea, profitînd de lipsa de supraveghere, ne așterneam pe joc.

De ochii lumii, înălțam pe masă o adevărată baricadă de cărți luate de la bibliotecă, și cîte unul din noi, ales prin tragere la sorți, citea cu voce tare. De astă dată însă lectura nu se făcea numai de ochii lumii : înghesuiți pe bănci și pe masă, ședeau în jurul celui ce citea toți băieții, ascultînd cu sufletul la gură capitolele captivante din „Cneazul Serebreanîi“ [7]. Romanul nu ieșise încă de sub tipar și nimerise în mîinile cadeților într-un manuscris procurat de către un prieten al autorului.

— Cum puteți pierde timpul cu asemenea fleacuri ? a spus Mihail, trecînd spre patul său.

Nici cititorul, nici ascultătorii n-au dat atenție cuvintelor sale, eu însă le-am reținut.

Am auzit de la mătușa mea, contesa Kușina, că toată curtea admirase de curînd romanul „Cneazul Serebreanîi“, pe care autorul l-a citit personal la seratele împărătesei. După terminarea lecturii, țarina i-a dăruit contelui un breloc de aur în formă de carte. Pe una din părți era gravat numele „Maria“, iar pe cealaltă cuvintele : „În memoria «Cneazului Serebreanîi»“ și, în chip de muze, portretele frumoaselor domnișoare de onoare, care au ascultat lectura romanului.

Este adevărat că prințul Bariatinski a găsit romanul lipsit de conținut, dar aceasta nu constituia, desigur, nimic altceva decît o manifestare firească de invidie a unui om de lume pentru succesele mondene ale altuia. Pe Mihail însă, nici originea și nici gusturile sale nu-l apropiau de viața de la curte. Or, în cazul ăsta, ce pică putea să poarte el contelui Alexei Konstantinovici Tolstoi ?

M-am culcat în patul meu, alăturat cu al lui Mihail, și, văzînd că nu doarme încă, l-am întrebat care-i semnificația frazei aruncate de dînsul. Spre surprinderea mea, el mi-a explicat bucuros și fără pic de îngîmfare :

— Vezi, însuși contele Tolstoi — știu sigur acest lucru de la prietenul său apropiat — mărturisea că, descriind chipul unui despot înnebunit de putere, arunca adeseori peniță în timpul scrisului — nu atît la gîndul că a putut exista un asemenea Ivan cel Groaznic, cît la acela, că a putut exista o societate care să-l tolereze și să i se supună. Dar acest sentiment civic autorul nu l-a exprimat în roman, ci l-a acoperit cu o pojghiță de aur. În schimb, de la trilogia pe care o scrie acum [8], mă aștept la mai mult.

— Am auzit că această trilogie este o plăsmuire prea îndrăzneață și e puțin probabil să treacă la cenzură.

— Tot ce se poate ; în trilogie, absolutismul, deși camuflat și indirect, este totuși blamat — a spus Mihail. Aceasta, desigur, dacă textul final va corespunde planului inițial pe care contele l-a împărtășit într-un cerc de prieteni. Și în cartea asta, Ivan cel Groaznic sugrumă toate drepturile omului în virtutea tiraniei sale. Prin persoana țarului Fiodor însă, zugrăvit ca o personalitate superioară, este demascată puterea țaristă. Boris Godunov apare ca un reformator. Dar lupta pentru putere îi răpune voința și-l duce la nebunie... Da, acum, în preajma reformelor, cînd se simte atîta nevoie de-un scriitor-cetățean, o astfel de operă poate fi salutată.

Și în mod deosebit de expresiv a adăogat :

— Doar cei de sus trebuie să înțeleagă înaintea altora că reformele și absolutismul sînt incompatibile ! Calea reformelor impune renunțarea la absolutism, care în fond nu-i decît o minciună sfruntată.

Luna căta prin fereastră drept în fața lui Mihail. Fața aceasta, de o paloare inspirată și cu ochi învăpăiați, era minunată și înfricoșătoare totodată.

— Cuvintele dumitale m-au indignat, i-am răspuns. Nici nu-mi îngădui să pătrund deplina lor semnificație. Pentru mine ele sînt de-a dreptul jignitoare.

— Adevărat ? Curios ! Și, sprijinindu-se în cot, Mihail m-a măsurat cu privirea, de parcă mă vedea pentru întîia oară.

Era o particularitate a sa, nu vedea oamenii din jur cînd vorbea. Atît de puternică era trăirea sa lăuntrică, încît, abia după ce întîmpina o rezistență, se trezea la realitate, aidoma unui cal de stepă, care, întîlnind un obstacol, se nalță în două picioare, privind cu ochii ageri încotro să-și îndrepte saltul următor. De altfel, avea în firea sa multă finețe și dorința de a nu jigni pe nimeni.

— De ce consideri părerile mele jignitoare ? m-a întrebat.

— Fiindcă ale mele sînt opuse, i-am răspuns. Mătușa mea, contesa Kușina, care mi-a ținut loc de mamă, nu numai că m-a educat în spiritul fidelității față de tron, dar a sădit în mine și germenele religios al acestor sentimente.

— Cercul mătușii dumitale îl frecventează slavofilii ? m-a întrerupt Mihail.

— Nu ei în persoană, ci o seamă de scriitori cărora slavofilii nu le sînt străini. N-ai vrea să vii și dumneata cu mine acolo duminica viitoare ?

Nici azi nu pot înțelege ce mi-a venit să-l invit atunci pe Mihail. De altfel, temîndu-mă să nu manifeste cumva lipsă de tact, date fiind opiniile sale îndrăznețe, l-am avertizat pe loc :

— Țin să te previn că mătușa mea este împotriva eliberării imediate a țăranilor, ca atare, multe lucruri în salonul ei s-ar putea să nu-ți fie pe plac.

— Aceasta nu mă deranjează cîtuși de puțin, a replicat Mihail. Ca să-ți înfrîngi dușmanii, trebuie să-i vezi de aproape.

Și, rîzînd, a făcut să scînteieze dinții săi albi și mărunți.

Avea o fire plină de neastîmpăr. Începînd cu pasul vioi și apăsat, pînă la sprîncenele negre ce-i împodobeau fața albă, ori la vorba sa cînd amenințătoare, cînd copilăros de credulă și naivă — totul, totul trăda la el, cum se spune îndeobște azi, un adînc dezechilibru sufletesc. Dar poate tocmai această însușire a lui mă atrăgea, exercitînd un

farmec de neînvins asupra mea, care fusesem crescut în spiritul unei foarte severe discipline. Şi de cum l-am introdus în sînul familiei noastre, un geniu rău m-a împins nu numai să-i fac cunoştinţă cu tatăl Verei — Lagutin — ci să-l şi recomand în chipul cel mai călduros — motiv pentru care aproape din primul moment Mihail a şi primit invitaţia de a-şi petrece vacanţa la moşia Lagutino.

Capitolul II

SALONUL MĂTUŞII MELE

Biblioteca mătuşii mele, contesa Kuşina, unde se purtau conversaţiile duminicale, era o încăpere care trăda pasiunea stăpînei pentru ştiinţele oculte. Într-un asemenea cadru putea să ţină predici însuşi contele Saint-Germain şi să-şi înceapă succesele Cagliostro.

Deasupra divanului de catifea din colţ, se înşiruiau nişte tablouri ciudat înrămate, dezvăluind, după mărturia mătuşii, simbolica celor nouă cercuri din infernul lui Dante. Pe Dante însuşi mătuşa mea îl socotea drept adept al aceluiaşi ordin secret, căruia, după aluziile ei, îi aparţinea şi ea din anii tinereţii. Iată, aşadar, de ce, arătînd la peretele de vizavi, împodobit cu o diagramă făcută de propria ei mînă şi născocită, poate tot de dînsa, mătuşii îi plăcea să spună:

— Inspiraţia mea seamănă întru totul cu cea a lui Dante, şi dacă el nu ar fi recunoscut-o, apoi desigur că nu mi-ar fi dat semnul confirmării sale, săltînd de trei ori piciorul măsuţei.

În iarna aceea devenise o modă rotirea meselor şi comunicarea cu spiritele, lucru faţă de care arătau pasiune nu numai capete de poeţi, ca Fiodor Ivanovici Tiutcev, dar şi oameni mai însemnaţi.

Diagrama mătușii mele, botezată „Sistemul ptolemeic, aplicat la împărăția Rusiei", ocupa întregul perete și, la prima vedere, părea o imensă țintă, aidoma celor întîlnite în locurile de tir din grădinile de vară.

Pe un fond azuriu de atlaz, voind să înfățișeze bolta cerească, se contura un imens cerc alb, în cadrul căruia, la mici distanțe, se aflau alte cîteva cercuri concentrice. Toate cercurile fuseseră cusute de mătușa mea, pe prima sferă a azurului ceresc. După cît mi-amintesc, cercul de un galben frapant, inclus în cel alb, simbolul divinității, reprezenta autocrația, iar în cel al nobililor, de culoarea verde a ierbii, simbolul speranței, se desena un cerc negru, simbolizînd munca plugarului. Toate cercurile erau brodate dintr-un material de calitate superioară, tivite și mărginite de un tighel minunat și înglobate ca ouăle de lemn, unul într-altul. Efectul obținut, de o mare expresivitate, era de-a dreptul captivant.

Explicînd diagrama cu mîna ei mică plină de inele, mătușa spunea cîte unui adept al eliberării imediate a țăranilor :

— Cum adică, batiușka, vrei să dezorganizezi armonia sferei rusești ? Îndată ce scoți un cerculeț, se destramă toate celelalte. Tighelul este astfel făcut, că ochi de ochi se leagă : aici ori păstrezi totul, ori, dacă te atingi de ceva, praful se alege din toate.

Biblioteca mătușii mele era frecventată de scriitorul Dostoievski sau — cum i se spunea pe atunci în cercul nostru — Dostóievski. Pe vremea aceea nimeni nu-l socotea un scriitor eminent și, traducînd aprecierea literară în limbaj militar, mai familiar mie, n-am să mint, afirmînd că merita să-i dai cel mult gradul de maior. În comparație cu dînsul, Grigorovici putea trece drept colonel, iar general — cum hotărîse mătușa mea o dată pentru totdeauna — Ivan Sergheevici Turgheniev.

Soirées *-urile mătușii mele se desfășurau de obicei în două părți. Prima, ca să zic așa, era conversația, care decurgea în bibliotecă și se încheia cu ceaiul ; cea de a doua, cina, care se servea în sufrageria de gală, pentru intimi și rubedenii.

---

* Serate (fr.).

În bibliotecă erau primiți oameni de diferite categorii și ranguri, la cină însă nu rămîneau decît cei de-ai casei.

Oaspeții din bibliotecă știau și ei că sînt invitați numai la ceai, după care își luau rămas bun de la gazdă.

Invitîndu-l pe propria mea răspundere pe Mihail în salonul mătușii, l-am rugat pe drum să-și exprime părerile în mod cumpătat sau, ceea ce ar fi fost și mai cuminte, să și le păstreze pentru sine.

— N-avea grijă — mi-a răspuns el — un viitor militant e dator să-și dezvolte și spiritul de observație.

Chiar de a doua zi, după discuția despre „Cneazul Serebreanîi", am început să ne tutuim. Înțeleși parcă în prealabil, am căutat să evităm orice convorbire cu caracter politic, animați instinctiv de dorința de a nu destrăma acele fire de simpatie, care, în afara voinței omenești și din cauze necunoscute de știință, leagă uneori, atît în dragoste, cît și în prietenie, firi complet diferite.

Nu se produc oare astfel de încrucișări de drumuri în viața oamenilor, înscrise fiind în horoscopul fiecăruia, tocmai pentru ca fiecare să treacă prin toate încercările ce i-au fost hărăzite în trista noastră existență? Din cele ce urmează, se va vedea că tocmai așa s-a întîmplat și cu noi doi.

Am intrat amîndoi în bibliotecă. Luînd o poză deosebit de reverențioasă, Mihail s-a apropiat de mîna mătușii mele, iar dînsa i-a răspuns binevoitor, tutuindu-l după obiceiul său.

— A, prietenul lui Serioja! Ei, pleacă-ți urechea la noi, bătrînii, și ia aminte! Sînteți doar oameni în toată firea, nu?

Cu păr buclat, atins de bruma anilor, și ochi vii, scînteietori, mătușa mea se îmbrăca totdeauna în mătase neagră, cu guler din dantelă scumpă. Degetele ei erau pline de inele cu pietre-amulete. Ținuta mereu aceeași pe care și-o alesese, precum și ciudățeniile sale îi imprimau un aer enigmatic și o deosebeau de celelalte doamne din cercul ei, care se supuneau modei schimbătoare.

Afară de tatăl Verei, Erast Petrovici Lagutin, un bătrîn chipeș, biblioteca era plină de lume nouă, complet necunoscută mie: cucoane elegante, militari nenumărați și tineri palizi la chip, „șoareci de arhivă", pe care încă Pușkin i-a caracterizat cum nu se poate mai spiritual: „E destul să-i

atingi doar cu un deget, ca să se reverse din ei întreaga cultură universală, dat fiind că ei știu tot, au citit tot".

În momentul în care Mihail și cu mine am păşit pragul bibliotecii, ei se năpusteau ca niște pui de ogar, ce nu știu încă să hăituiască un iepure, asupra unui om de statură mijlocie, între două vîrste, care stătea cu spatele la fereastră. Acesta le riposta cu o iritare ce m-a uluit și într-o manieră cu totul neobișnuită în conversația mondenă.

— E Dostóievski ! mi-a șoptit mătușa mea, cu un aer de mîndrie și în același timp de condescendență pentru omul care nu cunoștea obiceiurile cercului nostru.

— Da, eu am scris despre acest lucru în articolul meu și îl voi repeta necontenit : trebuie să avem credința că națiunea rusă reprezintă un fenomen aparte în istoria întregii omeniri ! a strigat Dostoievski.

Cuvintele „în istoria întregii omeniri" le rosti atît de răspicat, încît ai fi zis că vrea să le înrădăcineze pentru vecie în mintea ascultătorilor. După cum am observat, faptul acesta a șocat pe mulți dintre invitați ; de altfel, pentru oamenii din înalta societate, orice subliniere reprezintă un indiciu de prost-gust. Dostoievski însă, cu mișcările sale stîngace și vocea-i surdă, neobișnuit de expresivă, făcea parcă înadins aceste sublinieri. El nu avea nimic din acea înfățișare agreabilă, grație căreia păstrezi veșnic în memorie, cu recunoștință, imaginea unui om care în fond nu te-a ajutat cu nimic.

— Cum ați spus, domnule ? Noi, rușii, reprezentăm un fenomen în istoria omenirii ? s-a înfuriat deodată un bătrînel venerabil, cu o vădită alură de partizan al occidentului. Noi, care abia mai ieri am intrat în rîndurile popoarelor civilizate, și aceasta mai mult datorită reteveiului lui Petru cel Mare ?

— *À propos* — l-a întrerupt un alt bătrînel, un vechi admirator al mătușii mele, grăbindu-se, ca un experimentat cîrmaci monden, să dirijeze conversația dezagreabilă pe un făgaș liniștit, — *à propos*, cine-și amintește, domnilor, cum a nimicit de curînd Pogodin o muză slavofilă, care înfiera, printre rînduri, tocmai acest retevei al lui Petru ?

Tinerii „șoareci de arhivă" începură să citeze care mai de care cuvintele istoricului Pogodin. „Chiar de-i sărată și tare casa preparată de Petru..." dădu glas unul, iar altul,

luîndu-i vorba din gură, adăogă : „ai măcar ce înfuleca, ai cu ce te mîndri".

Situaţia ar fi fost salvată, şi salonul monden n-ar fi pierdut caracterul său uşor, fluşturatic, adîncindu-se în probleme complicate, pe gustul dascălilor de seminar mai ales, dacă n-ar fi intervenit cu nechibzuinţă verişoara mea :

— De ce acordaţi o astfel de preferinţă tocmai ruşilor înaintea englezilor şi francezilor ? a spus ea, îndreptînd spre Dostoievski lornionul ei de baga.

La început, Dostoievski a răspuns doamnei ca în glumă :

— Englezului, doamnă, nu i-a plăcut şi nu-i place nici în ziua de azi să admită că francezu-i înţelept, şi în acelaşi mod se manifestă şi francezul la rîndul său în privinţa englezului. Şi unul, şi altul se văd în lumea întreagă numai pe sine, iar pe toţi ceilalţi îi consideră o piedică în calea lor...

Dar după o clipă Dostoievski părea că uitase şi de doamna cu pricina şi de salonul în care se afla. Lăsîndu-se purtat de torentul gîndurilor sale intime, el nărui aidoma unui uragan zăgazul tuturor obiceiurilor mondene. Neţinînd seama de volumul vocii şi de dimensiunea camerei, începu să tune ca de la tribună.

— Aşa sînt toţi europenii. Ideea general-umanului păleşte tot mai mult în rîndul lor. Iată cauza pentru care ei nu-i înţeleg cîtuşi de puţin pe ruşi, iar cea mai importantă însuşire a caracterului nostru, umanismul nostru atotcuprinzător, ei o numesc lipsă de personalitate. Acum mai cu seamă, cînd creştinismul care unea popoarele, îşi pierde influenţa pe zi ce trece, acum mai cu seamă este necesară...

În momentul acela s-a întîmplat ceva cu totul neobişnuit pentru moravurile salonului.

Mihail, care nu-şi luase o clipă ochii învăpăiaţi de la cel ce vorbea, uitîndu-şi promisiunile, uitînd de locul unde se afla, a păşit deodată în mijlocul camerei şi, neputîndu-se stăpîni, a strigat :

— Dacă legătura de odinioară, care unea popoarele Europei, slăbeşte, aceasta înseamnă că trebuie înlocuită cu alta, nouă — socialismul !

A fost ca o lovitură de trăsnet.

Doamnele au scos exclamaţii de uimire, tinerii „şoareci de arhivă" au prins a şuşoti între ei, mătuşa mea s-a ridicat

amenințător. Numai Dostoievski, pălind ușor, l-a privit cu interes pe Mihail și a spus :

— Discuția noastră e lungă, treceți pe la mine într-o zi...

Nu se știe ce sfîrșit ar fi avut această ieșire de liber-cugetător a lui Mihail, dacă n-ar fi intervenit ceva cu totul neprevăzut.

Dînd s-o servească pe mătușa mea cu ceai dintr-un uriaș ceainic englezesc plin cu apă clocotită, pe care-l ținea pe o tavă, lacheul a alunecat și era cît pe ce să-l opărească pe Lagutin ce ședea lîngă mătușa, dacă nu s-ar fi nimerit în preajmă Mihail. Stînd în spatele lui Lagutin, acesta a făcut o mișcare bruscă și l-a acoperit pe bătrîn cu trupul său. Întregul ceainic cu apă clocotită s-a răsturnat pe mîna lui dreaptă, care s-a făcut pe loc stacojie.

Doamnele au scos țipete îngrozite, mătușa mea a adus într-o clipită alifie și pansamente și, suflecînd cu autoritate mîneca lui Mihail, s-a apucat să-l panseze.

Aici trebuie să menționez un fapt, aparent lipsit de însemnătate, dar care a avut o importanță extrem de mare în desfășurarea ulterioară a evenimentelor : ceva mai sus de încheietura mîinii, Mihail avea o aluniță neagră, semănînd leit cu un păianjen. Ai fi zis că picioruşele-i subțiri fuseseră desenate cu penița pe pielea albă. Păianjenul era urmarea unei sperieturi suferite de mama lui Mihail în timpul sarcinii.

Mi-aduc aminte ca azi, cum o domnișoară miloasă, scoțînd un țipăt ușor, a încercat să dea jos păianjenul cu o batistă de dantelă ; gestul ei îl făcu pe Mihail să pufnească în rîs și să istorisească proveniența acestei minunății.

Musafirii și-au exprimat compătimirea față de victimă, rîzînd de păianjen și de domnișoară. Mihail glumi și el și o rugă pe mătușa mea să-l ierte pe valetul care-l opărise.

Iată cum, într-o societate mondenă, un fapt cu totul neînsemnat poate avea darul să schimbe impresia asupra unei persoane. Tînărul acesta adineaori suspect și atît de dezagreabil cîștigă deodată simpatia tuturor.

— Tinere — i-a spus bătrînul Lagutin, prizînd tabac cu acel aer de noblețe, cum puteau s-o facă numai bătrînii — dumneata mi-ai salvat mai mult decît viața. Dum-

neata m-ai salvat de oroarea de a fi *ridicule* *. Astăzi trebuie să particip la un *raut* ** în palatul Mihailovski, or, cu chelia umflată ca o băşică, aş fi fost nevoit să stau acasă, legat cu o basma, ca o prescurăreasă moscovită.

Dostoievski şi-a luat rămas bun şi, în trecere, i-a spus lui Mihail accentuînd :

— Aşadar, vă aştept pentru continuarea discuţiei.

Mihail l-a salutat în tăcere.

În salon atmosfera se însufleţi : cei spirituali făceau calcule minuţioase privind zborul posibil al ceainicului şi, rîzînd, îşi dădeau cu presupusul, cine şi în ce anume loc ar fi fost opărit, dacă nu s-ar fi produs curajoasa intervenţie a lui Mihail.

La plecare, mătuşa mea i-a spus :

— Să mai pofteşti cu Serghei la noi, tinere ; eşti dumneata colţos, dar nu şi molatec ca „şoarecii de arhivă". Nu-i nimic, îţi mai tocim noi colţişorii. După cîte-mi spunea Serghei, ai venit de la liceul militar din Kiev. Ştim noi ai cui sînt gărgăunii...

Mătuşa făcea aluzie la nişte cunoscuţi pedagogi din Kiev : unul — rudă cu Herzen [9], altul — profesor de literatură cu vederi subversive.

Spre marea mea bucurie, Mihail n-a obiectat, ci, înclinîndu-se, i-a sărutat mătuşii mîna.

Se cuvine să mai menţionez un fapt deosebit de important : printre musafiri se găsea un om asupra căruia mîna opărită a lui Mihail nu a produs o impresie care să fi atenuat fraza lui îndrăzneaţă referitoare la socialism. Acest om era tînărul şi strălucitul general, contele Piotr Andreevici Şuvalov [10], şeful Secţiei a III-a, un bărbat înalt şi chipeş, cu trăsăturile feţei atît de perfecte şi distinse, încît albeaţa ei imobilă semăna cu o marmoră de un colorit impecabil. Nimic de prisos n-avea în mişcări ; capacitatea de a-şi gîndi fulgerător atitudinea îi dădea o precizie absolută.

Şuvalov a ieşit în antreu împreună cu noi. Bătrînul valet al mătuşii i-a pus cu îndemînare mantaua pe umeri. Înfă-

* În limba franceză în originalul rus.
** Reuniune cu caracter festiv — recepţie.

surîndu-se strîns, Şuvalov a rostit, înfigîndu-şi privirea ageră în ochii negri ai lui Mihail :

— Tinere ! Primeşte un sfat prietenesc şi un avertisment totodată : nu orice grabă duce la izbîndă. Ţine minte, de asemenea, o maximă a lui Kuzma Prutkov : „Chibzuinţa constituie un resort de nădejde în mecanismul vieţii sociale".

Dezvelindu-şi dinţii, Mihail i-a răspuns cu un aer provocator :

— Kuzma Prutkov are o maximă plină de tîlc, potrivită şi pentru dumneavoastră, excelenţă : „Nu tunde tot ce creşte !"

Şuvalov a zîmbit amabil, cum stă bine unui om de lume, arătînd că într-o casă particulară el e la fel cu toţi ceilalţi şi nicidecum o autoritate, apoi a spus cu un aer semnificativ :

— La revedere ! Noi ne vom mai vedea, desigur.

Vai, cît de amar i s-a adeverit în curînd presupunerea !

În drum spre casă, i-am spus lui Mihail :

— Te sfătuiesc să fii mai precaut cu dînsul ; e şeful Secţiei a III-a şi un carierist fără scrupule. Nici nu prinzi de veste cînd îţi joacă o festă.

— Ce-mi pasă mie de el ! a exclamat Mihail şi, coborînd vocea, a urmat pe un ton pe care n-am să-l uit pînă în ultima clipă a vieţii mele : Te rog să mă crezi, Serghei, asemeni lui Rîleev, sînt şi eu sigur că voi pieri, dar exemplul meu va dăinui. Fiindcă, aşa cum susţine pe drept acest poet-erou, toată forţa, toată măreţia revoluţiei sălăşluieşte în cuvintele : „Să fii cutezător !"

Fiind molatec de felul meu şi trăind în credinţa că mîna providenţei îl poartă pe orice om pe căi neştiute, n-am încercat să opun concepţiilor lui Mihail concepţiile cu totul diferite asupra organizării lumii, care se bucurau de autoritate în casa noastră. Afară de aceasta, după aluzia mătuşii mele cu privire la libertatea de gîndire a pedagogilor kievleni, am înţeles că ateismul şi visurile revoluţionare ale lui Mihail nu ţineau de esenţa lui, nu se datorau stricăciunii lui morale, ci erau păreri străine, de împrumut.

M-am decis să nu-l mai contrazic decît în cazuri extreme şi, fără să pierd legătura pur prietenească ce ne unea, să-l duc cît mai des în salonul mătuşii, unde avea să întîlnească

oameni care doresc binele patriei, nu mai puțin decît domnii Ogariov și Herzen, dar înțelegîndu-l cu totul altfel.

O, cît de trandafirii și copilăroase erau aceste visuri! Mihail a refuzat categoric să frecventeze salonul mătușii mele, spunînd posac: „Un vînător iscusit nu se duce de două ori la aceeași baltă".

De altfel, cu mine devenise atît de blînd, încît ajunsese chiar să mă mîhnească faptul acesta; ca în tovărășia unei jucării, el găsea în prietenia cu mine o evadare din gîndurile sale sumbre; îi plăcea să se bată cu mine, să se joace de-a capra. Uneori era de o veselie năvalnică, alteori sentimental; asemuindu-mă cu un ciobănaș din tablourile lui Watteau, el mă ruga să citim împreună din Schiller. Tocmai atunci ne-a captivat prietenia dintre marchizul Posa și Don Carlos și tot atunci am sădit cei doi pomi în grădina liceului.

De altfel, cum s-a dovedit în curînd, numai eu dădeam o importanță deosebită relațiilor noastre. Pentru Mihail, încă pe atunci toate sentimentele, chiar cele mai sfinte, nu constituiau decît un mijloc pentru realizarea planului său sinistru, care-l obseda.

Capitolul III

EXCURSIA LA LACUL COMO

Voi trece acum la acea perioadă a raporturilor noastre, cînd o întîmplare petrecută la balul Institutului l-a transformat pe Mihail dintr-un prieten iubit într-un dușman neîmpăcat — și nu numai personal, ci și politic.

Dar cum să vorbesc oare azi despre acest din urmă lucru, cînd revoluția ce a avut loc în țară a produs în mine însumi o schimbare, care mi-a zdruncinat complet încrederea față de propria-mi persoană!?

Tot astfel desele furtuni smulg din rădăcini cîte un arbore puternic, dar total lipsit de apărare.

În ziua de 12 martie, cînd m-am pomenit în Piaţa Palatului, m-am convins definitiv că s-a şubrezit nu numai temelia, ci s-a prăbuşit iremediabil, netrebnic, întreg edificiul meu spiritual.

Străbăteam această piaţă cu nespusa emoţie din totdeauna. Iat-o, aceeaşi coloană, coloana Alexandru I, durată sub domnia împăratului Nicolae I, cu acelaşi înger în creştetul ei. Iar deasupra Marelui stat-major aceeaşi cvadrigă ; şi caii ce se avîntă sînt aceiaşi. De şaptezeci şi doi de ani, de cînd eram copil de 10 ani, îi tot ştiu pe aceşti cai cum se avîntă şi cum îi strunesc ostaşii.

Acum, în piaţă se înalţă patru catarge uriaşe. Vîrfurile lor sînt mai înalte decît clădirea statului-major şi pe fiecare din ele flutură un stindard roşu. De ambele părţi ale pînzei centrale, aidoma unui prapur, se răsucesc, ca nişte şerpi roşii, panglici late şi uşoare.

Sus de tot, un om, care, privit de jos, pare un pitic, fixează un stindard. Iată-l desfăşurat, scînteind ca argintul ; se disting clar cuvintele : „Frontul de apus a căzut". Şi al doilea, şi al treilea, şi al patrulea catarg — toate sînt îmbrăcate în roşu, pe toate scrie cu litere de argint : „A căzut frontul de răsărit, şi cel de sud, şi cel de nord". Aceste stindarde stau aici în amintirea celor patru fronturi. Pînă mai ieri au fost patru fronturi — azi nu mai sînt.

Şi cine, cine ar putea înţelege un suflet de om ? De cîtă mîndrie s-a umplut inima mea bătrînă de fost ostaş ! Dar pe loc m-am dezmeticit : cum vine asta ? Eu doar n-am nimic comun cu aceste stindarde, ba chiar dimpotrivă. Eu — comandant de escadron, eu, care am auzit din gura împăratului meu : „Te felicit cu ocazia primirii titlului de cavaler al ordinului Sf. Gheorghe"... eu, care toată viaţa mea am crezut că monarhul este unsul lui Dumnezeu însuşi... Iar în 1917, cînd am auzit pe un muncitor repetînd faţă de Potapici cuvintele pline de ironie ale lui Ciheidze, că „cel uns a fost izgonit", mi-am pus şireangul de gît ! M-au salvat, m-au însănătoşit — de ce au făcut-o ? Ca să ajung la culmea disperării, să devin în acelaşi timp şi călău şi cel supus execuţiei ?

Da, întocmai cum pe un călău îl atrage locul de execuție, mă atrage această piață. Iar cînd ajung aici, începe supliciul meu. Pot oare să nu-mi aduc aminte cum am păşit prin piață pentru întîia oară ca băieţandru, împreună cu tatăl meu, genist, în garda imperială, şi cum mi-a spus, plin de emoție, arătîndu-mi scara palatului :

— Serioja, în neuitata zi de 14 decembrie 1825, oblăduit de pronia divină, împăratul Nicolae ni l-a încredințat nouă, geniştilor, pe prințul moştenitor. Ţarul a ordonat ca primul din fiecare companie să-l sărute pe moştenitorul tronului ; eu am fost unul din cei fericiți.

Acum, aici se află Armata Roşie. Într-o zi, către sfîrşitul iernii, pe o vreme cu totul neobişnuită, mi-am tîrît paşii spre locul supliciului meu. Era o ceață atît de deasă, încît marele stat-major, care nu se mai zărea, părea acoperit de văluri-văluri de muselină. Cineva nevăzut, de pe o tribună înaltă, primea defilarea trupelor. Apăreau parcă din infinit, pentru un moment numai, ca să dispară iarăşi în infinitul nopții.

Întîi a trecut flota baltică — cu vestoane scurte, pantaloni largi şi şepci cu clape. După flotă au urmat schiorii albi, lăţoşi ca iepurii polari ; apoi — cavaleria. Prin ceața lăptoasă ca de sidef se vedeau doar boturi de cai şi voinicii primelor rînduri, în timp ce crupele cailor se pierdeau în negură. Deasupra cailor, ivită parcă din nouri, se zărea partea de sus a coloanei, cu imensu-i înger negru în vîrf. Şi atît de frumos răsuna comanda aceea, pornită de undeva şi parcă de nicăieri ! Oamenii o ascultau şi păşeau mecanic nainte, ca şi cei de altădată.

— Mai ceva decît cei din trecut, glăsui unul din mulțime. Ăia nu ştiau altceva decît să holbeze ca niște berbeci ochii la superiori, pe cînd ăştia sînt oameni cu capul pe umeri. Trupe revoluționare, conştiente.

Cît sînt de conştienți şi dacă a fi conştient poate fi socotit în general drept laudă pentru un militar, în privința asta nu vreau să mă pronunț, dar faptul că nu mai sînt niște golani, cum îi numesc duşmanii revoluției, ci o armată regulată şi disciplinată — este indiscutabil. Iar atîta vreme cît o țară are armată, este fără îndoială o țară.

Cum am ajuns acasă, nu ştiu — mă clătinam pe picioare.

„Ai cam tras la măsea, bunicule!" îmi strigau strengarii de pe stradă.

Totuşi am ajuns. Spre norocul meu, n-am găsit pe nimeni în cameră. M-am lăsat pe scaun şi-am izbucnit în plîns.

Civilii n-or să înţeleagă niciodată acest lucru. Or, pentru un militar, asta înseamnă totul. De fapt, cum vine asta, cum? Orînduirea veche s-a dus, iar armata există? Dar cu armata, în scurt timp vor demonstra în toate domeniile că se poate reînvia şi viaţa de odinioară. Şi poate va fi chiar mai bună ca înainte? De vreme ce există armată — există şi ţară.

Atunci, te pomeneşti că Mihail a avut dreptate? Mi-l amintesc cum stătea cu capul dat pe spate, cu faţa îndreptată împotriva vîntului. Ochii îi scăpărau scîntei, în mîini ţinea ziarul „Kolokol" al lui Herzen. Cu el făcut sul, Mihail gesticula în dreapta şi în stînga, precum un mareşal cu toiagul. Imaginîndu-şi pesemne că vorbeşte mulţimilor, striga cu vocea sa adîncă, plină de mînie:

— Lichidarea completă a absolutismului absurd înseamnă instaurarea unei orînduiri noi, a unei vieţi noi, minunate.

Şi iată, îmi pun din nou întrebarea: dar dacă se va dovedi că Mihail a avut dreptate, jertfindu-şi fără precupeţire libertatea şi mintea sclipitoare pentru această cauză? Iar viaţa nouă, cum se vede de pe acum, va fi în mod hotărît mai dreaptă decît cea din trecut. În cazul acesta, cine-i acel Iuda care l-a nimicit pe Mihail, nu numai ca pe un rival personal, ci şi ca pe un luptător pentru această viaţă mai liberă şi mai bună? Dar, de fapt, pe cine interesează persoana mea? Atîta vreme cît mă va ajuta memoria, iar mîna tremurîndă va mai fi în stare să scrie, doar despre Mihail va fi vorba.

După cum am mai spus, moşia noastră se învecina cu cea a Lagutinilor. Avînd, spre deosebire de colegele ei, o sănătate şubredă, Vera obţinu la insistenţele tatălui său permisiunea să petreacă vacanţa de vară acasă.

După ce petreceam vacanţa împreună, aşteptam cu nerăbdare iarna, să ne revedem. Aveam multe interese comune: eu terminam şcoala militară, dînsa — Institutul Smolnîi. În firea mea sălăşluia din totdeauna ceva femi-

nin şi, deşi ca ostaş nu eram printre ultimii, în forul meu interior ştiam că pot fi util numai ca parte a unui front comun. Independenţa şi cutezanţa, atît de caracteristice lui Mihail, mi-erau cu totul străine. Aveam înclinaţie pentru pictură. Ore întregi puteam să admir combinaţia culorilor şi jocul mirific al luminilor. Judecînd după locul pe care-l ocupa în viaţa mea pasiunea contemplativă, cred că eram născut să devin pictor. Dar întrucît condiţia mea socială de nobil şi militar nu admitea să mă dedic serios artei, toate însuşirile mele poetice neutilizate îmbrăcau forma unui sentimentalism exagerat. Sesizîndu-mi-le din prima clipă, Mihail le-a botezat „sentimentele sărmanei Liza" *.

Pe Vera Lagutina o adoram din copilărie şi eram pajul ei. Acum însă îmi dădeam seama că lucrurile vor trebui să ia o altă întorsătură, dar în ce fel anume, nu mă tăia capul. Unde poate duce uneori neghiobia ! Chiar eu, invidiindu-l în taină pe Mihail pentru bărbăţia sa, l-am determinat să accepte invitaţia la acel bal de gală, ca, observîndu-l cum se comportă în societate cu femeile, să-i urmez exemplul. Nătîngul de mine ! Cum de n-am înţeles un lucru atît de simplu ? De vreme ce eu, ca bărbat, am fost atît de impresionat de farmecul făpturii lui, cum putea să reziste acestui farmec o fiinţă căreia, prin însăşi firea ei, îi este dat să se lase captivată de forţă şi bărbăţie ?

Pe atunci însă aveam capul plin de visuri şi nu cunoşteam cu adevărat viaţa.

Cu toate că Mihail venea pentru întîia oară la institut, iar eu în mod frecvent, mai emoţionat eram eu decît dînsul. Ba mi se părea că parfumul meu este prea tare, ba că nu sînt bine bărbierit, ba mă urmărea gîndul că astăzi voi aluneca pe parchetul lucios ca oglinda al marii săli de dans şi voi trage după mine şi partenera.

De cîte ori, mînat de adînca mea pasiune pentru monumentele de artă, n-am vizitat catedrala mănăstirii Smolnîi ! Cu toate astea, aceeaşi emoţie fără margini o încercam de fiece dată cînd mă apropiam de această minune arhitectonică, creată de contele Rastrelli. [12]

---

* Referire la nuvela „Sărmana Liza" de N. M. Karamzin — considerat părintele sentimentalismului în literatura rusă.

În acea zi memorabilă, pilaştrii albi, proiectaţi pe un fond albastru-cenuşiu, păreau să continue atmosfera serii geroase, conferind edificiului, care şi aşa avea o înfăţişare vaporoasă, o notă cu totul imaterială.

Bisericile în formă de turnuri şi clădirile mănăstirii aminteau de arhitectura italiană şi de legendele cu fecioare minunate, monştri, dragoni şi cavaleri. În spatele grădinii, peste gheaţa albăstrie a Nevei, sclipeau ici-colo luminile îndepărtate ale căsuţelor suburbiei.

Primăvara, în zilele de duminică, îmi plăcea să iau de la vreun barcagiu o luntre şi să tai prin acest loc oglinda largă a apei, admirînd cu nesaţ proporţiile fără seamăn ale catedralei ce se înălţa fumurie în razele asfinţitului. Îmi plăcea să completez, imaginar, tabloul cu un alt proiect al lui Rastrelli, care, prin cheltuielile exorbitante pe care le-ar fi necesitat, ar fi părut o nebunie pînă şi în veacul risipitor al Elisabetei — din care pricină nici nu a fost înfăptuit.

Iniţial, Rastrelli s-a apucat să dureze pe malul Nevei o clopotniţă înaltă de 60 de stînjeni, acoperită cu aur şi argint, cu ornamentaţii albe ca neaua pe un fond orbitor de peruzea. Pentru realizarea construcţiei fuseseră chiar înfiinţate nişte fabrici speciale de cărămizi, la dispoziţia cărora se aflau sate întregi de iobagi, iar turnarea olanelor de fontă se făcea sub conducerea unui meşter adus din străinătate.

O, de ce nu m-am născut în secolul Renaşterii, cînd cele trei parce, supunîndu-se voinţei Destinului, au împletit ca fir principal în evoluţia omenirii trezirea în om a simţului pentru frumos! Acolo nu aş fi fost cel din urmă dintre preoţi.

Dar oricît de neplăcut ar fi pentru muritori, soarta amestecă adesea etichetele. Omul nu se naşte la timpul său, într-o ambianţă prielnică spiritului său, într-un loc potrivit firii sale. De altfel, Iakov Stepanovici, un bătrîn foarte înţelept, despre care va mai fi vorba în povestirea mea, a dat o astfel de explicaţie nedumeririi mele :

— Raţiunea orînduirii lumii este opusă dreptăţii omeneşti şi toată nenorocirea noastră constă în faptul că n-o putem înţelege. Dacă am înţelege-o, nu ne-am mai mira de ce pentru omor cade sorţul tocmai pe cel care în adîncul inimii socoate mai cumplit ca orice vărsarea de sînge, iar

un criminal apare în postura de binefăcător. Cel talentat se zbate pentru o bucată de pîine, iar cei săraci cu duhul ajung bogătaşi. Şi apoi, judecă şi dumneata : se înhamă oare vreodată omul de bunăvoie la jug, cată el vreodată atent, de bunăvoie, la viaţa semenului ? Nu, ca o săgeată slobozită din arc îşi urmează fiecare traiectoria sa. Dar oamenii nu-s nişte săgeţi răzleţe, oamenii sînt aidoma unor picături mici, menite să închipuie marele ocean. Şi iată, ca să ne putem lărgi ţărmurile, ar trebui ca fiecare din noi să trăiască şi să muncească fără a se mărgini doar la găoacea lui proprie.

— De fapt — adăugă Iakov Stepanovici — toate acestea trebuie bine înţelese, altminteri nu faci decît să sporeşti absurditatea vieţii.

Văd însă că m-am abătut prea mult de la subiect, ceea ce înseamnă risipă curată de hîrtie de concept. Căratul hîrtiei din subsol a fost interzis. Ieri, pe cînd fetiţele veneau cu poalele încărcate de hîrtie, le-a surprins administratorul casei şi le-a silit s-o ducă înapoi de unde-au luat-o. Totuşi, despre institut am să mai spun cîteva cuvinte :

Mătuşa mea, contesa Kuşina, îmi povestea că iniţial Ecaterina avusese de gînd să creeze o instituţie de educaţie menită să contribuie la formarea „unei noi specii de oameni" ; acest lucru voia să-l înfăptuiască în strînsă colaborare cu călugăriţele culte, aşa cum se proceda pe atunci în Franţa.

În scopul amintit, Sfîntul Sinod a trimis poruncă mitropolitului din Moscova să examineze personal toate starcţele şi călugăriţele, pentru a alege pe cele mai destoinice. Dar printre ele s-au găsit atît de puţine ştiutoare de carte şi capabile cît de cît să îngrijească de bolnavi prin spitale, încît acestea, un număr infim, au fost reţinute, cum s-ar zice, mai mult pentru decor. Curînd însă, tot în scopul de a influenţa formarea noii specii de oameni, Ecaterina şi-a îndreptat atenţia în altă direcţie, mai apropiată de gusturile ei şi anume, a hotărît să-i atragă în această operă pe Voltaire şi pe Diderot.

Mătuşa Kuşina, care îi detesta pe enciclopedişti, povestea că o dată Voltaire a promis să scrie o comedie morală pentru pupilele institutului ; fiind însă obişnuit să zugrăvească numai sacrilegii, cînd se apuca de această lucrare inocentă, îl lovea de fiecare dată o necruţătoare durere de burtă. În clipa în care Ecaterina s-a plîns lui Diderot că, din cauza

vîrstei înaintate, bătrînul nu-i în stare să compună o operă artistică adecvată pentru exerciţiile teatrale ale pupilelor institutului, Diderot, nu mai puţin ateu decît Voltaire, i-a replicat textual : „Comediile pentru fetele institutului vor fi scrise de mine şi încă înainte de a ajunge la adînci bătrîneţe."

După cum se ştie însă, Diderot n-a intrat în graţiile împărătesei, întrucît a pledat cu insistenţă pentru includerea anatomiei în programul de studiu al institutului — ştiinţă care, după părerea mătuşii mele, putea fi considerată ca un atentat la pudoarea fetelor.

În tradiţiile Institutului Smolnîi, s-au îmbinat armonios de-a lungul întregii sale existenţe două note distincte, imprimate de Ecaterina încă de la înfiinţarea lui : o uşoară amprentă clericală se împletea cu acea fermecătoare isteţime laică voltaireană. Pupilele erau îmbrăcate ca nişte călugăriţe, cu rochii dizgraţioase, dintr-o ţesătură de lînă fină dar greoaie, de culoare verde, albastră, cafenie sau albă, cu pelerine şi şorţuri albe şi mînecuţele legate după ritualul călugăriţelor. La aceasta se mai adăugau o mulţime de iconiţe şi amulete, precum şi obiceiul de a ţine în gură în timpul celor mai grele examene bucăţi de artos sfinţit şi de a vîrî în toc, în timpul lucrărilor scrise la matematică, bucăţile de vată aduse special de la icoana Iverskaia din Moscova. Dar o dată cu aceasta se preluau de la o promoţie la alta cele mai perfecţionate metode de a purta corespondenţă amoroasă, precum şi abilitatea de a lega şi desface flirturi cu adoratorii tainici. În aceste flirturi nu se ţinea seamă nici de starea socială, nici de rangul îndrăgostitului, lucru care era privit cu totul altfel cînd se punea serios chestiunea unei căsătorii. Aceasta nu se putea încheia cu un civil sau cu un ofiţer din afara gărzii imperiale, decît în cazul unei iubiri înflăcărate, „fatale", sau cînd logodnicul manifesta calităţi cu totul deosebite.

Din copilărie şi pînă la terminarea studiilor, pupilele institutului trăiau departe de familie. Sub conducerea unor profesori anume aleşi, ele studiau diferite materii şi îşi exersau talentele în arta dansului şi a lucrului manual. După concepţia fondatoarei institutului, pe lîngă obiectele de studiu trebuiau cultivate „gînduri optimiste" şi organizate „distracţii inocente". Iată de ce, printre tablourile renumi-

tului pictor Levițki [13], găsim chipurile cochete și fermecătoare ale pupilelor institutului: Hovanskaia, Hrușciova și Levșina, în costumele lor de mascaradă sau de bal.

Apropierea care a existat permanent între institut și curtea imperială încă de pe timpul Ecaterinei, făcea ca pupilele să viziteze adeseori curtea, bucurîndu-se de atenția familiei domnitoare; toate nutreau un sentiment înalt și întrucîtva exaltat față de familia suveranului. Numai Vera, sub influența unchiului ei colateral, Linucenko, despre care vom vorbi pe larg mai apoi, nu împărtășea sentimentele generale de admirație ale colegelor ei.

Cu toate că se număra printre cele mai bune eleve, Vera l-a implorat pe tatăl ei s-o ia acasă imediat ce termină cursurile, ca să nu fie reținută mai departe pentru clasa de practică pedagogică. Dar bătrînul Lagutin, deși voltairean după concepții, se simțea flatat la gîndul că împărăteasa în persoană o să prindă de umărul stîng al fiicei sale cifrul *, lucru care i-ar fi acordat dreptul să frecventeze balurile la curte și ar fi apropiat-o de titlul de domnișoară de onoare. Acest titlu sucea căpșoarele multor fete ambițioase, mai ales acum, cînd frumusețea și grația suscitau o deosebită atenție din partea suveranului, constituind totodată nu numai pentru fata însăși, ci și pentru întreaga sa familie un prilej de a dobîndi nenumărate favoruri. Această circumstanță trezea uneori pasiunea josnică de verigășie printre rudele apropiate ale pupilelor. Astfel, în cazul pe care voi căuta să-l descriu, persoana interesată n-a fost nimeni altul decît tatăl unei fete care, deși posesoare de titluri și avere, se lăsă ispitită de strălucirea vieții de la curte.

Ne-am apropiat între timp chiar de clădirea institutului. Da, a fost într-adevăr necesar talentul și gustul rafinat al unui Giacomo Quarenghi [14], ca să concepi o fațadă imensă, lungă de peste o sută de stînjeni, evitînd totodată impresia de monotonie cazonă. Și totuși, această fațadă n-avea decît un singur ornament multiplicat, compus din trei semicoloane cu splendide capiteluri. Edificiul acesta merita într-adevăr să stea alături de splendoarea somptuoasă a catedralei lui Rastrelli. Astfel, marii arhitecți, străini de sentimentul mă-

* Distincție reprezentînd monograma împărătesei, acordată odinioară celor mai merituoase eleve la terminarea institutului.

runtei invidii, au ştiut să transmită din mînă în mînă torţa frumosului. Îmi reamintesc şi azi cu plăcere cum Quarenghi, trecînd prin faţa catedralei de la Smolnîi, îşi scotea de fiece dată, indiferent de vremea de afară, pălăria şi se înclina adînc, în semn de nespusă admiraţie pentru creaţia lui Rastrelli, aducînd astfel un omagiu creatorului ei...

La intrarea principală, uriaşul portar Matvei Ivanovici, într-o livrea roşie cu vulturi şi cu buzduganul de bronz în mînă, ne-a întîmpinat ca şi pe ceilalţi musafiri cu o plecăciune. Portarului principal i se acordase dreptul de a purta livreaua de camerier al curţii imperiale. Un alt portar ne-a deschis uşa, iar un al treilea ne-a ajutat să ne scoatem mantalele. Ne-am pus mănuşile albe de antilopă şi am urcat scara de marmură aşternută cu postav roşu. Sunetele valsului m-au ameţit pe dată, ca o şampanie, şi am intrat după Mihail, cu gîndul temător că nu voi izbuti s-o găsesc acolo pe Vera.

De ambele părţi ale imensei săli albe, cu două rînduri de ferestre, se înşiruiau coloane graţioase. De-a lungul pereţilor, se împleteau de la o lustră la alta ghirlande de verdeaţă. Portretele impunătoare ale capetelor încoronate, în mărime naturală, străluceau sub lumina lustrelor, orbindu-te cu luciul mătăsurilor, al bijuteriilor şi blănurilor de hermină, dar ele nu puteau eclipsa farmecul modest al elevelor institutului.

Fetele erau toate îmbrăcate la fel, cu rochii de lînă, decoltate la gît şi fără mîneci. Deasupra purtau pelerina din muselină cu falduri mari de culoare roz. Trupurile lor fragede, pline de vigoare juvenilă, treceau plutind în dans prin sala imensă, ca gingaşele flori de măr ce se desprind de pom la adierea vîntului.

Directoarea — o doamnă înaltă, cu alură bărbătească, îmbrăcată într-o rochie de uniformă, albastru-deschis la culoare, înconjurată de un întreg stat-major de pedagoge la fel de frapant îmbrăcate — în limbajul fetelor „albastrele" — răspundea printr-o înclinare solemnă a capului la saluturile noastre respectuoase.

De fiecare dată cînd nimeream în această împărăţie feminină, mă pierdeam, confundînd un cap sau altul de fată, cu cel al Verei şi mă auzeam strigat cînd dintr-o parte, cînd dintr-alta :

— Sergik, Serge Rusanin !

— Iat-o lîngă coloană, mi-a arătat-o Mihail pe Vera Lagutina.

Am rămas surprins.

— Cum ai putut s-o recunoşti, fără s-o fi văzut vreodată ?

— Nu-i nimic nefiresc în asta, a răspuns zîmbind Mihail. Mi-a servit drept busolă chelia tatălui ei, salvată ca prin minune de opăreală : ia uite, ca într-o oglindă se reflectă într-însa lustra. Bătrînul seamănă leit cu un curcan cu pieptul plin de decoraţii, fata în schimb e foarte drăguţă.

Şi, fără să se mai uite la mine, Mihail a străbătut sala cu pasul său sprinten. L-a salutat respectuos pe Lagutin, care l-a prezentat imediat Verei, şi în clipa următoare a şi început să valseze cu ea. Cînd m-am apropiat şi eu s-o invit la contradanţ, mi-a răspuns că l-a şi promis lui Mihail. Nu mi-a rămas altceva de făcut decît să dansez cu una din prietenele Verei. Distrat, ascultam ciripeala partenerei mele :

— Închipuiţi-vă, celor mici nu li s-a permis să vină la bal şi atunci ele au făcut ceva îngrozitor — s-au parfumat cu săpun de bergamotă !

— Cum adică, cu săpun ?

— Au ras săpunul cu cuţitul, şi s-au frecat cu fulgii lui, după care au început toate să miroasă ca o drogherie cu parfumuri de cea mai proastă calitate. Trebuie să ştiţi că noi nu avem voie să ne parfumăm decît în ultimele clase şi în nici un caz cu bergamotă, care are un miros de cel mai prost-gust.

— Şi ce miros consideraţi dumneavoastră a fi de bun-gust ? am întrebat eu, căutînd să stimulez pălăvrăgeala partenerei mele şi astfel să-i pot supraveghea mai în voie pe cei de vizavi.

Chipul Verei şi al lui Mihail distonau total cu atmosfera generală a balului. Din cînd în cînd, parcă dîndu-şi seama de aceasta, ei zîmbeau de ochii lumii şi schimbau cîte o frază convenţională. Dar era limpede că între ei se legase dintr-o dată o conversaţie din cele mai serioase. Şi cum putea fi altfel ? Vera citise o sumedenie de cărţi şi avea de mult idei fanteziste şi primejdioase. Fiind nepoata unui decembrist, ea manifesta o deosebită receptivitate faţă de

toate aiurelile liberale, iar la țară, ținea încuiat în sertarul de la măsuța ei un volumaș cu versurile lui Rîleev.

— Da, el nu-și poartă degeaba numele, am auzit vocea exaltată a Verei, ca răspuns la ceva rostit încet de Mihail. Mai nobilă inimă nu mi-a fost dat să întîlnesc.

Accentuase pe cuvîntul „inimă" și am înțeles că acel calambur se referea la Herzen.

Întotdeauna m-a îngrijorat modul de a gîndi al Verei, dar în acel moment, am încercat sentimentul de bucurie al unui rival. Nu, romanele nu încep în felul acesta, mi-am spus în sinea mea. Poate Mihail va reuși s-o impresioneze prin ideile sale, dar să-i trezească dragostea, în nici un caz. Iar cu ideile sale nocive voi ști eu să duc o luptă abilă în salonul mătușii mele Kușina. Știam că mătușa mea ținea la Vera și că această simpatie era reciprocă.

Dar o întîmplare excepțională prin urmările ei a răsturnat într-o clipită, ca brațul uriașului Guliver în țara piticilor, toate combinațiile subtile ale scurtei mele partide de șah.

Deodată, printre fete s-a iscat o fierbere de nedescris. Părăsind dansul, s-au năpustit toate spre ferestre, strigînd :

— Uitați-vă, caleașca e la intrarea principală !

Această intrare, în permanență încuiată, se deschidea numai pentru cei din familia domnitoare.

Cu obrajii îmbujorați de emoție, doamnele pedagoge s-au retras cu un grup din cele mai frumoase fete, ca peste o clipă să reapară, toate cu peruci pe cap, îmbrăcate în costume de marchizi și marchize, pregătite anume pentru această împrejurare. Celelalte, aranjate în semicerc, făceau zid, acoperindu-le pe cele costumate ca pe vremea Ecaterinei. La apariția suveranului însoțit de directoare, în sunetele orchestrei, toate, ca un singur om, au făcut în semn de salut adînci reverențe, după cum era obiceiul la curtea imperială. Muzica a intonat menuetul tradițional. Marchizii și marchizele au ieșit la iveală și, închipuind o coloană, au pornit în întîmpinarea țarului.

Alexandru al II-lea purta uniformă de husar. Atît de impresionant în sanie sau călare în timpul parăzilor, cum obișnuiau să-l zugrăvească pictorii, el pierdea mult fără suita corespunzătoare de militari. În fruntea suitei, apărea parcă desprins dintr-un tablou, remarcîndu-se prin statura neo-

bișnuită, prin pieptu-i herculean, leit ca al tatălui său, și prin prestanța sa imperială. Dar în mijlocul tineretului în floare, unde farmecul personal contează mai mult decît grandoarea — nu era decît impozant. Fața lui trecută impresiona prin paloarea ei, iar ochii, contrastînd cu zîmbetul exaltat și maniera plăcută de a grasei, aveau o expresie încremenită, ca de plumb. Una din practicante, o fată foarte frumoasă, i-a adresat un omagiu în versuri și, răspunzînd invitației majestății sale, s-a așezat alături de dînsul într-un fotoliu, cu obrajii îmbujorați de emoție. La un semn al suveranului, orchestra răsună din nou și balul își urmă cursul. Foarte curînd suveranul s-a retras, urmat de aghiotant, ca să ia ceaiul în apartamentele directoarei. În timpul antractului, cînd Vera, însoțită de mine și de Mihail, pajii ei, ne răsfățam cu răcoritoare și bomboane într-un colțișor pitoresc printre ficuși, zambile și palmieri, s-a apropiat de noi prietena Verei, Kitty Tarutina, însoțită de juristul ei.

Kitty, o blondă cîrnă și veselă, ne spuse :

— Vreți să luați parte la o călătorie spre lacul Como ?

Știind secretul, eu cu Verocika am consimțit rîzînd, dezvăluindu-l totodată și lui Mihail.

Una dintre pedagoge, o tînără italiancă îndrăgită de toată lumea, neavînd apucăturile de fată bătrînă ale celorlalte „albastre", le îngăduia fetelor să se întîlnească în camera ei cu frații și verii lor. Tînără și jovială, ea înțelegea strengăriile tineretului, dar, ca să nu aibă de suferit în cazul unui denunț, se înțelesese cu fetele să lase ușa camerei sale neîncuiată. În momentul vreunui control inopinat, cele prinse trebuiau să spună că intraseră aci fără știrea nimănui.

La adăpostul unei duzini de fuste ale prietenelor lui Kitty, mari amatoare de escapade strengărești, ne-am strecurat afară din sală, fără să fim observați de ochiul ager al inspectoarei de serviciu.

Străbătînd nesfîrșite coridoare, ne îndreptam spre camera italiencei, unde pe unul din pereți atîrna o imensă panoramă a minunatului lac Como, al cărui nume îl împrumutase întreaga escapadă.

— Știți voi că Zemfira a dispărut imediat ce a plecat suveranul ? E amorezată lulea, spuse juristul lui Kitty despre practicanta care rostise omagiul în versuri. Pentru că

avea tip de orientală, fusese poreclită Zemfira, lucru, de altfel, obişnuit în lumea internatelor.

— Şi preferinţa pe care i-o acordă suveranul bate la ochi, dar domnişoară de onoare a împărătesei tot n-o să ajungă, spuse cu ciudă Kitty. E slabă la învăţătură, directoarea n-o puate suferi şi îi va da o referinţă proastă.

— Suveranul vă vizitează des ? a întrebat Mihail.

Flatată de atenţia frumosului, dar tăcutului pînă atunci cadet, Kitty a început să turuie cu o repeziciune îndoită, spunînd că adoratului suveran îi place să viziteze inopinat institutul.

— De regulă apare seara, la orele de dans ale clasei superioare. Uneori vine în sufragerie, se aşează la masă şi bea împreună cu noi ceaiul, dintr-o cană obişnuită. Fireşte că mai apoi noi spargem această cană şi împărţim cioburile. Multe fete le poartă în chip de amulete, la piept, iar una le-a şi înghiţit.

— Domnişoara aceea se înrudeşte probabil cu struţul, spuse Mihail, zîmbind ironic.

— O, nu, ea poartă un nume pur rusesc, a replicat naiva Kitty, continuîndu-şi, în rîsul tuturor, flecăreala, care, după sprîncenele încruntate ale lui Mihail, mi-am dat seama că îl irita de-a binelea. Kitty însă nu se lăsa intimidată.

— În timpul prînzului, suveranul se aşează ba la o masă, ba la alta, ca să nu jignească pe nimeni. Totuşi în ultima vreme el stă mai des cu practicantele şi ia loc lîngă Zemfira, care intenţionat se aşează la margine... Anul trecut, de plidă, în timpul postului, suveranul venea la rugăciunea de seară şi cînd se rostea : „Doamne, stăpîn al vieţii mele" bătea şi el mătănii împreună cu noi...

— Bună pregătire pentru reforme ! a început Mihail pe un ton atît de batjocoritor, încît Kitty s-a poticnit la jumătatea cuvîntului, iar juristul l-a privit lung din cap pînă în picioare.

Vera s-a îmbujorat toată, însă a găsit pe loc modalitatea de a salva situaţia :

— Să fugim repede, altfel o să ne ocupe alţii locul, a exclamat ea şi, apucîndu-ne pe mine şi pe Mihail de mînă, s-a repezit de-a lungul nesfîrşitelor şi întortocheatelor coridoare care se întretăiau ca într-un labirint. Kitty şi juristul ei ne urmau.

Iată și camera italiencei. Ușa părea încuiată, dar cînd am tras-o, s-a deschis. Auzind voci în apropiere, după colț, am intrat iute în vîrful picioarelor. Ca un cîrd de păsărele obișnuite cu pușca vînătorului, ne-am așezat ușurel pe marginea unui divan mare, fiind gata, în caz de pericol, s-o zbughim sau să ne ascundem.

Pericolul putea să ne amenințe din ușa celeilalte camere, care aparținea aceleiași pedagoge și dădea într-un coridor vecin cu odaia inspectoarei. Aceasta, sub pretextul unei ocrotiri amicale, avea obiceiul să intre ca din întîmplare în cameră, s-o controleze pe frumoasa și ușuratica italiancă. Kitty s-a strecurat ca un șoricel în coridor și, convingîndu-se că inspectoarea nu era acasă, a venit să ne spună că sîntem în siguranță.

Deodată, din cealaltă încăpere, tot încuiată pe dinăuntru, s-au auzit voci : una de femeie — care plîngea, și a doua, de bărbat — consolatoare. Se vorbea franțuzește.

— Dar eu nu m-am salvat cu atîta trudă de onorabila directoare, ca să mă înec acum în lacrimile dumitale, fermecătoare Zemfiră. Cît privește pe tatăl dumitale — crede-mă că sentimentele mele tandre față de dumneata mi-au asigurat de mult consimțămîntul lui de părinte, iar bucuria de a te vedea domnișoară de onoare la curte...

Nu se putea să nu recunoaștem această voce la fel de graseiată în bîiguiala amoroasă, ca și în ocazii oficiale ori la parade.

— Așadar, pînă la grabnica și hotărîtoarea noastră întîlnire, nu-i așa ? Eu nu sînt dușmanul mitologiei și, aidoma zburdalnicului Zeus...

S-au auzit apoi un rîs prefăcut și sărutări. Cu toții am sărit speriați de indiscreția noastră involuntară și am dat buzna spre ieșire. Mihail însă s-a ridicat și, cu fața schimonosită, a pășit spre ușă.

— Ai să te nenorocești ! i-am șoptit eu, prinzîndu-l de mînă. Suveranul poate ieși dintr-un moment într-altul.

— N-am să-i permit să nenorocească...

Ochii lui Mihail exprimau atîta furie, încît păreau capabili să facă rău cuiva numai prin forța ce emana dintr-înșii.

Am zbughit-o în coridor, unde nu i-am mai găsit nici pe Kitty și nici pe juristul ei. Doar Vera, cu fața și umerii ei

albi, stătea ca o nălucă, pitită într-o firidă adîncă. M-am oprit lîngă ea şi i-am luat mîna în mîna mea.

Nu mă puteam dumiri, cum de rămăsese uşa italiencei fără pază, dar două siluete din fundul coridorului mi-au dezlegat această enigmă. Tînăra educatoare şi aghiotantul, antrenaţi în propriul lor flirt, îşi părăsiseră fără a-şi da seama postul de răspundere.

Ieşind pesemne de la directoare ca să urce, chipurile, din nou în sală, suveranul s-a strecurat în camera vecină cu „Lacul Como", unde, conform înţelegerii, îl aştepta Zemfira, în vederea unor hotărîri definitive.

Minutele păreau ore. Deodată, uşa camerei încuiate s-a deschis şi cineva a ieşit. În acelaşi moment, am auzit vocea surdă a lui Mihail, sufocată de emoţie :

— Aceasta... este o josnicie !

Mi s-a oprit respiraţia. Nu ştiu de ce m-am aşteptat la o împuşcătură, dar ea n-a urmat.

Suveranul a ieşit grăbit din cameră, ascunzîndu-şi, contrar obiceiului, capul între umeri, de teamă parcă să nu fie recunoscut. Într-o clipă a dispărut după colţ. Speriaţi, aghiotantul şi italianca s-au apropiat de el.

— Acolo se afla fratele ei ? a întrebat suveranul mînios, aducîndu-şi aminte probabil de povestea neplăcută cu Şevici [15].

— Majestate, ea n-are fraţi, a spus italianca, albă ca varul la faţă.

— Acolo nu trebuia să fie nimeni.

Fără să mai apară la bal, ţarul, înfuriat, a plecat însoţit de aghiotantul său. Din firida adîncă, unde am stat ascuns, am observat cum italianca a pornit în fugă să vadă cine fusese în camera ei, dar Mihail, deschizînd uşa de vizavi, ce dădea în coridor, dispăruse neobservat de nimeni. Eu cu Vera am fugit în sala de dans.

...O jumătate de veac şi mai bine trecuse de atunci, cînd într-o zi din iarna anului 1918, am nimerit din nou la Smolnîi. Umblam bolnav şi fără ocupaţie prin capitală în căutarea unui adăpost pe la foşti prieteni şi cunoscuţi. Mulţi dispăruseră dintre cei vii, pe alţii nu i-am mai găsit la vechile adrese.

Atras de amintirile trecutului și de o curiozitate artistică de nestăvilit, am ajuns la institut, unde fusesem cu Mihail la bal.

Fațada institutului, extrem de lungă, era de la un capăt la altul viu iluminată ca și atunci, în ziua balului, și tot ca atunci, se revărsa în imensa clădire un nesfîrșit torent de oameni. Numai că de astă dată n-am mai văzut șirul caleștilor luxoase cu lachei în spate și vizitii monumentali cocoțați pe capră în chip de idoli, și nici trăpașii acoperiți cu pături scumpe.

La intrarea principală, rezervată pe vremuri numai suveranului și păzită acum de ostași roșii înarmați, așteptau la coadă o sumedenie de cetățeni, ținînd în mînă permise de trecere.

Automobile, motociclete, mașini blindate de culoare cenușie — toate cu steaguri roșii — în vuiet de sirene și sunet de trompete, intrau și ieșeau mereu în goană pe poarta păzită de două rînduri de sentinele. Pretutindeni erau amplasate mitraliere. Duduiau motoarele și se agitau oameni cu serviete în mînă.

Șepcile lățoase imprimau feților o mină aspră. Mulți purtau mantale militare de culori gri și kaki, pe care se mai deslușeau urmele proaspete ale nasturilor smulși și ale epoleților tăiați. Erau și țărani printre ei, cu obiele și opinci, și cu frînghii la armă în loc de bandulieră. Toți vorbeau cu glas tare, toți sporovăiau. Cînd pe poartă au ieșit doi civili și, urcîndu-se pe o ladă mare, au rostit cîteva cuvinte, mulțimea nu le-a dat răgaz să termine. Cuvintele lor au fost acoperite de „Internaționala", cîntată de întreaga piață.

— Ce se petrece aici ? am întrebat pe unul înarmat pînă în dinți și al cărui chip foarte tînăr îmi părea cunoscut.

— E ședința extraordinară a Sovietului din Petrograd, bunicule, mi-a răspuns el cu bunăvoință și, sărind la rîndul său pe o ladă, s-a adresat mulțimii, strigînd cît îl țineau puterile :

— Tovarăși ! Socialismul este de azi înainte singurul mijloc cu ajutorul căruia țara va înlătura sărăcia și ororile războiului.

Focul aprins de sentinele a luminat deodată fața vorbitorului și cînd acesta, terminînd, a coborît, am exclamat fără să vreau :

— Te cunosc ! şi i-am spus pe nume.

Îl cunoşteam bine pe tatăl său, iar pe tînăr îl văzusem abia de curînd în uniforma de licean şi i-am reţinut chipul, mai ales datorită discursurilor sale bătăioase antirăzboinice. Aceste discursuri mi l-au reamintit pe Mihail.

Acum tînărul era comunist înflăcărat. M-a recunoscut şi el. Tot el mi-a dat bani şi m-a ajutat să mă instalez la Ivan Potapîci. Cît despre dînsul, se grăbea să plece, cum singur spunea, „pe frontul roşu". Acolo a şi căzut curînd după aceea, eroic, printre cei dintîi. Numele său l-am citit în „Izvestia", pe care mi-a adus-o Goreţki al II-lea. Împreună cu Goreţki l-am pomenit pe curajosul tînăr şi o dată cu el, i-am pomenit şi pe tatăl, şi pe bunicul său, căzuţi şi ei printre primii la timpul lor, şi la fel de eroic, dar pe alte fronturi.

Capitolul IV

OCHIUL STRIGOAICEI

În acel an, Paştele a căzut devreme. Pădurea era acoperită de un puf verde, şi bătrînii pini păreau învăluiţi într-o negură sinistră din cauza vecinătăţii lor cu tînărul lăstăriş în floare. Aşa a şi rămas în amintirea mea acest drum spre Lagutino — sinistru.

Era în anul 1860. Iobăgia îşi trăia ultimele zile. Printre diversele curente şi cercuri, pro şi contra eliberării ţăranilor, se aflau destui curteni foarte culţi, adepţi ai lui Voltaire, asupra cărora nici puterea cerească şi nici cea pămîntească nu exercitau vreun fel de autoritate — mai presus de orice se manifesta firea lor despotică.

Aşa era tatăl Verei, Erast Petrovici Lagutin, unul din cei mai luminaţi oameni ai timpului său, care, după propria-i expresie, nu credea nici în vise, nici în vrăji şi nici

în glas de cobe. Întreaga civilizaţie umană el o numea porcărie mondială, lucru care nu l-a împiedicat totuşi să aibă în Lagutino o excelentă galerie de tablouri. În eliberarea ţăranilor el nu vedea nimic altceva decît ştirbirea autorităţii şi a deprinderilor sale şi pînă la urmă, cum s-ar zice, şi-a dat frîu liber, întrecînd orice măsură.

Erast Petrovici era văduv şi un mujeratic fără pereche. Cît priveşte claca, ţăranii nu i-o reproşau, dar faptul că nu lăsa să-i scape nici o fată sau femeie drăguţă, a stîrnit o mare duşmănie împotriva lui.

Fiica sa, Vera, a crescut orfană sub tutela franţuzoaicelor, pe care boierul le ridica după bunul său plac cînd la rangul de stăpîne ale casei, cînd le degrada la funcţia de guvernante. Aceste guvernante se schimbau des, şi Vera s-a obişnuit din copilărie să trăiască închisă în sine, căutînd sprijin în cei mai credincioşi şi mai modeşti prieteni ai omului — nenumăratele cărţi din biblioteca tatălui său.

Este adevărat că moşia noastră se afla alături, dar de mama mea, gospodină bună şi veşnic preocupată de grijile casei, Vera nu s-a putut apropia sufleteşte. Era o fire cam ursuză, tăcută, şi mama n-o înţelegea. Mai tîrziu, aceste relaţii s-ar fi schimbat poate, dar mama a murit curînd, eu am rămas orfan, iar asupra moşiei a fost numită tutoare mătuşa Kuşina.

Eram singurul care împărtăşeam clipele de răgaz cu Vera. Cît era vara de lungă, adunam împreună ciuperci şi poame, împreună învăţam limba franceză şi dansul. Verei îi plăceau desenele şi basmele plăsmuite de mine, pe care, în cele mai multe cazuri, i le dedicam ei. Dar, cu toate că eram de aceeaşi vîrstă, o simţeam pe Vera mult mai matură ca mine. Întrebările sale cu privire la rostul vieţii şi frămîntările privind soarta decembriştilor mi-au fost completamente străine. Decembriştii erau pentru mine doar nişte rebeli, a căror nelegiuire o consideram a fi cu atît mai gravă, cu cît ei făceau parte din rîndul oamenilor culţi şi de neam nobil. Vera însă îi socotea eroi.

Pe vremea cînd trăia mama, precum şi mai tîrziu, sub tutela mătuşii mele, viaţa la moşia noastră îşi urma cursul ei paşnic, ca de altfel la toţi moşierii cu stare mijlocie. Mii de interese, cumetrii şi simpatii reciproce îi legau, din neam în neam, pe stăpînii moşiei Ugorie de oamenii lor.

Mai apropiată de viața intimă și spirituală a Verei era o familie pentru care, personal, nu aveam prea multă simpatie și care a jucat mai tîrziu un rol important în soarta neobișnuită a Verei.

La vreo trei verste de moșie, locuia, împreună cu soția sa, Kaleria Petrovna, pictorul Linucenko, fost elev al renumitului pictor Ivanov, cel care aproape 30 de ani a lucrat la tabloul „Mesia se arată poporului". Acest tablou a fost expus la timpul său alături de pictura batalistă a unui oarecare Yvon și care, mărturisesc, a produs asupra majorității vizitatorilor o impresie mult mai puternică prin maniera ireproșabilă în care artistul zugrăvise musculatura cailor. În același timp circula și epigrama spiritualului Fiodor Ivanovici Tiutcev, că imensa pînză a lui Ivanov nu-i reprezintă pe apostoli, ci mai curînd pe membrii familiei Rotschild.

Pictorul Linucenko era unchi al Verei pe linie colaterală. Se cuvine să fac aici o remarcă : pe cît de așezat era neamul nostru, îndeplinindu-și, în naivitatea sa sufletească, obligațiile de nobili credincioși tronului, pe atît de neastîmpărat era neamul Lagutinilor. Se făcuse vestit prin aventurile extravagante ale bunicilor, prin răpiri de neveste ale altora, prin chefuri, dueluri, iar în timpul lui Alexandru Blagoslovennîi prin vrăjitorie și blasfemuri.

Oamenii din neamul lui Lagutin erau înalți, lați în spete, aveau părul buclat, nasul drept cu nări deosebit de frumoase și ochi pătrunzători, vulturești, sub sprîncene arcuite.

Ca urmare a unei aventuri amoroase cu o țărancă ucraineană, bunicul Verei s-a ales cu un fiu, Kiril Linucenko, pe care l-a dat la învățătură unui pictor, iar mamei sale i-a dăruit drept zestre, pe lîngă o casă cu toate acareturile, și cincizeci deseatine de pămînt, fără să-i facă însă și actele de proprietate asupra lor, spunînd : „Cîtă vreme trăiesc eu, n-am să te alung". Erast Petrovici și-a dat și el consimțămîntul.

Acest pictor, unchiul pe linie colaterală al Verei, om în vîrstă pe atunci, se dovedi a fi și cel mai de nădejde prieten al ei.

Purtînd în vine și sînge de iobag, Linucenko avea o sumedenie de rude în sat. Și nu numai că nu se ferea de ele, dar, dimpotrivă, le lua întotdeauna apărarea și nu făcea

decît s-o aţîţe pe Vera contra tatălui ei. Afară de asta, el îi dădea să citească felurite cărţi subversive, îi vorbea necontenit despre drepturile omului şi alte „ateisme" ale revoluţiei franceze, fiind el singur admiratorul lor zelos.

Prin aceasta a reuşit să mutileze toate simţămintele firești de nobilă ale Verei. Şi nu e de mirare că sămînţa otrăvitoare, aruncată de mîna lui Mihail, a încolţit atît de adînc în sufletul ei zbuciumat şi generos. De altfel, abia mai tîrziu am înţeles ce influenţă nefastă a exercitat Mihail asupra Verei.

După întîmplarea de la Smolnîi, am avut cu dînsul o discuţie atît de furtunoasă, încît ne-a pierit cu desăvîrşire cheful a ne mai întîlni. El îl defăima pe suveran în modul cel mai grosolan posibil pentru slăbiciunea sa omenească, lesne de înţeles, dacă ne gîndim la frumuseţea chipului său. Eu îl apăram pe suveran, afirmînd că jumătate din aventurile ce i se atribuie nu constituie altceva decît rodul calomniei, iar cealaltă jumătate reprezintă o replică la provocarea uşuraticului sex frumos, care în străfundul fiinţei sale consideră a fi o fericire aşa-zisa „pieire" în urma mîngîierilor monarhului.

Iar cazul particular pe care întîmplarea ni l-a scos în cale fusese pricinuit de codoşlîcul propriului tată al acelei fete, nobilă şi foarte bogată, care, plină de ambiţie, aspira la titlul de domnişoară de onoare.

Mihail, ca de obicei, mi-a tăiat vorba prin cuvintele sale de răzvrătit contra autocraţiei şi a spus :

— Trebuie să-i stîrpim cu rădăcină cu tot, ca pe nişte urzici. Şi pe nobili la fel... şi o să-i stîrpim pînă la urmă, ai numai puţină răbdare !

L-am întrerupt, rugîndu-l să nu-mi mai pună la încercare răbdarea de supus credincios al împăratului, că sentimentul datoriei mi-ar dicta să-l provoc la duel, întrucît pîra nu-mi stă în caracter ; mă simt totuşi obligat să pun capăt vorbelor sale defăimătoare.

Cu totul pe neaşteptate, Mihail a rîs cît se poate de blajin şi mi-a spus vesel :

— Bine, bine, n-ai decît, înfloreşte în nevinovăţia ta, n-am să te mai înfurii ; dacă dă Dumnezeu să avansezi în grad — voi fi primul pe care ai să-l spînzuri !

Din ziua aceea discuțiile noastre au căpătat aspectul cel mai superficial cu putință ! Dar să împiedic vizita lui Mihail la Lagutino n-am mai izbutit. Fusese invitat de bătrînul însuși, pe care-l cucerise prin îndemînarea sa la dans și căruia-i cîștigase bunăvoința încă din acea seară memorabilă, cînd l-a salvat de ceainicul cu apa clocotită.

De faptul că Mihail, dîndu-se drept văr, o vizitează pe Vera la institut, bătrînul nu știa absolut nimic. Fiind foarte slăbită și anemică, Vera a căpătat în mod cu totul excepțional permisiunea să plece de sărbători acasă. Pesemne tatăl său găsi în sfîrșit de cuviință să cedeze insistențelor ei și s-o retragă definitiv din institut.

Am parcurs aproape în tăcere cele zece verste care despărțeau Lagutino de stația de poștă. Contemplam după obiceiul meu asfințitul soarelui în întinderea vastă a cîmpiilor și, fermecat și înduioșat de acest minunat spectacol, îi vorbeam alegoric lui Mihail despre dragostea mea pentru Vera. Am amintit și de mitul lui Platon, potrivit căruia două jumătăți despicate ale unui om, întîlnindu-se, trebuie neapărat sau să se unească, sau să piară.

Mihail a înțeles și a spus :

— O astfel de dragoste nu-i demnă de om. Nu se cuvine nicidecum să mori dintr-o cauză, ci pentru o cauză. Cel ce se crede om trebuie să aibă un ideal înalt, corespunzător. Și, după o clipă de gîndire, adăugă : De altfel, acesta este un privilegiu pentru cei aidoma cu noi. Sexul frumos, în cele mai multe cazuri, este sortit pieirii, asemeni unui fluture mistuit de flăcări.

— Va să zică, tu crezi — l-am întrerupt eu, fără să-mi ascund bucuria — că o femeie nu-i capabilă să meargă la rug ca odinioară Jan Hus și alții.

M-am gîndit că Mihail îi purta pică Verei din cauza insuccesului discuțiilor sale de răzvrătit.

— Femeia merge oriunde — a ripostat Mihail, dar mai rar singură ; de cele mai multe ori ea îl urmează pe cel pe care-l iubește.

Cît de fericit eram ! Din nou în sufletul meu încolțise speranța. De altfel, niciodată în timpul întîlnirilor lui Mihail cu Vera n-am observat să li se îmbujoreze obrajii sau să-și plece privirile brusc aprinse — acestea fiind probe fără greș ale unei tinere pasiuni. Desigur, știam că, în

timpul primirilor la institut, Mihail, salutînd respectuos, nu-i aducea Verei bomboane franţuzeşti, cum scria pe cutie, ci cîte o carte liberală. Iar conversaţiile lor erau totdeauna serioase şi, după opinia mea, extrem de plictisitoare. Nădăjduiam de la o zi la alta că Vera se va lehămeti de această învăţătură şi va căuta varietate în lumea artelor, mai adecvate unei tinereţi poetice. Între timp, pentru a putea contracara influenţa lui Mihail, frecventam plin de rîvnă Ermitajul şi citeam numeroase opere străine privind minunatele colecţii de tablouri.

Bătrînul Lagutin ne-a întîmpinat în pragul năpădit de cetină proaspătă al casei sale. O sumedenie de curpeni cu frunze aidoma unor pene împodobeau bizar nişte prăjini înalte. Ai fi zis că în gubernia N a răsărit peste noapte o pădurice de curmali. În faţa casei, pe o colină acoperită cu gazon tînăr, vreo douăzeci de fete frumoase, gătite cu sarafane, şi flăcăi cu cămăşi roşii ca macul, rostogoleau nişte ouă de lemn, vopsite în fel şi fel de culori.

De sus, coborau o mulţime de jgheaburi de scîndură şi era mai mare dragul să priveşti cum ouăle albastre, roşii, verzi şi galbene se rostogoleau unul după altul, ca nişte nestemate, în smaragdul ierbii. La urmă s-a încins o horă şi toate fetele şi femeile au pornit să se sărute cu boierul, iar el le dăruia fie cu bani, fie cu cadouri.

— Din toată religia creştină, ritualul acesta al sărutatului îmi place cel mai mult — spuse bătrînul crai Lagutin, rîzînd în hohote şi arătîndu-şi dinţii mari, încă zdraveni. Era un bărbat bine făcut şi chipeş, dar capul său complet chel şi gîtul gras, cum bine a observat-o Mihail, îl făcea să semene cu un curcan.

M-am uitat la Vera : chipul ei palid trăda nelinişte ; ochii căutau stăruitor la Moseici. Acest om urît, cu capul mare, însă de statura unui copil, era geniul rău al lui Erast Petrovici. Trăgîndu-se dintr-o familie de nobili francezi, fiind cult, dar cumplit la fire, el se afla în serviciul lui Lagutin ca liber angajat. Numele său adevărat era Charles Delmasse, dar ţăranii îl porecliseră „Moseici". Acest om poseda perversitatea unui diavol inteligent. După ce a învăţat limba rusă, a contopit în persoana sa tot cinismul şi finetea naţiunii sale fără Dumnezeu cu brutalitatea crudă a moravurilor noastre. În ce priveşte imoralitatea şi plăcerile

sadice, Erast Petrovici nu şi-ar fi putut găsi un confident şi un sfătuitor mai potrivit ca dînsul. Iată de ce, trăind în acest fund de ţară, el ţinea atît de mult la Moseici, respectîndu-l în acelaşi timp pentru franceza lui impecabilă.

Cînd i-a venit rîndul la sărutat frumoasei Marfa, tînăra nevastă a lui Piotr-grăjdarul, un flăcău minunat, Moseici i-a şoptit ceva lui Erast Petrovici. Acesta a zîmbit pe sub mustaţă, prefăcîndu-se că n-a observat cum Marfa, dîndu-se după vecina ei, s-a băgat printre alte fete, să scape de sărutul boierului. Dar cînd toate, mulţumind pentru daruri, au plecat cîntînd spre casă, Erast Petrovici s-a întors spre staroste, un ţăran linguşitor şi slugarnic, şi a murmurat printre dinţi :

— Vezi să-l notezi pe Piotr.

Vera s-a aprins la faţă şi, apropiindu-se de tatăl său, i-a spus cu curaj :

— Nu, tăticule, n-ai să-i faci rău lui Piotr !...

Sprîncenele lui Erast Petrovici au tremurat, ochii ageri s-au făcut parcă mai deschişi la culoare, iar nările au prins a fremăta. Dar el s-a stăpînit şi, întorcîndu-se către fiica sa, i-a spus în franţuzeşte :

— Aş dori ca visurile tale tinereşti să nu treacă dincolo de pereţii bibliotecii.

— Şi acum — ni s-a adresat el nouă — vă rog să prînziţi fără mine, eu îmi iau rămas bun de la domniile voastre pînă diseară. Profitaţi cît mai mult de libertatea şi plăcerile ce vi se oferă aici la ţară : avem cai minunaţi de călărie, barcă şi trăsuri... Dar oriunde v-aţi duce, cînd deasupra casei se vor ridica trei rachete — vă rog pe toţi să vă întoarceţi. V-am pregătit un spectacol şi o surpriză : aceasta din urmă sper că va fi aceeaşi pentru toţi trei ! Modul în care ne-a privit Erast Petrovici m-a făcut să mă simt nu tocmai bine.

Prînzul s-a desfăşurat într-o atmosferă destul de ceremonioasă, cu lachei roind în jur şi un serviciu ireproşabil. Pe locul gazdei stătea bătrîna Arhipovna, dădaca Verei : acesta a fost capriciul bătrînului după izgonirea ultimei guvernante — franţuzoaica.

— Să mergem la conacul lui Linucenko, poate au şi sosit ! a spus după-masă Vera.

Tulburaţi, fiecare avînd motivele sale, mergeam în tăcere prin sat. La barieră am cotit pe o stradelă atît de

strîmtă, încît două căruțe n-ar fi putut trece una pe lîngă alta. De-a stînga ori de-a dreapta obloanelor se bălăbănea ca o coadă de cîine zăvorul de fier și, cu toate că era în zi de mare sărbătoare, ba ici, ba colo stăteau nestrînse albii și se tăvăleau pe jos cîrpe de tot soiul și hîrburi.

— Ce ignoranță ! a spus Vera. De atîtea ori a ars satul ăsta, iar ei l-au reclădit de fiecare dată întocmai cum fusese ! În schimb tăticu are o întreagă poliță de cărți privind modernizarea construcțiilor de lemn. Nimănui nu-i pasă de soarta bieților țărani.

— Dă-ne un răgaz — a răspuns Mihail — o să le vie mintea la cap, numai să fim cu băgare de seamă.

Conversația lor nu-mi plăcea, se-nțelege. Treceam acum prin minunate pajiști cu albăstrele, peste care păpădiile își scuturau în boarea de vînt căpșoarele aurii. Am rupt-o pe cea mai mare și i-am dat-o Verei, spunînd :

— Uite, floarea asta-i ca și romanița. Ajunge numai să zici : „Popă, popă, dă drumul la cîini" că îndată și vezi cum ies la iveală niște gîngănii mici și negre.

Vera s-a uitat țintă la mine, cu ochii ei de culoare deschisă, întocmai ca ai tatălui său, și mi-a spus cu un zîmbet ironic :

— Dumneata, Sergik, te-ai născut prea tîrziu, zău că ți-ar sta bine în chip de ciobănaș, ca-n tabloul lui Watteau.

Pentru prima dată îmi spunea cu ironie acest lucru ; am dedus că-i rezultatul influenței lui Mihail și am tăcut.

Înaintam pe cărăruia noastră ce se pierdea cînd prin văgăune, cînd prelinsă-n lărgimea nisipurilor, contopindu-se cu ele.

Mă uitam la Vera cum prindea eșarfa de voal pe care i-o flutura vîntul, mă uitam cu nesaț, neputîndu-mi dezlipi ochii de pe chipul ei. Era de neasemuit. Părea că are nu unul, ci două chipuri — și nu contopite, ci turnate unul într-altul. Trupul ei firav, puțin aplecat înainte, cu umerii înguști ușor arcuiți, dezvăluia o feminitate supusă, aproape dulceagă, ca în picturile din vechime. Culoarea feței, prea albă, dimpreună cu trandafiriul nefiresc al obrajilor dădeau chipului ei un aer de păpușă. Cînd pășea ca acum, cu capul plecat și cozile blonde lăsate pe spate, îți sugera imaginea unei preasupuse soții din evul mediu. Parcă o și vezi cum ține scara să urce în șa cavalerul sau cum,

lucrînd la gherghef, şi-aşteaptă stăpînul întîrziat la vreo petrecere. Dar iată, răspunzînd la o întrebare a lui Mihail, Vera şi-a ridicat ochii. Şi-n matca lor s-a oglindit cealaltă înfăţişare. Avea ochii cenuşii, cu privirea dură, vulturească, asemenea tatălui său, şi un gînd tainic în adînc, pe care, fără vrerea ei, nu l-ar fi divulgat nici în ceasul morţii.

La conac ne aştepta un eşec. Paznicul ne-a spus că Linucenko a trimis o scrisoare cum că nu poate veni, şi i-a transmis Verei un bileţel. Citindu-l, se făcu albă ca varul.

— Kaleria e bolnavă de tuberculoză — a rostit Vera — şi au plecat amîndoi pentru un an în Crimeea. O, cît de greu are să-mi fie aici fără ei! a adăugat ea involuntar. Şi fără să-şi dea seama, l-a luat de braţ pe Mihail; la rîndul său, Mihail i-a strîns mîna cu putere, făgăduindu-i parcă s-o ocrotească.

Iar eu, ciobănaşul lui Watteau, nu mai contam acum nimic pentru dînsa.

— Pînă seara e timp destul, să mergem la lac, ne-a propus Vera.

Şi am pornit.

Nu departe de conac, pe drumul vechi ce duce spre oraş, acolo unde se întîlnesc nişte dealuri înalte, năpădite de frunza lată a podbalului şi de înmiresmate tufişuri, se află, cum spunea lumea, un loc straniu. Aproape de poale dealurile se curmă brusc, dezvăluind un lac mic, rotund, cu suprafaţa întinsă şi lucioasă. Nimeni nu ştia cum a apărut lacul în locul acela. Se povestea că odată o moşiereasă bătrînă a blestemat-o pe fiică-sa neascultătoare, care fugise cu un husar aflat în trecere prin aceste meleaguri. Pe locul unde se găseşte acum lacul, i-au ajuns din urmă pe fugari gîndurile rele ale mamei: din pricina lor caii s-au împotmolit în mlaştină, din care au ţîşnit cu putere nişte izvoare, iar spre dimineaţă a apărut un lac neted, ca o farfurie. Aici dădaca Verei, Arhipovna, strecura în poveste o lămurire: „Moşiereasa cea bătrînă era doar vrăjitoare. La ceasul acela ea îşi bea ceaiul. Cînd a aflat de fuga fetei, şi-a încruntat cică sprîncenele şi-odată a răsturnat cu guran-n jos pe farfurioară ceaşca plină cu ceai, glăsuind: «Aşa să păţească şi nesupusa!» De aceea şi lacul e rotund ca o ceaşcă. Într-un cuvînt — ochiul vrăjitoarei."

Această legendă, necunoscută mie, Vera i-a povestit-o pe drum lui Mihail şi, după ce a terminat, s-a uitat la el şi a spus : „Uite, tocmai pentru această nesupunere a fetei mi-e atît de drag lacul". Mihail a rîs.

Nu, e lucru cert, au pus ceva la cale amîndoi ; trebuie să fiu cu băgare de seamă.

Vera s-a aşezat pe o piatră mare, Mihail alături de ea, iar eu jos, la picioarele ei. Soarele asfinţise, cerul era de o culoare gingaşă verzuie.

— Ia uitaţi-vă, s-a ivit prima steluţă — ne-a arătat Vera — şi ce curată e, parcă-i îmbăiată. Acuşi or să dea drumul rachetelor, trebuie să ne grăbim spre casă, deşi, la drept vorbind, aş prefera să stau aici, pe piatra asta, toată noaptea...

— Dintre toate stelele mie îmi place una singură, a spus Mihail. Steaua Vesper, cîntată de poeţi ca prevestitoarea zorilor. Şi ştiţi de ce ? Încă din copilărie am citit undeva că alchimiştii credeau că Venera dăruieşte pămîntului a treia parte din puterea pe care o primeşte de la soare, or ea primeşte cu mult mai mult decît pămîntul. De aceea spiritul pămîntului trebuie să se supună spiritului Venerei, spirit îmbelşugat şi plin de viaţă al cunoaşterii şi experienţei. Această fabulă mi-e dragă şi se potriveşte firii mele. Iar ţie, Serghei, îţi sînt desigur mai dragi versurile : „O, vină, de urît să-mi ţii, tu, lună, soţ bun al tristelor făpturi !"

— Nu pricep ce vrei să spui — am răspuns eu — ce înseamnă drumul experienţei şi în ce sens ?

— În sensul că, dacă un cutezător din antichitate nutrea un sentiment adînc, el nu şi-l înăbuşea de dragul virtuţilor pămînteşti şi al mai ştiu eu căror fericiri cereşti. El se consacra pe deplin sentimentului său şi ducea la bun sfîrşit ce-şi punea în gînd. Da, numai experienţa dusă pînă la capăt elimină tot ce e incapabil să se dezvolte. Iar cînd oamenii adevăraţi şi liberi vor crea în sfîrşit o viaţă minunată generaţiilor viitoare, aceasta se va realiza nu printr-o spălare laşă pe mîini, ci prin răsturnarea, la nevoie chiar şi cu forţa, a formelor vechi, perimate, şi înlocuirea lor cu altele, mai bune. Aşadar, în numele vieţii, trebuie să fim stăpînii vieţii !

Vera îl asculta pe Mihail, ca pe un profet, în vreme ce pe mine tonul său arogant m-a indignat.

— Dar cine, mă rog, te-a ales pe tine stăpîn peste alţii şi cine garantează că tu gîndeşti mai înţelept şi mai bine decît alţii ? i-am replicat.

N-am să uit niciodată expresia feţei lui Mihail din clipa aceea ; mai întîi s-a făcut roşu la faţă, apoi şi-a dat capul spre spate după cum îi era obiceiul şi a răspuns pe un ton lipsit de orice aroganţă şi foarte cordial :

— Mai sînt pe lume şi oameni care nu simt nici o bucurie în viaţă atîta timp cît alţii suferă. Şi unui astfel de om, orice legătură, afară de acea care constituie binele omenirii, nu-i va pricinui nici o mîngîiere, ba mai mult, îi va răpi şi libertatea care-i e atît de scumpă. Da, aşa stau lucrurile. Într-un cuvînt, au fost şi sînt pe lume asemenea oameni, şi-or să mai fie alţii şi alţii care nu vor pretinde dobîndirea fericirii pentru sine însişi, ci vor căuta bucuros să-şi dăruie toate puterile pentru eliberarea şi bucuria generală !

Mihail s-a aplecat spre mine, şi, cum n-o mai făcuse de mult, şi-a pus mîna pe umărul meu.

— Dragul meu Serge ! mi-a spus el. Ţie ţi-e drag fiecare apus de soare, luna, versurile. Dar te-ai gîndit oare vreodată dacă ai dreptul la toate astea atîta vreme cît în jurul tău se mai nasc, trăiesc şi mor în robie, oameni poate mai buni şi mai inteligenţi ca tine ?

— Mihail... a intervenit Vera, oprindu-se nu ştiu de ce, la jumătatea vorbei.

Am simţit ca un cuţit în inimă : oare de emoţie i se curmase vorba sau se obişnuise să-i spună aşa şi numai întîmplarea a făcut-o să dezvăluie intimitatea relaţiilor lor ?

Deodată s-a auzit un geamăt, cineva plîngea cu sughiţuri pe un mormînt îndepărtat. Pe malul lacului se găsea un cimitir vechi.

— N-o fi cumva Marfa la mormîntul mamei sale ?! a exclamat Vera şi, sărind uşor peste un şanţ, care ne despărţea de cimitir, a luat-o la fugă spre tînăra femeie.

Marfa căzu la picioarele Verei, tînguindu-se :

— Apără-l pe Piotr de cătănie !

Vera încremenise locului, palidă, cu faţa plecată.

— Tăticu nu mă ascultă, a spus ea.

— Ce-mi mai rămîne de făcut — să-mi fac seama ? Pe el o să-l ducă la cătănie, iar pe mine, o ştii doar, mă ia în locul Palaşkăi. Mai bine m-arunc în copcă.

— Ascultă, Marfa ! a vorbit Vera ; faţa ei se aspri, căpătînd aceeaşi expresie ca a lui Erast Petrovici cînd spunea încet : „La grajd, la bi-ciuit..." Mîine în zori să mă aştepţi la porumbar, un loc mai bun nici că se poate. Şi vei afla ce am hotărît. Crede-mă, nu te voi lăsa, ai răbdare pînă dimineaţa.

Cînd Marfa, întrucîtva liniştită, a plecat acasă, Vera i-a spus lui Mihail :

— O vom lua în cercul nostru. Altă ieşire nu e.

— Mă rog, răspunse Mihail. Pare o femeie de treabă.

Pe mine cei doi mă neglijau pur şi simplu, socotindu-mă, după cum se părea, într-adevăr din epoca lui Watteau.

Văzînd înălţîndu-se în aer una după alta trei rachete, ne-am ridicat şi noi şi, mărind pasul, am pornit-o înapoi spre conac. Casa era luminată de lampioane multicolore. Ele coborau în ghirlande sclipitoare de pe balconul etajului de sus pînă la balcoanele celui de jos. Casa reprezenta un minunat castel boieresc, construit de Monferrand[16], arhitectul catedralei Isaakievski, avînd o coloană albă ca zăpada şi nişte aripi arcuite pe ambele părţi ale corpului principal.

După ce ne-am odihnit o vreme în camerele ce ne-au fost pregătite, eu şi Mihail ne-am pus uniforme noi, cizme lăcuite de bal şi, străduindu-ne să păşim cu ele tacticos, ne-am făcut apariţia printre musafiri.

În mijlocul sălii fusese făcută o grotă, de unde ţîşnea apa unei minunate fîntîni arteziene... iar sub oleandrii înfloriţi, mascaţi astfel încît să nu se observe vasele în care erau sădiţi — dînd impresia că pomii cresc printre pietre — şedeau o mulţime de graţii, ciobăneşi şi nimfe.

Ochii musafirilor costumaţi scînteiau şiret prin crăpăturile înguste ale măştilor negre de mătase. Oglinzi imense reflectau întregul fast, transmiţîndu-l parcă în eternitate.

În fundul sălii se înălţa scena, spre care deodată, la un semn al amfitrionului şi în sunetele unui cor ascuns printre pomi, se repeziră nimfele, ciobăneşii şi graţiile, care pînă atunci înconjuraseră bazinul.

Erast Petrovici purta un caftan de catifea cu panglică și decorații. Caftanul aparținuse pe timpuri bunicului său, demnitar din epoca țarinei Ecaterina. Cu peruca sa tot de pe atunci el părea un oaspete de seamă, descins din lumea cealaltă.

Afară de noi doar un singur musafir mai era necostumat — prințul Nelski, un vecin bogat, om foarte cult și de o rară omenie. Era în vîrstă, dar avea o față frumoasă, expresie a calităților lui sufletești.

Erast Petrovici insistă să ne punem costume de marchizi : prințul, un costum de catifea roșie — iar noi, niște veste bleu și peruci.

Eu și cu Mihail eram de aceeași statură, așa că, punîndu-ne măști, puteam fi ușor luați unul drept celălalt. Această împrejurare s-a dovedit a fi o nouă verigă în acel lanț greu, cu care soarta ne-a ferecat, fără să ne întrebe.

Înainte de cină, Vera, pe care o prindea de minune costumul „pompadour", mi-a șoptit :

— Fugi repede în chioșc !

Am întrebat prosteşte :

— Vii și tu ?

Recunoscîndu-mi vocea, Vera a tresărit și mi-a răspuns :

— Nu, Sergik, nu vin. Am spus-o în glumă. Și a zburat mai departe, ușoară ca un fulg.

Am înțeles că invitația îl privea pe Mihail.

Atunci m-a cuprins furia. O ură nespus de aprigă față de prietenul, pe care eu însumi l-am adus întru pieirea mea, mi-a străpuns sufletul, pustiindu-mi-l. Adevărate sînt cuvintele auzite de către mătușa mea Kușina de la un bătrîn și pe care îi plăcea să le repete : „Diavolii nu-s mai puternici ca omul, dar cînd omul coboară pînă la dînșii, începe să le fie seamăn și atunci nu se mai poate descotorosi de ei, căci ei sînt o legiune".

Mulțime de pasiuni josnice s-au trezit atunci în sufletul meu. Vai ! acest suflet nu s-a dovedit a fi un ocean măreț, ci o cloacă mizeră, acoperită cu un strat de un verde-smarald, plăcut la vedere.

Răzbunarea, ura, dragostea ultragiată și un mărunt amor propriu, jignit de Mihail, m-au împins pe cărăruia abruptă spre helești, unde se afla chioșcul.

M-am ascuns într-un boschet. Curînd a început focul de artificii. Sute de mingi incandescente se ridicau spre cerul întunecat și explodau în înalturi, ca apoi să se reverse spre pămînt, în spulber, mii de scîntei multicolore. Iar lacul, ca o mare oglindă de apă, îi trimitea cerului îndărăt luminile.

Această minunată privelişte mi-a trezit sentimentele de artist şi pentru moment toată răutatea din sufletul meu parcă se risipi. Dar din chioşc mi-au ajuns în auz două voci cunoscute. O, celor doi nu le păsa nici de frumuseţea acestei lumi, nici de viaţa mea, pe care ei înşişi mi-o distrugeau !

Căci noi, cei din neamul Rusaninilor, iubim doar o singură dată ! Din cauza dragostei nefericite două mătuşi de-ale mele s-au călugărit, iar unchiul Piotr s-a împuşcat.

— Draga mea ! a spus Mihail cu atîta pasiune, de care nu l-aş fi crezut în stare. Iubito, oare nu e vis, te-ai hotărît într-adevăr să-ţi uneşti viaţa cu viaţa mea ?

Şi ca răspuns, răzbi vocea ei tandră :

— Mai poţi oare să te-ndoieşti ?

Pentru un moment, s-a aşternut liniştea : se sărutau.

M-a cuprins ameţeala ; mi se părea că rachetele nu cădeau în apă, ci în inima mea, pîrjolind-o.

— Dar trebuie să-ţi fac o mărturisire — vocea lui Mihail a devenit deodată odios de crudă — în numele cauzei mele nu voi precupeţi nici dragostea. Pentru că o femeie a încercat o dată să mă transforme într-un obiect al ei, era cît pe aci să comit o crimă. Aceasta s-a întîmplat în Crimeea — să-ţi povestesc ?

— Trecutul tău nu mă priveşte, eu îmi unesc viaţa cu tine pentru viitor, a răspuns cu demnitate Vera.

— Iubito, dar alături de mine nu te aşteaptă nimic altceva decît o existenţă plină de privaţiuni. Şi asta în cel mai bun caz. Alegerea mea e nestrămutată : să-mi dăruiesc viaţa cauzei pentru ridicarea unei ţări de robi împotriva despotului. În caz de nereuşită, tu ştii, mă aşteaptă nu ocna, ci spînzurătoarea !

Dar ea l-a întrerupt cu nişte cuvinte vechi ca lumea însăşi, ca dragostea dintre bărbat şi femeie :

— Alături de tine, dragul meu — chiar şi pe eşafod.

Din nou groaznica tăcere, din nou sărutări.

Pe urmă, rîzînd ca un copil, i-a spus :

— La cină, tăticu mă va declara logodnica prinţului Nelski. Adineaori el mi-a vorbit pe un ton foarte sever şi a fost mirat că nu-l contrazic, cum ades se întîmplă între noi în împrejurări chiar mai puţin importante. Închipuieşte-ţi, că aceasta şi este surpriza ce ne-a pregătit-o la toţi trei. Tăticu v-a pomenit pe amîndoi : „Cavalerii tăi — a spus el semnificativ — nu vor rămîne la fel de calmi ca tine la auzul acestui eveniment". I-am răspuns : „Cu atît mai rău pentru ei ! Speranţe deşarte n-am creat nimănui. E drept că pe prinţ nu-l iubesc, dar nici cu vreun băieţandru n-am de gînd să mă mărit !" Cît de străin i-acum tăticu de bănuiala că mîine am să fug tocmai cu unul dintre aceşti băieţandri.

Mihail rîdea în hohote.

— Tu eşti Machiavelli, draga mea ! Dar serios, pe cînd fuga ?

— Mîine dimineaţă am să-i povestesc totul Marfei, iar ea lui Piotr. Dacă nu reuşesc să ajung curînd la mama ta, cum ne-am înţeles, aşteaptă scrisoare de la mine, am să ţi-o trimit prin Serge — el mi-e credincios.

— Da, n-a inventat el praful de puşcă, dar, oricum, pare într-adevăr băiat de treabă, spuse Mihail indulgent.

Nefericitul ! Aceste vorbe l-au dus la pierzare. Aceste vorbe au smuls din inima mea ultimele rămăşiţe de mărinimie, de care mai eram în stare. Cum ? Mă aştepta, aşadar, perspectiva să renunţ la toate bucuriile vieţii, să clădesc fericirea rivalului meu, iar în schimbul tuturor ăstora să mă aleg cu o apreciere puţin măgulitoare de mărginit !

Sunetele de gong şi de trompete chemau la cină.

Masa a fost servită cu tot fastul. Florile din glastre aduse de la seră, special pentru această ocazie solemnă, răspîndeau în jur miresme îmbătătoare. La un moment dat, Erast Petrovici s-a ridicat în picioare cu cupa de şampanie în mînă. Purta acelaşi caftan de pe timpurile Ecaterinei şi era în seara aceea deosebit de solemn, aidoma unui mareşal la curtea Franţei.

— Dragi oaspeţi, am onoarea să vă anunţ logodna fiicei mele, Vera Erastovna, cu prinţul Nelski, a cuvîntat el.

În sală sunară alămurile şi porni năvala felicitărilor şi toasturilor în onoarea ginerelui şi a logodnicei.

Nefiind în stare să suport perfidia zugrăvită pe chipurile lui Mihail şi al Verei, am părăsit în goană sala. Gestul putea fi luat drept o manifestare firească a sentimentelor mele înşelate, deoarece toată lumea cunoştea vechea mea simpatie pentru Vera. Astfel şi în această împrejurare mi-am dovedit naivitatea, ajutîndu-le, fără să vreau, să-şi ducă planurile la îndeplinire.

Capitolul V

GÎTULEŢE DE PORUMBEI

Se crăpa de ziuă. Din cerul plumburiu cernea o ploaie măruntă. Această inexpresivitate a naturii se potrivea cu starea mea sufletească. În zori m-am strecurat în chioşc, unde se întîlniseră noaptea trecută Mihail cu Vera. Sub bancă am zărit ceva alb. M-am aplecat să văd ce-i : erau nişte foi din „Kolokol". Mihail le scăpase desigur. Le-am ridicat, plin de dezgust.

Aceste foi constituiau pîrleazul unui lup prădalnic, pîrleazul peste care el, ucigaş şi complotist, a reuşit să treacă, răpindu-mi liniştea şi fericirea.

Tipărite fiecare pe cîte două coloane, aceste pagini mi-au trezit în minte imaginea şarpelui veninos ivit în faţa cneazului Oleg din craniul calului său mort. Furia mă cuprindea tot mai mult pe măsură ce recunoşteam în aceste pagini textual maximele lui Mihail. N-am observat cînd în chioşc a intrat Moseici.

— Nu mă aşteptam, domnule, să întîlnesc la dumneavoastră această pasiune subversivă, mi-a spus el în franţuzeşte, rînjind cu gura sa mare.

— Şi aţi avut dreptate, dragul meu *monsieur* Delmasse, i-am replicat, spunîndu-i ca de obicei pe numele său de familie, fapt pentru care îmi arăta totdeauna o prietenie

deosebită. Nobilii ca dumneavoastră și ca mine nu trebuie să fie trădătorii clasei din care fac parte. Purtător al unei atare molime poate fi numai cel ce a venit în contact cu ea.

— Ca amicul dumneavoastră Beideman ?

— Eu n-am spus nici un nume.

— Dar am și eu observațiile mele. Vă rog — spuse Moseici — dați-mi ziarul acesta blestemat. Consider o datorie de onoare să lupt cu dușmanul clasei mele. Iar în cazul de față, avem datoria să ferim de influența nefastă un suflet neprihănit de copilă. Oare nu vedeți că Beideman a fermecat-o pur și simplu pe Vera Erastovna ? Ieri, cînd s-a anunțat logodna, am sesizat un lucru interesant : Vera și Beideman și-au făcut semn cu ochiul. O adevărată privire de complotiști. Au pus la cale ceva ce trebuie cu orice preț împiedicat. Sau poate că vă lasă rece soarta acestei fete lipsite de experiență ? a adăugat cu perfidie piticul.

— Chiar de-ar fi să mor, dar n-am să-l las s-o nenorocească ! am exclamat eu, ieșindu-mi din fire.

— Atunci dați-mi ziarul.

Astăzi nu vreau să mai afirm, cum afirmasem în sinea mea toată viața, că, punînd ziarul în mîna lungă, apucătoare, ca de maimuță, a lui Moseici, nu mi-am dat seama ce fac. Desigur, puteam să nu-mi imaginez consecințele acestui prim act de trădare din partea mea, dar să nu-mi imaginez că demascarea lui Mihail drept colportor al tipăriturilor subversive n-o să treacă fără urmări grave pentru el, mai ales după ce dădusem revista pe mîinile unui ticălos ca Moseici, asta era exclus.

Acum sînt la o vîrstă cînd omul nu mai vrea să fugă de propria lui conștiință și nici să caute vreun pretext de justificare. Nu mi-a rămas decît o jalnică, dar mîndră mîngîiere — să fiu eu însumi — cu nepărtinire — judecătorul faptelor mele. Mai întîi se cuvine să fac o remarcă : la cîteva clipe după ce, sub impulsul mîniei, i-am dat lui Moseici ziarul, m-am repezit glonț să-l iau îndărăt. Dar, ca un seducător experimentat, abil cunoscător al meandrelor unei voințe slabe, Moseici dispăruse în subsolul casei, fără să-mi dea răgaz să mă dezmeticesc. Acolo avea un atelier cam rău famat, cu nenumărate intrări și ieșiri, prin care, oricît aș fi colindat, tot nu i-aș fi putut da de urmă. Ardeam ca de friguri, noian de gînduri îmi sfredeleau creierul. Sin-

gurul sentiment care mă stăpînea era să fiu alături de Vera, să n-o las în seama lui Mihail.

Mereu mi-apăreau în faţa ochilor locul de execuţie din piaţa Moscovei, călăul înfăşurînd în jurul pumnului cozile blonde ale Verei, gîtul ei alb întins pe butuc, sclipetul securii. Aveam halucinaţii, eram bolnav. Şi, deodată, cu o exactitate stenografică mi s-a reconstituit în minte conversaţia auzită noaptea trecută în chioşc : tot ce avea să însoţească mai apoi destinul Verei e legat de Marfa şi Piotr — de aci şi proiectata ei vizită la porumbar...

Cînd soarele, abia ivit la orizont, lumină vîrfurile crîngurilor de mesteacăn, şi tinerii mesteceni fremătară de bucuria primelor raze, m-am strecurat ca un hoţ în porumbar şi m-am ascuns după un maldăr de vechituri, aruncate acolo la întîmplare.

Repet : n-am să mint cîtuşi de puţin. În clipa aceea nu mi-a fost de loc ruşine, deşi ştiam că săvîrşesc o faptă josnică. Dar de astă dată n-o făceam din egoism. Nu mă mai gîndeam la propria mea fericire. Trebuia s-o salvez pe Vera, sedusă de voinţa rebelă a unui om bolnav poate. Mihail îmi povestise că în neamul lor au fost şi unii care şi-au ieşit din minţi. Această fixitate a ideilor lui, acest foc care-l mistuia, puteau să însemne şi începuturile unei boli. Propria sa mărturisire, cum că era gata s-o omoare pe femeia iubită, m-a îngrozit. Iar cuvintele adresate Verei că, unindu-şi viaţa cu el, va fi nevoită să împartă nu numai deportarea-n Siberia, ci şi spînzurătoarea, demascau trufia unui nelegiuit fără suflet. Aceste cuvinte îmi ardeau inima : dacă Vera îl va urma, ea nu se va opri la jumătatea drumului ! Dar să mi-o imaginez în închisoare, în deportare, în suferinţă — era peste puterile mele. Trebuie s-o salvez, mi-am zis. Ceea ce simte ea pentru Mihail nu-i dragoste, ci închipuire. În plus, ca un credincios al tronului, mă simţeam obligat să zădărnicesc intenţiile primejdioase ale iuncherului, care urma în curînd, ca şi mine, să fie îmbrăcat ofiţer.

Cine ştie cît de departe putea să ajungă ostilitatea sa ? Doar nu o dată spusese : „Dacă cel ce deţine puterea supremă nu va renunţa de bunăvoie la ea, îl vom sili să renunţe".

S-a auzit un foşnet uşor, parcă se furişa o pisică. Cînd m-am uitat, l-am zărit pe Moseici.

„Ce caută el aici ?“ — m-am mirat eu şi deodată m-am îngrozit.

Moseici s-a apropiat de porumbar ; a scos un porumbel şi i-a sucit gîtul ; la fel a procedat cu al doilea şi al treilea. Avea o faţă odioasă, ca vrăjitorul din „Cumplita răzbunare“ *. Ca şi la acela, nasul lui Moseici mi s-a părut neobişnuit de mare. Din gura carnivoră întredeschisă se ităa un colţ galben. Mîinile lui, disproporţionat de lungi, cu degete osoase, au strîns într-o încleştare ucigaşă ciocul şi căpşorul păsării care se zbătea. Simplu, ca şi cum ar fi băgat tirbuşonul într-un dop, el a sucit o dată de două ori, şi a frînt gîtuleţul albăstrui al bietului porumbel ; am auzit cum pîrîiau vertebrele. Porumbeii bătrîni îşi ridicau aripile şi gîngureau cu o jale de nedescris.

Cuprins de o indignare fără margini, eram gata să-l apuc pe ticălos de guler, cînd deodată, înşfăcînd porumbeii morţi, el s-a furişat într-un colţ lăturalnic. Pe scară urcau Vera şi Marfa.

— Of, ce nenorocire ! a exclamat Marfa şi s-a repezit spre uşiţa porumbarului, pe care Moseici nu apucase s-o închidă. Iar a furat trei porumbei, diavolul cocoşat !

— Pe cine ocărăşti ? a întrebat Vera.

— Karla Moseici le sucşte gîtul porumbeilor şi îi mănîncă. „Sînt mai gustoşi decît puii de găină !“ zice el. Nu-i pe lume om mai hain decît diavolul ăsta, domnişoară : doar el îl povăţuieşte pe boier...

— Josnic om ! s-a aprins şi Vera. Dar să-l lăsăm în plata Domnului, noi n-avem timp de pierdut, orice minut ne e preţios ; lasă porumbeii şi stai lîngă mine.

Cu toată tulburarea, mi-a fost cu neputinţă să nu apreciez şi să nu reţin pentru totdeauna minunatul tablou ce mi s-a înfăţişat atunci. Aidoma ca la Rembrandt, spintecînd negura ce le înconjura, pe capul Verei şi al Marfei se prefira lumina aurie a unei raze de soare. Parcă văd şi acum chipul gingaş, luminat de o emoţie lăuntrică şi privirea neînduplecată a Verei, semănînd cu un înger la judecata de apoi ; cu mîna-i mică, Vera atingea uşor învălurarea de aur a părului des şi bogat al Marfei, acea frumuseţe pur rusească, îmbrăcată cu cămaşă albă brodată şi sarafan de

* Povestire de Gogol.

un albastru tare, cum se poartă prin părţile noastre. S-au înţeles să fugă în aceeaşi noapte. Piotr, unul din cei mai vechi grăjdari, urma să scoată o pereche de cai corbi, să-i înhame la şaretă şi să le aştepte dincolo de barieră. Seara, după cină, Marfa trebuia să-i ducă în dormitor, aşa cum îi plăcea bătrînului Lagutin, carafa cu vin, în care avea să pună un praf somnifer care să-l adoarmă şi astfel să scape ea de dansul nocturn.

Vera era tăcută şi calmă. Întregul ei plan fusese bine chibzuit.

— Şi după aceea, domnişoară dragă, încotro o luăm?

— La Lesnoe, lîngă Petersburg; acolo vom sta ascunse pînă o să vină Linucenko. Hai, să nu mai pierdem timpul. Dă drumul porumbeilor şi fugi la mine în cameră. Să ne vedem scăpate de aci, că mai apoi nu ne pierdem noi.

— Cu dumneata, domnişoară, trec prin foc şi prin apă! a spus Marfa cu entuziasm.

Vera s-a ridicat şi a pornit spre scară. Cînd să coboare, eşarfa ei uşoară de voal mi-a atins faţa. După dînsa a coborît şi Marfa, iar porumbeii, slobozi, părăsindu-şi căsuţele de lemn, s-au ridicat în zbor peste creştetul mesteceniIor.

Stăteam nemişcat, zguduit de cele auzite. Cîtă putere exercita Mihail asupra Verei!...

El, un om cu totul necunoscut ei acum două luni, a izbutit s-o facă să-şi părăsească pentru totdeauna bătrînul tată, casa părintească şi să fugă mişeleşte cu slugile. Iar eu, care i-am fost prieten din fragedă copilărie, am zburat din memoria ei ca puful de păpădie la cea mai blîndă adiere.

— *À la bonne heure!** am auzit deodată vocea lui Moseici. Iată un vînat neaşteptat! Şi, cu drăgălăşenia pe care i-o putea îngădui urîţenia sa, a adăugat: Nu vă întreb, domnule, cum aţi nimerit aci. Sper că sîntem aliaţi în ce priveşte complotul tinerelor fecioare. Totul, pînă şi figura cu praful somnifer, totul e ca într-o melodramă — rezultatul cărţilor franţuzeşti din biblioteca tatălui său! Pentru fericirea eroinelor însă, noi trebuie desigur să le împiedicăm să-şi joace piesa în viaţă, ceea ce, de altfel, se va desfăşura

* Să fie-ntr-un ceas bun! (Fr.)

tot „după o piesă". Vă cer scuze, dar umorul meu galic nu mă părăseşte în nici o împrejurare.

Mi-a fost nesuferit acest Quasimodo, dar trebuia să-i accept propunerea, dacă vroiam să împiedic fuga ce se pusese la cale. Gîndul, că Vera va pleca pentru totdeauna cu Mihail, îmi întuneca conştiinţa, îmi ucidea sentimentele cavalereşti.

— Şi acum, nici o vorbă, amice, mi-a şoptit cocoşatul, bizuie-te întru totul pe mine. Lasă-i în pace. Aprigul răpitor să plece în speranţa revederii, iar eroina împreună cu confidenta sa blondă să se pregătească pentru fuga din casa părintească. N-au decît să încerce : iar la barieră, poc ! — şi-i prindem în cursă pe şoricei. O să le lăsăm, *mon ami,* să se urce în şareta lui Piotr cu bocceluţele, cu suvenirele, iar cum or da s-o ia din loc, paza credincioasă le va tăia drumul cu felinare şi chiuituri. Se mai pot lansa şi o rachetă-două — au rămas doar de la logodnă ! He, he ! Logodnica va leşina, indiscutabil, aşa că o s-o ducem în cămăruţa ei de fecioară, sub lacăt. Pe Piotr — după obiceiul pămîntului — la grajd, iar pe Marfa cea roşcovană... — Faţa lui Moseici semăna în momentul acela cu faţa unui pavian — într-un cuvînt, pe fiecare după rang ! Iar consolatorul eroinei vei fi tot dumneata, cum ai fost şi înainte — singurul.

— Ticălosule, i-am răspuns, tremurînd de furie. Eu nu-ţi sînt complice la această batjocură.

— Dumneata ? Moseici s-a dat îndărăt spre lucarnă şi, pentru orice eventualitate, şi-a coborît primul picioarele pe treapta scării. Dumneata, domnule, eşti complice absolut în toate, dumneata ai dat primul impuls în desfăşurarea acestei drame familiale. Dumneata l-ai trădat pe Beideman, strivindu-l cu „Ko-lo-kol" *-ul. Nu-i aşa că şi în China asta ar trece drept un reuşit calambur ?

M-am repezit la scară şi i-am strigat :

— Ce ai făcut cu ziarul ?

— Nimic rău, l-am trimis la cea mai sigură dintre biblioteci, în mîinile părinteşti şi tremurînd de mînie ale lui Erast Petrovici.

— În ce mocirlă m-ai atras... am scăpat fără să vreau.

---

* Kolokol — clopot (în limba rusă).

— Lasă, *mon cher,* doar nu eşti copil. Moseici nu-şi mai ascundea dispreţul. Precîte văd, dumneata ai vrea, după cum spune un proverb rusesc, să nu mai ai pufuşor pe botişor ? Eu însă, domnule, am curajul, pentru ospăţul meu, să sucesc gîturile porumbeilor cu propria mea mînă. De altfel, nu e încă tîrziu, glăsui acest diavol, şi gura lui rosti iarăşi adevărul : du-te, previn-o pe Vera Erastovna !

El nu se îndoia cîtuşi de puţin de josnicia mea.

Cînd am coborît pe scară din podul casei, m-a orbit o lumină puternică. Cerul nu mai era plumburiu, îl acoperea acum un strat albastru de smalţ. M-am tîrît spre conac. Ajungînd pe bancă, de unde se vedea fereastra năpădită de viţa sălbatică de la camera Verei, m-am prăbuşit sleit de puteri. Toată noaptea n-am închis ochii. Emoţiile trăite fuseseră prea puternice. Dacă ar fi apărut atunci Mihail alături şi m-ar fi întrebat ce-i cu mine, i-aş fi povestit absolut totul, fără să mă gîndesc la urmări.

Dincolo de tufiş, în pîrîu, plescăiau raţele, pescuind viermi ; o cireadă de vaci, tropăind greu, a trecut la adăpare. Zăngănind slab din zurgălăi, o troică s-a apropiat de cerdacul casei. Am înţeles că era pentru Mihail, care, după ce-şi luase rămas bun de la toţi încă de cu seară, se grăbea să ajungă în oraş la tren, iar de acolo, la Lesnoe, ca s-o vadă în ultima zi de concediu şi pe bătrîna sa mamă.

Deodată, din boschetul des de cimişir, crescut chiar sub geamul Verei, a răsărit ca din pămînt Mihail. Era îmbrăcat cu mantaua, pe cap avea chipiu. A bătut uşurel în oblon cu o nuia ruptă. Acest semn era desigur aşteptat : fereastra s-a deschis larg, şi Vera, într-un halat roz de muselină, zîmbind radioasă soarelui ce strălucea pe cerul senin, fără nici un nor, i-a întins mîinile ei subţiri de fecioară. Mihail a sărit îndemînatic pe pervaz. S-au îmbrăţişat.

Hotărît lucru, soarta îşi bătea joc de mine : ceea ce noaptea ghicisem numai după auz, îmi fu dat să văd acum cu propriii mei ochi.

Vera îi spunea ceva în şoaptă, îi povestea probabil despre fuga pusă la cale. El o zorea, uitîndu-se jur împrejur, de frică să nu fie văzuţi ; de vreo două ori şi-a aruncat privirea şi în direcţia mea. Stăteam ascuns după un chioşc năpădit de liliac des, dar pe ei îi vedeam printr-un mic luminiş.

Şi-au luat rămas bun atît de veseli şi plini de speranţe, încît n-am observat pe chipul lor nici umbră de durere, această nelipsită însoţitoare a dragostei, chiar şi la cea mai scurtă despărţire.

Sărind de pe pervaz, Mihail a mai privit-o o dată. Ea a rămas la fereastră fluturînd năiaua lăsată de el şi urmărindu-l îndelung, pînă s-a risipit şi ultima trîmbă de praf, stîrnită de goana troicii. Fără să-mi iau ochii de la Vera, am observat cum s-a întors în fundul camerei, cu acelaşi zîmbet triumfător pe buze. De-ar fi ştiut că în această dimineaţă strălucitoare îl vedea pe Mihail pentru ultima oară... Ba nu, l-a mai văzut o dată. Însă acela nu mai era Mihail.

Concediul meu expira peste cîteva zile, dar eu n-am mai putut îndura cumplitul chin. În casă stăruia o atmosferă apăsătoare, ca înaintea unei furtuni. Bătrînul Lagutin se prefăcuse bolnav, şi Moseici stătea necontenit în preajma lui ; se vede că chibzuiau împreună cursa. Din cînd în cînd, apărea Vera ca o somnambulă ; era limpede că habar n-avea ce se petrece în jur ; stătea mai tot timpul închisă cu Marfa în odaie ; după cum s-a dovedit mai tîrziu, făceau pregătirile necesare pentru fugă. Alegînd un moment prielnic, m-am apropiat de Vera şi i-am spus :

— Rămîi cu bine ! Eu plec la vînătoare, şi te pomeneşti că mîine n-am să-mi mai pot lua bun rămas. Dumneata dormi pînă tîrziu, iar eu plec în zori, cum a plecat azi Mihail.

Am subliniat dinadins ultima frază, m-am uitat la ea provocător, o imploram în sinea mea să-mi desluşească emoţia, să se alarmeze, să-mi pună întrebări, să-mi ceară răspuns. Dacă măcar un singur moment m-ar fi luat în seamă, poate că i-aş fi povestit totul despre Moseici — m-aş fi întrecut poate pe mine însumi în noblеţe, aş fi scornit poate un alt plan pentru fuga lor şi le-aş fi ajutat eu însumi la îndeplinirea lui ! Cine poate să cunoască toată profunzimea josniciei sau toată măreţia abnegaţiei propriei sale naturi ?

Cînd am pomenit de Mihail, Vera a tresărit, dar, contînd probabil, ca de obicei, pe mediocritatea mea şi pe odioasa mea „noblеţe", a considerat sublinierea ca fiind întîmplătoare şi mi-a spus distrată : „Aşa ? Atunci, cu bine" — şi a plecat, chemată de Marfa.

Mi-am înhăţat puşca şi am pornit-o încotro vedeam cu ochii. Am rătăcit toată ziua, dar n-am vînat nimic ; de altfel, nici nu-mi ardea de vînat. Singur, precum o fiară rănită de moarte, ce caută prin desiş un loc unde să se aciuieze, să-şi poată linge rănile, am umblat gemînd toată noaptea prin pădure, iar în zorii zilei, cuprins de o chinuitoare nelinişte pentru soarta Verei, cu un sentiment de vină faţă de ea şi cu un dispreţ faţă de mine însumi, mă apropiam de conacul Lagutinilor.

Deodată, din grajdul pe lîngă care mi-era drumul, s-a auzit un urlet neomenesc. Mi-am plecat urechea : lovituri de bici şi un icnit, ca după ridicarea unei mari greutăţi, mi-au dat a înţelege de la sine mîrşăvia ce se comitea acolo.

— Stai ! a tunat glasul lui Moseici. Nu mai respiră. Stropeşte-l cu apă !

Am tras din răsputeri de uşă, am smuls-o din ţîţîni şi am pătruns înăuntru. Pe bancă, legat strîns, zăcea Piotr palid ca moartea şi fără cunoştinţă. Trupul său voinic şi gol, numai dungi albastre şi roşii, era umflat şi plin de sînge.

— Ticăloşilor, l-aţi ucis în bătaie.

— Am cam terminat, spuse cu nepăsare un ţăran vînjos. Las' că-şi vine el în simţiri.

Şi s-a apucat să şteargă de sînge biciul cu trei sfichiuri. Moseici, mijind din ochii săi veninoşi, şi-a aprins pipa.

— A eşuat planul, mi-a spus cl. Celor trei porumbei li s-a sucit gîtul !

— Ce-i cu Vera ? am strigat eu.

— Regina-i ferecată cu nouă lacăte şi chiar dacă nu-i într-un turn adevărat, de fugit, n-are să mai fugă. Bătrînul rege a reînviat cu mare satisfacţie în noaptea asta episodul naşterii Afroditei din spuma mării cu concursul roşcovanei Marfa.

— Ce a hotărît el în privinţa Verei Erastovna ?

— Ceva îmbucurător pentru dumneata. S-o mărite neîntîrziat cu prinţul Nelski... El e de două ori mai bătrîn ca dînsa, aşa că un tînăr consolator va fi tocmai nimerit...

Cu o palmă zdravănă l-am culcat la pămînt pe acest diavol şi am fugit spre casă. Era o oră foarte matinală. Uşile şi obloanele se aflau închise. M-am întins spre pervazul Verei, cum făcuse Mihail ieri, şi am bătut cu pumnul

în oblon. După puţin timp, l-a întredeschis bătrîna Arhipovna, făcîndu-mi semne disperate...

— Ai să ne nenoroceşti, pleacă, sîntem păzite...

I-am auzit vocea Verei, întrebînd-o pe Arhipovna cu cine vorbeşte. Femeia s-a ivit din nou şi, uitîndu-se jur împrejur, mi-a şoptit :

— Aşteaptă în boschet.

Ca un iepure, am sărit în salcîmul des şi tocmai la timp. Grişka-ţiganul, acolitul lui Moseici, a ţîşnit de după colţ cu o măciucă şi a strigat :

— Cine-i pe aici ?

O oră întreagă am stat la pîndă, pînă l-au chemat pe Grişka în odaia servitorilor şi a venit să-l schimbe Kondrat, un băiat cumsecade, cu care mă duceam noaptea la păscutul cailor. Mi-era foarte devotat şi am vrut să-l răscumpăr de la Lagutin.

— Kondrat ! am strigat eu.

— Ce faci aici, boierule ! — căută el să se descotorosească. Au să mă omoare în bătăi, dacă-ţi dau drumul.

Mîna zbîrcită a dădacei Arhipovna, înfăşurată cu o bucată de lînă roşie, contra reumatismului, a strecurat prin fereastră o scrisoare.

— Kondrat, dă-mi repede scrisoarea, l-am rugat eu.

Kondrat a iscodit cu privirea-i ageră jur împrejur şi, luînd plicul din mîna dădacei, mi l-a adus mie. L-am ascuns la piept. Oblonul s-a închis la loc.

— Cum s-a întîmplat, Kondrat, spune-mi în două cuvinte ?

El mi-a înşirat de-a fir-a-păr cum, spre seară, Marfa i-a dus bătrînului Lagutin vinul, în care domnişoara pusese nişte praf somnifer ; prevenit de Moseici de cele ce urmau să se întîmple, boierul a schimbat carafa cu o alta pregătită dinainte, i-a poruncit Marfei să danseze şi, închizînd ochii, s-a prefăcut că doarme.

Fiind sigură că l-a prins somnul, Marfa a dat fuga la domnişoara, şi amîndouă, înşfăcînd boccelele, au ţinut-o tot într-o goană pînă dincolo de barieră, unde le aştepta Piotr cu şareta. Dar n-au apucat bine să se aşeze, că Erast Petrovici le-a şi tăiat drumul şi încă cu revolverul. Deşi a tras în aer, au încremenit amîndouă de groază. Piotr a dat bici cailor, dar putea oare să se ia la întrecere cu caii

boiereşti ?! Aşa că, sărmanul de el, a fost doborît la pămînt, legat de mîini şi picioare şi predat călăului ăla de Moseici... Pe domnişoara au luat-o pe sus şi au închis-o cu dădaca în casă, iar pe Marfa au silit-o să joace toată noaptea.

— Joacă ! urla boierul. Cîtă vreme joci, n-am să poruncesc oamenilor să-l biciuiască pe Piotr, dar cum te opreşti — începe răfuiala ! Am să-l ţin tot într-o înviorare pînă mîine dimineaţă. Ia vezi, scurtează-i sorocul !

Ca o vrăjitoare în ziua sabatului a jucat Marfa noaptea-ntreagă, pînă cînd, sleită de puteri, s-a prăbuşit ca un snop. Acum zace bolnavă.

— Pleacă, boierule, fugi de păcat...

Văzîndu-l pe paznic, Kondrat a sărit la o parte, iar eu m-am dus să-mi comand caii.

Scrisoarea Verei nu era închisă. Contasem pentru ea atît de puţin ca om, încît nu se jena de mine nici în manifestarea celor mai intime sentimente. Iar de devotamentul şi generozitatea mea, precum se vede, era absolut sigură.

Cît de jignitor şi primejdios se dovedeşte a fi pentru om ceea ce semenii săi numesc respect, dar care de fapt nu-i nimic altceva decît cea mai crasă manifestare de indiferenţă, secondată de o recunoaştere, convenabilă lor, a unora sau altora dintre sublimele calităţi ale sufletului omenesc. Dar tocmai din pricina unei astfel de recunoaşteri inerte omul pierde numitele calităţi, lucru care, spre regretul nostru, firesc, demonstrează că a săvîrşi fără rezerve şi total dezinteresat o faptă, numai în numele frumuseţii ei morale, este dat doar unui număr infim de aleşi.

În scrisoare Vera îi povestea lui Mihail că n-a reuşit să fugă, explicîndu-i şi cauza pentru care n-a încercat să întreprindă nimic fără o prealabilă înţelegere cu el. Tatăl i-a arătat foile din „Kolokol", ameninţînd că va aduce la cunoştinţă superiorilor lui Mihail cele petrecute, calificîndu-le drept un act de ademenire a fiicei sale în scopuri politice.

Vera se temea că Mihail, cu firea lui aprinsă, va începe să-şi manifeste făţiş adevăratele sale convingeri, lucru pentru care ar fi fost imediat întemniţat şi, implicit, împiedicat să mai activeze efectiv pentru cauza revoluţionară.

„De altfel — încheia Vera — dacă găseşti necesar să te dai în vileag şi să pieri de pe acum ca iniţiator al cauzei, te implor un singur lucru : nu uita să mă iei cu tine. Doar ne-am unit pentru vecie..."

Aici urmau asemenea declaraţii de dragoste, cum eu nici măcar în gînd n-aş fi îndrăznit să-i fac Verei.

Şi totuşi ea era pe deplin încredinţată că îi voi înmîna această scrisoare lui Mihail. Zadarnică i-a fost încredinţarea !

Capitolul VI

CAMERA ROTUNDĂ

Ploioasă vară ! Nu-i chip să te dezmorţeşti după gerurile iernii. Am izbutit să cos sub pîslarii mei cîte o bucată de muşama, ca să nu absoarbă apa : galoşii sînt prea scumpi. Fetele au rîs de mine, dar m-au ajutat.

Şi cît de norocoase sînt mînuţele lor : am strîns la bani, ca niciodată. Trecătorilor li se făcea milă de bătrînul încălţat cu pîslari pe timp de ploaie şi încă cu tălpi de linoleum cadrilat.

De fapt, oamenii sînt artişti într-o măsură mult mai mare decît şi-o închipuie ei înşişi. Nu-i impresionează atît sărăcia în sine, cît pitorescul noii sale nuanţe.

Înainte, cînd mă bălăceam prin apă cu pîslarii vechi şi uzi, mi-era mult mai rău, dar pomană primeam pe sponci. Pe cîtă vreme acum, de cînd cu această ingenioasă invenţie, îmi apăr şi sănătatea şi pe deasupra oamenii se mai şi înduioşează, dîndu-mi de două ori mai multă pomană.

Am cumpărat de la măcelărie o jumătate de funt de oase, să am la pîine. Fetelor le-am luat cîte o bomboană iris : abia pe urmă mi-am dat seama că băieţii care vindeau bomboane obişnuiau să le lingă mai întîi, ca să prindă luciu.

Dar nu-i nimica, am să torn, ca din greşeală, apă fiartă peste ele şi fetele or să le mănînce cu poftă.

Astăzi am venit acasă cu tramvaiul. Stînd într-un colţ, am citit un anunţ despre un profesor de psihologie ce demasca şiretlicurile ghicitoarelor şi hipnotizatorilor. Deodată, mi-a răsărit în minte Parisul şi ghicitoarea M-me de Thèbes. În sala ei de aşteptare atîrna mulajul de ghips al unei mîini, pe care o cunoşteam foarte bine de la jocul de cărţi. M-am uitat foarte atent şi am spus: „Păi asta-i mîna generalului D". De Thèbes a tresărit.

— Cum ai recunoscut-o? Ia, dă-mi mîna dumitale. Şi deodată s-a întristat, gata-gata să plîngă: Cumplită soartă ai...

— Spune, spune, am insistat eu.

— Un mare pictor s-a prăpădit în dumneata, a urmat ghicitoarea. Iar atunci cînd omul sugrumă talentul de artist ce i-a fost hărăzit, el devine neapărat un criminal: aşa-s legile firii. Dar asta priveşte doar trecutul dumitale. Cît despre viitor, la întrebarea, cum mi-e scris să-mi sfîrşesc zilele, dînsa, cedînd insistenţelor mele, a răspuns pălind:

— Ai să mori, domnule, de inaniţie, după douăzeci de ani de detenţiune celulară, de ospiciu şi de cumplite chinuri.

Acuma am 83 de ani. Dacă s-ar întîmpla să mă întemniţeze chiar azi, imediat ce ajung acasă, e totuşi puţin probabil că voi mai trăi, nebun fiind, încă douăzeci de ani şi că voi muri la vîrsta de o sută trei ani.

Da, în ceea ce priveşte profeţia ei, M-me de Thèbes a dat chix, cum se spunea la noi în unitate. Cine să se mai lege de un bătrîn cerşetor?

N-am putut să scriu zilele acestea. Ploile mi-au răscolit reumatismul. Ca o fiară bolnavă, priveam din bîrlog cerul cenuşiu, în aşteptarea soarelui.

Mîine este Întîi mai — ziua ce mi s-a întipărit pe veci în memorie, zi în care am făcut cel de-al doilea pas pe calea pieirii lui Mihail. Primul pas, dacă îşi mai reaminteşte cititorul, îl făcusem în chioşc, cînd i-am dat lui Moseici pe mînă ziarul subversiv „Kolokol". Urmările acestui fapt le voi povesti în capitolul de faţă, dar mai întîi trebuie să notez pentru mine însumi un eveniment mai recent: serbarea lui Întîi mai în cel de-al şaselea an al revoluţiei.

Cu o zi înainte, în zori, pornise să cearnă o ploaie mărunță ca dintr-o sită, din care pricină fetele noastre au prins a plînge că nu vor putea sărbători cum se cuvine ziua de Întîi mai. Dar în prima zi de mai, soarele a răsărit atît de strălucitor și de cald, ca în cea mai frumoasă zi din iulie. Fetele ciripeau vesel, gătindu-se cu funde roșii ; moș Potapîci a arborat și el pe piept insigna comunistă : secera și ciocanul pe o stea roșie. Iar în cravata roșie și-a înfipt o agrafă cu efigia tovarășului Lenin.

Îl priveam pe Potapîci cum se bărbierea și arbora aceste însemne — emblemele puterii noi.

Toți au plecat de acasă, am rămas singur. Fetele s-au dus cu școala lor într-un camion pavoazat cu ramuri de cetină și cu placarde imense, care anunțau avantajele învățăturii față de analfabetism.

Bătrînul Potapîci pășește și el umăr la umăr cu „lucrătorii învățămîntului" — are funcția de paznic la comisariatul instrucțiunii publice. La plecare, mi-a spus cu mîndrie :

— Luăm cu noi drapelul nostru, are o broderie minunată. Fii atent : e unul cu spicuri de grîu și o lozincă cusute pe o catifea de culoare vișinie...

N-am rămas mult timp singur. Văitîndu-se, a urcat scara noastră înaltă Goreţki. Curios bătrîn mai e și el. Îi plac spectacolele, iar ferestrele casei unde stăm sînt tocmai la cucurigu și dau chiar pe Nevski Prospekt.

Goreţki a căzut definitiv în mintea copiilor : a uitat cu desăvîrșire trecutul și trăiește numai cu impresiile de moment. M-a întrebat în primul rînd dacă am zahăr și a zis că n-ar prinde rău un ceai. Am băut, sugînd bucățele de zahăr — asta era un adevărat lux ! De fapt, îl ținusem ascuns pentru fete.

Goreţki povestea cu înflăcărare cum o să treacă parada și carele alegorice. Vizitatorii săi îi lăsau deseori niște ziare și mai schimbau cîte o vorbă cu bătrînul limbut.

Văzînd că Goreţki se ține mult mai bine decît mine, i-am cerut promisiunea ca, dacă voi muri, să trimită însemnările mele la destinație. Inițial m-a refuzat categoric, pretextînd că n-are timp, dar în cele din urmă, în schimbul unui funt de mahorcă, s-a învoit ca în caz de... să-mi ducă singur manuscrisul la redacție.

Deodată, au răsunat fanfarele. De la gara Nikolaevski procesiunea s-a revărsat larg pe întregul Nevski Prospekt. Mergeau muncitori, mergea armata, mergeau copii. Mergea pur și simplu poporul să-și serbeze sărbătoarea. În centru, pe un camion, era instalat un imens glob terestru. Printre mările albastre se distingeau, colorate în roșu, toate țările în care revoluția învinsese sau se afla în curs de desfășurare. Iar în locul ecuatorului trecea o fîșie mobilă cu lozinca : „Proletari din toate țările, uniți-vă !"

Cînd din jurul acelui colos, un cor de glasuri limpezi de fete a lansat chemarea, pe care odinioară mi-o șoptise și Mihail cu o credință atît de fierbinte în viitor, mi s-a părut deodată că, deși nevăzut, e și el de față. Trebuie să recunosc că scena era și înduioșătoare, și minunată. În alt camion, de forma unui galoș, se afla în grup vesel burghezia din toate țările. Cei din galoș făceau un schimb de glume cu poporul, spre marea satisfacție a tuturor.

Iar în coloane drepte pășea armata. Ostașii purtau frumoase uniforme cu petlițe multicolore. Toți aveau capetele acoperite de coifuri ca niște voinici legendari. Iată că au crescut alți flăcăi tot unul și unul. Se vede treaba că Rusia nu piere. Oare e mult de cînd cîmpurile ei de luptă erau presărate cu cei mai buni ostași ? Și iat-o, întocmai ca un pămînt desțelenit, potopit de soare, care rodește neîncetat spicuri noi, sănătoase, ea a crescut noi vlăstare, noi rînduri.

În sunetele fanfarei, cuprins de un elan ostășesc, sărmanul meu Goreţki și-a amintit deodată trecutul.

— Serioja, știi că din cauza răutății bătrînești mai și mint cîteodată. Azi sînt paznic... dar aulul Ghilho de mine a fost cucerit, de mine !

Era cît pe aci să izbucnească în plîns, dar pe loc, jubilînd, ca și cum s-ar fi numărat și el printre demonstranții de întîi mai, mi-a spus pe neașteptate :

— Ei vezi, acum putem și așa, acum putem și cu roșii, și cu drapelele lor, dar înainte, înainte cum era ?

M-a indignat la culme inconștiența lui.

— Ești un prost ! i-am spus eu ca altădată. D-apoi din a cui cauză nu se putea, cap sec ? Uite, din cauza unora ca tine și ca mine. Ai protestat tu vreodată cînd erau spînzurați teroriștii, cînd înfundau închisorile ? Pe-atunci tu, frățioare, le aprobai...

— Ei, *mon cher,* îmi răspunse, fără nici o tulburare, asta e cu totul altceva, teroriştii vroiau să aplice violenţa...

N-am găsit de cuviinţă să mai continuu discuţia. Bătrînul îşi pierdea vădit minţile. Afară de asta, se bucura nespus că miliţia avea o uniformă atît de frumoasă, nouă, neagră, cu guler roşu, croită pe măsură.

— *Mon cher,* avem din nou poliţie şi-i cu mult mai prezentabilă decît cea dinainte, *ma foi* * — europeană sadea. O, dacă aş fi ştiut că va fi aşa... nu i-aş fi sabotat pentru nimic în lume! Între noi fie vorba, şi ei s-au cam grăbit să ne distrugă. Ar fi trebuit să ne coopteze din capul locului. De altfel, eu nu mă plîng, postul meu e tihnit şi, ca să spun aşa, au-to-cratic. Mi-s singur stăpîn şi n-am... he, he... nici pic de scriptologie.

Goreţki mă obosise, aşa că m-am bucurat cînd a dat să plece. Deodată însă mi s-a făcut ruşine că pînă şi prezenţa acestui ultim om apropiat, care-mi mai rămăsese, mă împovăra şi m-am oferit să-l conduc.

La înapoiere, m-am lăsat purtat de torentul general şi, laolaltă cu toţi ceilalţi, m-am pomenit în acea piaţă Uriţki, care mi-a fost fatală. O mulţime imensă asculta într-o tăcere şi o ordine exemplară discursurile oratorilor urcaţi sus la tribună. Iar cînd au înălţat şi au desfăşurat drapelul roşu, din mii de piepturi a răsunat „Internaţionala".

Ce am văzut aievea şi ce a fost ca în vis? Oare nu în aceeaşi piaţă, cîndva, legat inseparabil de cuvîntul „Rusia", răsuna puternic, părînd veşnic, un alt imn? O fi oare mult de-atunci? După timpul scurs — un cincinal, după cele trăite — veacuri întregi. Şi uite, tot aşa de inseparabil legată de ţară a devenit acum „Internaţionala".

Fetele s-au întors vesele, cu cadouri, iar Ivan Potapîci binişor băut.

— Cooperatorii m-au tratat cu bere, n-ar fi fost tovărăşeşte să refuz, s-a justificat el.

Dorind să imprime şi în sînul familiei caracterul sărbătoresc al zilei de Întîi mai, Ivan Potapîci a strigat în gura mare, ca pe stradă, în timp ce-şi scotea noile insigne: „Trăiască proletariatul roşu!" Apoi, punîndu-şi halatul şi căscînd, a întrebat fetele pe tonul cel mai serios:

---

* Pe onoarea mea (fr.).

— Or să mai dureze mult zilele astea împărătești ?

Cea mică, Saşenka, i-a răspuns cu necaz :

— Ți-ai găsit : să mai du-re-ze ! Mîine, gata ! Începem şcoala.

Hotărît lucru — revoluția a devenit o realitate. Şi cît de repede ! Mai mult îi trebuie lăstărişului să crească pe locul unei păduri bătrîne, dezrădăcinate. S-au limpezit şi devin dragi noile forme. Atunci de ce, se pune întrebarea, de ce Mihail a murit atît de jalnic, iar eu am supraviețuit ? Doar nu eu, ci el dorea aceste forme noi !

Fie din cauza zilei însorite, sau poate a muzicii şi a bunei dispoziții a celor din jur, reumatismul meu s-a potolit. Dimineața, după ce toată lumea a plecat, m-am așezat — așa cum mi-am propus — să scriu. Unde m-am oprit deci cu povestea lui Mihail ? Da, povesteam de scrisoarea pe care Vera mi-a încredințat-o cu convingerea că o voi transmite...

Nu, n-am transmis această scrisoare. O am şi acum la mine. Scrisoarea asta constituie proba vinovăției mele, comoara mea, ruşinea şi totodată justificarea mea. Decolorată de timp, cu urme de lacrimi amare, am s-o duc cu mine în mormînt.

Dar cum s-a făcut că n-am transmis această scrisoare atît de importantă pentru soarta Verei şi a lui Mihail ?

După cum se întîmplă întotdeauna în asemenea cazuri, la reaua mea voință s-au mai adăugat — parcă anume — şi nişte condiții prielnice. M-am întors din concediu la termen, dar Mihail încă nu venise. S-a întîmplat ca el să întîrzie cu o zi, prezentînd drept justificare un certificat medical care se cerea de formă, deşi nimeni nu lua în serios un astfel de document.

În schimb eu m-am pomenit, spre surprinderea mea, atît de bolnav de pe urma celor trăite, că seara, la vecernie, am leşinat şi fiind dus la infirmerie, m-am pomenit cu o violentă febră nervoasă. În timp ce infirmierul mă dezbrăca, am apucat să ascund scrisoarea Verei, pe care o păstrasem pînă atunci la piept, în sertarul măsuței din salon. După aceea n-am mai ştiut de mine : trei zile am zăcut fără cunoştință.

Prima mea grijă, după ce mi-am venit în fire, a fost să controlez dacă scrisoarea mai există şi totodată s-o ascund mai bine în sertar sub mărunțişurile de toaletă. Peste o

săptămînă, colegilor mei li s-a dat voie să mă viziteze. Printre ei se afla şi Mihail. Aceasta era — am s-o ţin minte toată viaţa — în ziua de 1 mai. Rămaşi între patru ochi, Mihail m-a întrebat ce s-a petrecut la Lagutino şi dacă n-am vreo scrisoare pentru dînsul ? Am tăcut, pregătindu-mi parcă răspunsul, iar prin minte m-a fulgerat un gînd : dacă am să spun că fuga n-a reuşit, el va găsi posibilitatea s-o îndemne pe Vera la fapte nesăbuite, în timp ce eu zac în pat, incapabil acum s-o ocrotesc. Şi, prefăcîndu-mă mai bolnav decît eram, i-am spus :

— Îţi voi povesti amănuntele mai tîrziu. Nu s-a întîmplat nimic deosebit. Vera este deocamdată acasă şi zilele acestea îţi va trimite o scrisoare. Prin mine n-a apucat s-o trimită, deoarece am plecat pe neaşteptate, chemat fiind de mătuşa mea.

Atît de mare era lipsa de atenţie a lui Mihail faţă de persoana mea, încît, luîndu-mă o dată drept o schemă mecanică, nu şi-a mai dat osteneala să mă privească atent, ca pe un om viu.

— N-am nici o scrisoare, i-am spus.

Iat-o, şi acum mai e aci ! Un plic albăstrui, pus într-unul mare, de pînză, deosebit de rezistent. Şi Mihail, şi Vera au putrezit demult, chiar şi lucrurile lui Mihail, care au zăcut, ca şi el, douăzeci şi unu de ani în detenţiune — după cum reiese din raportul comandantului — au putrezit şi au fost prefăcute în scrum în prezenţa a doi ofiţeri de jandarmi — scrisoarea însă a rămas intactă. După ce am reţinut scrisoarea, am luat o hotărîre definitivă : să ascund adevărul ; iar în unica conversaţie cu care m-a onorat Mihail după ce am părăsit infirmeria, am răspuns la întrebările lui evaziv, motivînd că, fiind în ziua aceea plecat la vînătoare, n-am putut afla amănuntele.

Între timp, se apropia sfîrşitul lui mai, ziua înălţării noastre la gradul de ofiţer. Ziua aceasta este pentru fiecare iuncher o sărbătoare excepţională, o zi fără seamăn în viaţă.

Ulterior, multe zile din viaţa unui militar puteau fi mai fericite şi mai solemne, ca, de exemplu, decernarea ordinului Sf. Gheorghe pentru fapte de vitejie ; dar un asemenea moment psihologic care să însoţească trecerea de la o stare la alta nu se mai repetă.

Înălțarea la gradul de ofițer este ca o învestitură cu rangul de cavaler. Împreună cu epoleții de ofițer, iuncherul de ieri trebuia să-și însușească într-un răstimp extrem de scurt un întreg cod de reguli de tactică ofițerească, precum și legile privitoare la onoarea, drepturile și obligațiile unui ofițer. Acest cod complicat era foarte original și adesea în contradicție flagrantă cu codul tuturor oamenilor.

Această neobișnuită rînduială a vieții noastre a fost înfățișată adesea de către scriitori, și eu pomenesc de ea numai fiindcă mi-a slujit atîția ani de găoace, întocmai ca găoacea unui pui, în care afli tot ce trebuie pentru hrană și creștere. Dar puiul, de îndată ce și-a spart găoacea, stă pe picioare și umblă, pe cîtă vreme eu stau în mijlocul fărîmelor de coajă și nu știu încotro s-o apuc.

La festivitatea de acordare a gradului de ofițer a asistat suveranul. El ne felicita, iar pe feldvebeli și pe *portupei*-iuncheri* îi săruta. Am observat că Mihail, alb ca varul, nu-și mai lua ochii arzători de la suveran. El era *portupei*-iuncher. Ascultînd raportul feldvebelului, suveranul și-a încrucișat privirea cu Mihail. O vagă tresărire am deslușit pe chipul său — îl recunoscuse. S-a întors imediat și a vorbit ceva cu Adlerberg. După cum am aflat ulterior de la nepotul acestuia, coleg cu mine, suveranul a întrebat: „Cine-i iuncherul acela?" Auzindu-i numele, el l-a repetat de două ori, de teamă parcă să nu-l uite: „Beideman, Beideman". Apoi a adăugat: „O față cît se poate de antipatică".

Mihail și-a scos batista și, ducînd-o la nas, ca și cum ar fi vrut să-și oprească sîngele, a ieșit. N-a vrut să primească sărutarea suveranului. Cînd în sunetele fanfarei militare, am trecut în sala de mese, unde avea loc prînzul de gală, nu m-am putut reține și l-am întrebat pe Mihail:

— Ce-i cu tine, de stai în mijlocul veseliei generale precum Melmoth-rătăcitorul**, ascunzînd o taină sinistră?

— Nu va rămîne veșnic o taină, ai răbdare; dar sinistră, pentru cîte unii, va rămîne!

---

* *Portupei*-iuncher — denumire dată odinioară în Rusia, pînă în 1880, celor care, trecînd examenele de absolvire a liceului militar, urmau să primească primul grad ofițeresc.

** Personaj din romanul cu același titlu, de C. R. Maturin (1782—1824).

Şi deodată, apropiindu-se de mine, m-a întrebat pe neaşteptate :

— Mi-ai spus atunci adevărul că n-ai adus de la Vera nici o scrisoare pentru mine ?

Şi din nou, pentru a doua oară, am minţit cu neruşinare, lăsîndu-mi ochii în jos :

— Da, mi-a dat două rînduri scrise cu creionul şi nici măcar închise în plic, dar, iartă-mă, le-am pierdut cînd am fost bolnav şi n-am avut tăria să ţi-o mărturisesc. Dar ţi-am povestit tot ce am ştiut şi, dacă vroiai, puteai să întreprinzi ceva.

— Cu mîinile legate ? a hîrcîit de furie Mihail. Să ştii însă că, dacă scrisoarea nu-i pierdută şi m-ai minţit, iar de pe urma acestei minciuni va avea de suferit cauza noastră comună, a mea şi a Verei — te voi ucide.

— Îţi propun chiar mîine duelul, am răspuns eu.

Stăteam ţintuiţi locului, într-o oarbă încleştare. Mihail şi-a dat primul seama de acest lucru.

— Scuză-mă ! a spus el. Dar am uneori presimţirea că tu ai să-mi aduci o mare nenorocire. În duel însă n-am de gînd să mă bat cu nimeni. Viaţa mea e necesară cauzei.

Eram aproape fericit. Mihail începuse să mă observe ! Ciudat sînt făcuţi oamenii cu înclinaţii pentru artă ! Am înţeles că nu numai Vera, ci şi Mihail îmi e la fel de drag.

Prinzînd curaj, l-am întrebat :

— Nici chiar dacă ar fi lezată onoarea ta de ofiţer nu te-ai bate în duel ?

— Onoarea mea este onoare de om şi nu de ofiţer, mi-a răspuns el îngîndurat.

— Atunci n-ai să poţi suporta nici măcar o lună viaţa de regiment !

— Dar cine ţi-a spus că am de gînd să fac acest lucru ?

Spre seară, în timp ce mă găseam în sala cercului militar, unde se punea la cale un chef de pomină cu ocazia acordării gradului de ofiţer, am fost chemat de ordonanţă, care mi-a spus că mă aşteaptă un ostaş necunoscut cu o scrisoare pentru mine.

Mare mi-a fost mirarea cînd am pătruns în anticameră : în faţa mea stătea Piotr, bărbatul frumoasei Marfa. Deşi arăta foarte vioi în poziţia de drepţi — i-am revăzut în minte chipul de atunci, din grajd, alb ca varul, spatele

groaznic biciuit, roşu-vineţiu la culoare. De aceea, involuntar, l-am şi întrebat înainte de toate :

— Ei, ce mai faci, te-ai înzdrăvenit ?

— Da, vreo săptămînă am zăcut, don' ofiţer, da pe urmă m-or luat în cătănie şi m-or mînat ici la rigimentul ista de gardă. De la donşoara noastră am două scrisori pentru mneavoastră şi pentru don' locotenent Beidemanov.

Mihail se afla lîngă uşă ; auzindu-şi numele, s-a apropiat, s-a uitat la Piotr şi, recunoscîndu-l pe dată, s-a îmbujorat, apoi a pălit şi, în tăcere, a întins mîna după scrisoarea Verei.

— Cînd locotenentul Rusanin îţi va permite să pleci, a spus el, caută-mă la bibliotecă — şi s-a îndepărtat grăbit.

Piotr mi-a povestit că Vera s-a măritat cu prinţul Nelski. Marfa, pe care, la rugămintea Verei, bătrînul Lagutin a consimţit să i-o dea ca un dar în contul zestrei, a trimis şi ea cîteva rînduri, arătînd că tinerii căsătoriţi se pregătesc să plece în străinătate, unde o vor lua şi pe dînsa.

Nu-mi venea să-mi cred urechilor. Îi tot dădeam ghes lui Piotr, cerîndu-i să povestească încă şi încă o dată, dar Piotr n-avea cum să-mi dea mai multe amănunte, deoarece curînd după aceea l-au luat la armată. De altfel, el afirma că Vera e împăcată.

Cu prinţul, care în calitate de logodnic venea foarte des, Vera discuta mult şi cu însufleţire, plimbîndu-se prin aleile umbrite ale parcului.

În scrisoarea sa, Vera mă ruga insistent să-l iau pe Piotr la mine ca ordonanţă. Apoi amintea în treacăt că s-a măritat cu prinţul Nelski, care s-a dovedit a fi un prieten nepreţuit. Curînd aveau să plece în străinătate prin Petersburg, unde Vera spera să mă vadă. Urmau un şir de cuvinte calde, de care mă cam dezobişnuisem de mult, şi din nou rugămintea privitoare la Piotr. I-am promis să fac fără întîrziere demersurile necesare şi l-am condus în bibliotecă la Mihail. Peste puţin au ieşit amîndoi pe uşă, Mihail avînd o mină atît de triumfătoare, ca şi cum nu prinţul Nelski, ci el însuşi s-ar fi însurat cu Vera.

— Adio, Rusanin ! mi-a spus el. Nu pot veni la chef, n-am timp. Trebuie să plec la Lesnoe chiar azi, m-aşteaptă mama cu nerăbdare. Iar pentru tine, înainte de despărţire, două cuvinte...

S-a îmbujorat şi şi-a împlîntat privirea străpungătoare drept în ochii mei :

— M-ai mințit, Vera mi-a trimis o scrisoare. Şi nu era nicidecum de două rînduri. Dar totul e bine cînd se termină cu bine. Iar pentru cauza noastră comună, lucrurile s-au aranjat cum nici nu se poate mai bine.

— Pentru cauză, am început eu şi m-am oprit, fără să-mi termin gîndul... Va să zică, Vera nu însemna nimic pentru el. De altfel, această constatare mă făcea fericit. Probabil că pe acest fanatic nu-l atrăgea dragostea statornică. Oare nu i-a mărturisit el Verei că femeia joacă în viața sa doar un rol secundar ? Şi nu el făcuse aluzie la acel caz tragic, cînd era pe cale să-şi omoare femeia iubită, de cum a simțit că vrea să-l domine ? Sau, mai ştii, poate că îşi dădea aere şi mințea. Îndată însă m-am dumerit că Mihail nu aduce nici pe departe a mincinos, iar o stranie coincidență în destinele noastre ale amîndurora mi-a oferit prilejul să verific cu propriile-mi posibilități şi numita istorie din viața lui. Dar despre asta voi vorbi mult mai tîrziu...

Cu pasul său uşor şi sprinten, Mihail a pornit peste platoul lung de instrucție, spre poartă. Razele asfințitului inundau întreg platoul, învăluind ca un incendiu geamurile construcțiilor de cărămidă. Iar sub această învăpăiere păşea Mihail. Privelişte era atît de neobişnuită, încît soldatul de serviciu, beat criță, strigă către ceilalți, privind cu ochii holbați pe geam : „Foc, fraților !" Fără să se întoarcă măcar, aceştia i-au răspuns : „Stinge-ți mai bine gîtul !" Şi au pornit să-i zică un cîntec de pahar.

Deodată, mi-a venit atît de greu să urmăresc cu privirea silueta înaltă a lui Mihail, înaintînd singuratică, departe, printre construcțiile cu geamurile insuportabil de strălucitoare în lumina sîngerie a asfințitului, încît cuprins de dorința puternică să-l feresc parcă de la o primejdie, mi-am înşfăcat chipiul şi m-am năpustit după el.

Ajungîndu-l din urmă, i-am spus :

— Dă-mi voie să te conduc pînă la trăsura de poştă, mi-ar face plăcere puțină mişcare.

— Dacă vrei, condu-mă, mi-a răspuns el prietenos.

Mergeam în tăcere. Simțeam în suflet o nespusă bucurie, întocmai ca în zilele primelor noastre întîlniri, o bucurie

cum nu mai încercasem de mult. Ne-am apropiat de podul Poliţeiski, unde Mihail trebuia să facă nişte cumpărături. În acest moment, ne-am pomenit umăr la umăr cu un civil de vîrstă mijlocie. Purta barbă şi era îmbrăcat modest. Îmi părea cunoscut, dar nu izbuteam să-mi amintesc pe dată unde-l mai văzusem.

Privindu-l atent pe Mihail, civilul i-a spus :

— Bună ziua ! De ce n-ai venit la mine ? Te-am tot aşteptat, sperînd că vei veni...

Acesta era Dostoievski.

Pe mine nici nu mă observase, dar, surprins de salutul meu, mi s-a adresat cu o amabilitate exagerată :

— Mi se pare că şi dumneata ai fost în seara aceea în salonul contesei ?

— Contesa Kuşina este mătuşa mea bună, i-am răspuns eu prosteşte, ca şi cum m-ar fi jignit cu ceva.

Mihail era, se vede, emoţionat de această întîlnire şi tăcea.

— Domnilor, spuse Dostoievski, ce să mai amînăm, vă invit chiar acum la mine, mai ales că-i la un pas de aici.

Mihail mai avea timp berechet pînă la plecarea poştei la Lesnoe, iar pe mine cheful mă aştepta pînă în zori, aşa că mi-era totuna de-am să-l încep cu o oră mai devreme sau mai tîrziu. Aşadar, l-am urmat amîndoi pe Dostoievski.

Cînd mai tîrziu mi se întîmpla să citesc caracterizări ale acestui scriitor şi amintiri despre el ca om, rămîneam de fiecare dată uimit de cîtă mărginire şi lipsă de spirit de observaţie puteau da dovadă oamenii. Ei se lăsau înşelaţi de acea mască pe care o poartă îndeobşte orice cugetător, în scopul unui mai lesnicios contact cu semenii săi. Şi această mască ei o iau drept adevăratul chip.

Mi-a fost dat să cresc într-un mediu, unde aparenţa este extrem de înşelătoare şi unde oamenii cei mai grosolani din fire şi total ignoranţi în domeniul artei şi ştiinţei sînt instruiţi să întreţină o *causerie* de salon ore în şir, atingînd în mod iscusit toate problemele arzătoare şi lăsînd impresia că ar mai avea foarte mult de spus, cînd, de fapt, ideile exprimate nu sînt altceva decît un reuşit decor scenic dispus într-o perspectivă îndepărtată, efect al unei simple bucăţi de carton şi al unui ingenios calcul.

Grație acestei experiențe, mi-am format deprinderea ca în aprecierea temeinică a unui om să nu iau în considerație ultima sa lucrare, scrisă, de regulă, mai mult de ochii lumii.

Trebuie să recunosc că pe atunci nu citisem nimic din operele lui Dostoievski și, după cum pot să-mi dau seama acum, impresia ce mi-am format-o despre el era cu atît mai reală și mai spontană. Îmi vine să rîd cînd văd pe cîte un avorton neurastenic, cu o sensibilitate lacrimogenă, imaginîndu-se „un Dostoievski".

Prin cu totul alte trăsături m-a impresionat acest scriitor cînd l-am studiat cu atenție.

El poseda în cel mai înalt grad calitatea foarte puținelor femei de lume, care, adeseori, departe de a fi frumoase, au ceva mai presus de frumusețe. Au un farmec, care decide fără drept de apel soarta altora.

Cunoștința cu ele face să pară sărăcăcioase și palide toate impresiile venite din afara sferei lor de influență. Prezența lor mobilizează, îți dă puteri, ca o șampanie, te amețește, te face să crezi că întreaga lume-i a ta.

Cîndva, savanții vor explica, probabil, misterul unui astfel de farmec prin existența într-o seamă de organisme a unor curenți biologici deosebit de intenși.

Prezența acestui elixir concentrat al vieții în persoana lui Dostoievski a făcut ca influența sa să fie la fel de impetuoasă și arbitrară, ca lumina unui proiector care, țîșnind pe neașteptate, inundă cu razele sale orice lucru întîlnit în cale.

Poate că oamenii lipsiți de aptitudini artistice, dar cu voință și gîndire puternice, sînt mai puțin sensibili la asemenea influențe ; eu însă pășeam în urma lui Dostoievski stăpînit de o emoție asemănătoare cu sentimentul acelei totale detașări de lumea exterioară, care mă cuprindea, de exemplu, la Ermitajul imperial, în fața vreunuia din tablourile mele preferate.

Uitîndu-mă la Mihail, am observat că e și el tulburat, dar într-alt mod. Fața lui bărbătească devenise parcă mai dură, și-a corectat ținuta, și-a aranjat ledunca*, s-a în-

* Brîu de piele, cu lăcașuri tubulare, purtat peste umăr — (cartușieră).

dreptat din umeri ca înaintea unei inspecții și a început să calce mai ferm, apăsînd fiecare pas.

— Iată-vă și ofițeri — a zîmbit Dostoievski — pe atunci erați numai iuncheri. Se cuvine sărbătorit evenimentul. Am de altfel un vin bunicel. Am să vă tratez într-o cameră minunată. Stau aci provizoriu, la un prieten plecat în străinătate, pînă se vor termina la mine reparațiile.

Ne-am urcat la etajul trei. Străbătînd niște culoare întunecoase și prea puțin promițătoare, ne-am apropiat de o ușă zdrelită. Dostoievski a intrat într-o cămară alături, a prins de un capăt de sfoară și a tras ca pe un pește mînerul de la ușă, l-a vîrît în gaura broaștei și a răsucit. Ne-am pomenit într-un antreu întunecos, ticsit de șevalete și lemne. La apariția noastră au trecut tacticos în colț doi șobolani, chițcăind.

Dostoievski a împins o ușă și am pătruns într-o cameră uimitoare. Era imensă și perfect rotundă. În partea exterioară, arcuită spre Nevski Prospekt și canalul cu apa de culoare galben-verzuie, dădeau trei ferestre mari. Una larg deschisă, avea pervazul plin de flori numite „sîngele-voinicului", care împrăștiau un parfum nespus de plăcut și erau toate, îmi aduc aminte ca acum, de culoare violet. Acest prim-plan se contopea de minune cu perspectiva infinită asupra orașului. Dincolo de gingașele flori violet se profila, ca o fantomă, una din minunile lui Rastrelli — palatul roșu al conților. Pe frontispiciu se vedeau două vulpi, ridicate pe picioarele dinapoi. În lumina schimbătoare a asfințitului ele păreau vii. Cunoșteam desigur și denumirile străzilor care se întretăiau, și casele din jur, însă de aci, de la al patrulea etaj, la ora cînd razele de purpură și aur ale asfințitului potopeau întreaga fereastră și toate clădirile păreau a-și risipi contururile, simțeam și mai viu geniul făuritorilor acestui oraș, iar Petersburgul mi-apărea adeseori în fața ochilor ca o întruchipare a Italiei.

Măreț vrăjitor mai e și apusul de soare ! O dată, pe cînd mă aflam la Paris, Bois de Boulogne mi-a provocat aceeași emoție ca și rîpele modestei noastre gubernii Smolensk. Se prea poate ca dorul de patrie al emigranților noștri, ce se perindau acolo în mare număr, să-mi fi stîrnit acest sentiment.

Parcă ghicindu-mi gîndurile, Dostoievski ne-a arătat cum se oglindeau, tremurătoare, în valurile întunecate ale canalului, primele luminițe, și o barcă lungă ancorată sub pod, spunînd :

— Să mai zici că nu-i Veneția ! De altfel, realitatea nu-i cu nimic mai prejos decît visul. Această barcă au adus-o olarii din Cerepoveț încărcată cu vase de lut, făurite de mîna lor. Și s-au și vîndut. Ieri oalele noastre luceau sub razele strălucitoare ale soarelui la fel de fermecător ca și mozaicurile bazilicii San Marco... Dar să luăm loc, domnilor, și să stropim noul dumneavoastră grad.

Ne-am depărtat de fereastră și ne-am așezat pe una din lungile canapele, armonios rînduite de jur împrejurul pereților rotunzi. Printre divanuri erau intercalate dulapurile cu cărți. Mijlocul camerei era liber. Parchetul mat, de mult nelustruit, deși curat, pregătit parcă pentru un joc fantastic, împrăștia ciudat în toate direcțiile romburile sale minunat meșterite. Sub tavan atîrna o lustră în stil bizantin, cu candele multicolore în loc de lumînări, rotundă și ea. Dostoievski ne-a turnat în pahărele un excelent vin de Marsala.

— Știți, mă simt bucuros ca un copil că stau măcar provizoriu în această cameră fantastică, a început dînsul, dar Mihail l-a întrerupt pe un ton deosebit de tulburat :

— După cîte-mi aduc aminte, în primul capitol din „Umiliți și obidiți" spuneați că v-ați dori o locuință separată și nu subînchiriată, că v-ați mulțumi, pînă la urmă, și cu o cameră, dar negreșit spațioasă... Mai menționați că într-o încăpere prea strîmtă pînă și gîndurile ți le simți înghesuite, iar dumneavoastră, cînd meditați la viitoarele scrieri, vă place să vă plimbați prin odaie de la un capăt la celălalt...

— De unde știi dumneata toate astea ? Romanul doar n-a ieșit încă de sub tipar...

— Profesorul nostru Selin a avut în păstrare un timp manuscrisul dumneavoastră, iar eu am fost secretarul lui și mi l-a dat să-l citesc.

— A, Selin, rudă prin alianță cu Herzen, da, mi-l amintesc foarte, foarte bine. Dar m-ai citat cuvînt cu cuvînt. Oare m-ai citit atît de atent ? ! se miră Dostoievski.

— Noi, ruşii, nici nu putem altfel... avem cap. Am auzit că Strauss l-a luat drept nebun pe pictorul Ivanov[17], fiindcă a învăţat din scoarţă în scoarţă lucrarea sa „Viaţa lui Iisus" şi s-a apucat să-l descoasă de nişte amănunte, pe care însuşi Strauss le uitase de mult.

— Acelaşi lucru ai de gînd să-l faci şi dumneata cu mine ? a zîmbit Dostoievski.

— Aţi ghicit, i-a replicat Mihail, fără să zîmbească însă. A devenit deodată foarte serios. Într-adevăr, v-am citit foarte atent. Şi, fiind chinuit de unele gînduri legate de dumneavoastră, tot la dumneavoastră am găsit şi dezlegarea unui „apropo".

— Curios, foarte curios...

— Iată ce spuneţi între altele : „Şi pentru că veni vorba de scrierile mele, nu ştiu de ce, dar mi-a fost mult mai drag să le gîndesc, închipuindu-mi cum le voi scrie, decît să le aştern pe hîrtie". Şi tot acolo întrebaţi : „de ce oare ?

— Ei, şi dumneata vrei să-mi spui de ce ?

— Scutiţi-mă... Prefer ca acest lucru să vi-l spună propria conştiinţă.

L-am privit cu uimire pe Mihail. Pronunţase această frază aproape brutal şi, după mine, cu totul nelalocul său. Ce rău vede el în faptul că cineva preferă să mediteze în loc să exprime în cuvinte ? Ba aş spune că mi se pare chiar poetic, dat fiind că meditaţia este lucrul cel mai dezinteresat cu putinţă.

Dar Dostoievski nu s-a mirat. Şi-a înclinat capul şi, atent, ca şi cum s-ar fi pregătit să înveţe ceva, l-a ascultat pe Mihail cu un deosebit respect.

Pe cît de mult mă uimise stîngăcia manifestată de Dostoievski în salonul mătuşii mele, pe atît de mult mă captivase acum încîntătoarea sa delicateţe lăuntrică, cu care căuta parcă să domolească emoţia lui Mihail, emoţie pe deplin înţeleasă de el.

— De ce n-aţi venit la mine pînă acum ? Faptul că sînteţi aici în clipa de faţă nu-i oare întîmplător ? N-aţi vrut să veniţi la mine, aşa-i ?

Dostoievski avea un asemenea fel de a vorbi, încît îţi făcea impresia că înlătură unul după altul obstacolele inutile şi pătrunde în sufletul omului cu aceeaşi uşurinţă cu care deschizi o portiţă ca să intri în grădină.

— Desigur, nu sînteţi pentru mine un străin — spuse Mihail fără să ridice ochii — dar pentru cauza mea... pentru cauza mea... sînteţi omul cel mai înverşunat, cel mai primejdios cu putinţă.

Mihail vorbea ferm. Era încordat ca un ostaş pe meterez, care, deşi înconjurat de inamici, este hotărît să nu se predea.

Tulburarea sa, al cărei sens nu-l desluşeam, cum nu desluşeam, de altfel, nici sensul conversaţiei lor, mi s-a transmis şi mie.

— Aşa mi te-am şi închipuit, a răspuns Dostoievski, ca şi cum l-ar fi aprobat.

— „Amintirile din casa morţii" au pus capăt la toate. Ele m-au îndepărtat definitiv de dumneavoastră. Orice om îşi este, neîndoielnic, sieşi judecător şi — după cum v-am mai spus — în ce vă priveşte, las totul în seama conştiinţei dumneavoastră... Dar iată o analogie : cu cît, după propria dumneavoastră expresie, vă este mai plăcut să reflectaţi, decît să aşterneţi pe hîrtie, cu alte cuvinte, cu cît vă e mai plăcut să păstraţi pentru sine, decît să consfinţiţi în scris, împărtăşind astfel şi semenilor bogăţia dumneavoastră lăuntrică, cu atît... Pe scurt, vreau să spun că aţi ales şi în viaţa reală aceeaşi cale.

Şi deodată, Mihail s-a aprins la faţă, aruncînd cu o cumplită amărăciune :

— V-aţi aranjat cum vă e mai comod, şi aceasta după toate cîte le cunoaşteţi, după toate cîte le-aţi văzut !

Mihail s-a ridicat şi, nemaifiind în stare să vorbească, a făcut un pas spre fereastră. Tulburat, îl priveam pe Dostoievski. Nici pînă azi nu mi-a ieşit din minte expresia chipului său din acel moment. Deodată, prin vălul acelei tristeţi adînci şi străvechi, care nu-i părăsea chipul nici chiar în clipele cînd zîmbea, a răzbit o bucurie atît de luminoasă şi atît de plină de dragoste.

Dostoievski s-a apropiat de Mihail, iar eu am rămas pe canapea, neputîndu-mi dezlipi ochii de la siluetele lor, profilate pe fondul încă trandafiriu al geamului.

Mihail se afla în acea stare de agitaţie, cînd, mistuit de un foc sălbatic, nu mai vedea pe nimeni înaintea ochilor. Aidoma unei săgeţi slobozite dintr-un arc puternic, el n-avea acum altă menire decît să lovească, fără greş, ţinta.

— Cînd aţi părăsit ocna — prinse a tuna, nestăvilită, vocea sa adîncă şi surdă — v-aţi luat rămas bun de la bîrnele înnegrite ale cazărmilor, unde aţi numărat cu atîta chin zilele de detenţiune după ştachetele gardului ; oare numai prin geniul dumneavoastră artistic aţi reţinut tot ce aţi lăsat în urmă, ieşind în libertate ? Am învăţat pe dinafară acest pasaj, iată-l : „Cîtă tinereţe, cîtă putere irosită se înmormînta istovindu-se între aceste ziduri ! Căci trebuie s-o spun deschis : toţi aceşti oameni erau poate cei mai înzestraţi şi cei mai puternici din sînul poporului nostru. Şi uite că s-au pierdut fără folos atîtea forţe în mod absurd, nefiresc, zadarnic. Şi din vina cui ?“ Şi însuşi dumneavoastră, chiar dumneavoastră, ca să atrageţi atenţia cititorului, repetaţi întrebarea în alineatul următor : „Cine, cine-i de vină ?“

— Dar ce ar fi trebuit să fac după părerea dumitale ? a întrebat încet şi atent Dostoievski.

— Eu ştiu numai ce trebuie să facem noi.

— Care... noi ?

— Noi, cei tineri ! Tinerii pier, fără a se clinti din locul în care au întîlnit violenţa. Ei nu se mulţumesc să transmită numai oral experienţa lor, ei se jertfesc. Ei plătesc cu viaţa ! În timpul martirajului pentru Crist, doar n-a fost nevoie de sinoduri ecumenice... Contra răului şi violenţei a fost, este şi va rămîne o singură soluţie — jertfirea de sine pentru libertate. Şi atunci judecaţi singur : ce rost mai avea să vin la dumneavoastră ? Dumneavoastră căutaţi împăcare, căutaţi compromisuri. Iar cauza noastră cere neînduplecare şi jertfă. Adio...

Mihail s-a îndreptat spre uşă, Dostoievski l-a luat de braţ.

— Stai o clipă, să-ţi fac lumină, pe coridor e întuneric...

Adînc tulburat şi fără să înţeleg ceva, l-am urmat în tăcere pe Mihail. Dostoievski mergea înainte cu feştila, care arunca o lumină plăpîndă, neputincioasă s-alunge umbrele nocturne grămădite prin numeroasele nişe, unghere şi intersecţii ale coridorului principal. Şi aşa cum adineauri, privind prin fereastra acelei camere bizare, rotunde, Petersburgul mi se păruse o întruchipare a Italiei, la fel şi acum, scările şi culoarele zgîrcit luminate ale acestei case bizare

mi-au reînviat amintirea catacombelor, a primilor martiri și prigonitori...

Azi, cînd prin fața mea se perindă noianul întreg al trecutelor evenimente în forma lor definitivă, văd limpede cît de îndreptățite au fost timidele mele presimțiri din seara aceea. Într-adevăr, ca un frate mai mare, care-și ducea de mult crucea în spinare, Dostoievski lumina — „pe un făgaș îngust" — calea fratelui său mai mic — Mihail.

Iar camera aceea neobișnuită, rotundă, a trecut curînd — după informațiile primite de la un prieten al lui Dostoievski — în mîinile unei oarecare M-me Florence, servindu-i pînă la revoluție drept salon comun pentru pensionarele și vizitatorii instituției sale frivole, dar destul de rentabile.

Capitolul VII

TEII ÎN FLOARE

Imediat după scrisoarea Verei, am început, firește, demersurile cu privire la Piotr. Am izbutit să obțin mutarea lui în unitatea noastră și să-l iau ordonanță la mine. Cît privește însă celelalte evenimente, am rămas complet nedumerit.

Bucuria manifestată de Mihail atunci, cînd a aflat despre mariajul Verei cu prințul, lăsa să se înțeleagă că era vorba de un fals mariaj, de un truc. Declarația Verei, cum că prințul s-a dovedit a fi un prieten de neprețuit, sublinia caracterul straniu al relațiilor lor. Dar cum rămîne cu voiajul în străinătate ? De faptul că dragostea Verei pentru Mihail mai era încă vie, nu mă îndoiam nici o clipă ; atunci, cu atît mai mult, cum se explica această plecare ? Mihail doar nu putea s-o însoțească... în calitatea sa de ofițer, el era legat de serviciu cel puțin trei ani.

Curînd însă totul s-a limpezit. Mihail a dispărut. În zadar a fost aşteptat la regimentul său de dragoni la termenul stabilit. Bătrîna sa mamă, pe care a asigurat-o că pleacă pentru scurt timp în Finlanda, neavînd nici o ştire de la el, s-a adresat comandantului suprem al tuturor şcolilor de ofiţeri, marele principe Mihail Nikolaevici, cu rugămintea de a i se găsi fiul.

Necruţător ca toţi fanaticii, Beideman nu ţinea seama de nimeni din cei apropiaţi. La fel a procedat şi cu mama sa. Altminteri, cum s-ar fi putut să nu-i treacă prin minte un lucru la care, în locul lui, oricine s-ar fi gîndit ? Căci minciuna copilărească scornită atunci la despărţire — acea despărţire care, după cum s-a dovedit mai tîrziu, avea să fie pe veci — a ieşit, firește, la iveală în scurt timp, lăsînd-o pe mama sa pradă celor mai negre gînduri. Fusese în puterea lui s-o ferească măcar de această suferinţă ; mama sa era o femeie excepţională şi dîrză. Dar Mihail nu s-a gîndit la dînsa şi a procedat cum i-a venit mai la îndemînă în momentul acela.

Pe la Vera n-a trecut, de teamă să nu atragă bănuieli şi să nu împiedice plecarea ei în străinătate, urmînd ca întîlnirea lor să aibă loc în Italia. Despre trecerea lui Mihail peste frontieră, guvernatorul oraşului Kuopio a înaintat un raport guvernatorului general al Finlandei — lucru consemnat în actele oficiale, după care reconstitui evenimentele.

Mihail a descins seara tîrziu într-un hotel, unde a făcut schimb de haine cu bufetierul, motivînd că are nevoie de ele a doua zi dimineaţa la vînătoare. Dar, o dată plecat, el nu s-a mai întors la hotel, ci şi-a continuat drumul pe jos din Uleaborg la Tornea. Mai mult nu au putut afla pe atunci autorităţile.

Doream din adîncul sufletului s-o văd pe Vera şi intenţionam chiar să cer o scurtă permisie, pretextînd nişte interese urgente ale moşiei mele, cînd pe neaşteptate m-am pomenit cu o misivă din partea ei, prin care mă implora să vin grabnic, fiind vorba de ceva foarte important. I-am ordonat lui Piotr să facă bagajele. În acest moment mi s-a comunicat că mă caută o doamnă în vîrstă.

Era mama lui Mihail.

N-am s-o uit cît voi trăi pe această bătrînică. Mihail era ultimul ei fiu, născut la o vîrstă tîrzie. Cu înfăţişarea

sa întrucîtva severă, de tip german, într-o rochie neagră cu manşete albe ca neaua, femeia aceasta impresiona prin totala ei stăpînire de sine — calitate atît de rară la femei. Ai fi zis că întreaga sa viaţă se desfăşura într-o mare adîncime lăuntrică, iar în afară răzbeau doar acele puţine cuvinte şi gesturi, strict necesare pentru comunicarea cu cei din jur. O rară bunătate strălucea în ochii ei minunaţi, albaştri, de o nealterată vioiciune. Această bunătate n-avea nimic comun cu acea bunăvoinţă mondenă de paradă, care nu obligă la nimic — era o bunătate autentică, proprie acelor firi, gata oricînd să-ţi dea o mînă de ajutor. De aceea, probabil, avea ceva sever şi cercetător în felul ei de a asculta şi a privi.

Am înţeles pe dată, că Mihail putea să aibă toată încrederea în mama sa. Privind-o, am mai înţeles cum s-a putut forma şi caracterul atît de pasionat şi integru al lui Mihail, orientat ca o săgeată spre un singur ţel.

Mama lui Beideman mi-a expus fără nici un fel de aluzii şi ocolişuri scopul vizitei sale.

— Am venit să vă rog să faceţi un drum la Vera Erastovna ; cred că ea este în măsură să ştie mai mult decît oricine despre fiul meu dispărut.

I-am arătat valizele mele, precum şi misiva Verei.

— În cazul acesta, vă rog să nu uitaţi să treceţi şi pe la mine la întoarcere, am să vă aştept cu mare nerăbdare.

I-am făgăduit că voi proceda întocmai şi i-am sărutat mîna cu un sincer sentiment filial.

Cu cîtă emoţie am luat loc în trăsura care urma să mă ducă la moşia prinţului Nelski ! Eram bucuros că mai aveam patru ore la dispoziţie, ca să-mi adun gîndurile. De altfel, îmi simţeam sufletul uşurat. Reuşisem să mă conving că, printr-o întîmplare, cele două fapte ale mele au constituit pentru Vera şi Mihail doar o „împrejurare prielnică". Datorită ziarului „Kolokol", înmînat de mine atunci lui Moseici şi ajuns mai apoi o armă periculoasă în mîinile tatălui ei — Vera a încheiat un fel de căsătorie convenţională cu prinţul Nelski, care n-a privat-o de libertatea acţiunilor şi sentimentelor. Iar prin faptul că am ascuns scrisoarea ei, l-am ferit pe Mihail de la vreo nesăbuinţă. Acum ei sînt despărţiţi, şi numai soarta îi va determina să verifice dacă se cuvine într-adevăr să-şi unească viaţile.

Mișcat de durerea minunatei femei, mama lui Beideman, și flatat de scrisoarea Verei, care mă chema de urgență, mă complăceam într-o dispoziție plină de o romantică generozitate. Iar față de prinț, nu nutream nici un fel de gelozie.

Drumul trecea prin cîmpii, cu crînguri de mesteceni din loc în loc. Deodată, printre viguroșii tei seculari, ce răspîndeau o aromă de miere, s-a ivit splendida casă a lui Lagutin cu colonada ei albă.

Nu aveam nici un chef să-l vizitez pe bătrîn, și am poruncit încă la stația poștei să se pună piedică clopoțelului — acest pîrîș nedorit, care ar fi stîrnit, indiscutabil, curiozitatea lui Moseici de a afla cine anume a trecut prin preajmă, fără să-și fi prezentat mai întîi omagiile lui Erast Petrovici.

La vreo jumătate verstă de casă, mi-au atras atenția niște grinzi negre și căpriori dezveliți — tristele rămășițe ale unei arii pîrjolite.

— Ce-o mai fi și asta, să fi fost un incendiu ? l-am întrebat pe vizitiu.

— Țăranii lui Lagutin au dat foc ariei — a răspuns el — s-au răzbunat pe boier, fiindcă le-a batjocorit nevestele.

Și, la rugămintea mea, îmi povesti următoarele :

— Cînd s-a introdus statutul, și hotarnicul dimpreună cu împuternicitul obștii au dat să facă măsurătoarea pămîntului, țăranii au început să strige la ei : „Nu vă dăm voie !“ La cislă plăteam pentru un lot de șapte-opt deseatine, iar la împărțire, în județul nostru Krasnensk, lotul a ieșit numai de vreo patru deseatine : cum să nu te ia cu năduf ! Nu degeaba rîdeau țăranii prințului de cei ai lui Lagutin : „Boii voștri, ziceau ei, cu botul mănîncă de la altul, iar balega o lasă pe ogorul boierului“.

Venit-au mai apoi otoritățile, au strîns obștea satului și s-au pornit să măsure pămîntu. Totul o mers strună, hotarnicu o controlat jaloanele și, cînd să așeze astrolabul, ca din pămînt răsare o muiere borțoasă, se întinde cu burta-n sus pe răzor și începe să bocească, cît o ține gura — nu lăsa să se măsoare ! Să rîzi și să plîngi, nu alta ! Mai tare ca toți rîdea boierul Lagutin ; pe urmă i-a făcut semn piti-

culuí său şi au început amîndoi să se şuşotească în văzul lumii.

Ei bine, de data asta au alungat femeia şi au măsurat pămîntul. După aceea, hotarnicul le-a spus celorlalţi ţărani cînd le vine rîndul.

Iar data următoare, altă dandana! Numai că acum nu i-a mai mers boierului din Lagutino, ba s-ar zice că i-a pierit pofta să-şi mai bată joc de nenorocirea ţăranilor...

Vizitiul a tăcut încruntat, dar după ce l-am omenit cu votcă din sticla ce-o luasem cu mine la drum, a urmat:

— S-a apucat blestematul de Moseici să umble în numele boierului printre ţărani, prefăcîndu-se că-i învaţă de bine: i-a povăţuit să adune toate femeile borţoase din sat şi să nu dea voie să întindă lanţul. Să se culce toate, ca cea de data trecută, cu burta în sus, dar neapărat goale... prima n-a reuşit, fiindcă era îmbrăcată, cine s-o pipăie? Şi-apoi, cine ştie, poate nici nu era borţoasă, şi-o fi-ndesat ceva pe dedesubt. Că pe borţoase legea le ocroteşte. Dacă s-or culca toate în şir, n-or să le biciuiască! Otorităţile or să se-nmoaie negreşit şi muierile or să salveze astfel loturile. Şi ce credeţi? L-au crezut muierile. Unii dintre ţărani, mai copţi la minte, au vrut să le lămurească — dar a tăbărît tot satul asupra lor, mai-mai să-i ia în unghii. Cu cît sînt lucrurile mai nedeslușite cu atît li se par lor mai limpezi!

În ziua hotărîtă au venit otorităţile şi, ce să vezi! — în jur numai borţoase şi — ca un făcut — o groază! Moşierul se prăpădea de rîs, le chema în arie şi le dădea votcă, să prindă la curaj.

Cînd s-au îmbătat de-a binelea, le-a pus să se dezbrace în pielea goală, cum le-a făcut mama, şi, fuga la hotarnic. Taman atunci doi oameni au prins să-ntindă lanţul. Ştiţi doar, un lanţ are zece stînjeni: oricît ar fura mujicul ţărușii, hotarnicul şi ăi mari îşi fac ei dreptate. Oamenii trăgeau lanţul, iar muierile borţoase, toate, parcă ar fi fost una singură, trîntite pe pămînt, s-au pus pe boceală.

Ei, de biciuit, nu le-au biciuit, numai că dom' colonel de jandarmi a dat ordin ca toate să fie închise — aşa goale cum erau. Din cauza învălmăşelii şi sperieturii două au lepădat pe loc, una şi-a pierdut minţile, iar alta şi-a pus capăt zilelor. După toată tărăşenia n-au mai putut scoate

capul în sat, că toți rîdeau de ele c-au fost biciuite, iar aia, fiind mai mîndră la fire, n-a putut îndura ocara...

Ei, și-acum, ține-te, boierule ! Bărbatul acelei femei nu-i altul decît Potap-șchiopul ; e dat dracului, cu el nu-i de joacă, un semn de face îi răscoală pe toți !

— Dar țăranii prințului cum o duc, sînt mulțumiți ?

— De prinț ar fi păcat să te plîngi, fiecare îl laudă, iar de cînd s-a însurat cu domnișoara din Lagutino e ca un părinte pentru țărani. Pe iobagii lui i-a eliberat, iar cei care n-au vrut să plece de la el, au primit uite așa cîte un lot : să tot stai și să faci pe boierul.

Aș fi vrut să aflu mai multe amănunte despre Vera, dar începuseră să se întrezărească acareturile, clădirile și după ele a apărut și casa prințului. Această casă nu semăna de loc cu palatul vecinului, fiind construită pentru o viață comodă, dar fără pretenții, de către un arhitect dintre iobagi.

Pe balconul cu multă iasomie și zorele stătea Vera într-o rochie albă de muselină. Mi s-a părut că se făcuse mai înaltă și mai frumoasă.

— Dragă Sergik, sînt atît de bucuroasă că te văd ! Și Gleb Feodorovici te-a așteptat, a arătat ea spre prinț.

Cu prințul m-am sărutat. El m-a luat de braț și m-a condus în camera care-mi fusese pregătită.

— Faceți-vă toaleta, iar apoi poftiți alături în sufrageria de vară.

Dar despre prinț se cuvine să spun, în mod special, cîteva cuvinte...

Desigur că afirmația, caracteristică mai ales pentru concepția modernă asupra vieții, cum că fiecare dintre noi este produsul mediului în care s-a născut și trăiește — este completamente justă. Îmi permit însă să relev că se întîmplă să dai de cîte un om, chiar activ, care să nu-și manifeste personalitatea de loc sau să și-o manifeste anapoda. Mi-a fost dat să cunosc în tinerețe oameni, azi demult dispăruți, care se situau cu vreo cincizeci de ani înaintea epocii lor, din care cauză, cît au trăit, n-au izbutit să ocupe decît funcții ocazionale, de loc pe potriva lor. Astfel, propriul meu părinte, om de mare inteligență, care ura războiul și întreaga orînduire socială din epoca sa, a fost nevoit să figureze o viață întreagă în postul de general combatant.

Același lucru s-a întîmplat și cu unchiul Iuri, arheolog pasionat, cunoscut în Europa prin descoperirile sale ; și-a înscris numele în istorie ca un cuceritor al pămînturilor răsăritene, grație unei acțiuni militare strălucite, pe care, după propria sa afirmație, a efectuat-o nu ca militar, ci ca un jucător de șah înnăscut.

Prințul Gleb Feodorovici aparținea și el acestui soi de oameni. Concepțiile sale nu corespundeau nici titlului, nici poziției sale sociale. Posedînd o cultură europeană vastă, el făcea parte din categoria acelor ruși, care nu cer de la viață nimic. Primind pomana cu mîna dreaptă, ei o împart cu stînga, trecînd pe acest pămînt ușor și plini de dragoste pentru oameni. În popor, ei trec de obicei drept adevărați pelerini ; nu-i vorba de trîntorii-bigoți, ci de acei oameni înțelepți, pe care i-au studiat marii noștri scriitori, Tolstoi și Turgheniev.

De n-ar fi fost mătușile și bunicile — bătrîne arțăgoase — prințul Gleb Feodorovici și-ar fi împărțit de mult toate moșiile și, cu traista la umăr, ar fi luat drumul codrilor.

O mare inteligență și concepțiile lui absolut libere, fără patimă, dădeau conversației sale un farmec nespus și arătau completa sa dezinteresare.

Întîlnind-o pe Vera, el îi deslușise de îndată independența caracterului mîndru și-i propusese cu mult înainte, după cum s-a aflat ulterior, să se mărite cu dînsul, ca astfel să capete, pe lîngă importante mijloace materiale, o deplină libertate de acțiune.

Avînd o educație aleasă și căutînd să nu atîțe spiritele, prințul a știut să păstreze aparența unui om de lume, fără să întrețină însă legături prea apropiate și fără să provoace animozitate în lumea lui. Dar însurîndu-se cu Vera și întîlnind o voință fermă, dornică de a pune în practică aspirațiile sale, el s-a dedat cu pasiune reformei agrare, fapt care a atras după sine ura socrului său Lagutin.

Prințul și Vera s-au apucat din proprie inițiativă să corecteze „Regulamentul" în folosul țăranilor și în dauna intereselor personale, căutînd să creeze cu o grijă părintească cele mai favorabile condiții fiecărei gospodării. Așa stînd lucrurile, bătrînul Lagutin a încetat să-i mai viziteze.

În acest moment de divergenţe şi într-o oarecare măsură din cauza lor am şi fost invitat aci.

Pe terasă, plină de flori, de fasole şi de zorele, de culoare roşu-aprins, clocotea un samovar sclipitor şi îţi atîţau pofta nişte prăjituri rumene, făcute din cocă de cozonac. Vera le dăduse drumul fetelor şi gospodărea singură.

Fumuseţea acelei ore matinale cu aerul ei proaspăt, în tovărăşia a doi oameni minunaţi, dintre care Vera era unica dragoste a vieţii mele, mi s-a întipărit în minte pentru vecie.

Mă iarte cititorul pentru acest sentimentalism al meu. Acea oră semăna cu floarea mărului de mai, care, neobservată de crudele parce, a reuşit să se strecoare în împletitura însîngerată a celor trei vieţi ale noastre. Dacă n-ar fi existat acea oră, nu m-aş fi putut azi resemna în faţa a tot ce soarta, după cum se va vedea mai departe, n-a întîrziat să năpustească asupra capetelor noastre.

Aşadar, numai două cuvinte despre ora aceea matinală. De ce oare mi s-a întipărit în minte în mod deosebit, ca una din cele mai fericite ore din viaţa mea? Şi, în genere, ce poate fiecare din noi să considere drept fericire în ceasul morţii? Oare nu fericire-i acel moment din viaţă, cînd, sfărîmînd cătuşele mărunte ale noastre personalităţi, reuşim măcar pentru o clipă să evadăm, ca din atmosfera sufocantă a unui canal întunecat, şi să ieşim în larg, într-o mare neţărmurită, caldă, scăldată în soare...

Nenumăraţi sînt curenţii acelei mări. Şi cu cît eşti mai înţelept, cu atît mai scurtă şi mai curată îţi este calea. Dar, fără să condamni, trebuie să crezi că şi canalul murdar subteran tot într-acolo duce. Esenţial e să nimereşti măcar o dată, măcar pentru o clipă în marea neţărmurită, largă, şi să vezi deasupra ta măcar o singură dată cerul nesfîrşit. Şi oriunde ţi s-o întîmpla să trăieşti această fericire, să nu existe forţă care să te facă să uiţi cele văzute.

Eu mi-am trăit această oră sacră în dimineaţa cu pricina, la acel ceai modest de la ţară.

Terasa era luminată atît de puternic de razele soarelui, că frunzele gingaşe de viţă sălbatică, ce acopereau florile de un roşu-aprins, păreau nişte smaralde. Albinele zumzuiau, cărînd mierea de pe bătrînii tei, ei înşişi parcă îmbătaţi de

mireasma florilor greu atîrnînd pe crengile lor, iar jos curgea liniştit un rîu albastru.

Prinţul Gleb Feodorovici, aplecîndu-şi spre mine faţa sa albă şi fină, cu un aer tineresc, porni să-mi explice că am fost chemat în directă legătură cu cauza comună. Ochii săi exprimau o bunătate nespusă.

— După cum vezi, am format un triumvirat, spunea el zîmbind părinteşte Verei. Eu reprezint vistieria şi experienţa vieţii, Mihail — voinţa dîrză, iar Vera Erastovna — o inimă înţeleaptă, după minunata expresie a unui poet. Aceşti trei factori sînt absolut necesari, pentru a transpune în viaţă şi a realiza forme noi, mai bune.

Dar de ce să vorbim în limbaj gazetăresc : noi vrem pur şi simplu să creăm ţăranilor noştri, faţă de care am păcătuit veacuri de-a rîndul, o viaţă liberă, omenească.

Vera m-a luat de mînă şi mi-a spus blînd, ca o soră :

— Iar dumneata, Sergik, ai fost ales de noi ca mediator între lumea veche şi cea nouă. Pentru început, fă, te rog, o vizită tatălui meu şi convinge-l să transcrie pe numele lui Linucenko conacul şi măcar cinci sute deseatine de pămînt ca proprietate. Nici pînă azi nu i-a făcut titlul de donaţie, or, pentru cauza noastră, este foarte important ca Linucenko să devină stăpîn pe pămîntul său şi să nu mai fie la cheremul unui ticălos ca administratorul Moseici.

— Dar ce legătură are Linucenko cu cauza voastră şi în ce constă această cauză ? am întrebat eu.

— Nu pot să-ţi povestesc în mod amănunţit — aceasta ar putea numai să te tulbure. Dar ai o inimă capabilă să simtă frumosul, încrede-te numai în ea. Noi trei : prinţul Gleb Feodorovici, Mihail şi cu mine dorim libertate pentru patria noastră de robi, şi pentru această cauză sîntem gata să ne jertfim.

Vera s-a ridicat. Eterică, în rochia ei albă de muselină, a trecut de două ori pe terasă cu paşi repezi şi s-a oprit în faţa mea. O adiere uşoară îi răvăşea cîrlionţii mărunţi, scăpaţi de sub cozile blonde, aşezate, ca de obicei, cunună în jurul capului.

Privind în adîncul sufletului meu cu ochii ei cenuşii, autoritari, la fel de strălucitori ca şi ai prinţului, Vera mi-a luat mîinile în mîinile ei şi, parcă rostind nişte vorbe de dragoste, a spus încă o dată :

— Noi sîntem gata să ne jertfim. Dumneata însă, Serge, ai viaţa dumitale, idealurile dumitale. Îţi cerem doar atît : încredere. Ajută-ne să ducem la bun sfîrşit cauza noastră ; nu intenţionăm să te atragem cu forţa în nici o acţiune primejdioasă.

— Vera, sînt gata să-mi dau viaţa pentru dumneata... am răspuns eu.

— Dar eu îţi cer mai mult decît atîta — a spus Vera pe un ton solemn şi serios. S-a aşezat alături de mine, continuînd să-mi ţină mîinile în mîinile sale. Trebuie ca, neţinînd seama de propriile dumitale concepţii, să mă ajuţi nu pe mine, ci, în baza încrederii ce mi-o porţi, să ajuţi cauza noastră.

Am înţeles-o. Da, da, ea îmi cerea mai mult decît viaţa. Urînd ideile lor politice, eu trebuia să le ajut totuşi din dragoste pentru dînsa, pe care nu mi-o puteam închipui capabilă de vreo faptă rea. Cititorule, atunci mi-a fost dat să înţeleg tîlcul acelui text straniu : „Nu este mai mare dragoste decît să-şi dea cineva sufletul..." De obicei, prin aceste cuvinte se înţelege să-ţi dăruieşti benevol viaţa pentru o cauză anume. Textul sună însă clar : nu viaţa, ci sufletul.

Cîtă perfidie ! Aceasta înseamnă că pentru a te elibera de tine însuţi trebuie să te trădezi pe tine însuţi !

Dar Vera privea în adîncul gîndurilor mele, şi buzele ei palide şoptiră din nou, ca un suspin de dragoste :

— Noi, Serge, sîntem sortiţi pieirii...

N-am rezistat şi am urmat-o în marea ei strălucitoare, neţărmurită, cu cerul albastru nemărginit. Am spus :

— Viaţa mea vă stă la dispoziţie !

M-au sărutat şi Vera, şi prinţul Gleb Feodorovici.

Apoi, la ceaşca de ceai aromat, sub adierea parfumului puternic de miere al teilor bătrîni, am trecut la discutarea chestiunilor practice. Mihail nu venise pe aci, deoarece gradul de ofiţer îl obliga la prudenţă. După ce rînduiau cu viaţa ţăranilor şi obţineau actul de proprietate asupra conacului pentru Linucenko, Vera şi prinţul urmau să plece în străinătate, să se întîlnească cu Mihail în Italia. Conacul lui Linucenko devenea astfel centrul rusesc al cercului lor politic. Tot aci trebuiau să sosească şi scrisorile Verei adresate mie. Amănuntele aveam să le aflu seara, iar acum trebuia să mă grăbesc la Lagutino, înainte de a i se fi rapor-

tat bătrînului că am trecut prin faţa casei lui fără să mă opresc, lucru care l-ar fi supărat.

Aveam sarcina să trezesc în sufletul lui Erast Petrovici sentimentul de milă faţă de Linucenko, spunîndu-i că s-a întors din Crimeea cu soţia sa tot bolnavă şi că ar vrea s-o ducă imediat la conac, dar că îi venea mai greu ca oricînd să suporte starea de dependenţă şi mai ales să se supună lui Moseici. Trebuia să insist asupra titlului de donaţie.

Nici umbră de obiecţie nu mai stăruia în capul meu. Cu toată pasiunea celor douăzeci de ani ai mei, m-am simţit cuprins de elanul romantic al tînărului Werther, gata să-mi jertfesc cavalereşte viaţa nu numai pentru Vera, ci şi pentru prinţ, pentru Mihail şi pentru toţi cei obidiţi din lumea întreagă...

Această idilă, deşi n-a durat mai mult de o oră, mi-a rămas în amintire pentru întreaga viaţă.

Deodată, de cerdacul casei s-a apropiat un curier special pe un cal înspumat şi, fără să descalece, a strigat că ţăranii răsculaţi vor să dea foc casei lui Lagutin.

— Unde e tatăl meu ? a întrebat Vera.

— Boierul s-a furişat şi a fugit călare spre moară. Dacă acolo nu-i vor ajunge calea, va reuşi să scape. Iar pe Moseici împreună cu starostele ţăranii i-au încuiat în cămară, unde se află pulberea pentru artificii ; la prima scînteie — praful se alege de ei !

— Înşeuaţi corbiul ! a ordonat prinţul.

Am cerut şi eu un cal, iar Vera a insistat să fie înhămată şareta, unde s-a aşezat împreună cu Marfa. Eu şi prinţul am hotărît să mergem pe drumuri diferite : eu la moară, iar dînsul spre conac, unde avea să vină şi Vera.

Vai, cît de nesigure şi efemere sînt zilele vieţii noastre ! Pe timpuri, la Neapole, căţărîndu-mă călare pe Vezuviu presărat parcă cu cioburi liliachii de ardezie, am rămas nu o dată uimit de nepăsarea copilărească a ţăranilor care plantează viile chiar sub buza craterului, în speranţa că mari erupţii nu vor mai fi, iar în caz de nenorocire, că vor apuca să fugă, întocmai cum sperau şi cei din antichitate. Dar unde să fugi, de vreme ce, după cum spune Buda — vrînd să rupă floarea, omul dă la rădăcina ei peste un şarpe veninos, pitit acolo de prinţul Mara cel viclean ?

E mult oare de cînd am stat toți trei pe terasă ? Și iată-mă galopînd pe un cal înspumat spre moară, ca să împiedic o crimă. Dar, vai, prea tîrziu !

O droaie beată, înarmată cu topoare și pari lungi ascuțiți se afla strînsă în jurul a doi flăcăi roșcovani, care urmau să pecetluiască răfuiala. Tocmai în acest moment, flăcăii ridicaseră sus, deasupra capului, un mototol fără mîini și fără picioare.

Fapta se petrecea chiar în fața morii, care lucra în plin. Apa în locul acela era foarte adîncă și spuma galbenă se zbătea acolo, parcă în clocot. Fără să-mi dau seama, am ghicit încă din depărtare că mototolul fără mîini și fără picioare era bătrînul Lagutin, legat, și că țăranii aveau să-l arunce imediat sub roțile morii. Am tras un foc în aer, vrînd să opresc linșajul și am dat mai tare pinteni calului. Calul meu însă, pe neașteptate, s-a aruncat într-o parte, sforăind : în mijlocul drumului zăcea un cadavru. Am zburat din șa și, lovindu-mă la cap, mi-am pierdut cunoștința.

Ulterior am aflat că acel cadavru de care se speriase calul meu era al unui țăran din Lagutino, Potap, pe care-l împușcase Erast Petrovici. Luînd cu mînie cuvîntul în apărarea femeilor batjocorite, Potap stîrnise turbarea bătrînului. Cînd Lagutin l-a auzit amenințînd că va răzbuna moartea nevestei sale, l-a împușcat pe loc. Aceasta i-a îndemnat pe țărani la cele ce au urmat. Într-o clipită l-au legat burduf pe Lagutin cu hățurile și, în vreme ce eu, zvîrlit din șa, zăceam în nesimțire, l-au aruncat în rîu, sub roțile morii.

Pe mine m-au dezarmat și m-au încuiat în șopron. Toată noaptea am stat acolo, gîndindu-mă cu groază la soarta Verei. De abia dimineața am fost eliberat de detașamentul de execuție al cazacilor, chemat de la oraș încă din ajun de răposatul Lagutin, cînd Moseici i-a spus că țăranii vor să se răscoale. De la cazaci am aflat că prințul Gleb Feodorovici a pierit în incediu, căutînd s-o salveze pe bătrîna dădacă Arhipovna, care, de frică, se ascunsese în cămăruța ei. Din Moseici și din staroste, înmormîntați sub sfărîmăturile acoperișului, nu s-a mai găsit nici os măcar. Vera vie și nevătămată s-a refugiat la fiica dădacei sale.

Nu eram încă în stare să deslușesc cele petrecute, dar un lucru l-am înțeles pe deplin : soarta dezlegase toate no-

durile din firul vieţii lui Mihail şi a Verei, înnodat într-un fel sau altul cu participarea mea.

În persoana bătrînului Lagutin a dispărut singurul duşman al lui Mihail ; om învestit cu putere, el i-ar fi putut pricinui mult rău, în caz că, întors din străinătate, Mihail şi-ar fi unit viaţa cu Vera. Rămînînd orfană, Vera devenea posesoarea unei imense averi şi de acum înainte nu mai exista nici un obstacol în calea realizării planurilor ei.

Pentru mine însă, care fusesem smuls de către ei din făgaşul trainic al vechiului meu mod de viaţă, fără a-l adopta pe al lor — cel mai bine ar fi fost să-mi găsesc moartea atunci. Moartea năprasnică a complicilor mei regenerase parcă puritatea de odinioară a conştiinţei mele şi, pierzînd din nou cunoştinţa din cauza slăbiciunii, m-am gîndit aproape cu bucurie că ăsta-mi este sfîrşitul. Şi ar fi fost cu mult mai bine să nu mă fi înşelat !

Capitolul VIII

DIN TEBA EGIPTULUI ANTIC...

Cînd Vera şi-a mai revenit după toate prin cîte trecuse, au dus-o împreună cu Marfa în capitală, la mama lui Beideman, căreia îi scrisesem în prealabil despre toate cele petrecute. Bătrînica ne-a primit ca pe nişte rude. I-a pus Verei la dispoziţie o cameră curată şi sobră la înfăţişare, ca ea însăşi, arătîndu-i totodată o deosebită afecţiune. De abia atunci a aflat ea de întîlnirea pe care Vera urma s-o aibă cu Mihail în Italia, precum şi multe altele, despre care nu numai că nu se putea scrie în acele vremuri, dar nici măcar vorbi în şoaptă.

Uimitoare era această bătrînică : pe lîngă marea dragoste pe care o nutrea pentru fiul său, încrederea şi respectul ce i le purta erau şi mai mari. Se descurca anevoie în problemele politice, fiind educată în spiritul vechi, monarhic, ca toate femeile din mediul nobiliar şi moşieresc. Dar rămînînd aceeaşi, aşa cum apucase din vechi, ea a

izbutit totuşi să nu se sperie de convingerile fiului ei şi să nu le combată.

De altfel, nici nu prea obişnuia să pună întrebări : singura ei dorinţă fierbinte era să primească veşti de la fiu, şi veştile au venit.

Din sud au sosit curînd pictorul Linucenko cu nevastă-sa. Prin intermediul unor curieri misterioşi, el a adus o scrisoare de la Mihail. Cu un entuziasm nemărginit, Beideman evoca figura lui Garibaldi şi modul în care acesta, în fruntea unei mii de voluntari, debarcase în Neapole. El adăuga însă : Garibaldi consideră că Mihail trebuie să-şi servească patria sa, iar nu o ţară străină şi îl îndeamnă să plece cît mai repede la Londra, la Herzen, unde se şi duce. [18]

Scurt timp după asta şi în acelaşi chip misterios, a primit şi Vera, prin intermediul lui Linucenko, o scrisoare de la Mihail. El scria că a aflat din ziare despre nenorocirea din Lagutino şi că, fără s-o mai aştepte pe Vera la Paris, va reveni el în Rusia, cu atît mai mult, cu cît aşa cere şi cauza.

În aşteptarea lui Mihail, Vera s-a mai înseninat, devenind chiar mult mai vioaie.

Linucenko, pe care nu-l puteam de fel suferi, n-o părăsea nici o clipă. Era tot timpul încordat şi n-avea pic de astîmpăr, căta veşnic iscoditor în jur, mijindu-şi ochii verzi migdalaţi. Era un bărbat lat în umeri şi scund, cu părul negru, ciufulit, cu fruntea lată, ochi mici de calmuc şi nasul barosan. De altfel, cînd vorbea, avea o faţă inteligentă şi expresivă.

În atelierul său de pe Vasilievski Ostrov, am avut ocazia să mă întîlnesc în împrejurări stranii cu un om, care mi-a devenit singurul reazem în anii de restrişte ce au urmat. Şi — de-ar mai fi în viaţă acest om — la dînsul, nu la preot, m-aş duce să-mi desluşească cea din urmă întrebare pe care o mai am înainte de moarte.

Dar el nu mai există. A murit Iakov Stepanîci, marele înţelept. Fusese pe vremuri valet la curte, apoi ieşise la pensie. Pensia o împărţea pe de-a-ntregul sărăcimii, care venea la el cu duiumul. Avea faimă de clarvăzător şi era foarte cunoscut pe Vasilievski Ostrov, unde locuia. Om cu multe relaţii şi influent, el i-a fost de mare folos lui Linucenko în îndeplinirea unora din planurile sale.

Bătrînul ţinea la omul acesta într-un mod straniu şi nu arareori îi făcea vizite. Într-una din zile, am însoţit-o pe Vera pe ostrov şi cu acest prilej ea m-a introdus în atelierul de pictură al lui Linucenko, unde, la rugămintea acestuia, poza Iakov Stepanîci.

Atelierul, o cameră imensă, întretăiată în lung şi-n lat de un sistem complicat de frînghii, semăna cu podul unei case de raport. Toate acestea erau invenţiile lui Linucenko în vederea studiului optim al anatomiei corpului omenesc. Unele din sfori atîrnau ca nişte leagăne, altele erau întinse în chip de coarde ; dacă le-ai fi atins, ar fi zbîrnîit de bună seamă. Din tavan, legată de cîrligul lămpii, spînzura o frînghie groasă, care se furişa pe podea ca un şarpe, dispărînd într-un colţ întunecos al camerei.

— Aduce a inchiziţie, i-am spus eu rîzînd pictorului.

— Deşi portarii n-au auzit de aşa ceva la viaţa lor, pînă şi ei se sperie, a răspuns el. Dar nu-i nimic, îi lăsăm vii. Dacă le răsucim mîinile la dîha* asta — a arătat el cîrligul de la lampă — toţi muşchii ies perfect în evidenţă... De altfel, pe Iakov Stepanîci nu-l torturăm, el ne pozează liber.

— Stau şi mă uit la dumnealui, cît de abătut e, a spus deodată, arătîndu-mă pe mine, Iakov Stepanîci, un bătrînel scund, îmbrăcat îngrijit, pufos şi cărunţel, cu faţa blîndă şi plină de riduri. Am rămas uimit, cum de a putut el ghici că mă simţeam rău ; înfăţişarea mea nu spunea nimic. Adineauri am şi rîs, deşi sufletul mi-era chinuit şi inert, ca înaintea unui leşin sau a vreunei boli grele. Un suflet pustiit, cu mîinile sub povara unor cătuşe, care mă trăgeau la pămînt. De-aş fi putut, m-aş fi întins jos şi aş fi rămas să zac acolo.

Îmi pierdusem completamente capul. Din dragoste pentru Vera, mă lăsasem antrenat într-un anturaj ostil concepţiilor mele, *fără să pot* alătura lucruri diametral opuse, cum o făcea bătrîna mamă a lui Mihail. Din zi în zi, nervii mei cedau tot mai mult şi-mi era teamă, că, neputîndu-mă stăpîni, mă voi trăda faţă de Vera şi voi fi nevoit s-o părăsesc. Or, aceasta ar fi fost pentru mine sinonim cu moartea ; şi-atunci, călcîndu-mi pe inimă, am continuat să port masca unui băiat blajin.

* Instrument de tortură în evul mediu.

Profitînd de ocazie că Linucenko l-a lăsat să se odihnească, în timp ce stătea de vorbă cu un alt pictor, bătrînelul Iakov Stepanîci s-a apropiat de mine cu paşi mărunţi şi, zîmbind, mi-a spus :

— Nu te necăji, băiete, rabdă ! Află că mai întîi de toate omul se naşte fără nume şi fără să ştie măcar dacă are suflet : el încearcă într-un fel, încearcă într-altul să păşească în viaţă, şi deodată îşi dă seama de existenţa sufletului. Şi numai atunci cînd reuşeşte să iasă învingător, chiar şi în momentele de moarte spirituală, îşi capătă şi el un nume şi se înhamă la o muncă măreaţă, împovărătoare. În foc doar se arde cărămida !

— Dar dacă această cărămidă crapă în foc ? am întrebat eu în tonul bătrînului, zîmbind.

Dacă n-ai să suporţi focul călirii, dacă ai să te lepezi de tine însuţi şi, de dragul liniştii, ai să te laşi condus de oricine — ai să-ţi trădezi singur propria-ţi viaţă, dragul meu. La chip ai să semeni poate cu ceilalţi oameni, dar de fapt ai să trăieşti în zadar şi în zadar ai să faci umbră pămîntului. Nu degeaba zice o vorbă : să nu-ţi îngropi talentul — te-ai gîndit oare la asta ?

— La cu totul altceva mi-e mie gîndul, am rîs eu.

— Atunci, ţine-te tare pînă mai poţi, ţine-te tare, zîmbi bătrînul. Dar adresa mea să ţi-o întipăreşti totuşi în memorie, Semnadţataia Linia, a treia curte...

Şi a mai repetat de două ori numărul cu atîta insistenţă, că, fără să vreau, l-am reţinut. Iar cînd a sosit timpul, m-am dus la această adresă. Faptul s-a petrecut însă cu mult, mult mai tîrziu : atunci însă m-am descotorosit de bătrîn şi m-am întors spre pictori.

Erau vreo cinci-şase bărbaţi şi două fete, toţi elevi ai Academiei, cunoştinţe de-ale lui Linucenko.

— De ce nu pictăm ? a întrebat unul nalt şi deşirat.

— Trebuie să mai vină încă trei inşi, a răspuns Linucenko ; s-au dus la profesor să vadă pînza lui Giorgione.

Dar n-au mai apucat să-l picteze pe Iakov Stepanîci în ziua aceea. Tocmai cînd se pregăteau de lucru, a bătut cineva la uşă. A intrat, zgribulindu-se în paltonul său scurt, lăţosul Bikariuk, un tovarăş de-al lui Linucenko, urmat de Maşenka, soţia sa, şi un alt pictor de statură scundă. Maşenka era plînsă.

— Nu cumva aţi plecat cu buzele umflate ? a întrebat Linucenko. Te pomeneşti că tabloul e falş ?

— Ba-i un Giorgione veritabil, a răspuns încruntat Bikariuk, l-a găsit profesorul la talcioc. Cînd are noroc omul — şi în bălegar găseşte perle. Dar mai dă-l dracului... cu Krivţov însă-i de rău.

— Cu Krivţov ? Linucenko păli şi, făcînd un pas către Iakov Stepanîci, îi spuse : Azi nu vom mai picta.

— Krivţov s-a spînzurat, rosti, ca şi cum ar fi lătrat, Bikariuk.

Toţi au amuţit. Privirea Verei părea că imploră să dezmintă careva ştirea. Maşenka şi celelalte eleve au izbucnit în plîns.

Krivţov a primit o scrisoare de la el din sat cum că taică-su a fost omorît în bătăi. Ei doar sînt iobagi din gubernia Kazan ; al nostru a fost răscumpărat abia acum doi ani. Conform sentinţei, i s-au aplicat bătrînului o mie de lovituri de bici, dar, cu inima lui slabă, n-a rezistat... În buzunarul lui Krivţov s-a găsit o scrisoare de la diacon, chiar azi primită. Şi-a făcut seama într-un moment de disperare... Iar de tabloul la care lucra, a agăţat un bilet : „Blestemat să fie despotul, blestemată fie ţara de robi !" Iată-l, l-am scos. Dacă s-ar fi găsit, ar fi arestat-o pe sora sa. Ea nu ştie încă — noi ne-am dus primii.

Linucenko măsura cu pas greu de la un capăt la altul camera. Ceilalţi stăteau toţi ghemuiţi şi fără glas. Era întuneric, dar nimeni nu s-a gîndit la lampă. O lună rotundă, ciudat de plată, pogorîse de pe cerul nordic, luminos, pînă aproape de tot sub geam. Pe pervazul ferestrei şedea chircit lăţosul Bikariuk ; barba-i proeminentă şi încîlcită şi pletele-i lungi, negre, ca ale unui Iuda, se profilau pe împletitura rară de ramuri.

Cu glasul sugrumat de emoţie, spuse :

— N-a apucat Krivţov să termine minunatul tablou la care lucra. Gopacul nostru ucrainean. Pînza asta nu înfăţişa doar o izbă cu floarea soarelui în faţă şi un prostănac jucînd pe vine — într-însa se oglindea întocmai întreaga imagine a Ucrainei de azi ! Vai ! Un mare pictor a fost ucis !

— Noi l-am ucis ! Auziţi, noi ! a spus Linucenko încremenind locului. Atîta vreme cît vom pregeta să ne jertfim

toate forțele și toată viața noastră, pînă la ultima picătură de sînge, în lupta contra violenței, noi vom rămîne aliații lor, ai ucigașilor!

— Dar cu ce să pornim la luptă, cu penelul și paleta?

— Sînt momente în viața țării cînd ea n-are nevoie de pictori, ci numai de cetățeni. Iar cetățeanul va găsi, fără îndoială, cu ce să lupte. Ați citit doar cu toții ziarul „Kolokol" din 15 aprilie, nu? Oare nu v-ați convins de adevăr? [19] Poporul este înșelat de țar! Iobăgia n-a fost desființată. Orice om cinstit este dator să lupte împotriva guvernului lipsit de scrupule, care înăbușă prin represiuni sîngeroase revendicările juste ale țăranilor oropsiți. Tovarășul nostru a fost un tînăr genial, dar n-a putut suporta moartea de rob a tatălui său. El a murit, blestemînd țara de robi. Primiți, așadar, și voi acest blestem, cîtă vreme rămîneți robi! Cine mă urmează? a strigat Linucenko. Cercul lui Ataev ne cheamă să ne unim. Împreună sîntem de două ori mai tari. Prieteni, măcar cu un pas să ne mîne înainte moartea prematură a lui Krivțov!

Bikariuk s-a ridicat brusc și, apropiindu-se de Linucenko, i-a șoptit ceva la ureche.

— Nu mi-e teamă! a replicat Linucenko. Mai mult decît atît, sînt în stare acum să te denunț și pe tine. Domnilor! s-a apropiat el de mine. Stăteam alături de Iakov Stepanîci, care era palid la chip, dar calm. Tovarășul meu mi-a șoptit că printre noi sînt și străini. Dar pe dumneavoastră, Iakov Stepanîci, vă cunosc de mult și vă stimez ca pe un tată — el s-a închinat în fața bătrînului — iar dumneata, Serioja, deși militar, ești prietenul din copilărie al Verei, dumneata...

— Garantez pentru Serioja, cum garantez pentru mine însămi, a spus Vera, apropiindu-se și ea.

Fusesem desigur zguduit de sfîrșitul tragic al acestui tînăr atît de talentat, pe care-l cunoscusem personal, dar să mă las antrenat într-un cerc politic ale cărui idei nu le împărtășeam în ruptul capului, nici prin gînd nu-mi trecea. M-am fîstîcit, nefiind în stare să-mi adun pe moment gîndurile și cuvintele necesare, ca să mă desolidarizez o dată pentru totdeauna de acești oameni. Mă și depărtasem de Vera și pășisem chiar în mijlocul camerei, intenționînd să

răspund, cînd o puternică bătaie în uşă a atras atenţia tuturor.

În clipa în care noul sosit şi-a lăsat în jos gulerul ridicat al paltonului şi şi-a scos chipiul — un chipiu aidoma cu cele purtate de slujbaşii mărunţi — am înmărmurit. Aveam în faţa ochilor chipul travestit al propriei mele ordonanţe — Piotr. Mirarea mea a crescut şi mai mult, cînd Piotr, emoţionat şi fără să mă observe, s-a apropiat de Linucenko şi, adresîndu-i-se ca de la egal la egal, a început să-i povestească ceva. Dar iată că m-a recunoscut ; a tresărit şi, maşinal, şi-a luat poziţia de drepţi :

— Domnule locotenent...

Tot sîngele mi s-a urcat la cap. Demnitatea mea de ofiţer a învins toate celelalte considerente.

— Cum ai îndrăznit...

Vera însă m-a apucat de mîini cu o putere neobişnuită şi a strigat, ieşindu-şi din fire :

— Nici un cuvînt mai mult ! Altfel totul s-a terminat între noi ! Aici nu există nici soldat, nici ofiţer. Piotr este tovarăşul nostru credincios ; el a avut atîta de suferit de pe urma despotismului tatălui meu, şi cine nu-i prietenul lui Piotr, e duşmanul meu.

Linucenko a luat-o pe Vera deoparte.

— Liniştește-te, am să lămuresc eu totul, a spus el şi s-a apropiat de mine. Piotr face parte din cercul nostru, la care te solicităm şi pe dumneata. Să intri ori nu în acest cerc e o chestiune care te priveşte personal, însă trădător, am credinţa că n-ai să fii. Dacă dumitale ca militar îţi repugnă această încălcare a disciplinei — ai o soluţie foarte simplă : fă un raport şi cere scoaterea lui Piotr din serviciul de ordonanţă la dumneata, deşi acest lucru va dăuna, nici vorbă, cauzei noastre. Piotr are un cumătru, care se află în serviciul Secţiei a III-a, ca paznic. Prin el putem să obţinem date preţioase referitoare la deţinuţii politici şi totodată să le uşurăm soarta. Îţi spun toate acestea ca unui om a cărui noblețe este verificată şi indiscutabilă. Şi acuma, Piotr, spune ce ştire ne-ai adus tu cu atîta grabă ?

Eu turbam : cum îşi permitea el să apeleze atît de insistent la noblețea mea ? Dar, neputînd de emoţie să-mi adun gîndurile, am hotărît să renunţ în scris chiar din ziua aceea

de a mai participa la vreo acțiune a cercului lui Linucenko. Am uitat însă totul pe lume cînd Piotr și-a început comunicarea.

— În ziua de optsprezece august, a spus el, la ora cinci seara, de pe vaporul venit din Vîborg a fost preluat de către adjutantul major al corpului de jandarmi, căpitanul Zarubin, și repartizat în celula de deținuți a Secției a III-a Mihail Stepanovici Beideman !

Vera s-a prăbușit, fără să scoată un sunet. Am așezat-o pe divan și ne-am apucat s-o readucem în simțiri. Între timp, Linucenko ceruse amănunte : de unde l-au adus pe Beideman și ce se știe despre arestarea lui.

De la cumătrul său, Piotr a putut afla numai atît : Mihail a fost arestat în Finlanda, în clipa în care voia să treacă granița în Rusia. Asupra lui n-au găsit mai nimic : un pistol stricat, un briceag, un pieptene într-un etui, și-atît. Din Uleaborg, el a fost transportat la Vîborg, iar de acolo, pe mare, la Petersburg.

Conform datelor arhivei, notate în blocnotesul pe care-l port pretutindeni cu mine, trebuie să adaug la cele de mai sus următoarea notă explicativă : „La 18 iulie 1861, la parohia nordică finlandeză Rovaniemi, din gubernia Uleaborg, în stația Corwo, *länsman* *-ul Kokk a observat un om necunoscut. La întrebarea, cine este și ce caută, necunoscutul a răspuns că este fierarul Stepan Gorun din gubernia Oloneț, că a venit în căutare de lucru în Finlanda și, negăsind, se întoarce acasă prin gubernia Arhanghelsk. Deoarece Stepan Gorun nu avea pașaport, *länsman*-ul l-a reținut și a dat ordin paznicului parohiei să-l ducă la Uleaborg și să-l pună la dispoziția guvernatorului. Aici el a fost întemnițat, și în ziua de 26 iulie, la interogatoriu, a confirmat depoziția dată *länsman*-ului. Peste patru zile încă Stepan Gorun a cerut un nou interogatoriu, la care a declarat că depozițiile lui sînt false, că el este locotenentul Mihail Beideman, că în iulie 1860 a trecut frontiera pe lîngă Torena în Suedia, de acolo în Germania, și acum se întoarce în patrie.

* Denumirea purtată în Finlanda și Suedia de către reprezentanții autorităților polițienești din suburbii și sate.

Despre arestul lui Beideman s-a raportat marelui duce, iar acesta a ordonat ca Beideman să fie trimis imediat la dispoziţia Secţiei a III-a.

Pe Vera, soţii Linucenko au reţinut-o la ei. Începuse să delireze, trebuia chemat un medic. Am vrut să-l caut pe Piotr, ordonanţa mea, dar el dispăruse fără urmă. Am ieşit din atelier împreună cu Iakov Stepanovici. Era trist şi tăcut.

Luîndu-şi rămas bun, mi-a repetat din nou :

— Reţine, taică, adresa mea. Eşti orfan, iar orfanul mai are nevoie şi de un sfat uneori.

A spus aceasta pe un ton serios, cum ai oferi o informaţie, m-a salutat şi a plecat. Urmărindu-l cu privirea, îmi aduc aminte că m-a mirat mersul său tineresc, sprinten şi sigur ; păşea drept, fără să se încovoaie de spate, de parcă n-ar fi purtat pe umeri povara grea a anilor.

Era tîrziu. Aceeaşi lună imensă atîrna acum nu pe un cer întunecat, ci crepuscular, iar deasupra depărtatei catedrale Isaakievski bolta părea golită de aer. Sfincşii se priveau unii pe alţii, ca nişte tigroaice obosite, şi pentru a nu ştiu cîta oară am recitit inscripţia : „Sfinxul din Teba Egiptului antic a fost adus în oraşul Sfîntului Petru în anul 1832".

Această clipă mi-a rămas în amintire. Priveam cum îndărătul zidului de granit, greoaie ca plumbul, îşi rostogolea valurile Neva. Pe apă se zăreau cîteva şlepuri negre. Pe celălalt mal, în nenumăratele orbite goale ale ferestrelor, sclipea ici-colo cîte o luminiţă, ca un ochi de veghe. În spate, imensa Academie de bele-arte fără statuia Minervei în creştet, instalată mult mai tîrziu, părea mai aproape decît în lumina zilei.

Stăteam descumpănit, aidoma unui om care şi-a pierdut linia de conduită şi firul călăuzitor în viaţă. Onoarea de ofiţer, demnitatea de nobil, toate concepţiile morale şi sociale cu care eram deprins, se ridicau ca cei mai înverşunaţi duşmani împotriva ataşamentelor mele pur omeneşti — imensa mea dragoste pentru Vera şi prietenia sinceră faţă de prietenii ei. Iar Piotr ? Ce atitudine să iau faţă de el ? Cum va decurge întîlnirea noastră acasă ? Minciuna lui de o îndrăzneală nemaipomenită şi relaţiile sale cu complotiştii nu meritau, după cum simţeam cu întreaga mea fiinţă, decît

un singur lucru: împuşcarea. Dar ce se va întîmpla cu Mihail de aci înainte? Nu puteam să nu prevăd, că nimeni altul decît eu va trebui să iau asupra-mi toate demersurile pentru eliberarea lui, să fac apel la relaţiile mătuşii mele, să-i implor pe Şuvalov şi pe Dolgorukov[20], ca pe nişte bune cunoştinţe şi rude. Şi, de fapt pentru ce? Pentru eliberarea celui mai aprig duşman al suveranului! Şi în ce scop? Pentru ca el să-şi poată dărui forţele în condiţii optime şi în cel mai viclean mod activităţii sale destructive...

Nu, aceasta era prea de tot. Păstrîndu-mi măcar un pic de respect, ei trebuiau să mă cruţe şi, chiar recurgînd la viclenie, atît de proprie faptelor lor, să nu mă expună la chinurile insuportabile ale dedublării sufleteşti.

Pentru ei, nu eram însă decît un mecanism lesne de manevrat. Şi aşa cum te foloseşti de cărbune pentru a acţiona o maşină cu aburi, tot aşa se foloseau ei de faimoasa mea noblete ori de cîte ori aveau nevoie de mine.

Am coborît scările ce duceau spre rîu. Pe mal era rece. Valurile grele aveau un licăr palid. Ce-ar fi, mi-am zis, să mă întind pe suprafaţa lor? Să mă poarte valurile sub bolta aceasta cenuşie pînă s-or istovi, iar apoi să mă scufunde... Şi n-au să-şi întoarcă capetele lor de piatră, încununate cu tiare, aceşti doi sfincşi, aduşi din antica Tebă.

Mi-am amintit însă de Vera şi, zgribulindu-mă de frig, am luat-o spre casă. Ştiam că va avea nevoie de mine toată viaţa.

În acelaşi loc şi la acelaşi ceas mi-a fost dat să trec în 1918 printr-un moment asemănător.

Îmbrăcat în zdrenţe şi trăind din pomană ca un cerşetor, colindam zi şi noapte prin oraş. Eram prea bătrîn ca să trezesc vreo bănuială.

Şi iată că la acelaşi ceas de seară, cînd o lună rotundă şi plată împrăştia o lumină la fel de spălăcită, am văzut cum s-a aruncat un om în Neva. În lumina crepusculară i se distingea pe chip o lungă cicatrice stacojie, pornind de la urechea dreaptă spre nară. Am recunoscut această cicatrice... Se putea să n-o recunosc!? Era cicatricea făcută de o sabie turcească, atunci cînd noi doi, într-un elan nebu-

nesc, am pornit la atac. Ajutorul ne-a venit la timp şi avangarda turcă a căzut prizonieră. Pentru această cicatrice, căpitanul Alferov a fost decorat cu ordinul Sf. Gheorghe...

Acum, om bătrîn, nedeprins cu compromisuri, el îşi punea singur capăt zilelor într-un mod simplu şi curajos, milităreşte. L-am văzut cum s-a închinat după vechiul obicei rusesc în tuspatru zările, cum şi-a lepădat fără grabă hainele, a intrat în apă şi, depărtîndu-se de mal, s-a scufundat. Nu l-am strigat. În felul lui avea dreptate. Am coborît pe scări. Apele plumburii mormăiau nesăţioase, izbindu-se de granit la picioarele mele. O ! cît de năprasnic mă atrăgea această grea adîncime...

Dar gîndul la Vera m-a ţintuit locului. Faţă de ea, plecată de mult dintre cei vii, mă simţeam dator să dezvălui adevărul despre calvarul lui Mihail. Apoi puteam să dispar.

Am urcat sus. La fel ca şi în anii aceia, se profila în zarea lunii silueta neagră şi imensă a Academiei de belearte, tot fără statuia Minervei în creştet ; statuia s-a prăbuşit în deceniul al nouălea, distrugînd tavanul clădirii. La fel de misterios şi leneş continuau să privească unul la altul sfincşii, iar sub ei se deslueşa aceeaşi inscripţie de veacuri : „Din Teba Egiptului antic..."

Capitolul IX

SUB CLOPOT DE STICLĂ

Cînd am ajuns în faţa vilei mătuşii mele, m-a cuprins emoţia. O dată cu mine s-a oprit un cupeu. din care a sărit sprinten şi s-a îndreptat spre uşă contele Piotr Andreevici Şuvalov, îmbrăcat cu o minunată blană de castor. Prefăcîndu-mă deodată atras de vitrina unei florării, m-am lipit de geamul ei mare, care, alături de ultima semicoloană a casei mătuşii mele, înfrumuseţa bulevardul.

Cu ochiul său ager şi atotvăzător, contele a remarcat manevra mea şi, zîmbind cît se poate de satisfăcut, s-a apropiat de mine şi mi-a spus :

— Să intrăm împreună la contesă ; ce rost are să-l deranjăm de două ori pe bătrînul Kalina ?

Kalina era venerabilul lacheu al mătuşii mele, care n-ar fi cedat nimănui privilegiul său de a deschide uşa de la intrarea principală. Mătuşa mea fusese adesea onorată de vizitele unor „personalităţi" şi, a le saluta la intrare, i se părea lui Kalina treabă de curtean, echivalentă după rang cu cea a maestrului de ceremonii de la curtea imperială.

În comportarea contelui totul era deosebit de natural, atîta doar că părea din cale-afară de bine dispus, iar strălucirea ageră a privirii sale era de astă dată parcă atenuată de acea fină politeţe, specifică unui bărbat de o frumuseţe rară, care nu-şi dă seama de puterea sa.

În timp ce, aparent, flecăream cu el în mod cît se poate de degajat, lăuntric tremuram de-a binelea. Aveam absoluta certitudine că de data aceasta contele venise la mătuşa mea special pentru mine şi se temuse că nu mă va găsi aici.

Ca omul care, vîrînd mîna să scoată un loz, scoate glumind lozul cel mare, el, cu toată stăpînirea de sine, nu şi-a putut ascunde accesul de bunătate pur animalică, ce apare de obicei în urma unei reuşite fără dificultăţi. Am avut ocazia să văd o dată cum o pisică, după ce prinsese dintr-un salt un şoarece, îi cedase cîinelui cu nespusă blajinitate bucata de slănină ce i se aruncase. Necunoscînd ştiinţificeşte gradul de conştiinţă al animalelor, nu pot să-mi dau seama dacă aceasta a fost o simplă întîmplare sau tocmai sentimentul mai sus semnalat. Dar de faptul că comportarea contelui Piotr Andreevici din noaptea aceea de pomină era asemănătoare cu blîndeţea unui tigru, mulţumit de prada capturată — am acum, vai, o dovadă incontestabilă.

Din păcate, am fost educaţi să dăm prea multă crezare faptelor şi logicii, să nu luăm în consideraţie presimţirile, care ne îndeamnă la prudenţă, ci să le disprefuim ca pe o moştenire romantică a strămoşilor.

De-aş fi fost înţelept, aş fi dat ascultare simţămîntului instinctiv de tristeţe ce m-a cuprins la vederea acelui chip

marmorean, cu ochii ageri, strălucitori, şi aş fi făcut caleantoarsă. Dar n-am fost înţelept şi l-am urmat pe Şuvalov.

În salonul mătuşii mele era mai multă animaţie ca de obicei. În lipsa vreunui personaj ilustru pe care mătuşa obişnuia să-l servească musafirilor, aşa cum un maître d'hôtel serveşte o mîncare aleasă, tineretul de ambele sexe se distra în voie. Aşadar, nefiind de faţă nici o celebritate de salon, musafirii s-au împărţit pe grupuri, discutînd fiecare problemele preferate.

La o masă rotundă, cu fotolii moi de jur împrejur, trona mătuşa mea, înconjurată de „ai săi". Aici se aflau oameni cu situaţii înalte şi se discutau teme din cele mai arzătoare: proiectata închidere a şcolilor duminicale [21], dezordinile din universităţi [22] şi faimoasa „chestiune feminină".

— Adopt întru totul părerea contelui Stroganov [23] — spuse mătuşa mea — după mine, el este singurul care nu minte, susţinînd că învăţămîntul superior trebuie să fie accesibil numai nobililor avuţi. Altfel, te pomeneşti că vreun raznocineţ ajunge mai cult decît taică-său şi începe să facă pe nebunul! Iar altul, de prea multă deşteptăciune, se spînzură de foame, cum am citit mai deunăzi în ziare. Nu, fiecare să trăiască aşa cum i-a fost hărăzit de Dumnezeu!

— Ce ziceţi de părerea baronului Korf? [24] s-a adresat mătuşii mele un bătrînel. El propune în primul rînd să se desfiinţeze învăţămîntul de clasă la Universitate...

— Fleacuri! Noi nu sîntem încă destul de copţi, batiuşka, pentru un sistem parlamentarist: dacă vom porni la adăpat fără retevei, o să călcăm în picioare, ca vitele, tot fînaţul! i-a tăiat vorba mătuşa.

— Este interesantă propunerea lui Kovalevski... [25] a început prudent Şuvalov, pe obişnuitul său ton întrebător, fără să-şi trădeze părerea intimă, ci ademenind pe alţii să-şi expună gîndurile, cum ademeneşti o vrabie cu mălaiul.

— Gaj, gaj! s-a auzit din toate părţile. Şi cineva i-a împins lui Şuvalov un vas de Saxa cu monede de argint.

— Pentru Kovalevski, batiuşka, la mine se plăteşte astăzi — spuse mătuşa mea — o oră întreagă s-au războit aici din cauza lui. Cînd am văzut ce aprinsă e lumea, m-am şi gîndit: e momentul să tund o oiţă şi în folosul orfanilor.

Plăteşte, batiuşka Piotr Andreevici, şi nu-l mai pomeni : s-a năclăit printre dinţi ca alviţa grecească !

— Ce să mai discutăm despre el, din moment cel l-au curăţat definitiv ! Au fost numiţi Stroganov, Dolgoruki şi Panin — s-a înflăcărat bătrînelul cel iute şi a făcut semn altui bătrînel, de parcă ar fi scuturat o floare de păpădie. S-a zis cu Kovalevski !

— Plăteşte, plăteşte ! Mătuşa mea i-a împins bătrînelului vasul. Toată lumea rîdea.

Fiind amator a tot felul de jocuri, îmi plăcea să admir, cum admiri arta unor patinatori iscuşiţi de a ocoli copcile, această artă graţioasă a conversaţiei de salon, care ştia să abordeze cele mai variate probleme, creionînd, ca pe o gheaţă netedă, cele mai întortocheate figuri ale echilibristicii verbale, fără să intre în miezul chestiunii.

Astăzi însă, datorită, probabil, faptului că Mihail se afla întemniţat în Secţia a III-a, la discreţia omului ce şedea atît de degajat în faţa mea, această indiferenţă mondenă mi se părea odioasă.

— Ei, cu Kovalevski s-a cîştigat binişor, spuse mătuşa mea. Acum, Maria Ivanovna, e rîndul dumitale. Încalecă-ţi calul de bătaie, dar ia seama, cum lungeşti vorba pînă la Augustin — plăteşti amenda dublă !

Mătuşa mea avea un străvechi ceas nemţesc, cu bătaie la fiecare jumătate de oră şi cu o frază muzicală pe melodia *„Mein lieber Augustin !"*

— Nu vreau să-mi încalec calul de bătaie, răspunse zîmbind Maria Ivanovna. Mie îmi place, ca pe vremuri, o troică întreagă cu tot dichisul, ca să mă simt pe deplin stăpînă. Nu văd nici o supărare în faptul că sînt femeie : după cum bunicile şi-au dus veacul, fiind gospodine şi mame bune, aşa dă Doamne să-mi duc şi eu zilele.

— Că eşti o femeie deşteaptă, o ştim cu toţii ; dar povesteşte-ne despre fiica ta, îi porunci mătuşa, tratînd-o pe Maria Ivanovna ca pe o fetiţă, deşi era trecută de patruzeci de ani.

— Într-adevăr, am necazuri cu Liubinka ; închipuiţi-vă, e pictoriţă — Maria Ivanovna a roşit, parcă ar fi pronunţat un cuvînt necuviincios. Hai, admit să picteze o oră-două pe zi, dar chiar toată ziua ! Mai adineauri a izbucnit în plîns. Profesorul, fără nici un gînd rău, i-a spus : „Mare talent ai.

păcat numai că nu eşti băiat". Pe loc s-a şi aprins de mînie : „Dumneata — ţipa ea — ministrului plenipotenţiar chinez n-ai fi îndrăznit să-i spui că-i om inteligent, dar păcat că e saşiu, pe cînd faţă de o femeie îndrăzneşti ? Ieşi afară din camera mea !" Iar mie îmi spune : „Nu mă simt de loc domnişoară, vreau să trăiesc ca un bărbat".

— Adu-o pe Liubinka mîine la mine, a spus mătuşa, am să-i vorbesc despre un logodnic, că i-a venit şi ei vremea să se mărite.

— Răscoala feministă ! a exclamat bătrînelul adept al occidentaliştilor. Dacă femeile ar fi mai înţelepte, ele nu s-ar răscula. A fost doar ştiinţific stabilit că, în genere, creierul lor e cu mult mai uşor decît cel al bărbaţilor. Şi-apoi, a existat oare printre ele măcar una genială ? Fie şi în literatură ? Mai multă vîlvă decît George Sand n-o să facă nici una, dar şi despre ea Charles Baudelaire spunea că-i o vacă...

— Dar Jeanne d'Arc ? a spus roşind cea mai vîrstnică dintre femeile nemăritate.

— Jeanne d'Arc nu mai e la modă. Şi, afară de asta, doamnă, însuşi Voltaire a demascat-o. Fapta ei eroică şi talentul ei militar neobişnuit au apărut pe un substrat... cum să mă exprim mai delicat ?...

— Ia mai taci şi tu... l-a ameninţat mătuşă-mea cu degetul pe bătrînelul ei favorit, mare meşter în scabrozităţi franţuzeşti.

— Cu alte cuvinte, Jeanne d'Arc nu poate fi un exemplu pentru femei, pentru că nici nu era femeie, a adăugat în treacăt Şuvalov.

— Oare-i posibil aşa ceva ? a exclamat fata.

Toţi rîdeau cu poftă.

— Piotr Andreici mai dă un gaj, pentru că a făcut să roşească o fată ! strigă în culmea veseliei mătuşa.

În curînd însă conversaţia a devenit cît se poate de serioasă. Cineva a pomenit de articolul lui Leskov din „Russkaia Reci" [26] şi, deşi ceasul sunase de mult şi de două ori cîntase muzica pe melodia „Augustin", musafirii n-au abandonat această temă. Mişcarea feminină, care luase avînt, tulburase nespus pe mulţi dintre părinţi, iar pasiunea pentru aceste idei noi provocase în mai multe familii tragice contradicţii.

Dorind să-mi ascund emoţia, m-am apropiat de fereastră. Problema feminină atît de la modă în acea vreme mi-era doar şi mie deosebit de familiară, datorită ei doar s-a năruit fericirea întregii mele vieţi, şi Vera s-a lăsat captivată de Mihail...

Spre norocul meu, replicile isteţe ale unui vestit palavragiu şi pictor monden au polarizat atenţia întregii asistenţe. El vorbea într-un stil exagerat de înflorit, însă spunea, după cum mi s-a părut, lucruri inteligente.

Poate că pe cititor îl uimeşte faptul că, amintindu-mi un moment atît de hotărîtor din viaţa mea, subînţeles de altfel încă dintru începutul acestui capitol, pot să-mi pierd vremea cu descrierea amănunţită a acestor conversaţii frivole. Şi se naşte întrebarea: oare toate acestea s-au petrecut aievea sau, sub masca unui pretext plauzibil, înşelîndu-mă şi pe mine însumi, încerc să-mi satisfac o înclinaţie artistică trezită mult prea tîrziu, evocînd un *jour fixe* monden?

Voi răspunde la întrebare printr-o altă întrebare: Oare nu i-a fost dat nicicînd cititorului să remarce că oamenii, povestind despre o grea pierdere care le-a mutilat întreaga viaţă, se opresc într-adins prea mult asupra unor amănunte? Se vede că din nevoinţă apelăm în atare împrejurări la faptul cotidian, ca să putem suporta ceea ce întrece puterile unui om de rînd.

În ceea ce priveşte însă memoria mea, ea a fixat ca o placă fotografică cele petrecute acum o jumătate de veac — şi acestei memorii de bătrîn îi este cu totul indiferent, ca şi soarelui, care sînt lucrurile mari şi care cele mărunte. Totuşi, am să-mi mai îngădui cîteva amănunte; ele sînt aidoma acelor frînturi de imagini şi gînduri, întipărite în memoria unui om dus la execuţie...

Acel pictor monden şi guraliv, pomenit mai sus, era îmbrăcat cu un veston de catifea şi tot gesticula într-una:

— Permiteţi-mi să vă iniţiez în tainele artei, în care se descoperă, mai adînc decît în orice alt domeniu, tainele bărbatului şi ale femeii, s-a adresat el mătuşii mele.

— Iniţiază-ne, batiuşka, l-a îndemnat mătuşa mea cu umorul ei caracteristic, dar bagă de seamă că nici o statuie nu trebuie să fie complet despuiată. De altfel, în locurile critice o-ntorci pe franţuzeşte.

— Sper să ocolesc Scylla şi Charybda şi în ruseşte. Dar să trecem la chestiune ; s-admitem că-l pictez pe Hermes... Urmărind musculatura-i puternică, desăvîrşită, am senzaţia că făuresc o bijuterie. Cînd studiezi şi zugrăveşti cu precizie un muşchi, creionul îţi pare condus de simţul aproape înrăit al calculului şi al logicii, dacă mă pot exprima astfel. E ca şi cum ai merge deasupra unei prăpastii şi fiecare pas îţi cere un mare efort de voinţă.

— Cine este ăsta, cine ? s-au auzit şoapte ici şi colo.

— Un *parvenu* talentat, pensionarul contesei.

— Într-un cuvînt, *mesdames*, a urmat pictorul, aceste senzaţii sînt aidoma cu bucuria pe care ţi-a oferă ochirea, zborul glontelui spre ţintă...

— Da nu ne mai vorbi, batiuşka, despre tragerea militară, a intervenit mătuşa mea.

— Răbdare, contesă, imediat trec la Venera... Aici simt forme divine nu în linii, ci în umbre ; mă văd intrînd pînă la gît într-o mare caldă şi albastră, sub un mirific cer albastru. Mă simt ca-n zile de sărbătoare, aud dangătul clopotelor de paşti... *Mesdames*, mă scald în Venera !

— *Est-ce que c'est convenable ?* * a întrebat Maria Ivanovna.

Toată lumea s-a pornit pe rîs.

— Plăteşte, a spus mătuşa Kuşina, ai început să vorbeşti alandala.

— Permiteţi-mi, contesă, să termin, şi poate verdictul asistenţei nu va fi atît de aspru ca al dumneavoastră.

Şi făcînd un gest teatral de improvizator, pictorul continuă :

— De vreme ce în reproducerea artistică al torsului de bărbat şi de femeie apar senzaţii atît de diferite, înseamnă că aci acţionează o foarte puternică lege, este inadmisibil să confuzi aceste două noţiuni sau să iei una drept alta. Ei, dar să mă ierte doamnele. Creaţia nu-i apanajul lor, ci al nostru. Pe Venus din Milo şi pe Venus de Medici le-a creat bărbatul. Nu le-a creat din capul lui, se-nţelege, ci iubind la nebunie pe vreo Aglaia sau Cleo. Iată, aşadar, rolul femeii : să treziţi dragostea noastră ! *Mesdames !* Faceţi-ne să creăm lucruri minunate, să creăm o viaţă minunată !

---

* Asta-i decent ? (Fr.)

Pictorul a fost aplaudat şi de bărbaţi, şi de femei, iar mătuşa i-a spus :

— Bravo ! Dar pentru scăldatul în Venera trebuie totuşi să plăteşti.

M-a cuprins o adîncă tristeţe. Fără să vreau, comparam fiecăreaia de aici cu adînca seriozitate, ce am simţit-o în cercul Verei, care mi-era nesuferit — comparaţie care nu făcea onoare societăţii mondene. Atunci unde este locul meu ? Otrăvit în egală măsură de influenţe opuse, nu sînt oare sortit să stau de acum înainte veşnic la răspîntie ?

La un moment dat, Şuvalov a venit mai aproape de mine. Din cînd în cînd îmi arunca cîte o privire iscoditoare.

— După cum văd, vrei să pleci, mi-a spus el. Aceeaşi intenţie o am şi eu ; s-o ştergem *à l'anglaise*, fără să ne luăm rămas bun.

În timp ce ne îmbrăcam în vestibul, mi-a trecut prin minte : oare mă va invita să-l urmez ? Şi într-adevăr, cînd cupeul a oprit la intrare, Piotr Andreici mi-a spus :

— Ia loc, am de vorbit cu dumneata.

Fiindu-mi teamă că aş putea face vreo gafă, tăceam. Contele m-a privit şi mi-a spus cu simpatie :

— Eşti bolnav de-a binelea. De altfel, nici nu-i de mirare, o asemenea nenorocire... Cred însă că aş putea să-ţi fiu de folos, dacă ai să vrei singur acest lucru.

Continuam să tac prosteşte, încordîndu-mi toată energia şi neştiind cum să reacţionez. La ce făcea el aluzie, fără să precizeze ? Oare vrea ca, antrenîndu-mă în conversaţie, să mă trădez, arătînd că ştiu unde se află Mihail ? Numai că, pentru a-mi întinde o cursă, acest procedeu ar fi fost prea simplu şi grosolan. Ne-am apropiat de una din cele mai frumoase vile şi, ocolind scara principală, care ducea sus, am trecut printr-un coridor într-o cameră depărtată din colţ. În vestibul contele i-a spus portarului că, întrucît are o treabă urgentă, să le spună musafirilor că nu-i acasă. Camera în care am intrat avea nişte ferestre mici şi adînci, orientate spre Neva. Drept în faţă, lucea săgeata înălţată deasupra Fortăreţei Petropavlovskaia şi întreaga fortăreaţă cu Bastionul Trubeţkoi şi cu capul ravelinului triunghiular se profila înaintea mea.

Lîngă pereţi, în afara unei canapele tapisate cu o pînză viu colorată, cu păsărele şi fluturi, nu era nimic. Pe jos

zăceau niște lăzi cu veselă împachetată în paie, iar în colț o mobilă stricată. Camera servea drept loc de depozitare.

— Te rog să mă scuzi, aici e prea nearătos, spuse contele, pronunțînd cu plăcere cuvîntul nearătos, ca un străin care a învins greutățile limbii. În schimb, putem fi siguri că vom discuta în tihnă. Iar discuția noastră, după cum îți dai perfect seama, este extrem de importantă.

Ca să am un aer natural, trebuia să exclam mai demult că nu înțeleg nimic și că ard de nerăbdare să aflu despre ce anume este vorba. Am lăsat însă să treacă momentul potrivit pentru aceasta și acum stăteam lîngă fereastră ca un imbecil. Mă simțeam înțepenit ca un iepure sub privirea șarpelui boa.

Un lucru foarte mărunt m-a făcut să-mi îndrept ochii spre fereastră : pe marmora de un galben deschis a pervazului, sub un mare clopot de sticlă, gol, care servește de obicei la acoperit brînza, se zbătea din răsputeri, cu un bîzîit monoton, o muscă grasă, albastră, lovindu-se dintr-un perete într-altul.

— Să-i dăm drumul musculiței ! Șuvalov a ridicat ușor clopotul și, cu degetul său fin și îngrijit, cu unghie prelungă, a împins jos musca, complet buimăcită. Apoi, cu un zîmbet imperceptibil, m-a luat de braț : Fac prinsoare, dragă locotenente, că te-ai gîndit în momentul acesta la o analogie. Ce zici, am ghicit ?

Am tresărit și am replicat cu un rîs fals :

— N-am să ascund, conte, că într-adevăr ați ghicit ; fiți însă mărinimos, cum ați fost cu biata muscă și eliberați-mi mintea de acest clopot odios. Nu-mi dau seama despre ce anume vreți să-mi vorbiți.

— Despre Mihail Beideman, a răspuns simplu Șuvalov. După cum știți, el se află deținut la mine, în Secția a III-a.

Mi-am impus să schițez un gest de mirare, însă, ca un actor prost, am desfăcut prea larg mîinile. Șuvalov nu mi-a dat răgaz să răspund, întrerupîndu-mă cu condescendență :

— Ei, se înțelege că te simți obligat să te arăți uimit. Dragă Serioja, să lăsăm însă teatrul !

M-a luat de mînă și m-a privit lung, serios și blînd, fără nici un fel de prefăcătorie. Cu Șuvalovii eram rude prin alianță ; contele mă cunoștea din copilărie, dar fiind totdeauna ocupat, rar îmi acorda atenție.

Cordialitatea neașteptată și neobișnuită a comportării sale înlătură între noi ultima barieră, în dosul căreia voiam să mă ascund.

— Să stăm pe canapea. Vrei să fumezi ?

Contele mi-a întins portțigaretul. Am aprins cîte o țigară.

„Deocamdată n-am trădat", mi-am zis în sinea mea. Capul mi-era pustiit de gînduri, simțeam numai o încordare a tuturor forțelor : să nu trădez.

— Mihail Beideman a fost prins la frontiera finlandeză, pe cînd voia să se strecoare în Rusia sub nume străin. Fapta lui l-a iritat nespus pe suveran. Pe tînăr îl așteaptă cea mai groaznică soartă, în caz că nu voi reuși să găsesc circumstanțe atenuante.

Contele vorbea foarte serios, simplu și fără să întreacă acea doză de cordialitate care se potrivea cu situația creată. Cea mai mică notă falsă mi-ar fi zgîriat urechea, dar datorită tactului de care dădea dovadă, am început să cred, fără să-mi dau seama, în bunăvoința firească ce ar trebui să existe în fiecare om cumsecade. Pe lîngă aceasta, deși știam că Șuvalov este carierist, aș fi socotit drept o nerozie să presupun că un caz ca al lui Mihail ar putea să adauge un nou laur la funcția sa. Dar tocmai asta s-a dovedit a fi realitatea. Am aflat-o însă de abia acum, la cincizeci de ani și mai bine de atunci. După ce am răzbit prin atîtea, am posibilitatea să deslușesc din perspectiva istorică, în toată limpezimea, cazul lui Mihail în împrejurările vremii trecute.

Acesta era doar al șaptelea deceniu al sec. al XIX-lea, primii ani ai reformei — ani așteptați cu atîta ardoare, dar aducători ai atîtor deziluzii !

Au început tulburările revoluționare ale tineretului, universitățile erau în fierbere. Au apărut proclamații. Cu puțin înainte de cumplita arestare a lui Mihail, șeful jandarmilor a primit prin poștă foile „Velikoross" [27]-ului. Iar în august și septembrie a și fost difuzată printre cercuri largi vestita chemare „Către tineret" [28].

Desigur, contele Șuvalov, general tînăr, avea tot interesul să-și manifeste talentele de apărător al tronului. Pentru aceasta trebuiau însă născociți niște dușmani periculoși. Mihail s-a dovedit a fi un material cît se poate de potrivit pentru aceasta.

După o pauză, contele Șuvalov a adăugat din nou în mod semnificativ :

— Așadar, dacă cu ajutorul dumitale nu voi reuși să creez circumstanțe atenuante, Beideman va fi crunt amenințat, și nu numai el...

Șuvalov aștepta replica mea. Dar eu tăceam, strîngîndu-mi mîinile pînă la durere. Atunci a rostit pe același ton cordial și intim, ca unei rude și totodată prieten apropiat :

— Voi fi nevoit s-o arestez și să-i iau un interogatoriu și fiicei lui Lagutin, Vera Erastovna.

— Nu, asta n-o veți face... Am sărit de la locul meu, scos din fire. Vera Erastovna n-are nici o vină, ea a fost antrenată în afacerea asta.

— Dar dumneata împreună cu dînsa ați frecventat cercul lui Beideman ! Șuvalov nu-și ridica ochii, fiindu-i teamă parcă să nu-și demaște ascuțimea privirii, în totală discordanță cu tonul cordial.

— Nu există nici un fel de cerc — am răspuns eu ferm, — există numai Mihail Beideman, antrenat de elemente liber-cugetătoare...

— Ascultă încă o dată și foarte serios : numai dumneata poți s-o ferești pe Vera Erastovna de inevitabilul arest, dacă mă ajuți să aduc lumină în privința unui document.

Șuvalov a scos din portvizit o coală scrisă de hîrtie, a pus-o pe masă, acoperind-o cu mîna sa mare și albă ca de marmoră, mai albă chiar decît fața sa, și a spus, privindu-mă pentru întîia oară în ochi, ferm și decis :

— Tot ce vorbim noi aici este absolut secret. La cea mai mică indiscreție din partea dumitale, atît dumneata cît și Vera veți fi întemnițați în fortăreață, ca și ceilalți. Posed informații despre toate cunoștințele lui Beideman.

— Ce explicație vreți să obțineți de la mine ? am întrebat eu.

— La percheziția riguroasă care i s-a făcut lui Beideman, în fundul cutiei cu țigări a fost găsită o hîrtie ruptă în bucățele mici. Am reușit s-o reconstituim și, în ciuda bucățelelor lipsă, i-am deslușit pe deplin textul. Iată-l.

Șuvalov mi-a întins copia documentului.

„Prin grația lui Dumnezeu, noi, Konstantin întîi, împăratul întregii Rusii" — își începea solemn falsul manifest

pretinsul fiu al lui Konstantin Pavlovici.[29] Imaginarul pretendent declara în manifest că tronul tatălui său Konstantin a fost acaparat de fratele său Nicolae I, iar el însuşi se află întemniţat din copilărie. Mai departe, se făcea apel pentru răsturnarea puterii ilegale, care jefuia poporul, şi urmau promisiuni cu privire la împărţirea tuturor pămînturilor, desfiinţarea recrutării şi altele trîmbiţate în proclamaţii.

Şuvalov nu-şi lua ochii de la mine, dar acest lucru mi-era de acum egal. Încetasem să mă mai feresec de el, fiind indignat de minciuna sfruntată a documentului şi de despotismul impertinent al autorului său. Acestea erau sentimentele mele din acea clipă. Ele mi se întipăriseră şi pe chip.

— Dragă Serioja, ce bucuros sînt că nu m-am înşelat în dumneata! Şuvalov mi-a strîns mîna şi, părăsindu-şi tonul afectat de încredere, mi s-a adresat serios, ca unui aliat: Ajută-mă deci să n-o implic pe Vera Erastovna în afacerea asta. Povesteşte-mi singur tot ce ştii despre Beideman.

Şi astăzi, ca propriul meu judecător înainte de moarte, revăzîndu-mi fără menajamente şi cu toată sinceritatea trecutul, nu mă pot condamna pentru conduita ce am avut-o în conversaţia aceea cu contele Şuvalov: excepţie fac doar cele două puncte din comunicarea mea inutilă şi fatală.

Urmărind un singur lucru — s-o pun în afară de cauză pe Vera — l-am descris pe Mihail ca pe un trufaş îndîrjit şi individualist, care intenţiona să-şi ducă la îndeplinire planurile sale revoluţionare, fără a se consulta cu nimeni şi doar comandînd pe alţii.

Şuvalov mi-a dezlegat în mare măsură mîinile, comunicîndu-mi că în depoziţia sa, Beideman a recunoscut că pusese la cale nici mai mult, nici mai puţin decît un antentat la viaţa suveranului. Această faptă criminală nu i-ar fi fost greu s-o înfăptuiască, cum singur mărturisise, deoarece, ca fost elev al şcolii militare, cunoştea foarte bine toate obiceiurile şi deprinderile suveranului. Şuvalov a citat propriile cuvinte ale lui Beideman, pe care le reconstituie în memoria mea şi broşura cercetărilor de arhivă, în legătură cu acest caz. După mărturisire, Mihail a declarat la interoga-

toriu că venea în Rusia cu intenţia să comită un atentat la viaţa suveranului.

„Jertfindu-mi viaţa, pe care am consacrat-o acestei cauze, n-am avut o clipă măcar intenţia să dau bir cu fugiţii după comitenea faptei, să mă sustrag de la urmărire."

M-a apucat furia. Cum a îndrăznit Beideman, în egoismul său fără margini, asemănător unui demon răzvrătit, să-şi expună viaţa, după ce şi-a legat soarta de soarta Verei ? Dacă ar fi avut măcar un dram de mărinimie cavalerească, el ar fi trebuit să fugă de dragostea Verei şi nicidecum să-i distrugă cu atîta uşurinţă minunata ei tinereţe, întocmai cum o mînă grea distruge un fluture, ce şi-a găsit să zboare în jurul unei lumini, curmînd pentru totdeauna jocul gingaşelor aripioare.

Iritat peste măsură de această frază, care putea să nenorocească în floarea vîrstei o fiinţă la care ţineam atît de mult, m-am simţit cuprins de o sălbatică ură. Şi-n acea clipă, fără să fiu instigat de Şuvalov, am început să comentez cele auzite, căutînd să atribui cel mai groaznic sens declaraţiei pline de aroganţă diabolică a lui Mihail.

— El a vrut să ridice ţara contra nobilimii ! am exclamat eu. Atentatul comis de un nobil putea fi interpretat ca răzbunarea unui nobil pentru desfiinţarea iobăgiei... Beideman ura propria lui clasă ; îmi amintesc vorbele sale : „trebuie smulsă cu rădăcină cu tot, cum smulgi urzica..."

— Serioja dragă, linişteşte-te — m-a îmbrăţişat părinteşte Şuvalov — poate că Beideman nu-i decît un simplu smintit ?

— Ba nu, Beideman nu-i un smintit, ci un fanatic periculos ! Şi dacă acum, din sfidare faţă de autorităţi, el nu dă decît nişte depoziţii sumare, o face, credeţi-mă, numai cu scopul ca în faţa tribunalului să ofere opiniei publice convingerile sale scelerate, nădăjduind, în trufia sa nebună, să figureze în ochii celorlalţi revoluţionari drept martir...

Am ridicat ochii asupra lui Şuvalov şi am amuţit. El radia de bucurie, ca cineva care ar fi primit pe neaşteptate recompensa augustă. Într-adevăr, pentru jocul său perfid de pisică experimentată cu un şoricel prost, el a şi primit-o la modul superlativ, întrecînd la avansare pe colegii săi. Iar mie, pentru trădarea şi răutatea mea prostească mi-a obţinut, suplimentar, o decoraţie.

O, cît de ieftin am vîndut personalitatea puternică şi luminata minte a lui Mihail !

Dar să înţeleg limpede tot ce s-a petrecut mi-a fost dat abia acum, la vîrsta de optzeci şi trei de ani, cînd am păşit în nefiinţă, înainte de a păşi adevăratul prag al morţii. Dar atunci ? Atunci m-a cuprins numai o neînţeleasă spaimă, văzînd expresia de triumf din ochii contelui, ca mai apoi, răcorit ca prin farmec de furia împotriva fostului meu prieten, să mă întreb dacă nu l-am trădat cumva.

Nu, atunci n-am găsit de cuviinţă c-am comis o atare faptă. Şi, plin de mărinimie, mi-am însuşit de îndată ideea contelui cum că Mihail ar putea fi într-adevăr un alienat mintal, închipuindu-mi că prin aceasta îi voi uşura situaţia. De astă dată eu eram cel care aduceam diferite argumente în susţinerea ideii, dar contele Şuvalov le asculta fără interes. El redevenise mecanismul perfect asamblat şi indiferent ca totdeauna, închis în frumoasele-i forme marmoreene. Era evident că primele mele depoziţii, făcute într-un acces de mînie turbată, îi conveneau mai mult.

Printr-o mişcare de curtean care a terminat audienţa, contele s-a ridicat şi mi-a spus cu amabilitate :

— Scuză-mă, dar am treburi urgente. În ceea ce te priveşte pe dumneata şi pe Vera Erastovna, poţi să fii liniştit.

— Dar soarta lui Beideman ?

— Se va hotărî după merit.

Ultima frază a şi pronunţat-o pe un ton autoritar de comandant, care nu admitea nici un fel de intervenţie. Contele însuşi m-a condus în vestibul, spunînd valetului : „Mantaua locotenentului" şi, cu pasul său sprinten, a urcat scara.

Ieşind în stradă, am pornit fără ţintă, de pe un bulevard pe altul, încotro mă duceau ochii. Aveam senzaţia că fusesem devastat pe dinăuntru, iar învelişului meu gol i se dăduse drumul să circule. În faţa ochilor mei, ca o nălucire, stătea diavolul lui Michelangelo, ţinînd dinainte pielea păcătosului. Ca un obsedat, mi-am tîrît paşii spre ostroave, iar către ziuă, m-am pomenit din nou la poarta contelui. Am vrut să intru, dar ferestrele erau întunecate. M-am simţit dintr-o dată extrem de nenorocit şi m-am prăbuşit pe loc, pierzîndu-mi cunoştinţa.

Desigur, dacă mi-aş fi dat atunci seama de toate urmările conversaţiei avute cu Şuvalov, n-aş fi putut trăi liniştit restul zilelor mele. Dar numai o senzaţie vagă a ceva ireparabil pentru soarta lui Mihail, săvîrşit cu voia mea, sau, mai exact, prin intermediul meu, m-a făcut să-mi simt inima apăsată de o stranie povară. Tocmai acest sentiment, devenit ulterior insuportabil, m-a îndemnat să iau parte la acea încercare nesăbuită, de a-l elibera pe Mihail cu riscul propriei mele vieţi. După această încercare, toate remuşcările mele s-au atenuat an de an pînă în ziua de azi.

Acum însă, studiind rîndurile pline de adevăr ale cercetării de arhivă, cum să nu mă simt principalul vinovat al supliciului celular la care a fost supus Mihail timp de douăzeci de ani? Doar contele Şuvalov, omul în mîinile căruia se afla viaţa şi soarta lui Mihail, a avut iniţial cu totul altă soluţie decît aceea, care a urmat după conversaţia cu mine.

Doar Şuvalov a fost acela, care, după cum se vede din raportul său către marele duce Mihail Nikolaevici, a propus ca Beideman să fie deferit ministerului armatei şi judecat de un tribunal militar. Cel mai rău lucru la care s-ar fi putut aştepta era pedeapsa capitală. Şi oare nu pedeapsa asta o va implora el într-un bileţel sfîşietor, ce va ajunge pînă la noi parcă printr-un miracol din lumea de dincolo de mormînt, adus fiind de un necunoscut într-o minunată seară, la un pahar de ceai?... Dar despre asta, mai tîrziu.

Acum însă, iată rezultatul conversaţiei mele cu Şuvalov: I-am sugerat contelului o altă interpretare a cazului şi, drept urmare, cea mai groaznică hotărîre privind soarta lui Mihail. Afirmaţia mea că Beideman nu este un smintit, cum erau înclinaţi să-l creadă la început, i-a dus la convingerea că pe cel care nu vrea să se îndoaie, cel mai simplu e să-l frîngi.

În aceeaşi zi, după conversaţia noastră, Şuvalov a raportat ţarului la Livadia exact cuvintele mele. El spunea că tăcerea îndîrjită pe care o păstrează Beideman, refuzînd să facă mărturisiri, se explică numai prin faptul că intenţionează să se dezlănţuie „în ziua procesului, nădăjduind să mărturisească în public intenţiile sale[30] şi să se erijeze în martir pentru ideile sale politice".

Ca să i se curme periculosului deținut orice posibilitate de publicitate, el a fost întemnițat fără judecată și fără anchetă în Ravelinul Alexeevski, celula Nr. 2.

Capitolul X

ÎNVEȘMÎNTAT ÎN PIATRĂ PE VREMEA ECATERINEI A II-A

Era o minunată zi de iulie, cînd m-am simțit, în sfîrșit, în putere să mă duc la Fortăreața Petropavlovskaia, ca să reînvii în imaginația mea Ravelinul Alexeevski, unde a zăcut Mihail douăzeci de ani în detențiune celulară.

De cîte ori n-am trecut Podul Birjevoi, pe lîngă grădinile bogate de zarzavat, plantate de garnizoana cetății alături de planșeul larg de lemn, care ducea spre poarta de intrare în fortăreață! Am încercat să pătrund acolo și împreună cu niște excursioniști. Dar de fiece dată mi se făcea întuneric înaintea ochilor, mi se muiau picioarele și nu puteam decît să mă așez pe o piatră mare de lîngă drum și să privesc completamente pierdut placarda revoluționară, nălțată deasupra acestei prime intrări. Pe un fond de culoarea cerului, pictorul desenase la stînga și la dreapta niște tunuri, cu gurile de foc negre ridicate în sus. Deasupra tunurilor se zărea o stea roșie, cu secera și ciocanul în mijloc. Iar și mai sus erau scrise niște cuvinte prescurtate, foarte greu de pronunțat: Comandamentul Petrogrukrepraionului. Am tot repetat acest cuvînt în mod mașinal pe drum, în timp ce mă înapoiam spre mansarda mea, căutînd să nu mă gîndesc la slăbiciunea supărătoare care mă dobora și pe care trebuia s-o învinge cu orice preț. O întîmplare mi-a venit în ajutor pe neașteptate.

Ca să găsesc casa fostei Secții a III-a, unde fusese inițial deținut Mihail și unde răspunsese de atîtea ori la inte-

rogatoriu cu o dîrzenie şi o mîndrie de neînvins, am trecut peste fostul Cîmp Marte spre Podul Ţepnoi, admirînd minunata grădină cu flori — adevărată podoabă a capitalei — plantată în vara aceea. Eram îmbrăcat mai bine ca de obicei ; pentru împrejurări solemne îmi păstrasem pantalonii şi redingota care, deşi erau vechi, aveau tot nuanţa verde-închis a stofei de la uniforma de gardă. Ultima dată le-am pus, cînd am înscris fetiţele la şcoală.

Cînd sînt îmbrăcat aşa, toată lumea îmi spune „bunicule", şi acest lucru îmi face multă plăcere. Mai ales că la întrebările mele mi se răspunde ca unui egal, iar în ziua aceea cel mai important lucru era să mi se răspundă unde se află clădirea fostei Secţii a III-a.

N-am apucat însă să găsesc această clădire, fiindcă tocmai atunci a intervenit o întîmplare care m-a apropiat de ţintă.

La Fontanka se află un debarcader, unde se închiriază bărcile cu ora. În acel moment preajma era pustie. Numai în birou se vedea capul blond al băiatului de serviciu, iar proprietarul bărcilor îşi fuma pipa, bălăcindu-şi picioarele în apă.

O fată blondă şi veselă, cu o rochie scurtă şi picioruşe durdulii, vorbea în şoaptă cu un tînăr soldat din Armata Roşie, care o însoţea. Deodată, s-a apropiat de mine şi mi-a spus :

— Cetăţene, n-ai vrea să ne plimbi cu barca ? Probabil ştii să ţii cîrma ; fratele meu se va aşeza la lopeţi, iar eu am să stau cu mîinile în sîn ca o burghezoaică. Dăm un ocol cetăţii şi ne întoarcem. N-o să dureze mai mult de o oră.

Le-am mulţumit pentru propunere şi am intrat în barcă. Inima îmi bătea cu putere. Această plimbare era cît se poate de binevenită, de vreme ce-mi fusese dat să reînvii în memoria mea trecutul...

Am vîslit pe Fontanka pe lîngă fostul institut de drept şi pe sub acel pod straniu, pe care-l străbătusem cu Vera de atîtea ori, cînd, obsedaţi de o idee fixă, ca nişte maniaci, căutam mereu un singur lucru : să o punem în aplicare.

Aceasta s-a petrecut în primăvara anului 1862, curînd după ce Piotr a aflat de la cumătrul său că Mihail fusese dus în fortăreaţă, dar că nu figura printre cei întemniţaţi

în Bastionul Trubeţkoi. Rămînea de presupus, că el se afla în Ravelinul Alexeevski.

Vera a vîndut tot ce i-a rămas ca moştenire de la tatăl şi soţul ei şi, după ce a realizat o sumă considerabilă, a început să stăruie ca o smintită să organizăm evadarea lui Mihail. În zadar îi vorbea Linucenko de inaccesibilitatea ravelinului, înconjurat de un zid înalt, de mulţimea paznicilor, de izolarea nemaiauzită a deţinuţilor. Vera nu voia să audă nimic. Ea punea la dispoziţie toată averea sa şi l-a convins pe Linucenko să facă în cele din urmă o încercare.

Prin cumătrul său, Piotr trebuia să mituiască straja din Bastionul Trubeţkoi şi din ravelin. A trecut apoi o lună întreagă de speranţe deşarte ; dar dacă o picătură găureşte cu timpul o piatră, la fel şi aurul într-o cantitate nelimitată poate oricînd spulbera împotrivirea năimiţilor.

Şi iată că Piotr a anunţat că s-a găsit un om corespunzător. Acesta era ajutorul unuia dintre temnicerii ravelinului — pe nume Tulmasov. Pentru mituirea sentinelelor şi a altor supraveghetori el a cerut cincizeci de mii de ruble.

Linucenko a pretins să-l vadă pe acest om, personal. Întrevederea a avut loc şi Linucenko ne-a dezvăluit planul lui Tulmasov.

Într-o noapte întunecoasă, fără lună, două persoane trebuiau să se apropie cu o barcă de zidul ravelinului orientat spre Podul Birjevoi şi să aprindă acolo, pentru un moment, o luminiţă, în chip de semnal.

Afară de două sentinele, nimeni nu putea să observe acest lucru. Imediat după semnal, sentinelele trebuiau să arunce de sus o scară de frînghie, pe care urma să se caţere Piotr cu instrumentele necesare pentru tăierea gratiilor de fier ale cazematei. În cazul în care nu va izbuti să-l scoată pe deţinut pe uşă, cei doi vor coborî îndărăt pe aceeaşi scară.

Linucenko ne prevenise că Tulmasov nu i-a plăcut de fel, că întregul său plan pare mai curînd luat dintr-un roman ieftin şi că acţiunea nu se rezumă decît la un risc lipsit de sens. Dar Vera, orbită de pasiunea ei, ne implora să facem o încercare. Ne-am oferit eu şi Piotr. Iată de ce îmi sînt atît de cunoscute în lung şi-n lat toate canalurile şi rîuleţele care se varsă în Neva. Doar zile în şir le-am

străbătut cu barca împreună cu Vera, căutînd un drum sigur, care să ne ajute să ne apropiem de groaznica fortăreaţă şi să-l putem aduce, la înapoiere, cu noi şi pe Mihail !

Cît o alina pe Vera acest plan ! Dar cu atît mai greu era pentru mine, ca şi pentru Linucenko, să-i spunem că nu există nici cea mai mică speranţă şi că riscul pentru viaţa aceluia care ar îndrăzni să facă o asemenea încercare este uriaş. La cea mai mică bănuială eu şi Piotr puteam fi împuşcaţi pe loc. Pentru mine însă sfîrşitul acesta absurd, dar eroic în ochii Verei, ar fi însemnat totodată unica şi cea mai bună ieşire din situaţie. Încă de atunci mă simţeam singurul vinovat pentru întemniţarea fără judecată şi fără anchetă a lui Mihail...

Pe lîngă asta, viaţa-mi era frîntă, şi nu mă pricepeam să-mi găsesc într-însa locul cuvenit mie. Oricît îmi repetam că discuţia purtată cu Şuvalov nu putea să aibă urmări grave, inima îmi spunea de fiece dată contrariul.

Azi, în vreme ce răzbeam printr-un canal în largul Nevei, în mintea mea reînvia cu toate detaliile acea noapte de pomină, cînd am făcut nebunească încercare să-l eliberăm pe Mihail.

Razele asfinţitului îşi revărsau azi aurul lichid peste valurile măreţe şi reci, ca pe o întinsă şi albastră bucată de atlaz, atunci însă...

Atunci a turnat toată ziua cu găleata, iar spre seară s-a dezlănţuit furtuna şi tunul bubuia sinistru, anunţînd pericolul unei inundaţii.

M-am transportat cu o jumătate de secol în urmă. Da, era o noapte neagră. Pe Neva bîntuia furtuna. Vapoarele se răriseră. Ca nişte corpuri negre arătau siluetele şlepurilor scufundate...

— Bunicule, vezi să nu nimereşti sub şalupă ! Ţine mai la dreapta ! a strigat fata blondă, întrucît transportat în trecut, uitasem cu totul de cîrmă.

Ne-am apropiat. Fortăreaţa Petropavlovskaia cu cele şase bastioane ale ei semăna cu un păianjen uriaş, nemaivăzut, care stătea afundat în rîu, ridicîndu-şi deasupra albiei doar vîrfurile labelor superioare şi chelicerele. Aveam impresia că labele sale nu se terminã acolo în apă, ci, desfăcute în mii de fire, au prins în mreaja lor întreg Petersburgul. Cînd mai deunăzi am cercetat în Muzeul Revoluţiei

rețeaua ohranei țariste cu cerculețele multicolore ale filării, mi s-a părut că acest fir de păianjen de deasupra orașului are legătură cu truda subacvatică, misterioasă, a monstruosului păianjen din Fortăreața Petropavlovskaia.

— Ia uită-te, această cetate seamănă cu un păianjen — a exclamat fata blondă, iar militarul care o însoțea a replicat plin de importanță :

— Fiindcă aici păianjenii regimului țarist au supt sîngele proletariatului revoluționar.

Păianjen... ce semn profetic era alunița aceea de pe mîna dreaptă a lui Mihail ! Astfel în epoca feudală oamenii suveranului își imprimau pe piele herbul lui.

Pe pereții vechi, acoperiți cu mușchi ai Bastionului Trubețkoi, au fost săpate cu litere mari cuvintele : „Înveșmîntat în piatră pe vremea Ecaterinei a II-a".

Înveșmîntat în piatră...

Nu numai el, acest bastion, dar și Mihail — întemnițat pentru douăzeci de ani, fără să vadă lumina zilei, între patru ziduri și o fereastră cu trei gratii, care dădea spre un alt zid de nepătruns — și Mihail a fost înveșmîntat în piatră din anul 1861.

Și nu numai Mihail...

Cum ridici capul, vezi deasupra bastionului niște tunuri. Iată-l pe cel mai mare, care bate cu precizie zi de zi exact cînd soarele-i în crucea amiezii, de pe vremea lui Petru cel Mare, pînă la ultimul din țari, și de la abdicarea acestuia pînă în zilele noastre — al șaselea an al revoluției. Deasupra tunurilor se-nălța odinioară un turn, un catarg și un steag. Acum — un steag roșu.

Uite, aici, în spatele Bastionului Trubețkoi, unde azi se înalță falnic niște arbori, mai era un zid interior. Dincolo de zid, despărțit printr-un canal, se găsea pe un ostrov Ravelinul Alexeevski. Oamenii întemnițați aici nu mai vedeau în veci lumina zilei, ei puteau fi scoși numai sub nume străin, pentru a fi înmormîntați, sau duși la casa de nebuni. Dincolo de ravelin se afla alt zid, iar îndărătul acestuia — Neva.

Acum șaizeci și unu de ani ne-am înțeles cu Tulmasov ca pe acest ultim zid să iasă cu o scară de frînghie sentinelele mituite de el. Dar, în realitate, cum ne-am apropiat

atunci noaptea cu barca de zid și am dat semnalul luminos din tufișuri, și dintr-o parte și dintr-alta, au răsunat simultan două împușcături. Unul din gloanțe îmi fusese destinat mie, dar trăgîndu-mă tocmai în acel moment înapoi, să-mi scot revolverul, au nimerit amîndouă în capul lui Piotr. Cît pe aci să răstoarne barca. Piotr a alunecat fără zgomot în apă și a dispărut sub valuri. Nu mi-a rămas decît să vîslesc cu puteri îndoite spre mal, unde, în tufișuri, mai mult moarte decît vii de groază, mă așteptau Vera și nefericita de Marfa...

Cît de blînd clipocesc în acest loc valurile stîrnite de vreun vaporaș în goana lui veselă! Ce rîsete se aud chiar pe acel mal, unde din tufișuri au tras în noi criminalii mituiți!

Ostașii Armatei Roșii făceau baie aici și scăldau un pui de urs domesticit. Nostimul ursuleț sărea pe cîte un ostaș și cînd acela înota, se cuibărea pe spinarea lui, ca un cățel plouat. Tovarășii mei rîdeau cu poftă, nu le venea să se întoarcă.

— Ce plimbare frumoasă și veselă! repeta mereu fata cea blondă. Atunci nu m-am putut abține și i-am spus:

— Și totuși, locul în jurul căruia ne-am plimbat nu-i cîtuși de puțin vesel! Știi, domnișoară, că acolo au zăcut în temniță cîte douăzeci de ani cei mai buni și mai înțelepți oameni?...

— Cetățene — m-a întrerupt posomorît ostașul roșu — ai o orientare înapoiată, vorbești despre niște cazuri izolate, despre o mînă de oameni pe care-i socoți a fi cei mai buni și mai merituoși. Sprijinul și baza revoluției nu sînt personalitățile izolate, ci conștiința colectivelor.

Era foarte tînăr și plin de importanță acest băiat într-o uniformă curățică, cu petlițe trandafirii. M-am făcut că nu aud, am mormăit ceva și am amuțit.

Pe mal ne-am despărțit prieteni; amîndoi mi-au strîns mîna. Pe urmă, fata blondă a cumpărat de la o precupeață o chiflă și două bucăți de zahăr și mi le-a dat, roșindu-se:

— Îți mulțumesc pentru cîrmă, cetățene.

În noaptea aceea n-am dormit o clipă. Tot ce fusese înmormîntat cu șaizeci de ani în urmă, continua să reînvie...

Dimineața, după moartea groaznică a lui Piotr, am înaintat comandamentului un raport cu privire la dispariția ordonanței mele. L-au căutat pretutindeni și, negăsindu-l, au presupus că s-a înecat în stare de ebrietate. Pentru ca totul să pară verosimil, am dat o declarație cum că îi plăcea băutura. Ne temeam însă ca Marfa să nu ne dea de gol în cumplita ei dezolare. Vorbele ei încoerente în legătură cu fuga nereușită ar fi dat mult de bănuit unor detectivi cu experiență. Și, fiindu-ne teamă să nu se ducă cumva la locul unde-și găsise moartea bărbatul său, o țineam încuiată, luînd hotărîrea s-o scoatem pentru un timp afară din oraș.

Vera parcă împietrise ; ochii i se făcuseră imenși și păreau stinși. Se uita des în gol, într-un punct fix ; s-a mai înviorat puțin doar atunci cînd, din Basarabia, a venit sora lui Beideman, Victoria, ca să intervină prin niște rubedenii de vază pentru a ușura crunta pedeapsă a fratelui ei.

A doua zi, după ce făcusem drumul cu barca la Fortăreața Petropavlovskaia în compania ostașului roșu și a fetei blonde, nu m-am putut abține să nu mă mai duc o dată acolo și pe jos.

Către ora trei, am ajuns la Piața Troițkaia, de acolo peste pod m-am îndreptat spre porțile Fortăreței Petropavlovskaia. Aici un ghid tocmai făcea apelul unui grup de excursioniști pe care-l conducea.

Din grup făceau parte numai fete tinere de la o uzină. Terminîndu-și ziua de lucru și fără să mai treacă pe acasă să se odihnească, ele veniseră aici și, din economiile proprii, își luaseră un ghid neoficial, sperînd că le va prezenta fortăreața, după cum se exprimau ele, „mai liber" : cele mai multe purtau fulare în dungi, la modă, cu franjuri la capete. Cînd cineva le-a întrebat : „Dar ce, toate le aveți la fel ?" — au răspuns : „Le-am cumpărat grămadă la Pepo".

— Priviți cu atenție, tovarăși, la basorelieful de sus. Aici este înfățișat un om, care, de fapt, nu zboară, ci a rămas dizgrațios suspendat în aer, cu capul în jos. Băiatul care se află într-o parte îl arată cu o mînă atît de lungă, încît, dacă ar coborî-o, i-ar ajunge pînă-n călcîi. Fostul țar Petru a vrut să-și preamărească Sfîntul al cărui nume-l purta, pe apostolul Petru, și a ordonat să i se găsească o minune pe care a înfăptuit-o.[31] Minunea s-a găsit în persoana omului

care zboară atît de dizgrațios ; tot el e și vrăjitorul Simon — prorocul umilit de apostol. Aceasta nu-i decît o legendă, basme pentru cei proști și ignoranți.

— Religia este opium pentru popor, au spus într-un glas două fete cu fulare.

Ghidul le-a arătat apoi două nișe în poartă.

— În ele sînt două statui, zeul păgîn Marte și soția sa — Venera — și a adăugat ironic : desigur, fiind vorba de o instituție militară, Marte e la locul său aici, dar Venera... Numai fiindcă în timpul orînduirii burgheze bărbatul era țintuit de nevastă-sa, ca un ocnaș de roabă ; pînă și alături de chipu-i cioplit în piatră i-au pus-o pe Venera.

— După mitologie, soțul Venerei a fost Hefaistos, iar Marte nu-i decît răpitorul, spuse rîzînd un student, pripășit în excursie. De-aci reiese că țarul Petru nu încuraja dragostea legitimă, ci tocmai cea liberă.

Toți au izbucnit în rîs, iar ghidul s-a supărat.

— Asta-i o chestiune controversată, i-a răspuns el cu demnitate. Apoi, înfuriat, a spus : Cei străini de grup să poftească afară !

Studentul s-a îndepărtat, fluierînd ; pe mine fetele m-au ascuns printre rînduri, făcîndu-mi semn să nu scot o vorbă.

Am intrat în catedrală. Niciodată nu mi-a plăcut luxul ei străin de obiceiurile rusești : un altar jos, în stil baroc, o scară de aur cu loja predicatorului suspendată, locul țarului, sub un baldachin greu, iar cel al mitropolitului, în mijloc, așternut cu postav roșu. Coloanele acoperite pînă sus de cununi de argint, provenite de la înmormîntarea țarilor, erau aidoma unor flori de iarnă din basme. Toate mormintele importante erau durate din marmoră gri, și numai cel al lui Alexandru al II-lea, simbolic, dintr-o piatră de culoare sîngerie.

În anii absolutismului, țarilor le plăcea să facă în catedrala aceasta una și aceeași glumă orientală. Pretorii și primarii, care veneau la încoronare cu felicitări, erau invitați la serviciile de gală. O uriașă lustră de cristal își revărsa deodată lumina-i orbitoare ce se răsfrîngea în luciul de argint al nenumăratelor cununi, în briliantele doamnelor de onoare și în sculptura de aur a iconostasului. Coruri nevăzute prindeau să dea glas unor cîntări ce răzbeau parcă

din ceruri şi, în adierea rotocoalelor de smirnă, starostii cădeau în genunchi.

De fiecare dată, ţarul şi ţarina îi întrebau cum le-a plăcut slujba, iar starostii dădeau la fiece încoronare unul şi acelaşi răspuns: „Parc-am fi fost în rai, majestate".

Se prea poate ca maestrul de ceremonii al curţii să fi introdus acest dialog chiar în ritualul obligatoriu la încoronare.

Acum catedrala nu mai era aceeaşi. Toate coroanele fuseseră scoase şi trimise la muzeul din Moscova. Cele mai de preţ icoane — de asemenea. Mormintele uniforme de marmoră arată mai singuratice decît cele ale săracilor din cimitirele săteşti. Numai la mormîntul împăratului Pavel e o afluenţă stranie de oameni. O mulţime de flori acoperă marmora — cununiţe de albăstrele, gălbenele şi romaniţe — candela nu se stinge niciodată; şi mereu se perindă pelerini — bătrîni şi tineri. Pînă la revoluţie, Pavel era socotit în popor drept sfînt: unii credeau că ajută la orice nenorocire, alţii — că te izbăveşte numai de durerea de dinţi.

Furat de gînduri, m-am pomenit deodată rămas singur. Excursia terminase repede cu mormintele. Am observat că bărbaţii, ca şi înainte, stăteau în biserică fără pălării. Dar le scoseseră încă la poartă, după cum am bănuit, ca să nu dea impresia unui respect deosebit, ca odinioară, faţă de lăcaşul sfînt. Dar nici să rămînă cu pălăriile în cap, se vede că nu le venea la-ndemînă.

M-am ataşat de ceilalţi excursionişti. Toţi şedeau pe iarbă sub un pom imens şi ghidul povestea că tocmai aici, în timpul lui Petru, a fost „locul de joc" — un loc pentru torturi şi pedepse, în care cei pedepsiţi erau siliţi „să joace". Aşezau omul pe un cal de fier, cu spinarea plină de ţepi ascuţiţi, şi-l sileau să se mişte încoace şi încolo, să calce pe ţepi.

În sfîrşit, ghidul a trecut la descrierea acelor fapte şi locuri pentru care şi venisem aici. Ne-a însoţit pe drumul pe care erau duşi odinioară în dube negre cu perdeluţe verzi cei arestaţi. În dubă cu fiecare arestat şedeau de pază cîte doi jandarmi şi un ofiţer.

Pe aici a trecut în anul 1861 şi Mihail Beideman, să-şi zidească pe vecie în piatră tînăra lui viaţă.

Nu mai vedeam chipurile fetelor şi-l ascultam pe ghid doar în măsura în care mă ajuta să-mi imaginez unde şi în ce fel se scurgeau zilele de detenţiune ale lui Mihail.

Nu ştiu cum anume a fost transportat : pe lîngă curtina Ecaterinei, unde mai tîrziu l-au dus pe Polivanov [32], sau prin partea cealaltă, pe lîngă cazărmile surpate ale Annei Ioanovna.

De altfel, în amîndouă cazurile procedura era identică. Duba se oprea lîngă casa joasă a comandantului superior ; ofiţerul pleca să raporteze, iar jandarmii îl duceau pe arestat pînă la poarta cea cenuşie, străjuită acum de un felinar înclinat... Dar, ca şi atunci, în partea dreaptă se ridicau pînă-n cer coşurile dese şi întunecate ale Monetăriei statului.

Aici se pot bănui celulele umede din subsol, carcera neagră, zidurile duble, martori ai acestei morţi singuratice şi nelegiuite. Şi poate fiindcă cerul şi clădirile sînt atît de înghesuite, cerul nu pare de loc nemărginit şi fără fund, ci mai curînd un giulgiu greu, pogorît jos de tot, deasupra pămîntului.

Un adevărat ghid ar trebui să curme rîsul şi glumele tineretului fluşturatic, nerăbdător să vadă mai repede desenele triviale ale foştilor agenţi ai ohranei, acum la modă în public...

Am spus vecinelor :

— Uite, pentru ca voi să puteţi veni aici rîzînd după o zi de lucru de opt ore, au fost oameni a căror întreagă viaţă a fost înmormîntată între aceste ziduri.

Dar ele n-au înţeles nimic şi au replicat ca nişte gîşte înfumurate :

— Nu-ţi mai fie frică, cetăţene : asta n-are să se mai repete, doar am răsturnat regimul ţarist !

Am vrut să-i explic ghidului că înainte de a arăta celula, baia celulară şi celelalte condiţii de detenţiune, ar trebui să găsească cuvinte potrivite, pe înţelesul tineretului, cuvinte, care să-i deştepte în adîncul inimii însăşi semnificaţia cuvintelor : detenţiune celulară silnică pe termen nelimitat.

Dar n-am spus nimic, n-am fost în stare să scot o vorbă. Mă ţineam de zid, ca să nu cad. Emoţia mă istovise de vlagă, n-am mai putut urma această veselă excursie.

După ce am stat vreo zece minute pe pervazul ferestrei, am nimerit într-o nouă societate. Patru doamne bătrîne, venite din provincie, îşi tocmiseră drept ghid un supraveghetor-veteran, rămas aci aproape de pe timpul lui Nicolae I. Am cerut permisiunea să mă alătur şi eu grupului şi, după cum cerea şi vîrsta, am pornit toţi agale, cu pas de melc.

Mă bucura această lipsă de grabă — am putut astfel să mă transpun în viaţa care s-a scurs, sau, mai curînd, cum se spune în calendarul bisericesc — în viaţa sfinţilor mucenici.

Înainte de a intra, deţinutul era un timp îndelungat chinuit în faţa ultimei gratii de fier. Ca să i se creeze o stare nervoasă deosebit de încordată, ofiţerul zăbovea dinadins la comandant. După aceea, în corpul de gardă i se scotea îmbrăcămintea cu care venea şi i se dădea un halat.

Bătrînul supraveghetor, cu trăsături mărunte la chip, avea un aer de evlavie şi o vorbă mieroasă. Cu o mîndrie de profesionist, el spunea :

— Am păzit deţinuţi în timpul celor doi împăraţi Alexandru şi al ultimului Nicolae, am păzit şi în timpul lui Kerenski... gîndiţi-vă şi dumneavoastră cît amar de vreme ! Cum de m-am putut menţine în acelaşi post ? Fiindcă n-am pricinuit rău nimănui, îmi făceam numai datoria. Mi se ordona : „Uită-te pe ferestruică !“ — mă uitam. Dacă deţinutul se supăra şi se băga în ungher, nu-l întărîtam, plecam. Iar pe urmă o luam de la capăt. Pentru ca Figner[33] să nu comunice cu vecinii, am mutat-o între două celule goale — iată, vreţi să vă uitaţi ? Bătea cu picioruşul, dar nici jos, nici în părţi nu era nimeni !

El vorbea ca un bunic bun despre ştrengăria nepoţilor. Cu aceeaşi blîndeţe şi demnitate vorbeşte un ghid experimentat într-un for roman, mîndrindu-se în faţa străinilor cu anecdotele din antichitate. Şi, tot ca turiştii de acolo — avizi de emoţii tari — aceste femei, transpirînd de curiozitate şi fără să se jeneze de mine, om bătrîn, îl plictiseau pe supraveghetor cu fel de fel de întrebări :

— Dar e adevărat că deţinuţii erau schingiuiţi ? Dar cu ce îi băteaţi ? Şi în ce parte a trupului ?

Supraveghetorul, vădit nemulţumit, nega schingiuirile şi căuta să abată atenţia cucoanelor, punînd mai mult accent pe grija comandanţilor.

— Iată, binevoiţi să vă uitaţi, vom coborî pe această scăricică în grădină. Fiţi atenţi : de balustradă este fixat un gard înalt. În ce scop, credeţi ?

Şi, delectîndu-se de nedumerirea doamnelor, răspunse cu zîmbetul său bătrînesc pe buze :

— Foarte simplu, ca să nu fie lăsaţi deţinuţii politici să-şi facă seama. Au fost cazuri, au fost — isteţi băieţi ! Şi care avea ani mulţi de stat căuta să-şi scurteze termenul. Cum ? Foarte simplu : pe scăricică ajungea la deschizătura de acolo şi, buf, cu capul în jos...

Într-o grădiniţă minusculă se aflau o baie singuratică şi cîţiva pomi ; cărăruile abia se mai vedeau printre bălării.

— Odinioară erau presărate cu nisip — spuse supraveghetorul cu un repros pentru cei actuali. În ultimul timp, în timpul războiului, s-au perindat pe aici generalii ţarului. Au stat şi amirali. Dar în alt chip. Aştia nu mai stăteau într-o celulă, aveau două camere — cabinet şi dormitor, şi mîncare proprie — trei feluri. Şi soţiile puteau să-i viziteze. Ia uitaţi-vă, pe zid sînt scrise versurile lui Purişkevici [34] şi dedesubt semnătura lui : „Vladimir Mitrofanovici, nenorocitul Purişkevici, fala şi mîndria contrarevoluţiei".

Am reţinut ultimele două rînduri din versurile sale :

„Ai nebuniei germeni nasc mlăzile robiei"...

Cucoanele s-au repezit, moarte de curiozitate, spre pereţii acestei încăperi care aparţinuse agentului ohranei. Pereţii erau împodobiţi cu schiţe de desen după ilustraţii din revista „Niva" : o fată cu guriţă mică, îmbrăcată cu o rochie de jerseu, era desenată lîngă fereastră ; o priveliştе imensă a Luzernului, ocupa întregul perete, înfăţişînd detailat, ca un plan, pînă şi ferestrele celor mai îndepărtate case. Sub priveliştе se aflau scrise versurile :

O ! de-am putea să ne întoarcem iară,
Unde atît de fericiţi am fost în doi...

Cum ieşi din Bastionul Trubeţkoi, cîţiva paşi la stînga se află Porţile Vasilievskie. Străbătînd un tunel, ajungi într-un loc mult mai jos ca nivel. Aici, peste un pod mobil, cu un canal dedesubt, se găsea Ravelinul Alexeevski, în forma sa triunghiulară — o clădire cu paisprezece celule mici, cuprinse într-un singur nivel. Acolo erau întemniţaţi cei mai importanţi delincvenţi. Această clădire o administra un supraveghetor, iar paza internă o asigurau nişte gardieni. Cheia de la fiecare celulă o avea în păstrare supraveghetorul, şi fără el nimeni nu putea să intre în celulă. Zi şi noapte îşi strecura prin ferestruică — o crăpătură îngustă în uşa celulei — ochiul ager paznicul de serviciu. Din acest ravelin inaccesibil, de nezdruncinat, nimeni nu a evadat vreodată.

Revelinul Alexeevski era atît de umed, că la 2 octombrie 1873, din cauza pericolului de inundaţie, doi deţinuţi, Mihail şi Neceaev, au fost transportaţi pe rînd, sub supravegherea temnicerului Bobkov şi a întregii paze a ravelinului, în Bastionul Trubeţkoi [35]. Acolo au rămas ei sub supravegherea acestor oameni pînă a doua zi dimineaţa.

Cucoanele i-au şoptit ceva supraveghetorului, punîndu-i nişte bani în mînă. El a încuviinţat din cap, iar una din cucoane, întorcîndu-se spre mine, mi-a zis :

— Bunicule, hai şi dumneata cu noi, că ne e teamă să mergem singure.

Fără să întreb unde mergem, am dat din cap, în tăcere. Ne-am coborît iar la etajul de jos al Bastionului Trubeţkoi, am intrat într-o celulă, şi supraveghetorul a închis bine uşa după noi.

— Uitaţi-vă la ceas, să nu treacă mai mult de zece minute ! a exclamat o cucoană.

— Desigur, a răspuns cealaltă — dacă stăm mai mult, te pomeneşti că ne dăunează sănătăţii, iar pentru a ne închipui ce au suferit ei, ne ajung şi cîteva minute.

— Închideţi, *mesdames,* ochii, iar apoi deschideţi-i... vai, cît de interesant e să încerci pe propria-ţi piele chinurile prin care au trecut ei !...

Supraveghetorul s-a simţit ofensat, ca un profesionist cinstit ce era, şi a spus cucoanelor guralive :

— Doamnelor, mai tăceţi ; aici nu e loc nici de vorbit, nici de rîs.

Am măsurat celula : zece paşi lungime, cinci lăţime. Un tavan alb-murdar, nişte pereţi cenuşii — iată culorile de aci. Pe fereastră, după o gratie triplă de fier se vedea o bucată de zid murdar. Un pat prins în şuruburi, o masă prinsă în şuruburi şi într-o nişă de sticlă, o lampă înşurubată şi ea, pentru ca deţinutul să nu-şi poată da singur foc. Îmbrăcăminte din pînză de sac, un halat deasupra... şi o pătură subţire, care nu ţinea de cald...

Toate acestea le avea şi Mihail în camera sa Nr. 2 şi mai tîrziu Nr. 13 — dar cu mult mai umedă decît asta.

După mărturia celor care au fost închişi acolo însă, sunetele în acea celulă se auzeau mai bine şi erau mai variate decît aici, din care pricină chinul detenţiunii devenea şi mai groaznic : din cînd în cînd, vîntul aducea sunetele muzicii din Grădina de Vară.

Cît de mare trebuie să fi fost suferinţa lui Mihail, înveşmîntat în piatră, văzînd cum trec anii aglomerîndu-se şi transformîndu-l, îndărătul acestor ziduri, în una şi aceeaşi celulă — zece paşi lungime şi cinci lăţime — dintr-un tînăr într-un om matur şi apoi vîrstnic ?

Şi la toate astea se mai adaugă şi conştiinţa faptului că dincolo de cei doi pereţi curge un rîu minunat, pe care trec vapoare spre Marea Baltică, de unde ajung în toate colţurile lumii, că pe mal se-nalţă noi construcţii, că viaţa merge înainte, iar omenirea acumulează experienţă pentru noi forme de viaţă, prin războaie, cultură şi chiar prin traiul de toate zilele.

Această viaţă bogată şi variată nu a cunoscut-o el, ci eu, fostul său prieten şi trădător. Da, trădător — fiindcă omul nu reprezintă altceva decît ceea ce crede el însuşi despre sine. Mă judece Nemesis cu dreapta ei judecată !

Fie ca cititorul, priceput în clasificarea fenomenelor psihologice, să rînduiască cele ce urmează cum va crede de cuviinţă. N-am să tăgăduiesc nimic — de ce oare ? din cauza nervilor mei istoviţi la bătrîneţe sau a puternicei zguduiri prin care am trecut ? — fie oricum ar fi, dar eu ştiu bine ce ştiu.

Dintr-un capriciu al unor curioşi n-am petrecut decît zece minute în camera detenţiunii celulare. Dar supliciul celui ce a fost deţinut aici, umezeala de veacuri a zidurilor m-au pătruns — de la părul din cap, pînă la tălpile

picioarelor mele umflate. Supliciul acestor ziduri mi-a pus veşmînt de piatră. Şi în afara acestor ziduri, eu n-am să mai pot trăi.

Indiferent dacă voi petrece în această temniţă necunoscută de nimeni douăzeci sau numai doi-trei ani, cîţi mi-au mai rămas de trăit, un lucru-l ştiu bine : că voi ispăşi de bunăvoie întreaga detenţiune a lui Mihail, că voi lua asupra mea chinurile sale de moarte, şi ele se vor înscrie în aceeaşi deplină măsură în cartea neagră a soartei mele.

Cititorule, mi s-a îndeplinit prorocirea prezicătoarei M-me de Thèbes.

Veşmîntul de piatră pe care l-a îmbrăcat Mihail în anul 1861, îl îmbrac eu acum, în anul 1923.

Partea a doua

Capitolul I

VRUBEL CEL NEGRU

Serghei Rusanin şi Mihail Beideman sînt una şi aceeaşi persoană. N-am aflat dintr-o dată ce este penetrabilitatea corpurilor, şi nici obsesia exercitată de către o puternică personalitate asupra altcuiva. Asta s-a întîmplat, după ce am devenit fiul mamei lui Mihail şi bărbatul soţiei sale, alături de care el petrecuse un timp atît de scurt. Cît despre cea de a treia împrejurare... nu mai pomenesc. Într-un cuvînt, persoana şi soarta lui Mihail mă copleşesc într-o asemenea măsură, încît mă fac uneori să mă identific cu el, ba, mai mult, să nu-mi amintesc nici propriul meu nume, să rostesc numele lui, ca şi cum ar fi al meu.

Astfel, săptămîna trecută, cînd m-am dus la piaţă să cumpăr cinci funţi de cartofi, simţind o ameţeală, am intrat să mă odihnesc în pridvorul acelei biserici mari, în a cărei clopotniţă s-a arborat, în 1917, un steag roşu, în locul unei mitraliere descoperite acolo. Singur nu-mi aduc aminte, dar lui Ivan Potapîci i-au spus cei care m-au dus la spitalul de alienaţi, cum că aş fi stat neclintit acolo, pînă seara, cu sacul de piaţă în mînă, trezind mila precupeţilor din jur. Rusul, după cum se ştie, pe cît e de crud, pe atît e de blînd. Precupeţele mi-au dat de mîncare şi au vrut să mă ducă acasă, dar eu le-am arătat hotărît că n-am nici un fel de casă, întrucît abia azi-dimineaţă am fost eliberat din Ravelinul Alexeevski al Fortăreţei Petropavlovskaia, că aş fi stat în ravelin încă de pe vremea ţareviciului Alexei Petrovici şi că în tot acest timp am cules şoareci de pe picioruşele principesei Tarakanova [36]. În ciuda primejdiei de moarte ce-o ameninţa, principesa îşi păstra neştirbită naivitatea-i feminină şi se temea nu atît de apă, care se ridica mereu în celulă, cît de şoarecii ce mişunau pe rochia ei de bal din catifea roşie.

Despre spitalul de alienaţi mi-amintesc bine totul. La întrebarea medicului-şef cine sînt, m-am gîndit îndată la

cel mai impresionant moment din viaţa lui Mihail şi, ridicînd din umeri, m-am îndreptat agale spre un ungher depărtat, ca şi cum aş fi invitat-o la contradanţ pe Vera Lagutina. Salutînd cu demnitate, m-am recomandat de acolo :

— Mihail Beideman, iuncher în corpul III din şcoala Konstantinovskoe.

Şi am adăugat :

— *Vaut mieux tard que jamais !* *

Cuvintele din urmă voiau să spună că doresc să-mi îndrept toate greşelile săvîrşite din chiar prima clipă faţă de prietenul meu, începînd cu invidia pe care i-o purtam pentru frumuseţea chipului său.

Medicul-şef şi ajutoarele lui sînt desigur nişte cetăţeni folositori, dar ei, asemeni unor furnici muncitoare, nu-s preocupaţi decît de obligaţiile lor stricte. M-au trecut în registre ca nebun şi au poruncit să fiu dus la baie. În schimb ceilalţi, adică aşa-zişii bolnavi, m-au înţeles foarte bine şi chiar m-au aplaudat.

Iar Vrubel [37], pictorul meu favorit, s-a apropiat de mine sub înfăţişarea unui găligan cu barbă neagră şi mi-a spus :

— După toate cele ce ţin de eliberarea noastră deplină — lucruri dezvăluite mie de portretul lui Valeri Briusov, ultima lucrare [38] — acum arăt astfel. Dar văd că m-aţi recunoscut şi pentru că m-aţi recunoscut meritaţi să vă explic un tablou de-al meu. Să căutăm, pe-nserat, să ne retragem.

Sînt mulţumit că am petrecut o săptămînă printre nebuni. Chiar şi mai înainte de asta, bănuiam că aici, ca peste tot pe pămînt, etichetele se încurcă, şi că de fapt toţi aceşti nebuni sînt cei mai liberi dintre oameni. Ei şi-au aruncat măştile. Important e să învingi spaţiul. Oamenii cu mască se mişcă înainte, în linie dreaptă, iar noi, ca nişte crabi... de altfel, n-am dreptul să divulg, ci doar să fac aluzie la asta...

Penetrabilitatea corpurilor, obsesia personalităţii altora începe astfel : trebuie să ţii cotul stîng sub unghiul de

* Mai bine tîrziu decît niciodată. (Fr.) Forma corectă : Mieux vaut tard que jamais.

45°... întocmai ca un pumnal. Apoi să te înfigi numaidecît cu călcîiele în călcîiele lui şi cu scăfîrlia ta în scăfîrlia lui. Aşa fac eu totdeauna cu Mihail şi întotdeauna m-apucă o uşoară ameţeală.

De fapt, Vrubel a procedat la fel cu găliganul cu barbă neagră. Mi-a povestit-o el singur în aceeaşi seară, explicîndu-mi de ce anume şi-a luat această nouă înfăţişare. Dar despre asta, voi povesti ceva mai tîrziu ; acum trebuie să merg numai înainte, în linie dreaptă, şi să-mi urmez povestirea în chipul cel mai obişnuit, pe înţelesul cititorului : o propoziţie principală, despărţită de cea secundară printr-o modestă virgulă.

Afară de lungile discuţii pe care le purtam cu pictorul pe marginea unor lucruri pe deplin înţelese de noi doi, dar care provocau zîmbetul mediculuişef, nu s-a descoperit nimic bizar în comportarea mea. De altfel, a treia zi mi-am şi pus masca şi, cerîndu-mi scuze pentru că am deranjat personalul medical, am rugat politicos să mi se permită să plec acasă, presupunînd că Ivan Potapîci şi fetiţele sînt îngrijoraţi de dispariţia mea. Nu răspundeam decît la întrebările ce mi se puneau ; le-am dat numărul de telefon al lui Ivan Potapîci. Acum el e paznic la Uniunea Centrală şi, ţinîndu-se seama de egalitatea deplină în drepturi din zilele noastre, are voie să se folosească de telefonul instituţiei, ca şi cel mai mare dintre tovarăşii şefi de acolo de la el. Ivan Potapîci nu a întîrziat să-şi facă apariţia. Văzîndu-mă, s-a bucurat, parcă i-aş fi fost rudă ; mi-a dat şi un măr, un măr din soiul antonovka, adăugînd cu obişnuita lui seriozitate că anul acesta merele sînt mai ieftine decît castraveţii.

Medicul-şef m-a lăsat să plec cu Potapîci, poruncindu-i să nu-mi permită să ies din casă.

— Hemoragia cerebrală — a spus el — poate să-nceapă din nou, şi bătrînul te pomeneşti că nimereşte sub vreun tramvai.

Eram să-l contrazic pe medic, arătîndu-i că pot să-mi scot masca după propria mea voinţă şi în orice moment, aşa că ar fi lipsit de orice sens să numească acest fel de dilatare a conştiinţei hemoragie cerebrală... Dar n-am spus nimic. Ei sînt neînduplecaţi în cunoştinţele lor ciuntite şi m-ar fi dus din nou la baie. Mie însă mi s-a făcut

tare dor de casă, să beau un ceiuleț cu măr și să notez nemaipomenita descoperire a lui Vrubel, importantă pentru fiecare din noi în parte și pentru toți laolaltă.

Dar să continuăm istorisirea în ordine, ca cititorul să poată înțelege cum încetează un om să mai fie „înveșmîntat în piatră".

Prima dovadă că, disprețuind spațiul și timpul, comunicarea între oameni se face prin intermediul gîndului, fenomen care în viitor va face parte din cadrul calculelor matematice, iar în învățămîntul modern va înlocui ritmica, am avut-o încă în toamna anului 1863, cînd, mergînd în întîmpinarea evenimentelor, am dus-o pe mama lui Beideman în Crimeea.

După copilăreasca și nereușita încercare de a-l elibera pe Mihail — încercare a cărei victimă a căzut Piotr — pe bătrînă au lăsat-o dintr-o dată puterile, dar ea nu și-a pierdut curajul. Simțind că boala (o dereglare acută a funcțiunii cordului) i s-a agravat considerabil, ne-a comunicat că vrea să facă grabnic ultima încercare spre a-și salva fiul: să-l implore personal pe împărat pentru a-i acorda grațierea. Avînd față de această femeie o sinceră afecțiune filială, nu m-a răbdat inima s-o las să plece singură; luîndu-mi o scurtă permisie, am însoțit-o în călătoria ei.

Dar mama lui Mihail s-a îmbolnăvit pe drum. Așa că am fost nevoiți să poposim la hotel într-o mică urbe mizerabilă.

Aici s-a și petrecut...

Cît de multe lucruri poți deslușî de la un om aflat pe patul morții, dacă acest om are ce spune! Căci tot ce ne egalează pe unii cu alții sau creează diferențieri în ce privește gradul de cultură, *savoir vivre* și alte „valori culturale", cum se obișnuiește să se spună acum — toate acestea dispar în fața morții, care — oricum ai lua-o — reprezintă cea mai mare taină dintre taine.

Singurul lucru ce-i rămîne omului pînă-n ultima clipă a vieții este bogăția sa sufletească. Și iată că în sufletul acestei femei muribunde ardea o întreagă lume.

Cînd, în urma unui acces deosebit de puternic, ea a înțeles că nu va mai ajunge pînă în Crimeea, o suferință supraomenească i-a copleșit întreaga-i făptură. Făcînd însă

un mare efort, ca să-şi adune singură puterile, s-a stăpînit îndată. Ea nu avea acea religiozitate proprie femeilor care se agaţă de duhovnic, dar încrederea în raţiunea şi binele spre care merge omenirea, cu toate amărăciunile ce le oferă viaţa, era atît de puternică, încît îi dădea pe lîngă un perfect echilibru lăuntric şi o dragoste maternă, protectoare pentru toţi cei cu care venea în contact.

Reticentă din fire, cu un fond lăuntric echilibrat, sensibilă fără să vrea la cel mai mic seism sufletesc al altuia, mama lui Mihail a ştiut în momentele ei bune, printre suferinţe, să mă facă cu întrebările sale simple, din care nici una nu era de prisos, să-mi revăd gîndurile şi sentimentele de pînă acum şi să trag concluzii. Avea un tact deosebit să ajute şi să dăruie, fără să impună...

Oare nu aceleaşi calităţi, atît de atrăgătoare într-o fiinţă nevinovată şi înţeleaptă, îl surprind în cunoscutele discuţii dintre Gretchen şi Faust pe scepticul trecut în viaţă prin multe ?

Oricît şi-ar scurta femeile părul, oricîte ţigări ar fuma, punîndu-şi mîinile în şolduri, şi oricîte tratate ar scrie, la fel de bine poate ca şi bărbaţii — singurul şi cel mai mare merit al lor rămîne acea dragoste maternă şi protectoare, care face ca lumea să fie veşnic vie şi minunată ! Aşa a fost şi aşa va fi de-a pururi !

Această femeie bătrînă, în pragul morţii şi chinuită de nenorocirea ei, se putea asemui cu un actor, care, fiind silit să care ziua întreagă la bolovani, e lăsat abia seara să-şi vadă şi de meseria lui îndrăgită.

Muzicalitatea şi armonia — trăsături caracteristice unui suflet nobil — au dat o nespusă tandreţe fiinţei sale lăuntrice, care dispărea.

— Stioşa ! i-a spus mama lui Mihail cu puţin înainte de moarte îngrijitoarei care dereteca, arătînd la un ceainic cu apa clocotită ce i-l adusese — Stioşa, astupă-i gîrliciul cu o bucăţică de vată curată. Pînă vine Serioja, ceaiul se va răci, iar eu am să mor şi n-am să-ţi mai pot aduce aminte să-l încălzeşti.

Dar, din fericire, am reuşit să vin la timp...

Ce bucurie pămîntească fără seamăn, ultima din viaţa ei, a luminat faţa lipsită de orice dorinţe, cînd am intrat ! Temîndu-se că nu va mai avea timp, şi-a scos zorită de

la gît o cheiță și mi-a arătat o cutie din lemn de nuc, cerîndu-mi să i-o dau. Am deschis-o ; ea mi-a înmînat un plic de culoare gri, dintr-o hîrtie groasă cu inscripția : „Larisei Polînova".

— Această femeie l-a iubit pe Mihail. Ea va face ceea ce eu nu am reușit... E o persoană cunoscută în Ialta și-i apropiată de Curte.

După aceasta, mama lui Mihail a închis ochii. Din moment în moment respirația îi devenea mai sacadată și inima palpita atît de puternic, că bluza ei, sclipitor de albă, tremura. Nu mai putea să stea culcată. Cu capul ridicat, și-a întors spre geamul larg deschis ochii de un albastru-intens, întineriți ca prin farmec.

La ceasul asfințitului cerul era de un roșu-purpuriu. Un soare imens, greoi, acoperit parcă de fum, domina orizontul. Deodată, cu o adîncă durere, mi-am reamintit acel asfințit de neuitat din ziua înălțării noastre la gradul de ofițer, cînd am fugit în curtea școlii în urma lui Mihail. Asemănarea o întregeau zecile de geamuri ale caselor înalte de pe strada noastră, cu strălucirea lor insuportabil de enervantă.

„Ce face Mihail în momentul acesta? Oare simte el că mama lui e pe moarte ?"

Bătrîna s-a săltat ușurel în pat și, întinzîndu-se parcă spre soare-apune, mi-a spus în șoaptă, dar deslușit :

— Serioja, să mergem la fiul meu Mihail !

Și-a întins către mine amîndouă mîinile și mi le-a strîns puternic pe ale mele.

A doua zi, m-am trezit în pat în camera mea, și medicul, care îmi lua pulsul, prevenindu-mă să nu mă ridic cumva și să mă agit, mi-a povestit că în ajun, după asfințit, cam pe la opt, am fost găsit în nesimțire, în fotoliu, lîngă bătrîna Beideman. Murise, dar tot îmi mai ținea strîns mîinile într-ale ei. Cu greu au izbutit să i le descleștеze.

Nu am insistat asupra detaliilor. Dar nici despre mine nu le-am povestit întreg adevărul. Acum însă am să povestesc totul, de-a fir-a-păr.

Cum mi-a luat bătrîna mîinile într-ale sale, soarele a dispărut pe neașteptate și s-a așternut o lumină bizară,

neobișnuită, izvorîtă nu se știe de unde, o lumină cum numai în vis poți vedea. M-am pomenit deodată parcă plutind cu dînsa într-o barcă și, fără să știu de ce, am început să vîslesc nebunește. Într-o clipă am tăiat Neva de-a curmezișul și ne-am apropiat de porțile Fortăreței Petropavlovskaia, orientate spre Neva. M-am gîndit: „De ce nu intrăm, ca de obicei, pe porțile fortăreței?" Dar mama mi-a arătat cu mîna ei ușoară în direcția aceea și am zărit mulțimi de oameni de-a lungul meterezelor. Ne-ar fi fost cu neputință să ne strecurăm dinspre uscat. Țărani din Novgorod, Olonețk și Petersburg cotrobăiau în apă pînă la brîu. Neavînd uneltele necesare și roabe, ei scormoneau pămîntul cu mîinile și îl cărau, în lipsă de saci, în poalele cămășilor. Erau de o paloare cadaverică și aveau niște ochi albi, enormi. Dinții lor lungi și galbeni clănțăneau de frig. M-a cuprins o milă nespusă față de ei, dar numaidecît mi-am dat seama că noi sîntem nevăzuți, deși la rîndul nostru vedem bine tot ce se petrecea în jur; altminteri cum ar fi putut să nu ne observe cele două cortegii de gală: în partea stîngă, în pavilionul Ecaterinei, se afla Ecaterina I cu întreaga ei suită de doamne de onoare, iar în dreapta — marele țar Petru în persoană intra cu suita sa în clopotniță, să asculte cîntecul orologiului.

Faptul că vedeam oameni morți de mult nu m-a mirat cîtuși de puțin: doar și ei, ca și mine, aparțineau timpului, or, ce este timpul la urma urmei? O ficțiune.

Țarul Petru, însoțit de curteni, a coborît și, unindu-se pe „locul de joc" cu numeroasa suită a Ecaterinei, a glumit cu o drăguță doamnă de onoare și s-a îndreptat cu pași mari spre căsuța bunicului flotei ruse*. Cînd ne-am apropiat de gratiile de fier ale Bastionului Trubețkoi, am văzut deodată, cum, frîngîndu-și mîinile deasupra capului, înaintea bătrînei a căzut în genunchi, palidă, principesa Tarakanova. Goliciunea ei minunată era abia-abia acoperită de o dantelă scumpă și un petec de catifea veche putrezită. Mama lui Mihail i-a pus ușor mîna pe creștet, ca o sta-

* Este vorba de bricul cu pînze, pe care Petru, fiind prinț moștenitor, a învățat să navigheze și care i-a sugerat încă de pe atunci ideea de a făuri o flotă rusească.

reţă care, în trecere, dă iertare unei poslușnice căzute în greșeală ; apoi am trecut cu barca înainte. În urma noastră se furișa cu prudenţă, fără să se apropie, ţareviciul Alexei. Trăgîndu-și între umeri capul lunguieţ cu fruntea îngustă, el ne urmărea cu ochi răutăcioși. Mergeam pe drumul dintre Monetărie și Bastionul Trubeţkoi. Deodată, niște porţi ne-au tăiat calea : nu știu cum, dar am trecut prin ele, cu toate că erau încuiate. La stînga se vedeau alte porţi, porţile Ravelinului Alexeevski. Ele s-au deschis singure ; părea că un monstru și-a descleștat fălcile, înghiţindu-ne. Am intrat sub bolta zidului cetăţii și am străbătut printr-un canal cu apă neagră. Într-o clădire de formă triunghiulară ardea lumina.

În faţa ultimei portiţe au apărut fără veste doi oameni. Unul înalt, îmbrăcat cu un palton de medic militar, a mormăit cu o voce lugubră :

— Sînt bătrîn, mi-a albit părut în slujba asta, dar nu-mi amintesc să fi fost dus de aici cineva într-altă parte decît la cimitir sau la casa de nebuni ! a strigat el, izbucnind într-un odios hohot de rîs.

Sărmana bătrînă, în disperare, și-a acoperit faţa cu mîinile.

— Asta nu ne privește, i-am spus eu, încurajînd-o. Astea-s cuvintele unui bădăran, pe nume Vilms [39], medicul închisorii, om nedemn de titlul său umanitar. Cuvintele astea crude le-a aruncat el odinioară narodovolţilor.

Probabil că aici, ca și în cercurile din infernul lui Dante, fiecare rămîne cu crima sa, așa cum este.

— Dacă aţi venit — apoi intraţi ! ne-a strigat cu furie o altă fantomă înfiorătoare și, ridicîndu-și mîna grea, gata parcă să lovească, a lăsat-o deodată să-i cadă în jos, mișcîndu-și repede degetele scurte, ca niște monturi. Ochii ei bulbucaţi, de un verde spălăcit, se uitau la noi fără să clipească, aidoma unor ochi de reptilă hidoasă. Ei au rămas încremeniţi într-o expresie de o cruzime obtuză și rece.

— Sokolov [40] — l-am recunoscut eu pe temnicer — du-ne la Beideman !

— Dacă aveţi permis de trecere — vă las, dacă nu — vă închid și pe voi ! a început Sokolov, dar deodată, o

lună albastră şi grea ca un email turnat a prins să pogoare din ceruri.

Şi ne-a acoperit cu discul ei . . . . . .

. . . . . .

De cum am atins cu picioarele podeaua celulei lui Mihail, prima mişcare instinctivă pe care am făcut-o a fost să mă uit înapoi, ca să-mi dau seama cum am să ies de acolo. Geamurile erau mate, iar umbrele gratiilor se vedeau pe ele ca nişte dungi negre. Pereţii erau groaznic de umezi. La un arşin mai sus de podea păreau acoperiţi de o catifea neagră. Era un mucegai scîrbos negru-verzui, care se strivea la atingerea cu degetul.

În stînga se afla o sobă enormă de teracotă cu focarul pe sală, iar lîngă zid — un pat vechi de lemn. La picioarele lui, întins pe podea, zăcea cineva în nesimţire.

„Mihail" — m-am gîndit eu şi am dat să mă reped spre el, dar mama lui m-a tras imediat în cel mai îndepărtat ungher de lîngă uşă — şi a făcut-o la timp. Oblonul de la ferestruică s-a ridicat şi cineva s-a uitat înăuntru. Apoi zăvorul a fost tras şi, însoţit de Sokolov şi de paznici, a intrat doctorul. Paznicii l-au ridicat de jos pe cel ce zăcea în nesimţire. Avea faţa vînătă-roşie, iar gîtul strîns cu un prosop, legat de speteaza patului. Scoţîndu-i prosopul, doctorul a început să-i facă respiraţie artificială. Pe gură şi pe nas l-a podidit sîngele. Din stacojie, faţa bolnavului se făcu albă ca varul.

L-am recunoscut pe Mihail. Slăbise atît de mult, încît umerii obrajilor îi ieşiseră în afară, iar nasul său subţire, coroiat se acoperise cu o piele galbenă, cadaverică. Ochii — nu cei de altă dată, care străluceau de o mîndră vigoare, ci ochii unui om încolţit, care se stingea în chinuri — se uitau ţintă înainte şi doar o vagă speranţă mai stăruia într-înşii.

— Am murit? a întrebat el. Va să zică, am reuşit?

— Ai reuşit să-ţi ieşi din minţi! i-a răspuns brutal doctorul. Să i se ia prosopul şi cearşafurile, să nu s-apuce iar...

Paznicii au smuls de pe pat cearşafurile. Mihail s-a ridicat puţin. Ochii lui au scînteiat de-o furie cumplită; părea gata-gata să facă vreo poznă nemaivăzută... În

această clipă, mama lui, întinzîndu-i amîndouă mîinile, s-a îndreptat din ungher către el.

— Măicuţă, în sfîrşit! Şi, neputîndu-şi reţine bucuria, Mihail a început să plîngă cu hohote, ca un copil, în prezenţa paznicilor.

— S-a potolit şi fără cămaşă de forţă, uite-l cum plînge... a spus unul dintre paznici.

— E vlăguit de puteri, n-o să mai aibă accese de furie la noapte — a încheiat medicul şi a ieşit, însoţit de paznici, care luară cu ei cearşafurile şi prosopul.

Din nou, cu un zîngănit, fu împins la loc zăvorul uşii. Un opaiţ mizerabil, răspîndind un fum groaznic, lumina trupul istovit, secătuit de vlagă al celui întins pe salteaua murdară de paie. Ochii săi demenţi ardeau în orbite, lacrimile îi şiroiau pe obrajii palizi şi se auzea o bîiguială continuă şi uniformă, ca de pendul:

— Mamă, scoate-mă de aici, mamă, mă prăpădesc.

. . . . . .

— Serghei Petrovici, ce-i cu dumneata? Scrii în somn? m-a scuturat de umeri Ivan Potapîci. Bea-ţi ceaiul.

Mi-am venit în fire. E linişte la noi. Fetiţele dorm. Am băut ceaiul cu Potapîci. Potapîci s-a urcat pe divan. Iar eu — după ce toată lumea adoarme, îmi fac patul jos, pe duşumea.

— Nu uita să stingi lumina, mi-a spus Potapîci, se vede din stradă, te pomeneşti că ne reclamă administratorului şi ne taie curentul.

Am acoperit geamul cu un covor vechi şi am recitit tot ce am scris. Dacă mi se va pune întrebarea, ce este adevărat din cele scrise şi ce ţine de domeniul imaginaţiei, am să-i cer curiosului, înainte de a-i răspunde, să mă lămurească el ce se cuvine a numi adevăr? Ceea ce i se întîmplă efectiv unui om, fără însă a-i răni cîtuşi de puţin sufletul, sau ceea ce numai la gîndul că s-ar fi putut întîmpla, îi rămîne adînc şi pe vecie întipărit în minte, avînd semnificaţia celui mai necesar şi mai luminos adevăr?

Sau poate că adevăr se cheamă numai ceea ce-i palpabil? Atunci poftim: un astfel de adevăr a fost plicul acela gros, de culoare gri, cu scrisoarea mamei lui Mihail către Larisa Polînova, în speranţa că aceasta va duce pînă

la capăt problema referitoare la cererea de grațiere adresată țarului.

Iar găliganul cu barba neagră, care s-a recomandat drept Vrubel, o fi fost poate un vis. Dar, după cum se știe, visul a dus la descoperirea Americii, și nu numai a ei...

Capitolul II

ZEUL CAPRELOR

N-am mai scris de mult. Am ispășit chinurile lui Mihail. Am fost înveșmîntat în piatră, ca Bastionul Trubețkoi. Înlăuntrul meu au fost celule și eu însumi am fost întemnițat într-o celulă. Iar lui Ivan Potapîci nu i-a mai tăcut gura nici zi, nici noapte :

— Nu intra în dulap, că te duc la balamuc, a tot țipat la mine.

Mi s-a urît de dînsul ca de un papagal pînă într-atît, încît azi m-am cuibărit din nou în timp, mi-am pus masca și m-am apucat de scris. Oamenii se alarmează cel mai mult cînd se desființează timpul...

Azi a venit la Ivan Potapîci doctorul. Mi-a vorbit și mie, dar eu n-am scos un cuvînt. Doctorul îi povestea lui Ivan Potapîci că acum se observă o nouă formă de nebunie în legătură cu schimbarea orei. I-a apucat așa, tamnesam, pe toți spaima, parcă li s-ar fi luat ultimul reazim de sub picioare. Mai adineauri au dus o femeie, pe nume Agafia Matveevna, la secția de alienați liniștiți. Refuză cică să mănînce și să bea.

— De unde pot să știu, zice ea, unde merge mîncarea și băutura? Acuma nu te mai poți încrede în nimic — dacă pînă și ceasurile arată fals !

Cît despre mine, iată ce am observat : cînd prind să mi se-nvălmășească în memorie datele și cînd încep să

pătrund lucruri impenetrabile, atunci, ieşind din celula lui Mihail fie şi pînă în grădiniţa triunghiulară a ravelinului, nu mai umblu pe jos ca toţi oamenii, ci pe sus, în zbor.

Cu fiecare zi mă înalţ tot mai bine, tot mai sus. Pot să-mi iau zborul aproape ca o vrabie grasă, şi s-ajung chiar pînă pe sobă.

Numai că de zborul ăsta al meu mi-e teamă.

Ivan Potapîci e acuma un om conştient, nu crede nici în biserica vie, nici în cea moartă ; cît despre necuviinţă, n-ar tolera-o în ruptul capului. Gîndiţi-vă şi dumneavoastră, să se pomenească la un moment dat cu mine, la anii mei, cocoţat din zbor pe sobă... apoi după una ca asta, cum ar mai apărea el în văzul lumii ? Dar nici să părăsesc casa înainte de soroc nu-mi vine la îndemînă ; n-am altceva de făcut decît să ţin seama de balastul zilelor şi lunilor şi să rămîn locului.

Ivan Potapîci a remarcat cum nu se poate mai just că peniţa şi cerneala mă poartă, întocmai ca o dădacă, pe drumul cel bun. Aşa că am să-mi duc povestirea mai departe...

De abia la începutul primăverii am putut să îndeplinesc însărcinarea mamei lui Mihail. Obţinînd din nou o scurtă permisie, am pornit-o-ntr-un suflet la Ialta, în căutarea Larisei Polînova. Plicul gros, de culoare gri, îl aveam dosit la piept. Am dat lesne de vila ei. Pe Larisa o cunoştea într-adevăr tot oraşul. Mă aşteptam, nu ştiu de ce, să găsesc o domnişoară intelectuală severă, cu părul tuns scurt, lipsită de orice farmec — cînd colo — realitatea s-a dovedit a fi cu totul alta...

Parcă văd şi azi florile de un roz-intens ale pomului lui Iuda, acoperind ca o ploaie de aur povîrnişurile munţilor cu o coloraţie atît de puternică, încît apusurile de soare păleau în faţa lor. Toate culorile pe care le putea tăinui natura erau trezite la viaţă de această năvalnică înflorire a pămîntului. Iedera lucioasă, de un verde-închis, şerpuia în jurul unor pietre imense, iar ciorchinii gingaşelor glicine se profilau liliachiu pe frunzele ei groase. În jur se-nvăpăiau trandafiri de toate culorile : roz-portocalii, ca interiorul unor scoici mari din Mediterana, şi purpurii, şi albi. Trandafirii se legănau plini de măreţie în grădini, se căţărau pe acoperişuri, atîrnau peste ferestrele deschise

și țeseau pe albul pereților goblenuri de cele mai gingașe nuanțe.

Întregul oraș părea un coș de trandafiri. În parcuri, pe aleile principale, trandafirii, cocoțați sus pe niște prăjini transversale, străluceau începînd de la răsăritul soarelui ca niște briliante de rouă și umpleau aerul cu mireasma lor de ceai proaspăt. N-am dormit două nopți, ținînd-o numai într-un colind prin munți, ca un smintit. În cele din urmă, mi s-a părut stupid să nu-nțeleg ce se petrecea cu mine, și am înțeles.

Cum am văzut-o pe Larisa, m-am și îndrăgostit de dînsa. Dacă ea, mi-am zis în sinea mea, a fost în dragoste cu Mihail, atunci va fi și cu mine. Dacă a purtat cu Mihail doar conversații sub clar de lună, le va purta întocmai și cu mine. Să mă fi întrebat cineva, ce corelație există între aceste condiții pe care le puneam, n-aș fi fost în stare să dau o explicație, dar cu toate astea, am intuit faptele cum nu se poate mai exact.

Poți să afli pînă și cele mai tainice lucruri despre un om, dacă izbutești să intri în relații la fel de intime cu vreo persoană care i-a fost lui cîndva aleasă. Este un lucru valabil în egală măsură atît pentru bărbați, cît și pentru femei.

Prin Larisa am hotărît să aflu ce l-a determinat pe Mihail să fugă de dragoste. Prin ea nădăjduiam să aflu pe ce vatră a soartei a fost făurită voința sa revoluționară ? Căci în pricini de ordin cu totul personal își au obîrșia meritele și lipsurile care au intrat în patrimoniul omenirii...

Atunci însă nu-mi ardea de filozofie. Scurta permisie pe care mi-o luasem îmi impunea să procedez conform dictonului din timpuri antice : *veni, vidi, vici.*

Și, deși Larisa Polînova era o văduvă tînără, avînd la Ialta reputația unei cucoane accesibile — m-am simțit totuși întrucîtva intimidat. Și nu eram nici pe departe sigur de mine. Mica ei vilă se afla în marginea orașului, la poalele munților, în apropierea străvechii fortărețe genoveze. Larisa era bogată și, fără să țină seama de opinia publică, ducea o viață absolut independentă pentru concepțiile timpurilor de atunci. În primul moment, am luat-o drept servitoare, cînd, apropiindu-mă călare de vila ei, pe care mi-a indicat-o un trecător, am descălecat și, neștiind

unde să-mi leg calul, m-am adresat unei fete, care stătea cu o stropitoare lîngă răzor. Era legată cu o basma, după obiceiul ucrainean, și îmbrăcată cu cămașă albă și fustă neagră.

— Arată-mi, dragă, unde să-mi leg calul și cheam-o, te rog, pe cucoana dumitale, pe doamna Polînova.

— Calul legați-l de gard, că pe la noi nu sînt hoți, iar cucoana sînt chiar eu în persoană.

Și a pufnit în rîs ; zîmbetul i-a luminat chipul, un chip atît de neobișnuit, încît nu mi-am putut da seama pe moment dacă era frumos ori nu.

— Sînt Larisa Polînova, intrați.

Casa nu se asemăna de loc cu o vilișoară obișnuită dintr-o stațiune balneară. Clădită din cărămidă frumoasă, în stilul unui cottage englezesc, era simplă și confortabilă. Dulapurile bibliotecii erau ticsite cu cărți.

Camerista, dichisită după moda din Petersburg, mi-a adus cafeaua. Gazda, fără să-și schimbe costumul, și-a spălat numai mîinile pline de pămînt și, intrînd în casă în urma mea, m-a întrebat cu o naturalețe fermecătoare :

— Aveți ceva pentru mine ?

— Ați ghicit : v-am adus o scrisoare.

M-am simțit deodată lezat în amorul meu propriu, întocmai ca orice bărbat cînd întîlnește o femeie frumoasă, care în prezența sa manifestă o naturalețe desăvîrșită în comportare, continuîndu-și nestingherită traiul ei de zi cu zi, fără să trădeze nici cea mai mică emoție pe care, în mod automat, el consideră că s-ar cuveni s-o trezească apariția sa... Or, această ființă trecea prin tine ca prin vid.

Larisa mă privea calm, cu ochii ei cenușii de calmucă, ușor avîntați. Avea un chip cu trăsături delicate, plăcute și tenul de o albeață sclipitoare ; părul castaniu, de pe care-și scosese basmaua, părea că absorbise tot soarele, reținîndu-i strălucirea. Părul acesta, ca de fecioară, se prelingea într-o coadă bogată pînă la genunchi. Impresionantă era și statura ei, asemănătoare Magdalenei lui Tizian, monumentală, plină de vigoare, vădind libertate și calm în fiece mișcare.

Deodată m-a cuprins o aprigă dorință să zdruncin acest calm, spunîndu-i verde în față, în timp ce-i dădeam scrisoarea :

— Iată o scrisoare de la răposata mamă a lui Mihail Beideman, cu ruga sa fierbinte de a face demersurile cuvenite pentru salvarea fiului său nenorocit. De patru ani el lîncezeşte în temniţă.

Larisa nu s-a schimbat cîtuşi de puţin la faţă şi a continuat să aştepte cu acelaşi calm ce aveam să-i mai spun.

Am crezut că nu m-a înţeles şi am exclamat :

— Scrisoarea este de la mama lui Beideman ! Nu se poate să nu-l mai ţineţi minte pe fiul ei, doar l-aţi iubit...

Sprîncenele i-au tresărit, sîngele i-a împurpurat încetul cu încetul obrajii, a luat scrisoarea din mîinile mele, devenind rigidă şi distantă şi a sunat. A intrat camerista care-mi adusese cafeaua — cafeaua de care nici n-apucasem să mă ating.

— Maşa, dezleagă calul de la gard şi arată-i locotenentului drumul cel mai scurt spre oraş.

Şi, fără să mă lase să spun un cuvînt, şi-a înclinat uşor capul şi s-a retras cu scrisoarea în camera sa ; iar eu, ca prostit, am pornit-o în urma cameristei.

Tot capitolul doi

Rătăceam prin munţi, fără să-mi găsesc astîmpăr. Toate cîte le trăisem pînă atunci — dragostea disperată pe care o nutream faţă de Vera, prietenia şi ura faţă de Mihail — mi se înfăţişau ca o carte interesantă, dar demult citită. Pentru prima oară mi-am dat seama că sînt tînăr, că am înainte viaţa, pe care n-am trăit-o, o viaţă plină de propriile-mi bucurii şi suferinţe. De ce atunci să trăiesc, aidoma unui bătrîn, nevolnic şi impasibil, mereu preocupat de soarta altora, în loc să-mi văd de propria mea soartă ?

Promisiunea făcută mamei lui Mihail mi-o îndeplinisem. Înmînasem scrisoarea. Dar femeia care m-a interesat pînă la un moment dat numai pentru a putea înţelege psihologia prietenului meu — o psihologie complet străină mie — a început deodată să mă captiveze. Şi iată că, amintindu-i cu o totală lipsă de tact de fosta ei dragoste,

am stricat dintr-o dată relaţiile mele cu dînsa şi am fost izgonit din casa ei. Dar oare nu cumva tocmai prin acest gest iritant a aprins ea în sufletul meu acele substanţe explozive complexe care nasc pasiunea ?

Toate plimbările mele, indiferent unde le începeam dimineaţa, mă aduceau seara în acelaşi loc — la ruinele fortăreţei genoveze. Două zile ferestrele casei au fost închise, ea lipsise de acasă. Dar iată că ferestrele s-au deschis, iar la pian cînta cineva din Chopin. Cînta cît se poate de prost : ba prea lent, ba cu o pasiune exagerată. Mi-aduc aminte că acest lucru a constituit pentru mine un prilej de bucurie. „Dacă-i ea, mi-am zis, n-am s-o pot iubi şi voi fi din nou liber". Dar nu cînta ea. Ca şi prima dată, n-am recunoscut-o cînd, stînd la doi paşi de mine, mi-a spus rîzînd : „Bună ziua". Purta şalvari tătărăşti şi o vestă, iar în mînă ţinea un baston de alpinist şi un sac de voiaj, din piele. Mă privea prietenos, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic neplăcut între noi.

— Încotro vă duceţi ? am îndrăznit eu s-o întreb.

— Mă duc la bătrînul păstor, prietenul meu ; îi duc ierburi de tot felul. Avem o convenţie : îl vizitez în fiecare vară.

Nu ştiu cum de am putut să-i spun :

— Luaţi-mă şi pe mine !

Ea a stat puţin pe gînduri, m-a măsurat lung cu privirea şi a rostit :

— Bine, dar cu o condiţie : să nu scoateţi o vorbă tot drumul. Nu suport trăncăneala cînd urc în munţi.

— Voi deveni surdomut, i-am făgăduit eu.

— Ajunge şi numai mut pînă la coliba căprarului, acolo veţi putea vorbi.

Am luat din mîna ei valijoara şi am pornit-o la drum.

La început poteca nu era prea abruptă. În dreapta se vedea marea albastră, în stînga ni se agăţau de picioare crengile strîmbe de corn ; curpenul de pădure şi măceşul dădeau în floare. Stîncile cenuşii, grămădite unele peste altele, păreau aruncate cu forţă de nişte uriaşi de pe creasta cea mai înaltă a muntelui imens şi abrupt, ce semăna cu o cămilă cu picioarele strînse sub ea. Frunzele plantelor răspîndeau o aromă plăcută, iar florile-doamnei

purtau un strat uşor de praf argintiu. Muntele ce semăna cu o cămilă era acoperit de pini mici şi hîiţi.

Parcă le văd şi acum trunchiurile atît de straniu încolăcite, cu scoarţa jupuită. Aveau o culoare gri-liliachie. Alţii, încovoindu-şi mijlocul ca nişte viermi inelaţi, stăteau proptiţi de pietre, împrăştiindu-şi printre stînci conurile şi ramurile de un verde-închis. Aceşti pini vînjoşi şi încolăciţi m-au umplut de o reverie romantică, trezindu-mi în minte cîntul lui Dante, izvor nesecat de imaginaţie, pe care, învăţîndu-l la insistenţa mătuşii mele, contesa Kuşina, l-am îndrăgit nespus. Şi, uitîndu-mi promisiunea de muţenie, i-am arătat Larisei pinii gîrboviţi, exclamînd :

— Aceştia sînt mutilaţii refractari ai iadului, sufletele sinucigaşilor întruchipate în lemn !

— Ei, poftim, aţi şi început, spuse Larisa cu o vădită mînie, trezindu-se parcă dintr-un somn dulce. Scoateţi-vă cărţile din cap şi o dată cu ele şi gîndurile. Aici nu veţi înţelege nimic dacă veţi cugeta... Sau cel puţin nu mă tulburaţi pe mine.

— Iertaţi-mă, n-am să mai fac — i-am răspuns — sînt şi eu un admirator al naturii...

Mi-am dat pe loc seama că spusesem o prostie, dar asta mă lăsa rece. Deodată, am încetat s-o mai simt pe Larisa aproape. Prezenţa ei pierduse pentru mine orice semnificaţie majoră. Mi se părea numai că o cunosc de foarte multă vreme, că sîntem rude şi că ne întoarcem, ca nişte copii, în locurile natale.

Am mers aşa la nesfîrşit. Iată-ne ajunşi la poalele celui mai înalt lanţ muntos, ale cărui piscuri, semănînd cu meterezele crenelate ale unor castele, tăiau cerul albastru, fără nici un nor. Printre metereze păreau să zacă într-o veşnică încremenire stranii şopîrle şi dragoni. De sus de tot se rostogoleau peste pietre, aidoma unor băieţandri, jucîndu-se de-a caii, nişte pîrîiaşe năvalnice, sprinţare. Era şi arşiţă, şi răcoare deopotrivă. Cînd am pătruns în adîncul defileu, învăluit într-o lumină crepusculară, cu sclipiri de smarald, am avut impresia că acolo se află intrarea în însuşi sînul pămîntului. Ne-am aşezat amîndoi pe o stîncă şi, îmbătat de mireasma ierburilor, i-am spus :

— O, dacă ne-am putea întoarce în pămînt, în măruntaiele sale întunecate, să nu mai trebuiască să gîndim, să ştim de noi, să simţim...

— Asta-i opera zeului caprelor, el vă influenţează, a spus Larisa, aici e împărăţia lui... Dar tăceţi odată, tăceţi !

Larisa şedea pe stîncă, impunătoare. Faţa ei luminată de un zîmbet straniu, pierdut, semăna cu faţa statuilor antice, pe care le-am contemplat de atîtea ori la muzeu şi care-mi deşteptau o atît de aparte emoţie. Însăşi zeiţa pămîntului stătea dinaintea mea, radiind o forţă fluidă, constantă, ca arşiţa de amiază.

— Să mergem mai sus, a spus dînsa, ridicîndu-se şi pornind din nou în tăcere. Am urmat-o.

Locul în care am ajuns mai apoi părea necălcat încă de picior de om. Splendoarea ierbii înflorite, a stînjeneilor şi garoafelor sălbatice nu fusese atinsă nici de adierea vîntului. Soarele apunea. Cu o repeziciune mereu mai mare se desfăşura schimbul tainic de culori între cer şi pinii din preajmă. Crîngul lor des absorbea cu nesaţ amurgul albăstrui şi se înfăşura în el, ca într-un văl de mireasă.

— Iată şi coliba căprarului — mi-a spus Larisa — vă redau darul vorbirii.

Şi iarăşi capitolul doi

(Însemnări despre duzină şi unitate)

De-abia acum, după o jumătate de secol, cînd Vrubel cel negru mi-a desluşit care-i lucrul cel mai de seamă pentru toţi oamenii, abia acum am înţeles toată nerozia celor petrecute cu mine în coliba căprarului. Fiecare om are în viaţă două căi — numai două — restul sînt lucruri de importanţă secundară.

Poftim, ascultaţi, în apropierea casei de nebuni se află o biserică veche cu nişte cupole mici, unde Vrubel cel negru a declarat pentru întîia oară în timpul unei liturghii că el este stăpînul bisericii, deoarece el a pictat-o. Pe

cînd mitropolitul oficia slujba, el l-a dat jos din amvon şi i-a ocupat locul. E adevărat că sus, pe bolta de lemn, deasupra corului, există un tablou de-al lui — poate să-l vadă oricine. El m-a învăţat cum trebuie să-l priveşti, ca să înţelegi...

Înainte de apusul soarelui, să te urci repede pe scăricică, privind ţintă prin ferestruica îngustă, să nu întîrzii cumva la întoarcere. Pe urmă să închizi iute ochii şi să te uiţi dintr-o dată la tînărul profet fără barbă, cel ce are acum ochi de demon... El este gata de zbor, aidoma acelui care s-a zdrobit în cădere, împrăştiind printre stînci pene de păun.

Deasupra profetului sînt zugrăviţi cei doisprezece. Şed toţi, strîns lipiţi unul de altul, cu picioarele goale proptite zdravăn în pătrăţelele covorului. Şed pe o bancă de lemn, care înconjoară cupola interioară. Mîinile lor par vii, indiferent că-s întinse pe genunchi, ca ale bătrînului din dreapta, încrucişate la piept sau uşor ridicate.

Îşi sprijină trupurile în braţe şi picioare. De n-ar fi puterea lor încordată, aceste trupuri s-ar zvîrcoli pe podea ca posedate.

Vrubel cel negru ţinea în faţa mea o mare fototipie după acel tablou şi-mi deslueşa sensul lui tainic, în hohotele de rîs ale celor neiniţiaţi. El imita pe fiecare din cei doisprezece în parte, gesticulînd.

— Oamenii cred că n-au număr. Ba au. Doisprezece. Şi aşa cum ostaşii ţin de o armă anume, ţin şi ei toţi de unul ori altul dintre aceşti doisprezece : ai lui Petru mînuie spada ; ai lui Ioan sînt înţelepţi şi tăcuţi ; ai lui Toma pun mereu degetul pe rană. Tot ce este dispersat, cîte puţin în fiecare om, se află concentrat în cei doisprezece. Găseşte-ţi-l pe-al tău şi ia poziţia lui. Împreunează-ţi uşor mîinile în aşa fel ca nici să nu le simţi, închide ochii şi concentrează-ţi toată puterea într-un singur punct, apoi spune : soare, opreşte-te !

Soarele va arunca pe tablou ultima lui rază, va ţîşni o lumină orbitoare... de două sute de mii de lumini. Ha-ha... Electrificarea centrelor. Iar dumneavoastră ce aţi crezut ? Că-i o icoană obişnuită atîrnată pe perete pentru cei credincioşi ? Şi de cine ? De un pictor ca Vrubel. Ca

să puteți plînge și să vă căiți în voie... pe dracu ! E voalat pentru cei proști. Și sub scutul zeiței Isis unuia i se părea pustiu...

Dar ziarul l-ați citit ? E un minunat articol de fond ; l-am copiat cuvînt cu cuvînt :

„Sîntem în pragul rezolvării problemei transmiterii energiei, fără fir, la distanță".

Și uite așa : o anumită energie poate să se reverse fără fir asupra fiecăruia dintre noi, întocmai ca raza cea galbenă de acolo de pe perete cu o umflătură în chip de gogoașă de mătase... Iar coroniţele naive în jurul capetelor nu-s altceva decît foi de viță. Căci se poate vedea, se poate auzi, se poate afla, ceea ce de obicei e necunoscut ! Concluzia însă o trage fiecare în sinea sa : să se împartă în doisprezece sau să se concentreze ca unul singur.

Am ținut fototipia în mînă, pînă ce soarele a început să scapete. Era timpul !

Deodată, privind pe fereastră, Vrubel cel negru mi-a șoptit :

— Trebuie să absorbi ultima rază și, folosind-o ca pe o cange, să agăți cu ea soarele, să nu-l lași să apună. Vom opri soarele pentru e-lec-tri-fi-ca-rea mondială. Pentru toți, pentru toți, pentru toți !

Pictorul a sărit pe pat și a început să latre ; după cît îmi aduc aminte, am lătrat și eu cu el, socotind că prin lătrat se fac farmece. Dar în jurul nostru s-au auzit niște urlete. Vai ! — experimentul s-a dovedit din nou prematur. Soarele asfințise.

— Experimentul cu soarele se anulează, a strigat pictorul pe sală, în timp ce eram tîrîți amîndoi spre camera furioșilor.

Tocmai în acest moment el a și hotărît, adresîndu-mi-se :

— La început e nevoie de un exemplu unic, pentru aceasta sîntem chemați noi amîndoi, noi amîndoi !

Și, ridicîndu-și degetele arătătoare osoase, a strigat de-a răsunat întreg coridorul :

— Două unități !

Iar în coliba căprarului, sub oblăduirea zeului caprelor, era să mă încurc la numărătoare. Unitate — ai vrut

să trăiești mai ușor, să devii unul din cei doisprezece, să te înglobezi în cei doisprezece.

Mare încurcă-lume mai e și zeul caprelor!

TEMPLUL SĂU PĂGÎN

Larisa mi-a spus :

— Dumneata simți natura în mod livresc, întocmai ca deunăzi, cînd vorbeai de trunchiurile acele încolăcite ; acum să-ți arăt eu ceva...

M-a luat de mînă și m-a dus la niște construcții care păreau de ciclopi.

Imense pietre albe erau îngrămădite unele peste altele. formînd un zid, aidoma unui brîu de piatră în jurul unei împrejurimi circulare de pămînt negru, bătătorit. În mijloc zăceau trei donițe. Pe donițe ședeau păstorii. Șalvarii lor, croiți parcă din piele, atîrnau în cute dese. Fețele bronzate ale acestor oameni, care hălăduiau întreaga vară în munți, reflectau calmul naturii înconjurătoare. Dar iată că au început să cînte cu voci guturale, legănîndu-se ușor. Aveau zugrăvit pe chip același zîmbet zvînturatic al strămoșilor, ca și Larisa.

— Îl slăvesc pe zeul caprelor, a șoptit ea. Îl roagă să le dea frupt îmbelșugat.

În fața portiței înguste un număr imens de capre se îmbulzeau care mai de care, așteptîndu-și rîndul la muls. Behăiau, scuturîndu-și bărbițele, iar ochii lor mari, aducînd cu ochii de fecioară, erau plini de lacrimi ; ugerele imense atîrnau încordate și țepene. Tătarul, care pînă atunci înșirase pe o sfoară groasă niște piei de miel la uscat, a scos deodată un chiuit de codrean și a ridicat portița de la strungă. Dobitoacele s-au îmbulzit înăuntru, păstorii au sărit de pe donițe și, apucînd caprele de coadă, le depărtau picioarele subțiri și roz și le așezau cu pulpele deasupra doniților. Cu degete negre și tenace apucau de sfîrcuri, încercînd parcă un instrument, și deodată, strîngînd ugerul, după obiceiul muntenesc, storceau tot laptele din el. Capra odată mulsă, tătarul o poonea pe dosul prăfuit, o gonea și lua alta la rînd. Mulsoarea a fost îmbel-

şugată, iar caprele toate sănătoase. Păstorii înălţau cîntece de slavă zeului caprelor.

Caprele păreau că-şi vorbesc cu glas omenesc, priveau în jur cu ochii lor blînzi de fecioară, iar oamenii, cu zîmbetul lor străbun şi ochii lipsiţi de gînduri, înălţau rugăciuni întru slăvirea zeului caprelor.

Mi-am culcat capul pe o piatră. Aveam impresia că mi-l culcasem în poala mamei. Deasupra mea cerul părea un gingaş văl înstelat, mîngîietor. În jur — munţii : fiecare cufundat în gîndurile sale, cu împietrite castele, jivine şi metereze, veghea asupra păşunilor zeului caprelor, asupra turmelor dese de oi, ocrotindu-le.

Deodată Larisa m-a luat de mînă, m-a dus în dosul stîncilor, la marginea unei prăpăstii ai cărei pereţi verticali se ridicau din străfundul unui adînc defileu şi mi-a spus :

— Aruncă jos o piatră !

Am aruncat. De abia după un lung răstimp un zgomot surd a vestit căderea ei.

— Iată, în locul acesta era cît pe-aci să fie adusă o jertfă de sînge zeului caprelor — spuse Larisa — dar zeului caprelor nu-i place sîngele. Bătrînul baci a ajuns la timp : numai el şi caprele ştiu să umble pe pantă. Spre norocul meu, a ajuns la timp...

— De ce spre norocul dumitale ? Dumneata erai să fii jertfa ?

— Da, în locul acesta m-a îmbrîncit într-un acces de mîndrie diabolică acel care s-a temut să mă iubească...

— Mihail Beideman ! am încheiat eu cu ură, şi deodată, cuprins de o aprigă dorinţă de răzbunare împotriva celui care-mi răpise odinioară dragostea, pe Vera, şi a cărui umbră se ivise iarăşi între mine şi noua mea dragoste, am strigat cu furie :

— Atunci află cine-i el ! Într-o noapte la fel de înstelată el a povestit această întîmplare unei alte femei, pe care nu i-a fost teamă s-o iubească.

Larisa tăcea. Peste fire pogorîse bezna de nepătruns a nopţii. Nu-i vedeam chipul, dar o simţeam alături : impunătoare, bine clădită, cu faţa înfiorătoare, împietrită.

Cînd vorbi din nou, vocea îi răsună la fel de simplă şi calmă ca de obicei.

— Dar cum ai aflat ce discuta prietenul dumitale între patru ochi cu cineva ? Ai tras cu urechea ?

Nu-mi putea zări chipul ; cui i-am răspuns, ei ori mie însumi — nu știu. Eram ca beat, mi se părea că acum mă prăbușeam eu de pe peretele abrupt în străfundul adîncii prăpastii. Iar vorbele mele reproduceau parcă ecoul căderii.

— Da, da... Am tras cu urechea. Am iubit-o cu disperare pe femeia care-l iubește pe el.

— De ce vorbești la trecut ? O iubești și acuma ?

— Acum te iubesc numai pe dumneata, numai pe dumneata...

— Ah... exclamă Larisa. Și ai să uiți că ești prietenul lui ? Ai să uiți pentru ce m-ai căutat ?

— Mi-am făcut datoria — i-am răspuns eu — în rest nu mă privește... Am viața mea, a mea !

— Aici domnește zeul caprelor, aici se duce o viață căprească. Larisa a surîs blînd. Astfel numea el, Mihail, dragostea noastră : dragoste căprească. Iar pe mine : vestala zeului caprelor. Apoi, așa să fie ! Va să zică, el a povestit despre mine ?

— N-a pronunțat numele. A spus numai că s-a întîmplat în Crimeea.

— Dar dacă ea l-ar fi întrebat, i-ar fi spus oare și numele ?

— Urma să se unească amîndoi pe veci. I-ar fi spus desigur și numele...

— A... a șoptit Larisa și, luîndu-mă de mînă, m-a dus în tăcere după ea.

În fața colibei căprarului, zidită din piatră, cu un acoperiș de pînză, stătea un bătrîn neobișnuit.

Era potrivit de statură, despuiat, cu niște zdrențe pestrițe în jurul brîului. Peste părul lung, cărunt, își îndesase pînă la sprîncene o șapcă dungată. La spate, legat de mijloc, îi atîrna o tigvă galbenă de drumeț. Nu avea nici mustăți, nici barbă. Semăna cu un preot păgîn. I-a zîmbit Larisei ; nu s-au salutat, ci s-au bătut peste mînă. Larisa i-a dat valijoara.

Deodată a venit în fugă un tătăruș, strigînd ceva, și doi păstori din cei ce mulgeau caprele au pus la picioarele bătrînului un țap care se îmbolnăvise subit.

Bătrînul s-a așezat pe vine, a început să bolborosească un cîntec prelung și, scoțînd un cuțit curbat, l-a ținut un răstimp la lumina lunii. Cornul ei fumuriu își făcea loc printre nouri. Ochii albi ai țapului, parcă acoperiți de albeață, se stingeau. Bătrînul și-a mijit ochii, a scrîșnit din dinți și a înfipt cuțitul în burta țapului. Un șuvoi de sînge negru, stricat a țîșnit afară. Apucînd apoi cu degetele sale tenace, ca niște cîrlige, rana deschisă, bătrînul a strîns-o o clipă și, deodată, smucind animalul de coarne, l-a ridicat în picioare. Clătinîndu-se, țapul a pornit îndărăt spre turmă. Turma s-a repezit în lături, speriată.

Păstorii au prins a scoate chiuituri guturale și a pocni din bice.

Bătrînul s-a apropiat de noi, m-a privit iscoditor și m-a atins cu mîna lui tuciurie. Pe urmă i-a spus cu blîndețe ceva Larisei, arătînd spre colibă.

Palidă în lumina lunii, cu fața schimbată și parcă întinerită, Larisa mi-a spus :

— Bătrînul își duce turma peste munte, iar coliba ne-o cedează nouă.

Sus era bolta înstelată a cerului — jos, în jurul nostru, pămîntul roditor și mut, puterea ocultă a bătrînului, turma cuprinsă de groază.

— Hai în coliba căprarului, la zeul caprelor !

I-am răspuns :

— Te urmez oriunde...

În cortul mare de pînză, pardosit cu brazde de iarbă, era un aer înăbușitor și întuneric beznă. Jos, pe fînul aromat de munte, erau întinse niște piei de capre. Ele atîrnau aici peste tot. Mirosea a sudoare iute, a lapte de capră, a piele, a brînză și a vin oțetit.

Așezîndu-ne pe lîna mătăsoasă, am avut senzația că am nimerit într-o turmă de oi.

Ne sărutam fără să ne vedem unul pe celălalt.

În preajma zorilor probabil am adormit. Cînd am deschis ochii și am simțit pe față o rază de soare, gîndurile mi s-au limpezit și deodată m-am îngrozit amintindu-mi că dintr-o clipă-ntr-alta voi da ochii cu Larisa.

Dar numaidecît, senzația acelei libertăți fizice pe care o încercam totdeauna în lipsa ei mi-a dat de înțeles că Larisa nu mai era în cort.

Acest gînd m-a umplut deodată de neliniște. Am sărit de la locul meu — într-adevăr, ea nu mai era în colibă. Am ieșit glonț afară: soarele de abia răsărise. Munții, parcă îmbăiați, se profilau în zare, învăluiți în umbre de un albastru gingaș.

Era o tăcere desăvîrșită. Turma plecase cu păstorul înainte de răsăritul soarelui.

— Larisa! am strigat eu.

De undeva de jos, poate din aceeași prăpastie în care o îmbrîncise Mihail, mi-a răspuns un ecou dur și neplăcut, ca glasul unui papagal.

M-am așezat pe o piatră și-am izbucnit în plîns. Mi se părea că sînt irevocabil pierdut.

Deodată, din tufișuri a răsărit bătrînul păstor. Mi-a explicat prin semne că Larisa a plecat. Cu bastonul său noduros mi-a arătat în mod amănunțit și drumul.

Am pornit-o în grabă pe aceeași cărare, pe care ieri urcasem împreună. Poticnindu-mă, călcam peste conurile uriașe de pin, pline de smoală transparentă, parfumată, iar pe marginea prăpastiei se perindau aceiași pini argintii, cu trunchiuri golașe, răsucite. În pliurile catifelate ale văilor verzi, printre munți, se zăreau turme albe de oi. Dar acum nu-mi mai ardea de aceste frumuseți, ele nu-mi serveau decît de jaloane. Aveam o singură dorință: să dau cît mai curînd ochii cu Larisa, s-o silesc să-mi răspundă.

Adineauri mă temeam de prezența ei, acuma însă turbam la gîndul că a îndrăznit să fugă. Perfidia Larisei semăna a batjocură.

Lîngă cascadă am auzit niște voci: discutau o domnișoară și un domn bine clădit, cu un lanț de aur la buzunar, după toate aparențele inginer de profesie. I se adresa domnișoarei cu un aer galant, legănîndu-și bastonașul deasupra cascadei ce se revărsa în nenumărate pîrîiașe:

— Nu-i așa că această cascadă e ca o patimă? Liberă — ea gonește năvalnic, mușcînd zăbalele; zdrobită însă — se revarsă-n șuvoaie de lacrimi...

Fără să mai stau pe gînduri, așa cum eram, nebărbierit, plin de praf, de scaieți și puf alb de curpen, am dat buzna în casa Larisei.

— Doamna e ocupată, mi-a răspuns camerista cu un surîs obraznic, după cum mi s-a părut.

— Pentru mine trebuie să facă o excepție, plec astă-seară la Petersburg și am nevoie de un răspuns din partea ei.

Fata a dat din umeri, dar peste un minut a revenit.

— Așteptați în cabinet pînă ce doamna va termina lucrul.

Am trecut în cabinet și m-am așezat pe divan. Ușa camerei alăturate — probabil budoarul Larisei — era întredeschisă. Se auzeau lovituri de ciocan și o zăngăneală enervantă.

— Conița își ornamentează căminul, mi-a explicat camerista și a dispărut.

De pe divan am observat capotul alb, de dimineață, al Larisei. Fața nu i se zărea. Știa desigur că am venit, dar își vedea în continuare de munca ei neplăcută. Avea dinaainte o fîșie de metal pe care se căznea să imprime un desen, bătînd cu ciocanul în niște dălți de felurite mărimi.

Zgomotul agasant îmi zgîndărea nervii.

Nu m-am putut stăpîni și am intrat prin ușa întredeschisă, apucînd-o pe Larisa de mîna în care ținea ciocanul.

— Poți să termini asta și mai tîrziu, am treabă cu dumneata.

— Treabă ? a surîs ea. Dacă-i vorba de reproșuri, păstrează-le pentru dumneata.

— Nu-i vorba de mine.

Am amuțit. Privirea mi-a căzut deodată asupra unui portret mare atîrnat pe perete. Era fotografia mărită a lui Mihail, de pe vremea cînd era iuncher. Cunoșteam bine această fotografie. Ochii lui învăpăiați se uitau la mine cu reproș.

Am întrebat-o rece pe Larisa.

— Ce răspuns să duc la Petersburg ? Cînd ai de gînd să începi demersurile ?

— N-am de gînd să încep nici un fel de demersuri.

Larisa nu mai ciocănea, dar se prefăcea că alege un model din maldărul de desene aflate pe masă.

— Mi-ai spus doar singur că Beideman are o logodnică. Să intervină ea.

— Cîtă răutate, cîtă meschinărie femeiască... i-am răspuns eu, cuprins de un sentiment de dispreț față de dînsa.

Dar nimeni n-ar putea obține ce poți obține dumneata, dacă e să dăm crezare zvonurilor...

Ea și-a ridicat ochii :

— Hai, continuă bîrfa localnicilor, cu atît mai mult, cu cît ea conține adevărul.

— Este adevărat că ai fost în relații foarte apropiate cu marele duce ?

— În aceeași măsură în care am fost și cu dumneata, dacă asta o numești relație apropiată.

Această femeie, care te atrăgea cu o putere oarbă, grea, pămînteană mi-era în momentul acela nesuferită. Aveam înaintea ochilor numai chipul prietenului meu și am început s-o implor — dar vai, prea tîrziu ! — să intervină pentru dînsul. Nu mai țin minte ce i-am spus, dar am găsit culorile cele mai potrivite ca să zugrăvesc cît de cumplită era soarta lui Mihail în comparație cu a ei, care trăia în libertate, putîndu-și îngădui orice capriciu.

— Gîndește-te numai : el se află în detențiune celulară pe termen ne-li-mi-tat !

Pe chipul ei nu se citea nici rușine, nici timiditate, cînd, cu o stranie amărăciune, mi-a întrerupt jalnica elocvență.

— Parcă știe cineva termenele ? mi-a răspuns ea. S-ar putea întîmpla să mor chiar mîine și-atunci, adio desfătări. Dar să intervin pentru eliberarea aceluia care s-a dovedit a fi dușmanul vieții pămîntene, pe care o iubesc atît, asta n-am s-o fac niciodată.

Tremurînd de indignare și de ură, i-am spus :

— Și culmea acestei vieți este coliba căprarului — nu-i așa ?

— Unde îi prefac pe cei de teapa dumitale în țapi ! m-a întrerupt Larisa cu un dispreț imens.

Am salutat și m-am îndreptat spre ușă.

— Așteaptă ! a exclamat ea, sculîndu-se în picioare. Să ții minte cît vei trăi, căci n-o să ne mai vedem. Ține minte că dumneata ești acela care mi-ai trezit mînia și cele mai cumplite porniri lăuntrice. Iar eu n-am o cauză în numele căreia să lupt cu ele. Vestala caprelor are un singur zeu — zeul caprelor. Mai reține încă un lucru : în mîinile dumitale a stat putința de a uni voințele noastre în lupta pentru salvarea prietenului dumitale. Dacă i-ai fi

rămas credincios, aş fi fost şi eu alta. Dumneata însă l-ai trădat în faţa mea pe Beideman. Atunci fii blestemat şi dumneata, ca şi mine !

Am plecat din Ialta. Ultima săptămînă de permisie am petrecut-o la Sevastopol. La restaurantul de pe litoral l-am auzit pe căpitanul unui vapor povestind că toată lumea din Ialta este tulburată de o întîmplare ce a avut loc în munţi.

— Am făcut prinsoare că Larisa Polînova o s-o termine rău !

— Pe femeile excentrice se găseşte întotdeauna cineva să le omoare, dacă n-au prezenţa de spirit să se omoare ele înainte, a spus o doamnă, care şedea mai aproape.

— Bănuiesc că la mijloc a fost o dragoste cu vreun tătar, a intervenit cealaltă.

— Nu, nu ! o apăra căpitanul. Din munţi a fost într-adevăr adusă de tătari, dar ăştia sînt oameni de treabă, simpli, păstori cunoscuţi de localnici. Şeful lor, un bătrîn, prieten cu Larisa, plîngea ca un copil. Povestea că, aducîndu-i ca întotdeauna o rezervă de medicamente, Larisa i-a dăruit un ceas. A arătat şi o scrisoare semnată de dînsa, unde scrie, că în deplinătatea facultăţilor mintale ea dăruieşte ceasul său cutăruia, în amintirea unei vechi prietenii. Această cucoană deşteaptă a prevăzut totul : în dispoziţiile privitoare la avere, trimise părintelui Gherasim printr-o recomandată, roagă ca nimeni să nu fie învinuit de moartea ei... Tătarii povestesc că a fugit la marginea prăpastiei şi s-a împuşcat sub ochii lor. Primejduindu-şi viaţa, au scos-o şi au adus-o acasă pe braţe. Tătarii sînt arestaţi, însă în urma anchetei, li se va da, desigur, drumul.

— Totuşi trebuie să existe un vinovat, a spus doamna mai apropiată, aruncînd întîmplător o privire în direcţia mea.

„Da, acest vinovat sînt eu !“ — mi-am zis în sinea mea şi, adresîndu-mă pe un ton obişnuit chelnerului, am spus cu voce tare :

— Fă-mi nota !

M-am dus departe, pe pietre, acolo unde o fîşie îngustă de pămînt se înfigea în mare, ca o limbă de jungher.

Îmi amintesc că uriașul disc al lunii părea tăiat din hîrtie, și imaginea lui, reflectată în apă, era dezgustătoare. Totul în jur dădea impresia unui tablou cu lună, murdar și banal, atîrnat pe un perete îmbrăcat în pluș roșu dintr-un salon provincial. Marele meu chin sufletesc făcea să dispară tot ce era viață și frumusețe în sînul naturii. Deodată, am simțit din nou infamia mea de trădător, care, întocmai ca stigmatul străvechiului Cain, mă depărta de tot ce era viață.

Da, de nimeni dat pe față, ca un șarpe viclean și hidos, care se pitește printre ierburi, nevăzut grație culorii sale, s-a aciuiat trădătorul în adîncurile subconștientului meu.

Îi trădam pe oameni, fără să vreau să-i trădez.

Capitolul III

COCOȘELUL DE LUT

Cînd, plecînd din Crimeea, i-am spus Verei despre scrisoarea mamei lui Mihail către Larisa Polînova, ea mi-a răspuns, încruntîndu-și sprîncenele :

— Asemenea femei nu ajută din spirit de abnegație.

Vera nu mai credea în posibilitatea eliberării lui Mihail și-și canalizase toate puterile și speranțele spre activitatea revoluționară. Numai prin această activitate considera ea că va putea să-i scape de cătușe pe cei încătușați pe viață.

Murise soția lui Linucenko la conac și el plecase s-o înmormînteze. Vera locuia în apartamentul lui, asaltat acum de un tineret venit de pretutindeni. Ba se țineau niște ședințe ale cercurilor de ajutor reciproc, în vederea strîngerii mijloacelor pentru învățămînt, ba se forma biblioteca cărților interzise, ba se aducea o tipografie pentru a fi ascunsă.

De mine Vera nu tăinuia nimic, ca şi înainte, iar eu mă perpeleam la gîndul ca nu cumva cineva s-o denunţe, condamnînd-o la o moarte îngrozitoare. În sfîrşit, cînd am început s-o implor să fie mai prudentă, mi-a spus, uitîndu-se cu nişte ochi goi, deznădăjduiţi (exact aceeaşi privire avea şi Larisa cînd m-a blestemat) :

— Pentru ce să mă feresc ? Numai moartea mea poate să aducă un dram de folos cauzei noastre, deci şi lui Mihail ! Fără de el eu sînt luptător de rînd, şi dacă va fi să pier, prima ori ultima — asta rămîne la voia întîmplării... Singurul lucru important pentru revoluţie este ca guvernul să cunoască intransigenţa noastră pînă la moarte.

Dar pe cît mi-a stat în putinţă, am căutat să întreţin speranţa Verei în eliberarea lui Mihail cu ajutorul Larisei Polînova, povestindu-i că, din informaţiile culese, această femeie se află într-adevăr în relaţii amicale cu unul dintre marii duci. I-am promis că voi găsi cuvinte convingătoare, în stare să clintească şi o stană de piatră...

Am reuşit s-o înduplec pe Vera, şi ea mi-a promis că nu va lua parte la nici o acţiune primejdioasă pînă la întoarcerea mea. Mai mult : s-a decis să se înscrie la cursurile de felceri şi să se consacre cu totul studiilor.

Şi uite că acum veneam din Sevastopol la Petersburg ca un ticălos care a cheltuit pentru capriciul său personal ultimul obiect de valoare pe care i l-ar fi încredinţat cineva — obiect de o importanţă vitală.

La Petersburg mă aştepta o nouă încercare.

Ca în romanele lui Dumas, unde în capitolele deosebit de importante evenimentele se învălmăşesc, tot aşa şi în epilogul vieţii mele se succed întîmplări cu totul neobişnuite.

De altfel, se întîmplă uneori ca tocmai lucrurile ce par neverosimile să reprezinte cea mai plauzibilă realitate, să fie la fel de reale ca o priveliştе de nouri care, luînd forma unor monştri pe un fond ciudat colorat, fac pe privitor să exclame : „Dacă ar fi desenat-o un pictor, nimeni nu i-ar fi dat crezare !"

Tocmai ajunsesem, direct de la gară, la mica locuinţă a Verei, de pe Vasilievski Ostrov, cînd cineva înalt, cu o glugă în cap şi înfăşurată în jurul gîtului, a întins o dată cu mine mîna spre sonerie. Văzîndu-mă, şi-a retras mîna,

dîndu-mi mie întîietate. În cameră era un fum, să-l tai cu cuțitul, pe jos numai mucuri de țigări, pe divan și pe un scrin ședeau înghesuiți niște necunoscuți. Prezida Linucenko, care se întorsese de la conac. Mai toți cei prezenți erau chipuri noi, tinere.

Numai pe unul singur, blond, care se retrăsese ursuz într-un colț, l-am recunoscut deodată. Avea o față neobișnuită, pe care am reținut-o încă de la prima noastră întîlnire. Tocmai pe el Vera, nu știu de ce, s-a eschivat să mi-l prezinte.

Cum am intrat în cameră, ea s-a repezit spre mine și, apucîndu-mă de mînă, mi-a șoptit :

— A acceptat ?

Ca un idol mecanic i-am răspuns :

— A murit subit, n-am mai găsit-o în viață.

Vera mă privea fără să înțeleagă sensul cuvintelor mele, cînd cel care a intrat după mine, apropiindu-se de Linucenko, i-a întins mîna și s-a prezentat. Linucenko l-a îmbrățișat bucuros și a anunțat cu glas tare :

— Tovarăși, felicitați-l. Fericitul care a scăpat din iadul cazematei. Ei, prietene, cu ce veşti ? Aici toți sînt de-ai noștri.

— În primul rînd, o însărcinare. Unul din ai noștri, care a ieșit dintr-un loc și mai groaznic... din Ravelinul Alexeevski, mi-a dat un bilet, ca să-l transmit rudelor și prietenilor lui Beideman. El a stat în celula alăturată cu cea a nefericitului o jumătate de an și Beideman i-a redat prin ciocănituri aceste cuvinte, cerîndu-i cu jurămînt să le transmită acasă. Mi s-a spus că aici...

— Aici ! a exclamat Vera. Întinzînd mîna, ea a încremenit, ca o mamă al cărei copil se înecă în fața ochilor ei.

Linucenko a dat citire cu glas tare biletului [41] :

„Vă implor, interveniți pentru eliberare. Mă aflu în pragul nebuniei. Să mă trimită în armată, la ocnă, la execuție... Oriunde, oriunde-i mai bine decît aici."

— Cînd a avut primul acces de nebunie, a încercat să se spînzure, dar n-a izbutit. I s-a luat prosopul și cearșaful — a spus cel venit. Asta s-a întîmplat în toamna anului 1863.

— Da, la 12 august 1863 ! — am exclamat eu — în ziua morții mamei sale.

Smuls parcă de un vîrtej din loc, m-am prăbuşit în nesimţire pe podea. Cei prezenţi au interpretat-o ca pe o manifestare firească de durere faţă de soarta unui prieten, în fond însă, era ecoul acelui şoc, pe care-l avusesem în ziua cînd am pornit cu mama lui Mihail în prima mea călătorie pe calea undelor. Pe atunci nu eram încă iniţiat de pictorul acela negru în tainele fenomenului numit de el „electrificarea centrului" ; nu ştiam încă să mă folosesc de acea clipă, care marchează punctul despărţitor dintre limită şi mişcarea în linie, fără să-mi pierd cunoştinţa.

În schimb, nu mai departe decît azi-dimineaţă, am pornit maşinăria timpului exact cu cincizeci de ani în urmă, şi cînd fetiţele şi Ivan Potapîci au plecat în vizită, eu m-am transportat în celula lui Mihail.

Abia terminase de mîncat groaznica lui ciorbă rămasă de ieri, din care pescuise doi gîndaci vii. Se distra, modelîndu-le din pîine neagră o căsuţă şi căuta acum un locşor unde să-i ascundă de ochii ageri ai bestiei de Sokolov, ca pe urmă să-i domesticească. Cu toate că era palid şi istovit, ca după o boală grea, faţa lui radia de un zîmbet şiret. Cînd m-a văzut, s-a speriat, dar după ce m-a recunoscut, m-a îmbrăţişat cu drag.

Şezînd alături de el pe salteaua tare a patului său mizer, i-am povestit nu ceea ce s-a întîmplat în munţi, ci numai ce ar fi trebuit să se întîmple.

I-am spus că Larisa şi Vera s-au împrietenit ca nişte surori, fiindcă amîndouă îl iubesc şi chiar mîine vor începe demersurile. Apoi i-am propus să facem o plimbare în munţi.

Şi, ridicîndu-şi sus picioarele, Mihail a început să umble prin celulă. Ca un copil, alerga după fluturi, rupea flori, admira la dreapta răsăritul soarelui, la stînga — luna. Timpul trecea repede, orice gînd devenea ca prin farmec realitate. Iar cînd bătrînul cioban l-a omenit cu lapte cald, a venit Larisa şi, îmbrăţişîndu-l, l-a dus în coliba căprarului. Nu eram de loc gelos. Mă bucuram că nefericitul nostru prieten a găsit măcar o clipă de uitare.

Seara, cînd supraveghetorul Sokolov a intrat cu paznicul, Mihail dormea cu un zîmbet atît de fericit pe buze, încît pînă şi această brută s-a înduioşat, manifestînd o grijă

neobișnuită pentru el, dar exprimîndu-se, desigur, în felul său :

— Nu-l treziți ; l-a ostenit hoinăreala de peste zi — lăsați-l să tragă la aghioase ! !

. . . . . .

Astăzi Ivan Potapîci mi-a spus :

— Meriți toate laudele, fiindcă ai încetat să mai sari ca o vrabie, dînd din coate. Acum bagă-ți mințile în cap ; fă bine și lasă-te de mormăială, că sperii fetele. Ia-ți hîrtia și mîzgălește-o cît vrei — asta-i o treabă cuminte.

Și bunul om mi-a dăruit un teanc de hîrtie de cea mai bună calitate, explicîndu-mi :

— De dragul tău, am ușurat cancelaria ; de vreme ce-i a statului, mi-am zis, nu-i nici un păcat.

Așa că de acum încolo, voi avea plăcerea să scriu pe hîrtie albă și ciorna. Vreau ca această hîrtie de cancelarie — care de fapt nu-i decît obiectul unui furt săvîrșit de Ivan Potapîci — acțiune care se încadrează perfect în cele trei dimensiuni ale noastre — să-mi rețină trează, în limitele acceptate de cei din jur, rațiunea de curînd eliberată. Căci am de povestit acum o seamă de fapte de o importanță covîrșitoare. Aceste fapte sînt îndeobște cunoscute, dar îndărătul lor există cîte ceva, care nu poate fi dezvăluit decît de unul ca mine, pentru care timpul a devenit o ficțiune.

Mai întîi însă, două cuvinte referitoare la cele întîmplate după ce biletul din Ravelinul Alexeevski a nimerit, ca printr-o minune, în mîna Verei.

Chemată printr-o ștafetă, a venit sora lui Mihail — Victoria, o femeie înaltă, tăcută și energică, care îi semăna nespus de mult la chip. Am întocmit următorul document semnat de dînsa și tipărit acum în întregime în cartea închinată vieții lui Mihail :

„Locotenent al regimentului de dragoni distins cu Ordinul Militar, Mihail Stepanovici Beideman, dispărut acum trei ani, se află deținut în fortăreața din S. Petersburg. Mama sa a murit în septembrie 1863, în timp ce călătorea din Basarabia spre Crimeea, cu scopul de a implora clemența suveranului pentru grațierea fiului ei. Încredințată fiind de bunăvoința excelenței voastre, sora deținutului Bei-

deman, Victoria, cutează să vă ceară o singură favoare: permisiunea de a-l vizita pe Mihail Beideman în detenţiune!"

Această cerere, transmisă prin intermediul unei rude influente [42] a familiei Beideman şi însoţită de o scrisoare a unui mare general către un altul, a fost prezentată însuşi şefului corpului de jandarmi, prinţul Dolgorukov. Prinţul a scris că rezoluţia ţarului este atît pentru această încercare, cît şi pentru toate încercările viitoare de a comunica cu deţinutul, una şi aceeaşi: guvernul nu cunoaşte nimic relativ la persoana lui Mihail Beideman.

Cîtă vreme mai exista o palidă licărire de speranţă, Vera, lăsîndu-şi cerurile şi chiar singura ei consolare — munca în spital — s-apucă din nou să umble, ca în zilele încercării noastre nesăbuite de a-l salva pe Mihail; umbla ca o maniacă, cu ochii învăpăiaţi, tăcută, vădind o îndîrjire supraomenească şi făcînd toate demersurile, ca cererea Victoriei să ajungă unde trebuie. După ce a primit însă rezoluţia, ea a reînceput la fel de tăcută şi fără nici un fel de precauţie să activeze pentru cauza revoluţiei: asemeni unui automat, căruia i s-a comutat un alt resort, Vera frecventa întruniri secrete, ducea informaţii, ascundea pe cîte cineva. Nici ploaia, nici întunericul, nici primejdioasele peregrinări prin raioanele mărginaşe nu-i puteau pune stavilă. Se topea văzînd cu ochii.

Într-o zi i-am spus lui Linucenko:

— Dacă nu o vom opri, va da spre primăvară într-o tuberculoză galopantă.

— Dacă poţi, opreşte-o, mi-a răspuns cu amărăciune Linucenko.

Cuprins de o nespusă milă şi de o dragoste izbucnită cu o nouă putere, am căutat prilejul s-o găsesc pe Vera singură. Am nimerit într-o zi cînd toată lumea lipsea de acasă; uşa camerei sale era întredeschisă. Ea şedea într-un fotoliu, adînc îngîndurată: mîinile ei descărnate, întinse pe genunchi, cu degetele încleştate, ca la copii, inspirau milă. După liniştea care domnea în odaie, ca şi în toată casa, mi-am zis că Vera era singură; intrînd repede, am îngenuncheat deodată în faţa ei — lucru care m-a surprins şi

pe mine însumi — şi, sărutîndu-i mîinile gingaşe, i-am spus :

— Vera, trezeşte-te ! Vera, dacă nu ţi-e milă de tine, atunci fie-ţi milă de mine, mă prăpădesc... Hai să plecăm în Caucaz, să începem o viaţă nouă. Cu mine ai să fii liberă.

Cineva a tuşit în spatele meu. Am sărit în picioare, înfuriat la culme. Nu eram singuri : de faţă se afla acel tînăr blond, ursuz, pe care-l mai văzusem în casa ei. El s-a apropiat şi, uitîndu-se la mine descumpănit, cu ochii săi minunaţi, albaştri, plini de o neobişnuită bunătate, a spus grăbit :

— Vă cer iertare, dar, zău, rogu-vă, nu mă luaţi în seamă.

Şi într-adevăr, nu m-am simţit cîtuşi de puţin stînjenit de prezenţa sa.

Vera s-a ridicat, l-a luat pe acest om de mînă şi, cu un entuziasm care mi-a reamintit chipul ei din ziua cînd am stat împreună pe terasă la ţară, cînd înfloreau teii şi cînd pentru o clipă, ea, prinţul Gleb Feodorovici şi eu am fost nemaipomeniţi de fericiţi, mi-a spus :

— Serioja, frate, iată-l pe noul meu logodnic, singurul a cărui logodnică pot fi, fără să-l trădez pe Mihail. Dar numai logodnică...

— Aşadar, pleacă — s-a întors ea către dînsul — şi ia aminte că fiece gînd al meu, fiece răsuflare şi întreaga mea putere de voinţă sînt cu tine. În această privinţă nu mai există nici o ezitare. E hotărît definitiv şi irevocabil.

Cu o voce plăcută şi surdă, ca a unui bolnav, el a repetat : „Definitiv şi irevocabil".

Vera l-a sărutat, iar el s-a înclinat în faţa mea şi a ieşit.

— Cine e ? am întrebat eu.

— Ce contează numele... a ocolit Vera răspunsul. De altfel, numele lui va ajunge curînd cunoscut în toată Rusia şi va fi înscris în istorie. Serioja, eu fac parte dintr-o organizaţie revoluţionară, numită „Infernul", iar membrii ei se numesc „mortuşi". [43] Aceasta o suna copilăreşte, dar, indiferent de reuşită, vom repeta încercarea decembriştilor de a dărui patriei libertatea. Oare şi de astă dată te-a adus zadarnic soarta într-un moment hotărîtor şi neobişnuit ? Să-ţi dedubleze din nou, chinuitor, sufletul, neîngăduin-

du-ţi să iei o hotărîre ? Serioja, tot nu ţi-ai găsit rostul în viaţă, vino cu noi ! Noi ne cunoaştem menirea. Azi nu există viaţă liberă, azi nu se poate trăi pentru sine. Epoca noastră-i epoca sacrificiului pentru viitor. Vino cu noi, Serioja !

— Nu mi-e frică de moarte, dar prefer să mor singur şi nu pentru a ţine companie cuiva.

Întîia oară în viaţă mi-am luat rămas bun de la Vera cu duşmănie şi am plecat la regiment. Apariţia acestui nou „logodnic" mi-a trezit în suflet neîncrederea într-însa ; m-a fulgerat gîndul că Vera, ca majoritatea femeilor, învăluie doar din orgoliu cel mai banal flirt în mister. Şi, tot pentru întîia oară, comparaţia dintre Vera şi mîndra şi sălbatica Larisa s-a dovedit a fi nu în favoarea Verei.

Dar îngrozitoarele evenimente care au urmat nu au întîrziat să dezvăluie toată micimea gîndurilor mele. Iarna am petrecut-o într-un mod dezgustător : contestînd parcă afecţiunea mea pentru Vera, chipul Larisei a prins deodată să mă obsedeze cu o putere atît de chinuitoare, încît m-a împins spre o legătură absurdă, una din acele legături, de care trebuie să se ferească orice bărbat, ca de foc. O coincidenţă întîmplătoare, care mi-a reamintit noaptea din coliba căprarului, m-a făcut să mă amorezez nebuneşte de soţia unui ofiţer, fără să mă intereseze cîtuşi de puţin inteligenţa şi caracterul ei. De altfel, mai presus de orice căutam uitarea pe care nici vinul, nici jocul de cărţi nu mi-o puteau dărui.

După cum se ştie, o soţie de ofiţer dintr-o mică urbe îşi numără zilele vieţii de la o dragoste la alta, şi pasiunea mea nu numai că nu a întîlnit nici o împotrivire, dar s-a transformat foarte curînd într-o grea povară. Doamna s-a dovedit a fi o gîsculiţă cu un caracter bătăios şi obiceiuri cît se poate de mahalageşti. Era geloasă, îmi făcea scene şi îşi pretindea „drepturile" în fel şi chip.

O legătură amoroasă, bazată exclusiv pe atracţia fizică, fără participarea sentimentelor şi raţiunii, nu prezintă probabil pericol pentru oamenii preocupaţi de afaceri, cu o imaginaţie ştearsă şi o apercepţie redusă. Persoanele însă cărora arta sau raţiunea le deşteaptă stări emoţionale se vor simţi aspru pedepsite, acceptînd în fiinţa lor, ca pe un corp străin, însuşirile cele mai meschine ale sufletului al-

tuia. Ele vor fi nevoite fie să transforme aceste însuşiri, fie să se lase otrăvite de ele.

Oricît am căutat să mă feresc de influenţa acestei femei, m-am văzut tîrît într-o mocirlă şi, de n-aş fi găsit în mine tăria să fug, m-aş fi prăpădit, cum se prăpădesc zeci de tineri lipsiţi de experienţă. Am făcut imediat o cerere pentru repartizarea mea la Academia statului-major şi am plecat la Petersburg, să-mi continui studiile.

Pe Vera am găsit-o complet schimbată. Îşi tunsese părul, fuma ţigări din cele mai proaste şi învăţase manierele felcerilor, moaşelor şi studentelor care o înconjurau. Şi ceea ce era mai important: pierduse acel ceva imperceptibil, propriu numai ei. Am recunoscut-o pe Vera cea de altădată, atît de originală în felul ei, cea pe care am iubit-o, abia în clipa în care, întrebînd-o ce a îndemnat-o să se pocească, ea mi-a răspuns cu seriozitate:

— Aşa mi-e mai uşor să trăiesc. Vera cea de altădată nu mai există, există numai şurubul unei maşini complicate, care-şi îndeplineşte mai lesne funcţia, cînd este uns cu acelaşi ulei ca şi şuruburile vecine.

Pe de altă parte însă, nu Linucenko, ci Vera era conducătorul şi sufletul cercului. Linucenko devenise deodată foarte închis şi tăcut, veşnic preocupat de nişte treburi străine mie. În cerc apăruseră figuri noi. Din frînturi de conversaţii, care se duceau mult mai prudent şi mai serios ca în primii ani, am înţeles că principalul lor centru se află la Moscova, iar aici, la Vera, activează doar primul lui grup.

După întîmplarea cu studenţii, mişcarea revoluţionară prinse a lua amploare cu o repeziciune neobişnuită. Dar în saloanele mătuşii mele, contesa Kuşina, ca şi în ale altora din cercul ei, mai stăruia ideea că nu există nici o mişcare serioasă, ci, cum spunea mătuşa, „numai amoruri ale fetelor pocite şi doctrinare cu seminariştii". Înalta societate se interesa cu predilecţie de politica externă. Bătrîneii „occidentalişti" cădeau în extaz la auzul numelui lui Bismarck, repetînd a suta oară tuturor şi fiecăruia care voia să-i asculte că Staatenbund * a fost transformat de către cancelar în Bundesstaat **.

---

* Federaţie de state (germ.).

** Stat federal (germ.).

Iar mătușa mea ținea pe masă într-o minunată ramă de nuc portretul ambasadorului nostru, baronul Brunov [44], căruia i s-a conferit acest titlu pentru modul abil, după cum se exprima mătușa, cu care apărase onoarea patriei.

Cînd la conferința de la Londra împuternicitul prusac a reînnoit propunerea Franței privind rezolvarea liniei de frontieră între danezi și nemți la Schleswig printr-un plebiscit, baronul Brunov a răspuns rezervat, dar ferm :

— Ar fi contrar tradițiilor politicii ruse ca supușii să fie întrebați dacă vor să rămînă credincioși împăratului lor.

Și mătușa mea adăugă pe un ton ironic :

— E pur și simplu caraghios să supui sentința guvernelor europene opiniilor gloatei din Schleswig !

În a cincea săptămînă de post, la cîteva zile după revenirea mea la Petersburg, l-am reîntîlnit la Vera pe blondul acela cu fața atît de neobișnuită.

Oare ce forțe psihice necunoscute stau de strajă ființei noastre și-ți umplu inima de o groază inexplicabilă în clipa în care, întîlnindu-te cu unii oameni, presimți parcă încrucișarea soartei lor cu a ta ? De altfel, după ce l-am întîlnit pe Vrubel cel negru și mi-a explicat schema evoluției lumii, m-am dumirit singur și pot să dau un răspuns în acest sens :

Groaza o încearcă toți cei pe care soarta îi leagă de numărul doisprezece la întîlnirea lui cu unitatea.

Eu am fost unul din cei mulți, iar omul cu ochii blînzi și strălucitori a fost unitatea.

De data aceasta m-a uimit din cale-afară înfățișarea sa de om extrem de chinuit : obrajii scofîlciți, roșeața de tuberculos a feței, șuvițele de păr blond, fără viață și fără pic de luciu, strîns lipite de tîmple.

— Ești bolnav ? l-am întrebat.

— Acum am ieșit din spital — mi-a răspuns el cu voce surdă, slăbită — și, într-adevăr, nu m-am restabilit încă.

— Atunci amînăm ? s-a uitat la el cu atenție Vera, auzind aceste vorbe.

— Nu, nu mai putem amîna — a răspuns el ferm — tuberculoza mea nu așteaptă, puterile-mi scad clipă de clipă...

Vorbea despre sine, cum vorbește un mecanic despre mașina sa.

— Principalul lucru pe care-l ai de făcut, Vera Erastovna, este să tipăreşti în decurs de o lună proclamaţiile. Ai să izbuteşti ?

— Am să le tipăresc şi am să le aduc... Dar promite-mi că ai să mă aştepţi şi că ne vom mai vedea.

El a rămas pe gînduri şi, uitîndu-se într-o parte a răspuns :

— Promit. Numai că ar fi mai bine pentru cauza noastră ca dumneata să rămîi la ţară.

— Dar eu am să mai am timp să dărui cauzei noastre tot restul vieţii mele !... A rostit aceste vorbe atît de categoric, încît m-am convins definitiv că dragostea sa, care credeam că-i aparţine pentru totdeauna lui Mihail, a reînviat pentru acest om.

Ce să-i faci ? Fiecare dintre noi ştie să iubească numai în chip egoist, iar în schimbul jertfei supreme, aceea a libertăţii personale, nu oferă nimic decît alte sacrificii fără de sfîrşit. Eu, care am fost o viaţă întreagă gelos pe Mihail, o dispreţuiam acum pe Vera pentru noua ei dragoste închipuită şi pentru lipsa de fidelitate faţă de dînsul. Nătîngul de mine, prins în mreaja meschinăriilor provinciale, puteam mai puţin ca oricînd să înţeleg focul mistuitor care ardea în sufletul acestor oameni atît de străini de concepţiile mele.

Vera a plecat la conac să tipărească proclamaţiile. De astă dată n-am mai încercat nici un fel de teamă la gîndul că ar putea fi arestată şi întemniţată.

Vera, Larisa şi ultima mea legătură din provincie — mi se contopeau acum în minte tustrele, în mod jignitor, dezvăluindu-mi una şi aceeaşi excesivă senzualitate feminină sub întruchiparea perfidă şi mascată cînd a uneia, cînd a alteia dintre ele.

După aceea m-am dedat cu toată pasiunea vieţii mondene şi, în preajma lunii aprilie, frecventam cîteva saloane ; eram mereu invitat la spectacole şi serate. Una din cele mai interesante era fixată pentru ziua de 4 aprilie, în casa bătrînelului „occidentalist", prietenul mătuşii mele.

Încă din ajun am început să mă preocup de toaletă. Capul mi-era uşor şi gol ca al unui cartofor care, pierzînd toate şansele, a hotărît ferm să iasă din joc cu ultimul său ban.

Se însera. Ceva lăptos, diluat învăluise cerul, așternînd parcă o ceață albicioasă peste clădirile atît de cunoscute. În odaia mea ardeau două lămpi. Stînd în fața unei oglinzi mari, cercetam cu ajutorul unei oglinjoare de mînă dacă noua mea uniformă avea vreun cusur.

Ordonanța m-a anunțat că cineva vrea să mă vadă.

— Nu-și spune numele, pesemne-i un nevoiaș, o fi vrînd să vă roage ceva... a adăugat el de la sine.

— Să intre, am răspuns distrat, examinînd atent, cu gîtul răsucit într-o parte, un tighel de la uniformă. Astfel, antrenat de această treabă și fără să-mi întorc capul, l-am zărit pe musafir în oglindă.

M-am făcut roșu ca focul de rușine. Fîstîcit, ca un băiețandru prins cu vreo poznă, am ascuns repede oglinjoara și am poruncit servitorului :

— Închide ușa și nu mai permite nimănui să intre pînă nu pleacă musafirul meu.

În fața mea stătea ciudatul „logodnic" al Verei.

— Am venit la dumneavoastră — mi-a spus el, fără să-mi întindă mîna și pe un ton cu care nu se începe, ci se continuă o conversație de mult începută — să vă rog să transmiteți Verei Erastovna...

S-a clătinat pe picioare, gata să cadă ; l-am susținut și l-am așezat în fotoliu :

— Ești foarte bolnav. Ce-i cu dumneata ?

Credeam că e nebun. Ochii lui mirați, ațintiți spre lampă, aveau o înțelepciune albastră, gura, cu buzele strînse, ca de copil amărît, abia schița un zîmbet. Părea inconștient.

— Ești bolnav, tare bolnav ! repetam eu în chip stupid, neștiind cum să-i vin în ajutor. I-am turnat vin, el l-a băut cu o vădită plăcere, revenindu-și puțin.

— Da, sînt foarte bolnav — a rostit el — dar acum aceasta nu are nici o importanță. Vă rog să transmiteți Verei Erastovna că din pricina bolii n-am mai putut aștepta. Și e mai bine pentru cauza noastră și pentru mine personal că nu ne-am văzut. Mai transmiteți-i că-i mulțumesc...

S-a ridicat și a pornit spre ușă.

— Ce vrei să faci ? Abia te ții pe picioare...

El m-a privit deodată dîrz și, cu o mare vigoare, a spus :

— Mă ţin foarte bine pe picioare şi voi demonstra aceasta mîine. Da, mîine la ora cinci, lîngă Grădina de vară. Veniţi, ca să-i puteţi mai apoi povesti ei. Dar vă rog un lucru : să nu divulgaţi nimănui numele meu după cele ce se vor petrece mîine.

— Păi nici nu ţi-l cunosc.

— Nici nu-i nevoie. Slujitorul poporului — iată numele meu !

— Ştiu că n-ai să-mi destăinui ce ai pus la cale : să te omori sau să omori pe careva, şi, la urma urmelor, lucrul acesta mi-e absolut indiferent ! am strigat, furios că soarta mă scoate din nou din făgaşul meu. Dar te rog să-mi răspunzi la o singură întrebare importantă pentru oricine : pentru ce ? în numele cui ?

— În numele libertăţii.

— Asta am mai auzit-o, dar n-o pot crede... în numele libertăţii de care singur n-ai să apuci să te bucuri, fiindcă iarba are să-ţi năpădească mormîntul, iar în nemurirea sufletului dumneata doar nu crezi. Nu te întreb despre ce s-ar cuveni să te întreb... ci despre viaţa dumitale personală. Ce interes ai dumneata însuţi să lupţi pentru alţii ?

El mi-a dat răspunsul la care mă şi aşteptam :

— Libertatea absolută şi-o dobîndeşte fiecare numai jertfindu-se de bunăvoie.

— Bine, dar pentru ce anume ? Pentru ce ?

— E la îndemîna oricui să găsească acea cauză, care să merite jertfirea de sine... Trebuie numai s-o cauţi. Eu am găsit-o.

Deodată, s-a fîstîcit, s-a făcut roşu la faţă, şi, răsucindu-şi din cot, cu stîngăcie, mîna sa descărnată, a băgat-o iute în buzunar.

— Transmiteţi-l, vă rog, Verei Erastovna.

A scos din buzunar un cocoşel de lut, din cei ce se vînd la bîlci cu cinci copeici bucata :

— Îl am din copilărie, un suvenir de la mama.

S-a întors şi a plecat.

De ce nu l-am reţinut — nu ştiu. Şi pentru ce s-au strecurat aceşti oameni în viaţa mea ? Că eu doar nu i-am chemat. Chiar dacă nu sînt decît un om mediocru, nici prea deştept, nici prea prost, un artist ratat şi ofiţer de profesie,

ca toţi ceilalţi, dar vreau, la urma urmei, să-mi trăiesc şi eu viaţa, viaţa mea proprie, nu a lor.

Îmi amintesc cum bolboroseam într-una furios :

— Da, viaţa mea proprie, fie şi una de gînganie...

M-am îmbătat de unul singur şi m-am prăbuşit pe divan, aşa îmbrăcat cum eram, în noua mea uniformă, strîngînd în mînă cocoşelul de lut. Un singur gînd îmi sfredelea creierul meu beat : să ţin bine cocoşelul, să nu-mi scape cumva !

M-am trezit dimineaţa tîrziu, cu capul greu, şi m-am repezit imediat la ceas : oare n-am întîrziat ? Nu-mi aminteam unde trebuia să mă duc : la prînz, la mătuşa mea Kuşina sau la five o'clock în alte două case. Ţineam minte doar un singur lucru : la ora cinci...

Ordonanţa mea, căreia îi hotărîsem o dată pentru totdeauna să nu mă trezească, oricum şi oriunde aş fi adormit, a intrat cu ceaiul şi, punînd tava, s-a aplecat să ridice ceva de jos.

— Te pomeneşti că fluieră, dacă îi sufli în coadă, a spus el.

— Cum îndrăzneşti să pui mîna, ieşi afară ! am ţipat, înşfăcînd cocoşelul. Ordonanţa, nefiind obişnuită să ţip la el şi crezînd că tot mai sînt beat, a bolborosit :

— Să vă servesc ceva să vă dregeţi, domnule locotenent ?

I-am poruncit să-mi pregătească baia. Cocoşelul de lut mi-a reamintit totul ; mai mult, m-a făcut să înţeleg întreaga grozăvie a conduitei mele. Ieri a venit la mine un om bolnav, care într-un moment de disperare s-a decis să săvîrşească o faptă cumplită, iar eu, dîndu-mi seama de starea sa, n-am mişcat un deget să-l feresc de primejdie.

Trebuia să-l fi culcat în pat şi să nu-l las să iasă din casă ! La ora 5, lîngă Grădina de vară, el va comite acea faptă cumplită... Ei şi, dracu să-l ia, n-are decît s-o comită ! Ce sînt eu, dădaca lor ? Asta-i menirea mea, să-i salvez în ultima clipă ? Să-şi curme fiecare cum vrea zilele ! Învinuirea Larisei că i-am pricinuit moartea m-a făcut să mă încrîncenez la culme. Iar acum, acest „logodnic" dement al Verei îmi spune ziua şi ora ! Nu mă duc !

Am luat masa şi am plecat să joc biliard. Aveam şansă. Uitasem de oră. Dar, probabil, în sufletul meu simţeam altfel. Ceasul a bătut lent jumătate de oră.

„Dacă e numai patru şi jumătate, mai am timp s-ajung" — mi-am zis în sinea mea şi, uitîndu-mă la ceas, am văzut că era chiar atît. M-am scuzat motivînd că am o întrevedere de afaceri şi am pornit-o spre Grădina de vară...

Astăzi nu mai sînt în stare să scriu. Tot ce-am trăit atunci a reînviat în mintea mea, şi o greutate de nesuportat îmi apasă pe inimă. Am impresia că mi-o strînge ca într-un cleşte o mînă de uriaş ; aci mi-o strînge, aci îi dă drumul, ca pisica unui şoarece. Bine-ar fi să pot curma această stare, să mai zbor puţin prin cameră ! Dar mi-e frică de Ivan Potapîci. Şi aşa bodogănea :

— Ia vezi, dacă începi iar să vorbeşti singur — te duc la balamuc !

Dar eu nu mă pot duce înainte de termen, trebuie să termin de scris. Tare nostim om mai e Ivan Potapîci : de cînd am fost la ospiciu, el consideră că m-am ţicnit, că m-am făcut de rîs, ca şi cum aş fi comis un furt ; îmi spune „tu" şi mă ceartă ca pe un copil ştrengar.

Capitolul IV

EXACT LA CINCI

Cînd am cotit spre Grădina de vară, am văzut un spectacol neobişnuit : o mulţime de oameni se îmbulzeau cu strigăte de furie şi urlete de „ura" lîngă grilajul de fier. Într-o caleaşcă se afla împăratul cu nepoţii săi. Surugiul nu putea să pornească din loc din pricina puhoiului de oameni. În altă caleaşcă şedeau contele Totleben şi un individ cu o înfăţişare comună [45]. Doamnele îi aruncau pe întrecute acestuia din urmă bani şi fluturau batiste ; negustorii

se îmbrăţişau unii cu alţii şi se urcau în caleşti. Tot aici, la cîţiva paşi distanţă avea loc o încăierare groaznică : nu-mi dădeam bine seama dacă poliţiştii băteau pe cineva ori căutau să-l apere de furia mulţimii, care îl snopea în bătăi. Am chemat un birjar şi m-am suit în trăsura goală ; stînd în picioare, eram cu un cap mai înalt decît ceilalţi şi puteam să mă dumeresc asupra celor ce se întîmplă.

— Uite criminalul ! A tras în ţar...

Birjarul mi-a arătat silueta neagră a unui individ, căruia poliţiştii îi răsuceau mîinile la spate ; alţii, făcînd lanţ, căutau să reţină mulţimea sălbăticită, gata să se arunce asupra omului şi să-l linşeze.

Faţa celui înhăţat nu se putea distinge. Şapca îi căzuse în încăierare ; părul lui deschis, de culoarea inului, fără luciu şi umerii slabi, căzuţi, m-au făcut însă imediat să înţeleg despre cine era vorba. Deodată, el s-a întors cu faţa în direcţia în care mă aflam eu şi, scînteind din ochii săi minunaţi cenuşii-albaştri, a spus adînc emoţionat :

— Nătîngilor, nătîngilor, doar pentru voi am făcut-o ! [46]

Iar acum, la numai o clipă după atentat, faţa lui nu mai păstra nici urmă de cruzime.

— Asasinul ! Antihristul ! Moarte lui !

Poliţiştii l-au vîrît într-o birjă, ţinîndu-l bine din ambele părţi, deşi era legat şi nu opunea nici o rezistenţă. Escortaţi de jandarmi călare, s-au îndreptat cu toţii spre Podul Ţepnoi.

Am pornit-o şi eu, la întîmplare, încotro vedeam cu ochii. Nu-mi aduc aminte pe unde am colindat. Mi se părea că mă aflu într-un cîmp imens, că deasupra capului meu stăruie un cer plumburiu, iar jos, sub picioare, un strat de zăpadă neagră, topită...

Sau poate umblam pur şi simplu pe străzi, mărginite de-o parte şi de alta de case cu ferestre luminate, înlăuntrul cărora familii onorabile îşi beau la acea oră ceaiul. Totul mi-era indiferent. Mergeam şi strîngeam cu putere cocoşelul de lut de cinci copeici din buzunarul paltonului. Deodată, mi-am amintit cuvintele ordonanţei mele : Te pomeneşti că fluieră, dacă-i sufli în coadă. L-am scos şi am suflat. Dar cocoşelul n-a scos nici un sunet : pesemne că era înfundat. L-am vîrît la loc în buzunar, strîngîndu-l iarăşi cu putere. Mă ţineam de el, ca şi cum ar fi fost sin-

gurul meu reazem. Capul mi-era pustiu. Cîteva mutre îmi răsăreau cînd şi cînd în minte, iar în urechi auzeam glasul lui Petea Karski fredonînd cîntecul obscen :

„Bine-mi pare, căpitane, că te-am întîlnit,
Ofiţerul dumitale fata mi-a batjocorit".

Eram preocupat de un singur lucru : să păşesc în tactul slovelor.

Dacă ar fi să admitem cazul că azi sînt cu adevărat bolnav psihic, după cum l-a încredinţat medicul-şef pe Ivan Potapîci, apoi trebuie spus că boala mea a început chiar din ziua aceea.

Şi numai în aparenţă am reuşit să port pînă în ultima vreme acea mască impenetrabilă pentru ochiul străin, proprie societăţii din care făceam parte.

Seara tîrziu, în aceeaşi zi de patru aprilie, m-am pomenit la mătuşa mea Kuşina. Ţin minte că, ajuns în pragul casei, am mutat cocoşelul de lut din buzunarul paltonului în buzunarul pantalonilor şi am intrat, ca de obicei, în salon.

Mătuşa mea avea o sumedenie de musafiri şi, din fericire, am putut afla, fără să iau parte la discuţie, toate detaliile referitoare la atentat. La ora patru, după obişnuita sa plimbare, ţarul ieşise din Grădina de vară, însoţit de nepotul şi nepoata sa. Un necunoscut a tras cu revolverul asupra lui. Un ţăran, pe nume Osip Komissarov, aflat în preajmă, zice-se că l-a lovit pe ucigaş peste mînă [47], şi glonţul a trecut pe alăturea.

Întreg salonul fierbea de indignare. Uitînd manierele elegante, bărbaţii proferau cele mai grosolane înjurături la adresa criminalului. Doamnele distinse născoceau care mai de care fel şi fel de torturi în eventualitatea că atentatorul nu ar face mărturisiri ; propuneau chiar să le prezinte în scris şefului de jandarmi. Pe toţi, fără excepţie, îi indigna faptul că atentatorul îşi tăinuia numele şi starea socială, dîndu-se drept ţăranul Piotr Alexeev. Şi, cu o bucurie răutăcioasă, adăugau : din moment ce nu şi-a mărturisit starea socială, va fi pus în cătuşe.

Toată lumea îl învinuia pe prinţul Suvorov [48], guvernatorul general, pentru îngăduinţa pe care o manifesta faţă de revoluţionari. Se afirma că el ar fi primit chiar în ziua

atentatului o scrisoare de avertizare, dar că a pus-o sub obroc.

— Trebuie chemat Muraviov [49], ăsta va şti să ia măsurile ce se impun...

Am părăsit societatea mătuşii. M-am îmbătat zdravăn şi am dormit dus pînă tîrziu. După ce m-am sculat, am plecat din nou în vizită la nişte cunoştinţe. Pretutindeni se discuta cu aceeaşi aprindere, aşa încît eu puteam să tac, fără să provoc mirarea cuiva. Dar ce-mi trebuia mie să ascult zi de zi tot ce se povestea despre acest om al cărui nume nici măcar nu-l cunoşteam ? ! Cu toate astea, nu mă puteam gîndi la nimic altceva decît la el.

Vera nu se întorsese de la conac. Altădată aş fi zburat la ea. Acum însă, totul mi-era indiferent, afară de evenimentul al cărui părtaş mă simţeam. Restul rămăsese undeva deoparte, neluat în seamă, cum neluat în seamă rămîne tot ce nu intră în cîmpul nostru vizual. Uneori mă încerca un gînd stupid : dacă eu, îmi spuneam în sinea mea, l-aş fi reţinut atunci pe acest om cu ochii albaştri să plece şi l-aş fi aşezat în pat, n-ar mai fi avut loc incidentul cu pricina. Dar mustrări de conştiinţă n-aveam.

. . . . . .

În Sala albă a palatului, Alexandru al II-lea cuvînta în faţa nobililor :

— Toate păturile sociale mi-au exprimat în unanimitate simpatia lor ; acest devotament îmi dă noi aripi în greaua mea misiune de a sluji poporul. Sper că domnii nobili vor primi cu bucurie în sînul lor pe ţăranul de ieri care mi-a salvat viaţa.

Pe acest nou nobil, mai ieri un beţivan şi un coate-goale, năucit acum de atîtea strîngeri de mînă şi îmbrăţişări [50], l-am văzut cu ochii mei la prînz, în casa prinţului Gagarin [51]. Cu înfăţişarea lui de idiot, el îi tot trăgea la măsea muteşte şi, drept răspuns la toasturile interminabile ale patrioţilor, nu scotea decît una şi aceeaşi bolboroseală : „Foarte recunoscător". Pe de altă parte, consoarta sa îşi dădea aere, zicîndu-şi „nevasta salvatorului".

Contese, prinţese se întreceau care mai de care să-l smulgă una de la alta pe „salvator", organizînd nesfîrşite prînzuri şi serate, chinuitoare pentru „alesul oaspete", la

care el stătea de obicei cu cele zece degete răsfirate pe genunchi şi golea pahar după pahar, pînă cădea beat turtă sub masă.

Un glumeţ l-a învăţat o dată ca la întrebarea împăratului ce şi-ar mai dori, el să răspundă categoric : titlul de *Kammerjunker !* Se făcea mult haz de faptul că, uitînd primul cuvînt, el a cerut pur şi simplu titlul de „iuncher" — iar drept consecinţă, a fost imediat înscris la liceul de iuncheri din Tver. De acolo, s-a retras în scurt timp cu gradul de cornet.

Mai tîrziu, Komissarov a ţinut-o numai într-o beţie şi, după cum circulau zvonurile, într-un acces de delirium tremens, s-a spînzurat.

Iar pe Karakozov l-au spînzurat alţii.

Dezvăluindu-mi propria sa schemă a „electrificării centrului", Vrubel cel negru mi-a explicat că, atîta vreme cît condiţiile nu sînt coapte, o lovitură dată nu înfrînge acţiunea legilor elementare ale fizicii, unghiul de incidenţă rămînînd egal cu unghiul de reflexie.

Fiind prematură, acea împuşcătură nu şi-a atins ţinta şi cei doi, care au acţionat, au fost nimiciţi de puterea de recul. Karakozov a fost spînzurat, Komissarov s-a spînzurat. Dar cînd i-a venit sorocul, s-a dus pe copcă şi ţarul.

În aceeaşi zi, cînd necunoscutului făptaş i s-au pus cătuşele, Alexandru al II-lea a primit felicitările senatului, care a compărut in corpore cu ministrul justiţiei în frunte. A doua zi şi-au prezentat felicitările reprezentanţii puterilor străine. Mitropolitul Filaret [52] a trimis o icoană întru cinstirea izbăvirii.

— Într-adevăr, suveranul a avut toate motivele să spună : „Simpatia care mi-au exprimat-o toate straturile sociale din toate colţurile vastului meu imperiu reprezintă pentru mine o dovadă mişcătoare că între mine şi credinciosul meu popor există o legătură de nezdruncinat !" a observat senatorul mătuşii mele.

Pretutindeni circulau fel şi fel de zvonuri :

— Aţi auzit, prinţul Suvorov a părăsit postul de guvernator general ?

— Funcţia aceasta va fi suprimată.

— Conducerea poliţiei capitalei va fi încredinţată generalului Trepov [53].

— Prinţul Gagarin, preşedintele Consiliului de Miniştri, a primit un rescript din partea ţarului privitor la „apărarea temeliei statului".

— Slavă ţie, Doamne, vor fi aduşi la putere numai oameni de nădejde !

— A fost chemat contele Muraviov ! Ăsta-l răstoarnă pe Valuev [54].

— Acum o să-i reamintească el lui Suvorov, acestui prinţ liberal, gluma pe care a făcut-o la vînătoare.

— Cum, n-aţi auzit ? E posibil una ca asta ? Într-o bună zi, la o vînătoare, suveranul a împuşcat un urs, iar Suvorov, de colo, n-are de lucru şi-i zice : n-ar fi rău, majestate, să-l numeriţi tot aşa şi pe „Mişca" * cel biped. Dar ţarul, cică, i-a retezat-o scurt...

Mi-a mai ajuns la ureche şi o altă veste importantă şi anume că, din Regiunea Baltică a fost chemat contele Şuvalov, spre a fi numit şef al corpului de jandarmi.

În ce-l priveşte pe criminal, prinţul Dolgorukov i-a comunicat în secret bătrînelului mătuşii mele că e interogat zi şi noapte, fără să i se permită o oră de somn, dar, deşi-i complet epuizat, îl vor mai „chinui" puţin. În oraş se mai vorbea şi de alte procedee de torturare care se adăugau la tortura nopţilor fără somn. Deocamdată, criminalul nu şi-a mărturisit adevăratul său nume.

După cum se ştie, numele său — Karakozov — şi titlul nobiliar au fost descoperite întîmplător într-un bilet găsit în hotelul Znamenskaia [55], unde locuise o vreme. Adus din Moscova, vărul lui Karakozov, Işutin [56], a confirmat exactitatea presupunerilor. Cînd am auzit că este adus şi scriitorul Hudiakov [57], organizatorul societăţii „Infernul", mă aşteptam de la o zi la alta să aud numele Verei şi al lui Linucenko.

Karakozov a fost transportat în Ravelinul Alexeevski. Iar în vremea asta, în locuinţa comandantului Sorokin se ţineau şedinţele Curţii Penale Supreme. Pentru a exercita asupra lui Karakozov o influenţă morală şi a-l aduce pe calea mărturisirilor, a fost numit să stea în preajma lui vestitul protoiereu Palisadov [58].

---

* Nume ce se dă unui urs ; e omonim cu diminutivul de la Mihail. Prenumele lui Muraviov era Mihail.

Sleit de nesfîrşitele interogatorii, deţinutul, întors în celula sa, nu avea posibilitatea să şadă cîtuşi de puţin culcat ; era veşnic ţinut în picioare, silit să asculte slujba şi cuvîntările părintelui Palisadov, fără a i se îngădui nici măcar să se razime de zid.

Acest protoiereu mi-era nesuferit. Fiind un preot la modă în lumea nobilimii, el oficia de două ori pe an slujbe şi în casa mătuşii mele. Avea şi funcţia de lector la universitate iar pe seama lui circulau tot felul de anecdote cu care ne distra la jocul de biliard unul dintre studenţii săi, băiat plin de haz, pe care-l cunoşteam bine. El imita cu o deosebită plăcere nu numai gesturile protoiereului, dar şi accentul său franţuzesc à la Nijni-Novgorod. Vrînd să demonstreze că, în afara faptelor reale, credinţa rămîne moartă, Palisadov spunea :

— Să ne închipuim că avem un flacon, şi în el două lichide : unul galben, iar altul bleu ; luate aparte, nu sînt decît două culori şterse. Dar încercaţi să agitaţi flaconul, să amestecaţi culorile, şi veţi obţine un minunat *vert de gris*.

În ce priveşte dovada bunătăţii lui Dumnezeu, părintele Palisadov ajungea la o concluzie nu mai puţin hazlie : el îşi îndemna ascultătorii să admire faptul că Dumnezeu — mare amator al frumosului — creînd omul, nu urmărea numai un folos practic, ci şi cele mai rafinate desfătări.

— De altfel, ce reprezintă organele mirosului şi gustului decît nişte instrumente ale desfătării ? spunea încîntat Palisadov, dîndu-şi mîinile în lături. Căci pentru întreţinerea trupului pieritor, ar fi destul ca omul să aibă o tăietură în burtă, în chip de buzunar, unde să bage pur şi simplu hrana din farfurii.

Palisadov era chipeş, avea păr negru ondulat, cu fire ninse, şi maniere de loc duhovniceşti. Îi plăcea să-şi aducă aminte de volumaşul său de predici editat la Berlin în limba franceză.

Atît de mult s-a franţuzit la Paris, încît, după ce a revenit în Rusia, a făcut o cerere mitropolitului, cerînd să i se admită să poarte păr scurt şi haine civile. Pentru această cerere era cît pe aci să ajungă la mănăstire.

Or, în acest caz, ce consolare putea să-i aducă acest om uşuratic şi vanitos lui Karakozov ? De altfel, după cum s-a

aflat acum, nu de dragul consolării a cerut acest păstor modern să-i conducă pe ultimul drum pe cei condamnați la moarte, ci în scopul de a face carieră.

. . . . . .

Astă-noapte, sub impulsul curentului mintal, m-am transpus în anul, luna și ziua despre care scrisesem în ajun. M-am gîndit mult la Mihail. Prin ce chinuri trebuie să fi trecut cînd, chiar aici, aproape de el, l-au torturat pe Karakozov, ca mai apoi, în zori de zi, să-l ducă la execuție? Știam, desigur, că celulele lor nu puteau să comunice între ele. Și chiar dacă s-ar fi găsit alături — nici vorbă nu putea fi de a comunica unul cu altul prin ciocănituri în perete. Dar cei ajunși la culmea marilor suferințe găsesc mijlocul să afle mai mult chiar decît e omenește posibil.

Așadar, în urma eforturilor făcute, am putut să pătrund astă-noapte la Mihail și să aflu toate amănuntele. De acum încolo voi continua povestirea ca un martor ocular. Am reușit să intrăm la Karakozov împreună. Încă atunci, cu prețul suferințelor sale, Mihail a învățat ceea ce eu am aflat abia de curînd, la sfîrșitul vieții mele, de la Vrubel cel negru: despre permeabilitatea materiei în fața puterii de voință.

Așadar, astă-noapte, iar în timp, în aprilie 1866, am intrat la Karakozov. Era, cred, pe la mijlocul lui aprilie.

Torturat de nopți de nesomn și interogatorii neîntrerupte, Karakozov pierduse darul vorbirii și însuși Muraviov avea de gînd să raporteze țarului că, după părerea medicilor, criminalul ar trebui lăsat să-și mai revină.

Am intrat tocmai în momentul cînd Palisadov terminase vecernia în celula întunecoasă și, scoțîndu-și odăjdiile, le împăturea într-o basma anume adusă, pe scîndura fixată în zid, ce îi servea deținutului drept masă.

Eu cu Mihail ne-am ascuns după sobă. Nu l-am recunoscut pe Karakozov, pe care-l văzusem cu o lună în urmă. Era mai secătuit de viață ca noi.

Dacă ar fi știut să se miște în spațiul nostru, s-ar fi regăsit pe sine însuși. Dar el făcea încă un tot întreg cu scheletul, cu mușchii, cu sîngele său, iar fărîma de vlagă care-i mai rămăsese era menită să-i ocrotească forma pînă la ceasul din urmă hărăzit fiecăruia dintre noi. Cît pri-

veşte însă acea parte a fiinţei sale, lezată de cuget şi simţire, el era în afara acestei forme şi de aceea numai cu mare anevoie putea să răspundă în graiul normal omenesc.

Palisadov, nemulţumit că fusese nevoit să oficieze fără diacon şi fără ajutorul unui cîntăreţ, lucru pentru care mai tîrziu a pretins în scris o remuneraţie specială, s-a apropiat de Karakozov cu legăturica sa. Şi-a ridicat mîna pentru binecuvîntare. Faţa-i expresivă şi foarte vioaie oglindea un extaz religios. Cu vocea catifelată şi dulceagă a unui predicator răsfăţat, a glăsuit :

— Trezească-ţi-se în suflet credinţa vie în judecătorul nevăzut al vieţii tale, să-ţi înalţe şi să-ţi cureţe el sufletul pînă va fi asemenea cu cel al îngerilor !

Şi-a apropiat singur mîna grăsulie şi îngrijită de buzele învineţite ale lui Karakozov, care stătea ca o stană de piatră, palid ca moartea, cu privirea stinsă a minunaţilor săi ochi cenuşii-albaştri.

Încîntat peste măsură de propria lui elocvenţă, Palisadov a mai făcut o dată din uşă semn cu delicata-i mînă :

— Da, da, suflet de înger să-ţi dăruiască Dumnezeu !

Karakozov s-a prăbuşit pe pat aproape fără cunoştinţă. Amîndoi, eu şi cu Mihail, ne-am apropiat de dînsul. Mihail s-a aşezat la picioarele lui, iar eu în genunchi ; sărutîndu-i mîna slabă ca de ceară, i-am spus :

— Iartă-mă că nu te-am oprit atunci cînd, bolnav fiind, ai fost la mine în ajunul atentatului. Doar cu mintea întreagă nu te-ai fi încumetat să porneşti la o asemenea faptă.

Împins parcă de un resort, Karakozov s-a ridicat în capul oaselor. Obrajii scofîlciţi s-au îmbujorat. Ochii, insuportabil de vii, îi ardeau în orbite. Cu vocea lui surdă de altădată, a răspicat :

— Să fi avut nu una, ci o sută de vieţi — pe toate le-aş fi dat pentru binele poporului !

Aceste cuvinte sînt unanim cunoscute. Karakozov le-a scris însuşi ţarului. Prin ele şi-a dezvăluit întreaga sa natură lăuntrică.

— O, cît eşti de fericit ! a exclamat Mihail. Moartea dumitale va naşte noi eroi. De ce n-am avut şi eu aceeaşi soartă !

Mihail a început să strige ca un disperat, izbindu-se cu capul de perete. Îndată au năvălit paznicii, şi tăbărînd asupra lui, au prins a-l lovi, punîndu-i cămaşa de forţă şi înnodîndu-i-o la spate... Mi-am ieşit din fire şi m-am aruncat nebuneşte cu pumnii la paznici... şi totul a dispărut într-o clipă. Gemînd, am deschis ochii. Ivan Potapîci stătea lîngă mine, cu un pahar de apă în mînă :

— Bea puţină apă, ai visat ceva. Şi nu mai urla, că sperii fetele.

M-am scuzat şi m-am prefăcut că am adormit la loc. Am înţeles că am trădat povaţa lui Vrubel cel negru. Poţi pune stăpînire pe centrul electricităţii animale numai cînd eşti complet impasibil. Apriga mea compasiune faţă de Mihail m-a aruncat imediat, ca pe un corp străin, din acea delicată sferă, unde dăinuie urma evenimentelor.

Peste puţin, am reuşit să-mi adun din nou voinţa greu încercată şi să mă transpun în situaţia unui chirurg, care, cu cît este mai călit, cu atît mai bine îşi poate îndeplini datoria în timpul unei operaţii.

Şi iată-mă din nou în cunoscuta celulă a lui Mihail, cu pereţii îmbrăcaţi în catifeaua neagră a mucegaiului, cu salteaua sărăcăcioasă de paie de pe care fuseseră luate cearşafurile, ca nu cumva să-i treacă iar prin gînd să se spînzure. Asemeni unei mumii albe, înfăşat strîns, cu mîinile lipite de corp, şedea Mihail întins pe spate. Se afla într-o completă uitare de sine. Faţa sa, mai adineaori schimonosită de nebunie şi furie, era acum liniştită, iar pe buzele-i palide flutura o părere de zîmbet. Astfel arăta odinioară în rarele clipe de veselie copilărească, atunci cînd, luîndu-ne în joacă la încăierare pe imensa masă din dormitor, veneam amîndoi de-a rostogolul şi ne prăbuşeam cu zgomot pe podea. Ferindu-mă să tulbur somnul rar şi odihnitor al nenorocitului meu prieten şi temîndu-mă ca, mişcat de cele văzute, să nu-mi pierd autocontrolul, nu l-am mai trezit pe Mihail şi am pătruns de unul singur în celula lui Karakozov. Acolo am dat cu ochii de temnicerul închisorii. La ordinul său, jandarmii îl îmbrăcau pe deţinut, ca să-l ducă la prima şedinţă a Curţii Supreme Penale, care se ţinea în locuinţa comandantului.

Nu știu cum s-a făcut că am fost transportați din Ravelinul Alexeevski în cetate. Aceasta a avut loc probabil încă noaptea trecută. Ziua și seara nu putea nimeni să iasă din ravelin.

Ședința Comisiei Supreme Penale se ținea în lunga sală a comandantului. Ea avea ca scop să înmîneze principalilor inculpați copii de pe actul de acuzare, cu dreptul de a-și alege un apărător.

Mi-am amintit că unul din senatori a povestit în casa mătușii mele că, înainte de a-l lăsa pe Karakozov să intre, președintele tribunalului, prințul P. P. Gagarin și secretarul au avut o discuție : prințul insista să i se spună lui Karakozov „tu", deoarece nu cadrează să i se vorbească unui astfel de „scelerat" cu „dumneavoastră". În cele din urmă, secretarul l-a convins pe bătrîn că nu-i demn pentru un judecător să-și manifeste astfel indignarea. Acum, privindu-l pe prințul P. P. Gagarin, un om cărunt, cu nas mare și barbă lățoasă, care semăna cu un lup bun la inimă, mi-am amintit de părerea mătușii mele Kușina, care îi lua apărarea : dacă sceleratul e un nobil, apoi nici condamnat la moarte n-ar trebui tutuit.

Primul dintre inculpați avea să fie introdus Karakozov. Am luat imediat loc alături de el. În spatele și în fața noastră stăteau doi soldați cu baionetele scoase. Karakozov își ciupea mustăcioara cu mîna sa subțire și slabă. Probabil își pierduse cumpătul și nu știa încotro să se ducă și unde să se așeze.

— Karakozov, apropiați-vă ! spuse prințul Gagarin cu o voce care tremura de emoție ; de fapt, era un om de treabă și-i venea greu să anunțe pedeapsa cu moartea.

Pentru depunerea depoziției a fost introdus și Osip Komissarov, presupusul salvator, despre care o jumătate de oraș vorbea că a fost inventat de contele Totleben. Era un bătrîn bădăran, veșnic beat, care din întîmplare s-a nimerit a fi cel mai aproape de poartă. Dar acest bădăran beat era necesar ca un simbol al brațului ocrotitor al norodului. Iar simbolul a devenit idol. Povestea cum că el l-ar fi salvat pe țar, n-o credea nimeni, dar, după depunerea depoziției, președintele tribunalului s-a ridicat în picioare.

S-au ridicat și ceilalți membri ai instanței și, stînd în această poziție, prințul Gagarin, președintele tribunalului, i-a spus lui Komissarov :

— Întreaga Rusie vă exprimă dumneavoastră, Osip Ivanovici, recunoștința sa !

Karakozov a tresărit. Cu o uitătură plină de adîncă tristețe, i-a fulgerat scurt pe toți cei de față ; un palid surîs i-a fluturat pe buze cînd a întîlnit pentru o clipă ochii speriați ai lui Komissarov, care, scoțîndu-și în mod nefiresc pieptul înainte și făcînd „drepți", cum obișnuiau să stea ordonanțele în fața fotografului, și-a încrețit fruntea îngustă, obtuză, silindu-se să înțeleagă pentru ce i se dau și aici onoruri.

Nu știu dacă toate astea le-am văzut cu propriii mei ochi, dacă mi-au ajuns la ureche din povestirea cuiva ori am citit despre ele abia zilele astea în cărțile aduse de Ivan Potapîci.

Dat fiind că nu sînt deprins cu acest nou mod de a cugeta și simți, gîndurile mi se cam învălmășesc. Toate faptele care mă emoționează au pentru mine acum aceeași valoare, indiferent dacă am citit, am auzit despre ele vorbindu-se, sau le-am trăit aievea.

Pe masă, printre corpurile delicte se aflau revolverele lui Karakozov, cutia și otrava pe care și-o pregătise ca s-o înghită imediat după împușcătură, dar, căzînd într-o stare de încremenire, n-a mai avut timp să facă uz de ea.

Ochii lui Karakozov priveau țintă la masă. O secundă numai : să fi putut apuca otrava, s-o înghită — n-ar mai fi trăit aceste nesfîrșite momente de groază în fața pedepsei cu moartea. Ochii lui au devenit parcă mai albi. În privirea lor grea se deslușea o luptă supraomenească, mai apoi forța lor s-a stins, ochii au redevenit de un albastru-șters, obosiți peste măsură de nesomn. Pleoapele înroșite clipeau des. Karakozov s-a decis să nu se omoare și să înfrunte pedeapsa capitală.

Peste o clipă, contele Panin, după ce s-a șușotit cu vecinul său, a strîns iute de pe masă otrava și revolverul.

Nu mai sînt în stare să scriu astăzi. Lupta supraomenească a lui Karakozov cu sine însuşi m-a zdrobit, de parcă cineva mi-ar fi trecut prin inimă cel mai puternic curent. Inima n-a suportat, dar eu am rămas să trăiesc.

De cîtă putere, de cîtă credinţă în cauza sa a dat dovadă acest om, care, avînd în două rînduri prilejul să-şi pună fulgerător capăt zilelor, n-a făcut-o, deşi ştia bine că îl aşteptau chinuri sufleteşti nemaipomenite şi pedeapsa capitală, ce se va amîna luni în şir ?

Capitolul V

TOBELE

Zilele astea nu m-am ridicat de loc din pat ; nepedepsit nu poţi învinge spaţiul prin voinţă. La prînz, dîndu-mi mie cea mai bună bucată, preabunul Ivan Potapîci mi-a spus :

— Ce să-i faci, ai îmbătrînit. Stai binişor în pat, aşa sîntem şi noi mai liniştiţi. Iar dacă ai să mai înveţi să tricotezi şi ciorapi, are să fie şi cu folos. Nu-i mare lucru să înveţi cînd ştii carte ; eu am să-ţi aduc aţă de bumbac şi andrele, iar fetele au să te înveţe.

Stau culcat. Stau culcat şi mă odihnesc. Gîndurile iar au pornit-o ca şi înainte pe linie dreaptă. Memoria mi-e şi ea în completă ordine. Dar nu, în noaptea asta nu mă duc la Mihail. Am să încerc să-mi reamintesc de-a fir a păr faptele petrecute în acea groaznică zi, înfăţişîndu-le cu ochii unui privitor de rînd.

Era spre sfîrşitul lui august 1866. Musafirii aflaţi în salonul mătuşii mele erau toţi, pînă la unul, mişcaţi nespus de faptul că suveranul a făcut cunoscut prin Şuvalov urmă-

toarele : dacă execuţia lui Karakozov nu va avea loc pînă în 26 august, ziua încoronării, atunci majestatea sa nu mai doreşte să se facă între 26 şi 30 august, cînd îşi va serba onomastica, în amintirea prinţului Alexandru Nevski, al cărui nume-l poartă.

Acest ordin al lui Alexandru al II-lea, izvorît din dorinţa de a nu întuneca zilele de înaltă solemnitate, demonstra, după părerea tuturor, mărinimia excepţională a împăratului, pe care pînă şi execuţia ultimului dintre criminali nu-l lăsa indiferent. Îmi amintesc acel *mot* al contelui Panin, spus cu această ocazie :

— Sînt de părere că e mai bine să execuţi doi, decît unu. Iar trei ar fi şi mai bine, decît doi. Dar... *faute de mieux* *, să ne mulţumim şi cu un singur spînzurat, cel mai important.

Existau însă şi saloane mondene cu o nuanţă de liberalism, unde ordinul împăratului cu privire la ziua execuţiei nu era considerat drept un gest de umanitate, iar toată admiraţia o stîrnea P. P. Gagarin, care, înecat de lacrimi, abia a putut să-i citească lui Karakozov sentinţa de condamnare, adăugînd că cel condamnat poate să facă cerere de graţiere.

Apărătorul Ostreakov a redactat singur o cerere scurtă, dar bine simţită, iar Karakozov, care în ultima vreme aproape că-şi pierduse cu totul conştiinţa vieţii reale, a semnat-o.

Împăratul a respins cererea de graţiere.

— Dar cum a făcut-o ! Cu cîtă eleganţă ! exclamau cucoanele pline de admiraţie.

Iar bătrînelul „occidentalist", încălcînd rînduiala zilei stabilită de el însuşi minut cu minut, a venit ca un băieţandru în fugă dis-de-dimineaţă la mătuşa mea, ca să transmită cuvintele ministrului de justiţie, Zamiatin [59], care îi prezentase ţarului în tren cererea de graţiere a lui Karakozov, pe cînd îl însoţea în călătorie de la Petersburg la Ţarskoe Selo.

— Ce expresie angelică avea faţa împăratului — spunea Dmitri Nikolaevici Zamiatin bătrînelului „occidenta-

* În lipsă de ceva mai bun (fr.).

list" — cînd a pronunţat: „În calitate de creştin, l-am iertat de mult pe criminal, dar ca suveran, consider că nu am dreptul să-l iert".

Bătrînul P. P. Gagarin, om bun la inimă, i-a transmis lui Karakozov această rezoluţie definitivă cu cîteva zile înainte de execuţie, ca osînditul să aibă timp să reflecteze la sufletul său.

După ce am aflat toate astea, mi-am retras cererea prin care solicitasem înscrierea mea la academie şi am făcut demersuri să fiu repartizat într-unul din detaşamentele ce luptau contra muntenilor răzvrătiţi din Caucaz.

Amatori erau puţini, aşa că am primit lesne aprobarea. Şi — oricît de straniu ar părea — m-am liniştit, ca şi cum m-aş fi aranjat într-un post de nădejde. În aceeaşi zi citisem în jurnal că execuţia lui Karakozov va avea loc în public, pe Cîmpia Smolenskului, la ora 7 dimineaţa.

Adică a doua zi.

La 2 septembrie, pe la toate colţurile străzilor au fost lipite afişe care anunţau execuţia lui Karakozov. Ştiam că am să mă duc şi eu. Nu puteam să nu mă duc. Dar să rămîn singur pînă în zori mi-ar fi fost imposibil, aşa că am plecat să joc biliard. Cunoştinţa mea, studentul, se şi înfiinţase acolo. Lumea vorbea, ca în toate aceste zile, numai despre îndeplinirea judicioasă a procedurii legale.

Un funcţionar din Ministerul Justiţiei, cu buzele subţiri, ca un fir de aţă, şi cu o voce tărăgănată, de parcă mîna un car la deal, căuta să demonstreze că s-ar cuveni, ca Hudiakov, în calitatea sa de ideolog al organizaţiei [60], şi Işutin, ca instigator, să fie condamnaţi la aceeaşi pedeapsă. El povestea că sferele înalte sînt nemulţumite de sentimentalismul judecătorilor şi că suveranul, enervat, i-a spus lui Gagarin:

— Dumneata nu ai mai lăsat nimic pentru clemenţa mea!

De altfel, lui Işutin ţarul i-a comutat pedeapsa cu moartea în muncă silnică pe viaţă, după ce însă i s-a citit sentinţa lîngă spînzurătoare şi i s-a pus linţoliul pe cap.

Venise şi nelipsitul student. El ne-a povestit că dimineaţă, la cursul de teologie, părintele Palisadov a stat multă

vreme îngîndurat, după care, clătinîndu-şi pleata cîrlionţată, a rostit cu o părintească mîhnire :

— Va să zică aşa, îi înveţi adevăruri creştineşti, ca pe urmă să-i duci la spînzurătoare...

Dar aceste discuţii în legătură cu judecata, le-am purtat numai seara, iar pînă dimineaţa în zori, cînd pe Cîmpia Smolenskului urma să se întîmple acea grozăvie, ne mai rămîneau încă multe ore. Seara, în strălucirea intimă a sălii cunoscute, printre exclamaţii vesele : „dubleu în punga de mijloc", cuvintele „pedeapsa cu moartea", deşi rostite în treacăt, printre multe altele, păreau monstruoase şi-n totală discordanţă cu atmosfera din jur.

Dar iată că a bătut ora patru, apoi cinci, şi a răsunat glasul cuiva :

— Domnilor, ar fi cazul s-o pornim, să ocupăm locuri mai bune.

Am tresărit şi am înţeles dintr-o dată că trebuie să pornim spre Cîmpia Smolenskului, unde avea să se petreacă tocmai acel lucru, anunţat cu litere negre pe un pătrat alb de hîrtie, lipit pe la toate colţurile străzilor.

„Sîmbătă 3 septembrie, orele 7 dimineaţa, va avea loc pe Cîmpia Smolenskului din Sankt-Petersburg executarea sentinţei Curţii Supreme Penale cu privire la făptuitorul crimei contra siguranţei statului Dmitri Karakozov".

— Ei se vor aduna la ministrul de justiţie, a spus funcţionarul cu buzele subţiri, ca un fir de aţă.

— Care ei ? a întrebat studentul.

— Directorii de departamente, generalii, membrii comisiei de acuzare, funcţionarii senatului. Şi, ca şi cum ar fi admirat cu propriii săi ochi acea adunătură de elită, a adăugat : Şi toţi în uniforme cusute cu aur !

Am ieşit din sala de biliard şi am pornit-o de unul singur spre Cîmpia Smolenskului.

Încă nu se luminase bine, dar portarii măturau străzile. Şi, poate din pricină că trotuarele erau pustii la ora aceea, ori că birjarii nu zdrăngăneau pe pietrele pavajului, aveai spor la mers. Ai fi zis că din cupola albastră a cerului fusese golit în timpul nopţii tot aerul de ieri şi înlocuit cu alt aer, proaspăt. Cerul de toamnă, curat şi fără ceaţă, părea plin de un zbucium reţinut. Soarele se pregătea să răsară.

Deodată, mi-am amintit de cocoşelul de lut. Da, era la locul său, în buzunar. Aşadar, totul este adevărat. Ţin minte că încă atunci mi-am zis în sinea mea: „Dacă soarele va răsări fără nori şi va fi o zi senină, s-ar putea ca totul să fie bine!"

De prin curţi au început să apară bucătărese cu coşuri, purtînd nişte broboade mari pe cap, din care pricină toate păreau grase.

Soarele s-a ivit la orizont strălucitor şi clar, fără pic de nour. Şi, privind la însemnul de aramă al poliţistului, la fel de strălucitor, lustruit pentru această ocazie cu miez de pîine, am înţeles deodată că nimic nu mai poate fi bine, că nimic nu mai poate ajuta: nici faptul că străzile se mătură devreme, nici bucătăresele cu coşurile, nici cocoşelul de lut...

Că execuţia va avea loc.

Deodată, străzile se umplură de lume. Pe Vasilievski Ostrov înainta o masă compactă de oameni, ocupînd toată lăţimea străzii, pînă la zidul caselor. Cu vai-nevoie reuşea poliţia să croiască prin mijloc un culoar de trecere. Lacul negru al caretelor lucea ca oglinda. Pe lîngă mine se înşiruiau militari în mantale gen „Nicolae I" cu panaşe, civili. Văzînd un echipaj, mulţimea a crezut că a întîrziat şi a dat buzna. Teama şi curiozitatea desfiguraseră feţele. Am dat colţul, ca să mă strecor prin nişte străduţe dosnice şi pustii. Scurtînd cu mult drumul, am ajuns în acelaşi timp cu şirul de echipaje aproape de Cîmpia Smolenskului. Deodată, echipajele s-au oprit la oarecare distanţă. Membrii comisiei de executare a sentinţei au intrat în căsuţa pregătită anume pentru ei, aşteptînd sosirea osînditului. Unii, coborînd din echipaj, discutau între ei, dar nimeni nu zîmbea şi toţi erau palizi la chip. Alături de mine grăbeau spre locul execuţiei nişte femei de stradă. Pălăvrăgeau de-ale lor. Cea mai în vîrstă, o mustra pe cea tînără:

— Te-ai ţinut cu Vaska, te-ai ţinut cu Sidor, mă rog. Da ce-ai găsit tu la Klim? Ce, are stea în frunte? Ce mi-e el, ce mi-s alţii — toţi îs o apă şi un pămînt.

— Ei, află că nu-s toţi o apă şi un pămînt — a răspuns cea tînără, cu nişte şuviţe de păr moale scăpate de sub basma şi cu privirea fixă, care mi-a amintit deodată atît

de mult privirea Verei din ultima vreme. M-am ţinut şi cu unul, şi cu altul, dar ursita mea — tot el e, Klim. Numa lui i-s cu priinţă. Numa pentru el am să dau seama.

— Pentru el am să dau seama — am repetat eu şi îmi amintesc că m-am gîndit cu răutate cum am să-i dau Verei cocoşelul de lut.

În clipa aceea a trecut echipajul cu şeful poliţiei, Trepov. Funcţionarii superiori, militari şi civili au ieşit din căsuţă, au luat loc în trăsuri şi au pornit în urma lui.

Pe cîmpie, acolo unde se afla un careu format din militari, au coborît cu toţii din echipaje şi s-au urcat agale pe un podium înalt de lemn, vopsit în negru. M-am uitat în partea cealaltă şi am dat cu ochii de ceea ce mă aşteptam să văd, de ceea ce cunoşteam foarte bine după desen, şi cu toate astea, n-am priceput din capul locului că aveam în faţă tocmai acel instrument, adică spînzurătoarea.

Dacă aş fi fost întrebat unde se află spînzurătoarea, aş fi arătat desigur spre cei doi stîlpi negri uniţi printr-o grindă transversală. Dar simţurile mele n-au sesizat-o, fiindcă cea mai mare groază am simţit-o pesemne nu atît la vederea spînzurătorii, după cum mă aşteptam, cît la vederea podiumului înalt, proaspăt vopsit în negru, cum, de altfel, era totul în jur. Acest imens podium negru lucea sinistru ca un rezervor plin de un sînge negru, neomenesc, îndărăptind soarelui abia răsărit razele. Şi tot ce putea fi mai îngrozitor, s-a desfăşurat pe ea.

— Aşa arată un eşafod, i-a spus un licean colegului său, indicînd cu degetul în direcţia aceea.

Poate carul infamiei s-a apropiat fără zgomot, nu ştiu, dar în urechi a prins să-mi huruie ceva. Credeam că-i huruitul lui, al acestui car hidos, cu banchetă înaltă, tras de doi cai. Pe banchetă, cu spatele la cai, era ţintuit cineva.

Nu l-am recunoscut pe Karakozov. Dar nici nu era el. Nu era omul care aruncase mîndru în ultima sa scrisoare oătre ţar cuvintele „să am nu una, ci o sută de vieţi, pe toate le-aş da pentru binele poporului", şi nici omul plin de farmec, cordial, cu nişte ochi minunaţi cenuşii-albaştri, de adolescent, care m-a însărcinat să transmit ultimul salut înainte de moarte, o jucărie de copil, aceleia care i-a fost, se vede, dragă.

Aici, în carul acesta groaznic al infamiei, se afla o față vînătă, cu niște ochi albicioși, orbiți, ca de mort.

Cînd acești ochi au dat de spînzurătoare, osînditul și-a tras capul îndărăt convulsiv.

Apoi a împietrit.

Ca în „Răstignirea" lui Rembrandt, corpul său lipsit de vlagă s-a chircit pentru un moment cînd călăii l-au desprins de fiarele carului infamiei și, ducîndu-l pe treptele înaltului eșafod negru, l-au țintuit la stîlpul infamiei.

— Așa-zisul stîlp al infamiei, glăsui cineva îmbrăcat cu o manta de portar și un altul, aidoma cu el, îi răspunse :

— Nu le-o fi rușine... cîtă nerușinare ! Pînă și la execuție se poartă ca niște ticăloși.

Chiar lîngă eșafod stătea călare unul din șefii politici ; în partea cealaltă se afla un grup de nord-americani din escadra venită la Kronstadt. Mi-am făcut loc mai aproape de șeful poliției și l-am auzit spunînd grefierului :

— Trebuie să te urci pe eșafod, altfel nimeni nu va auzi sentința. Să înțeleagă poporul că la noi totul se face potrivit legii.

Grefierul, îmbrăcat în uniformă, ținînd pălăria de general cu panaș la subțioară și o hîrtie în mînă, a urcat treptele și s-a postat lîngă balustradă. Hîrtia îi tremura în mînă. Era la fel de vînăt și de palid la chip ca osînditul însuși.

„Potrivit ordinului majestății sale imperiale..."

Ce strașnic frig vine de la bătaia tobelor ! Un tremur mărunt și scîrbos m-a apucat în timp ce o unitate militară prezenta arma. Toți și-au scos pălăriile. Tobele au amuțit, dar eu continuam să tremur, neînțelegînd nici un cuvînt din ce a citit grefierul, care coborîse între timp din nou pe podium, unde stăteau miniștrii și comisia.

Pe eșafod, în fața lui Karakozov, stătea acum protoiereul Palisadov. În mîinile sale întinse, vrînd parcă să se apere sau să atace pe cineva, ținea o cruce de aur, ce strălucea în soare. Palisadov era îmbrăcat cu toate odăjdiile cerute de ceremonial.

Ce-i spunea condamnatului, nu se auzea. După ce a lipit crucea de buzele moarte ale celui țintuit la stîlpul infamiei, protoiereul s-a întors și a coborît scările.

Pe eşafod s-au urcat călăii. Au ridicat amîndoi peste chipul îngheţat, învineţit, fără nici o urmă de viaţă a osînditului, un linţoliu. Pesemne nu se pricepeau să-l îmbrace, căci înainte de toate i-au pus gluga, acoperindu-i capul şi faţa.

Soarele s-a stins pentru osîndit în această clipă şi poate că tot atunci a murit şi el.

Cred că cea mai groaznică clipă din viaţă e cea în care îţi primeşti moartea complet conştient.

Dar în acest moment s-a petrecut un fapt care prin cruzimea sa întrece toate crimele şi toate pedepsele pomenite vreodată în lume. Din moartea filtrată prin conştiinţă au făcut să renască viaţa, pentru ca în clipa următoare. nenorocitul să fie sortit să treacă pentru a doua oară prin groaza morţii.

La un semnal al poliţaiului, călăii, care-i puseră greşit linţoliul, au făcut ceea ce se face numai în caz de graţiere — au scos linţoliul de pe chipul osînditului.

Pentru o clipă soarele i-a luminat faţa. Pentru o clipă ochii săi, prinzînd deodată viaţă s-au înseninat. A tresărit şi a căpătat culoare şi gura sa, cu buze ca de copil. Oricine ar fi fost el, dar avea numai 24 de ani, şi ar fi vrut să mai trăiască. Şi în acea clipă el a crezut că va mai trăi.

Dar doi călăi i-au băgat repede mîinile în nişte mîneci foarte lungi ca de pierot, legate la spate cu un nod puternic şi i-au pus linţoliul pentru a doua oară.

Amîndoi călăii au luat de coate această uriaşă păpuşă, albă ca neaua, fără faţă şi fără mîini, au coborît-o încetişor jos pe scară şi au dus-o la stînga, către spînzurătoare. Aici au aşezat amîndoi, cu băgare de seamă, păpuşa de zăpadă pe bancă, de parcă ar fi fost un vas scump.

Omul ai cărui ochi acum o clipă îşi recăpătaseră strălucirea, a cărui gură arcuită, ca de copil, prinsese viaţă, păşea acum orbeşte, condus de călăi.

Păpuşii albe de zăpadă i s-a pus streangul, şi călăii i-au smuls banca de sub picioare.

Au început să bată tobele.

. . . . . .

Şi bat, şi bat... Ivan Potapîci, fă să tacă to-be-le astea!

Capitolul VI

PESTE TOT PLĂCINTE

Scriu după o îndelungată întrerupere. Ivan Potapîci m-a pus să stau o săptămînă întins, iar a doua, să tricotez ciorapii şezînd. Dacă nu i-aş fi dat ascultare, m-ar fi dus, după cum mă ameninţa el, imediat la balamuc. Eu însă nu pot să mă văd cu Vrubel cel negru înainte de termen. Termenul există totuşi, şi întîlnirea va avea loc...

M-am decis să nu recitesc ce am scris ; mi-e frică să nu tai cumva tocmai ce n-ar trebui. Am uitat doar ce anume e pe înţelesul tuturor şi ce pot înţelege numai eu. N-are decît să taie tovarăşul Petea, cînd o să transcrie pe curat. E un tînăr minunat şi încă din gubernia noastră, prieten cu Goreţki.

Iar acum am să vă spun ce mi s-a întîmplat cu două săptămîni în urmă : data trecută, pe cînd scriam, au început să bată tobele. Atît de nesuferită mi-a fost bătaia lor scîrboasă, că am început să ţip, iar şeful poliţiei, cel călare pe cal, mi-a poruncit să înghit una din tobe. El a făcut un semn cu mîna, soldaţii au ochit, iar eu, de spaimă, am înghiţit-o. Mi-a fost imposibil să mă apăr cu mîinile, fiindcă mîinile mi-erau strîns legate la spate cu nişte mîneci lungi, albe. Dar toba pe care am înghiţit-o continua să bată şi înlăuntrul meu. Astupîndu-mi urechile cu nişte vată smulsă din şuba lui Ivan Potapîci, m-am băgat sub pat şi m-am baricadat cu saci de făină. Ivan Potapîci cară, ca şi în anul 1918, fel de fel de provizii, pentru orice eventualitate. Aşa baricadat, credeam că am să mă ascund de şeful poliţiei, cel călare pe cal, şi că el va înceta să mă tortureze. Şi am adormit în spatele sacilor. Dar Ivan Potapîci, speriat pesemne la culme, m-a căutat pînă noaptea tîrziu, presupunînd că am plecat fără haine, pe care el mi le ţine de obicei sub cheie. Iar cînd fetiţele, dînd de picioarele mele în timp ce măturau dimineaţa, au început să ţipe, n-am vrut să ies

afară, crezînd, nătîngul de mine, că iar a venit şeful poliţiei.

Ivan Potapîci l-a adus pe Goreţki al II-lea ; pălăvrăgeala lui veselă mi-a întrerupt coşmarul şi m-a adus la realitate. Am ieşit, am povestit întîmplarea cu toba şi m-am scuzat politicos. Dar Ivan Potapîci s-a dovedit de neînduplecat : ţinea morţiş să mă trimită imediat la Vrubel cel negru, presupunînd un lucru de-a dreptul caraghios, că s-ar putea să încep să muşc.

La intervenţia tovarăşului Petea, tînărul prieten al lui Goreţki, Ivan Potapîci mi-a dat o ultimă păsuire. După ce mi-a luat hainele şi cizmele, a consimţit să mă ţină numai pînă la sărbătorile din octombrie, dar cu o condiţie : să nu mă mişc din pat. Habar n-are el că acest termen, legat de sărbătorile din octombrie, nu l-a fixat el din proprie iniţiativă, ci la sugestia mea. Aceasta e ziua stabilită a întîlnirii mele cu Vrubel cel negru şi a primei noastre experienţe.

EXPERIENŢA CEA MARE

Ivan Potapîci ar vrea să se descotorosească de mine : el şi fetele sînt zilele astea în mare fierbere.

I-am dat ascultare şi m-am culcat în pat, lăsîndu-l să-mi încuie cizmele într-un sipet mare. Dar hîrtia, peniţa şi tocul mi le-a lăsat, ca de obicei, spunînd : „Cel mai liniştit mă simt cînd scrii".

Goreţki al II-lea s-a aşezat pe sipet. La lumină, se vede de la o poştă cît e de bătrîn. Dar acum e îmbrăcat curat, se ţine drept şi îşi rade barba ca pe timpul lui Alexandru al II-lea. Pe tovarăşul Petea Tulupov îl vedeam şi înainte la el : băiatul lua la bătrîn lecţii de franceză şi germană, s-a ataşat de el şi îi zicea „bunicule". Iar bătrînul l-a poreclit : „Petea Rostov din comună sau Petea Tulupov-Rostov". Semăna cu un *estandart-junker* * şi călărea minunat. La 19 ani neîmpliniţi a devenit comunist — s-a format ca un aliaj perfect fără impurităţi, fără fisuri. Mi-e drag şi ţin la el : doar şi noi, deşi în alt fel, am fost exact aşa în tinereţe.

* Grad militar în cavalerie, corespunzător gradului de sublocotenent.

I-am spus :

— Tovarășe Petea, te-aș ruga să vii aici peste două săptămîni, în ajunul sărbătorilor din octombrie. Am să-ți dau manuscrisul meu, în care înfățișez vremurile de ieri și cele de azi : te rog să-l cenzurezi și ce crezi de cuviință să tipărești.

— Memorii ? m-a întrebat Petea. Bine. Dar dacă au orientare antimarxistă, să știți că n-am să...

— Sînt de orientare absolut militară — mi-a luat parte Goreț̦ki al II-lea. El, ca și mine, e om supus. Cînd e vorba de disciplină, nu mai încape nici o discuție. Sfînt. Ieri Petea m-a dus în grajduri. Ei bine, e o curățenie, frățioare ! Caii, jumătate sînge, din grajdurile Falzfein îi ține în niște boxe, de juri că-s saloane !

Goreț̦ki și-a sărutat buricul degetelor, plescăind din limbă, cum o făcea pe timpuri, cînd auzea de vreo balerină la modă !

— Corsarul are mult sînge, a spus Petea, poate-i chiar de rasă.

Goreț̦ki a început să dea din mîini îngrozit.

— Fără certificat de la Falzfein nu valorează doi bani ! Dacă ar fi din grajdurile Arapov, mai treacă-meargă, dar de la Falzfein fără certificat nu are valoare !

A început să țipe așa de tare, că mi-am astupat urechile, de teamă să nu aud iar tobele. Dar, întorcîndu-se spre mine, s-a potolit deodată și a spus :

— Tu, prietene, ai nevoie de liniște. Fă-te mai repede bine și vino la noi la ceai. Că eu la tine n-am să mai pot veni, mi se umflă picioarele, nu cred s-o mai duc mult ; să vii la înmormîntarea mea.

— Ai s-o mai duci pînă la o sută de ani, bunicule, i-a zis Petea.

— Închipuiește-ți, *mon cher*, Petea e necăjit din cauza poziț̦iei mele sociale, degeaba-mi tot bat eu gura și-i spun : „sînt autocrat", dar scriptologie nu fac ! Vorba e că lui îi place să mai scrie din cînd în cînd. A schițat chiar un necrolog foarte picant, care va fi citat la moartea mea. Dar eu, *ma foi*, îmi doresc cel mai mult un singur lucru : să-mi sfîrșesc zilele în locul acela și să fiu înmormîntat într-un si-

criu. Şi iată ultima mea dorinţă... prietene, pentru care apelez la tine !

— Ar fi bine să nu-l deranjaţi pe dumnealui, a început Ivan Potapîci, dar, aruncîndu-şi privirea asupra lui Goreţki, care era foarte agitat, s-a lăsat păgubaş, spunînd : parcă ar fi copii mici amîndoi !

Goreţki s-a aşezat pe patul meu şi deodată a început să plîngă :

— Eu, *mon cher,* zice, îi pretind lui Petea respect, dar el se împotriveşte.

— Lasă astea, bunicule, gata, a intervenit Petea.

— *Mon bon ami,* ai răbdare, am să mă explic îndată. Iată ultima mea dorinţă : în loc de cununiţă, să mi se pună o panglică purpurie *c'est tout a fait simple à coller* * ; cînd eram copii, le lipeam. Se poate foarte bine cu gumă arabică. Cu atît mai mult, cu cît hîrtia nu contează, poate fi şi foiţă de ţigări. Principalul lucru este culoarea : purpuriul revoluţiei ! Dar prohodul să-l slujească un preot. Şi nu unul din „biserica vie" * *, ci părintele Evgheni, venerabilul bătrîn.

Goreţki a sărit pe ladă. Delira ori îşi ieşise din minţi.

— *Mon bon vieux* ***, a spus Goreţki, nu sînt convins că am crezut destul în Dumnezeu, dar principalele douăsprezece sărbători bisericeşti le-am respectat cu osîrdie. Pînă la cîşlegi, după cum era obiceiul casei, nu puneam nici măcar un măr în gură. În săptămîna crucii posteam, mă pregăteam de cuminecătură, nu puneam pe limbă nici pic de băutură. Dar înainte de toate, am fost şi am rămas militar. Şi uite ce au făcut ăştia din mine — că mi-e la fel de greu să merg la biserică, cum greu mi-ar fi să duc prietenie cu un tovarăş fie şi iubit, dar bătut.

— Da ce legătură au toate astea cu cununiţa roşie ? a întrebat tovarăşul Petea.

— Ce legătură ! ? a zbierat Goreţki. Am tocit eu sau nu nouă ani de zile catehismul lui Filaret ? Eu sau nu eu m-am

---

* E foarte simplu de lipit (fr.).

** Organizaţie bisericească din anii imediat următori Revoluţiei, avînd drept scop „adaptarea" practicii bisericeşti la condiţiile vieţii noi.

*** Bunul meu bătrîn ! (Fr.).

străduit o jumătate întreagă de veac să învăţ să simt aşa cum se cuvenea să simtă cineva pe vremea noastră ? Am sugrumat poate în mine orice răzvrătire a minţii, ca să mă leg prin fiecare picătură de sînge de bisericuţa noastră de campanie. Fără sfinţirea apei nu porneam la atac pentru nimic în lume... Să omori pe degeaba, în lupta corp la corp, chiar cînd eşti beat — asta, taică, nu-i glumă ! Nu uita că, la întrebarea unui soldat, pentru ce să meargă la moarte, cînd din acel „pămînt şi libertate" n-are să vadă nici pe dracu, Kerenski nu a ştiut ce să răspundă. A binevoit numai să bată din picior. Da, iar nouă, afară de glorie, ni se pregătea „cununa", şi pentru vărsarea de sînge, ne binecuvîntau protoiereii. Iar în ce priveşte biserica, ştiam că „nici porţile iadului nu o vor birui". Ei, dar acum, încotro s-o apuc ? Distrusă-i temelia, iar popa-i tuns. Toate năzuinţele noastre de o jumătate de secol, tot ce am iubit s-au dus pe apa sîmbetei ! încerc, aşadar, o raţiune superioară să cuprindă tot ce s-a perindat de-a lungul vremii, că eu unul nu mai sînt în stare. Uite că am început să nu mai ştiu cine a luat cu asalt aulul Ghilho. Eu sau Voinoranski ? De aceea dorinţa mea e ca pe lumea cealaltă să mă înfăţişez cu o cunună purpurie. Aşa, ca să se ştie !

Goreţki al II-lea a ieşit din cameră cu aerul sfidător al unui rege Lear, prost jucat.

Deodată, faţa lui roşie s-a ivit din nou în uşă. Era realmente scos din fire şi a strigat :

— O jumătate de secol am păşit cu dreptul şi deodată am dat-o pe stîngul. Iar cureaua nu mai ţine ! Închină steagul, moşule ! Dar nu cu capul plecat, ci cu stîngu-nainte !

Goreţki a dat din picior, a strigat cucurigu spre bucuria fetelor, şi a plecat.

— Aşteaptă, bunicule, i-a strigat din urmă tovarăşul Petea şi, apropiindu-se de mine, mi-a spus : Iar manuscrisul dumitale au să-l iau neapărat, fii fără grijă...

După povestea cu toba înghiţită mi-am cam pierdut încrederea în mine. Dar dacă mi se va întîmpla mie înainte de vreme ceea ce am stabilit împreună cu Vrubel cel negru pentru sărbătorile din octombrie ? Au mai rămas doar două săptămîni ; trebuie să mă grăbesc să notez numai şi numai esenţialul în legătură cu Mihail.

Aşa-a : spuneam că în acea zi, cînd dimineaţa de septembrie începea atît de rumenă, iar căruţa cu un singur cal ducea sicriul negru cu corpul neînsufleţit al lui Karakozov, care a stat spînzurat pînă noaptea tîrziu, în acea zi am simţit pentru prima dată în urechi acea oribilă bătaie de tobă. Necunoscînd un alt mijloc ca s-o înăbuş, am băut o săptămînă zi la zi. După ce m-am trezit, am pornit, fără ezitare, către o vilă minunată. Am simţit în mine o forţă uriaşă, care mă făcea să nu mă tem nici de moarte, nici de viaţă şi ştiam că în acel moment, indiferent pe cine-l voi alege, acesta se va supune voinţei mele.

Se va supune chiar şi el — şeful jandarmilor.

L-am ales, nu pentru motivul că acum soarta prietenului meu mi-era aproape, ci fiindcă şeful era de piatră. Iar eu simţeam nevoia să sparg piatră. În ce priveşte simţul prieteniei şi altele de acest gen le-am dat uitării cu desăvîrşire. Împietrisem şi eu.

Abia mă pregăteam să întreb cînd primeşte stăpînul casei, că deodată pe poartă a ieşit însuşi contele Şuvalov.

„Soarta" — m-am gîndit eu, şi acest gînd mi-a dat o îndrăzneală hotărîtoare.

— Trebuie să vă vorbesc în secret, conte, i-am aruncat, ca un ordin.

Faţa impasibilă a contelui a devenit şi mai de nepătruns şi, cu un gest prin care mă invita să intru, a rostit domol :

— Mă pregăteam să plec într-o chestiune personală, dar asta mai rabdă. Sînt la dispoziţia dumitale.

Am intrat în antreu. Ah, cît de oribil se repetă uneori istoria : contele m-a condus în aceeaşi cameră, unde am purtat cîndva conversaţia ce mi-a rămas adînc întipărită în minte. În această cameră totul era ca atunci : aceleaşi lăzi, aceeaşi veselă de schimb, iar pe pervaz acelaşi clopot de sticlă. Fără să vreau, m-am gîndit dacă nu cumva sub el mai era musca albastră. Dar musca nu mai era acolo. Mi-a trecut prin cap că această cameră a fost anume amenajată aici. L-am privit pe Şuvalov şi m-am mirat cît de mult îmbătrînise în acest răstimp. Nu mai era acel bărbat frumos, cu chip marmorean, ci un idol de piatră îmbătrînit. Ceea ce numim suflet, acea viaţă lăuntrică a omului, dezvă-

luită de trăsăturile chipului său, părea că-l părăsise definitiv. Nu era acum decît un mecanism.

— Ei, ce ai să-mi comunici ? m-a întrebat contele, rămînînd în picioare şi invitîndu-mă să stau jos.

Dar nici înfăţişarea sa distantă, nici primirea rece, urmare a puterii pe care o avea — nimic nu mă intimida de astă dată. În urechile mele au început din nou să bată îngrozitor tobele şi, căutînd să le înăbuş, am spus cu o turbată forţă lăuntrică :

— Vă rog să-i daţi posibilitatea lui Mihail Beideman să fie interogat personal de suveran.

— Sînteţi bolnav, mi-a spus Şuvalov, năucit, de tonul meu impertinent. În legătură cu acest deţinut s-a dat autorităţilor o dată pentru totdeauna următoarea rezoluţie : despre acest om nu se ştie nimic.

— Dar domnia voastră personal, conte, trebuie să cunoaşteţi că acest deţinut se află în pragul nebuniei şi că acum, după procedura judiciară şi demascarea tuturor celor implicaţi în atentat, a devenit şi mai evident că Beideman nu are nici un fel de legătură cu vreo organizaţie. Domnule conte, el s-a autocalomniat ; domnia voastră aţi presupus şi înainte că e un alienat mintal. Au trecut şase ani lungi, oare nu s-ar putea face o nouă cercetare ?

Pe faţa încremenită a contelui am deslușit fulgerînd nu o umbră de sentiment, nu, ci mai curînd o vagă cugetare. Ochii lui ageri şi pătrunzători, ca ai unui pilot înaintea vreunei manevre dificile, mi-au aruncat o privire inteligentă, urmată de următorul răspuns :

— Am să fac tot ce-mi stă în putinţă. Dar revenindu-şi imediat, ca un formalist exemplar, a adăugat : Desigur, dacă acest deţinut politic figurează în liste. Vino peste o săptămînă la mătuşa dumitale, contesa Kuşina, şi am să-ţi dau răspunsul.

M-am înclinat şi am ieşit împreună...

. . . . . .

Cu toate astea n-am putut trăi ca înainte şi am ţinut-o numai într-o beţie toată săptămîna. Duminică m-am dus la mătuşa mea.

Cînd am intrat în salon, bătrînelul „occidentalist" a anunţat în gura mare vizita contelui Şuvalov, care avea să aducă o scrisoare foarte interesantă a părintelui Palisadov, referitoare la ultimele clipe din viaţa lui Karakozov.

— Această confidenţă este rezultatul unei simple neînţelegeri. Aţi auzit ce s-a întîmplat pe cîmpia execuţiei ? i s-a adresat senatorul mătuşii mele. Contele l-a întrebat pe Palisadov dacă criminalul s-a pocăit în mod sincer, iar acela i-a curmat vorba cu o demnitate neobişnuită pentru persoana sa : „Acesta este secretul confesorului !" Dar vai, demnitatea păstorului la modă n-a ţinut decît pînă ce şi-a dat seama de greşeala comisă : îl luase pe contele Şuvalov drept unul dintre muritorii de rînd. Speriat, a căutat iute să-i adreseze o misivă bombastică, pe care veţi avea plăcerea s-o auziţi curînd.

— Cît de veninos eşti azi, i-a spus mătuşa. Deşi, ca să zic aşa, Palisadov nici mie nu-mi place — nu se cade unui popă rus să facă pe francezul. Dar, Dumnezeu cu dînsul, ce să-i faci, în predici e meşter mare. Explică-mi mai bine ce-i cu contele — un adevărat monument !

Bătrînelul slavofil, care era la cuţite cu cel „occidentalist", s-a grăbit să spună :

— Am observat, contesă, că toţi ruşii, al căror ideal este Occidentul, dispreţuind dezordinea naţională, cad în extrema ridicolă de a înghesui în agenda lor fiecare an, lună şi zi pînă la ultima jumătate de oră din viaţă. Într-adevăr, atunci dezordinea dispare, dar împreună cu ea dispare şi omul.

— De aici reiese că grădinarul meu Tişka are dreptate — a intervenit mătuşa mea — cînd zice : „Poamele care nu se coc la timpul lor se ofilesc repede".

— Contele Şuvalov s-a ofilit şi el, rîdeau cei din jur.

Dar ironiile s-au prefăcut într-o clipă în cele mai amabile zîmbete cînd valetul l-a anunţat pe conte, şi acesta a intrat, ca de obicei, cu înfăţişarea sa de curtean măreţ şi impunător.

Nici în strîngerea sa de mînă, nici în privirea sa arogantă, aţintită pentru o clipă şi asupra mea, nu am putut citi ce are să-mi spună. Iar după mişcarea plină de eleganţă cu care şi-a scos, ca de obicei, batista de un alb orbitor, ca

să-şi şteargă mustăţile, împrăştiind în jur un miros de parfum tare, dar la modă, mi s-a părut chiar că a uitat de discuţia noastră şi că nu face nici o deosebire între mine şi mobila atît de familiară lui a mătuşii mele.

La rugămintea celor prezenţi, contele a dat citire scrisorii lui Palisadov.

Scrisoarea era o mostră a celor mai infame banalităţi şi a celui mai cras bigotism. Dar bărbaţii şi cucoanele, întinzîndu-şi gîtul, ascultau cu un asemenea interes aceste serbede exerciţii de elocvenţă privind ultimele clipe ale unui om torturat pînă la moarte, încît m-a apucat scîrba. Deodată, am încetat să mai văd în jur feţe omeneşti. În locul lor mi se năzăreau pretutindeni numai plăcinte... Plăcinte cu mustăţi, plăcinte fără mustăţi. Nici tu ochi, nici tu caractere...

Şi-acum mi-amintesc vag de acel om cu ochii cenuşii-albaştri şi aud glasul său neobişnuit, rostind acolo, lîngă Grădina de vară :

„Nătîngilor, doar pentru voi am făcut-o..."

Şi curiozitatea fără margini a gloatei de pe stradă, care fugea spre locul de execuţie, şi cea a gloatei mondene, dornice să audă picanterii despre ultimele clipe ale celui executat...

M-a apucat groaza, o groază cumplită !

Nu mai pot, mă bag sub pat...

Am stat vreo două ore în dosul sacilor. Totul s-a terminat cu bine. Nici fetele, nici Ivan Potapîci încă n-au venit acasă. Înainte de venirea lor, m-am culcat din nou cuminte în pat. Acolo, în dosul sacilor, în semiîntuneric, mă simt mai uşor, parcă m-aş transporta pe altă planetă. De v-aş povesti ce văd cînd închid ochii şi ce aud !

Dar nu, n-am să vă povestesc : ar dăuna mersului maşinii de stat dacă cetăţenii, în loc de slujbă sau alte ocupaţii onorabile, s-ar apuca să înveţe cum să sară afară.

Atunci însă, în salonul mătuşii mele, mai ţineam încă la impresia ce o făceam în societate ; scoţîndu-mi pieptul în afară şi afişînd o expresie respectuoasă ponderată, m-am apropiat de uşă, ca la ieşire să aflu de la conte rezultatul

celor discutate de noi doi. În acea seară, contele urma să citească scrisoarea încă în două case şi era foarte grăbit. În timp ce-şi lua rămas bun, sărutînd mîinile cucoanelor, mi-a aruncat deodată, în treacăt, fără să se uite la mine :

— Rugămintea nu poate fi satisfăcută, el nu figurează în liste.

Ţin minte că i-am privit în tăcere spinarea de felină, care se îndoia graţios în salutări, şi mi-am zis în sinea mea : „Şeful jandarmilor a minţit !"

Am plecat de la mătuşa Kuşina, fără să-mi iau rămas bun de la nimeni. Cui să fi strîns mîna : plăcintelor cu mustăţi, plăcintelor cu bucle ? Am plecat acasă cu gîndul să mă împuşc. Această faptă o socoteam în seara aceea nespus de simplu de realizat şi inevitabilă. Un singur lucru mă deconcerta : Prin cine să-i transmit Verei cocoşelul de lut ? Cine are faţă şi nu plăcintă ! Cine e om ?

Deodată, mi s-a ivit în faţă însăşi Vera, întocmai cum se ivise atunci în cerdacul casei din Lagutino. Ochii ei deschişi la culoare au fulgerat ca un foc alburiu şi, îmbujorîndu-se la chip ca atunci, i-a spus tatălui său :

— Să nu faci una ca asta, tăticule !

Faţă avea Mihail şi acela... cu ochii cenuşii-albaştri. Chiar pe înălţimea eşafodului negru, în preajma stîlpului infamiei, faţa lui vînătă, cadaverică — era faţă, o faţă de om.

La fel de neobişnuită, fără să semene cu altele, mi-a rămas în minte faţa lui Dostoievski. Dacă aş fi ştiut unde locuieşte, m-aş fi dus la dînsul. Înainte de a fi părăsit pentru totdeauna lumea asta, trebuia să privesc faţa unui om. La mine acasă, în oglindă, n-aveam să văd altceva decît tot o plăcintă. Dar nu ştiam unde locuia Dostoievski.

La un moment dat, mi-a apărut înaintea ochilor, ca picată din cer, o adresă.

Scrisă cu litere de-o şchioapă, negre, pe un pătrat alb de hîrtie, adresa semăna cu anunţurile execuţiei de deunăzi : „Semnadţataia Linia, casa..." Iar în urechi mi-a răsunat vocea acelui bătrîn cu păr argintiu, rumen în obraji şi tînăr la înfăţişare, pe nume Iakob Stepanîci :

— Cînd va sosi timpul, vino la adresa asta !

Şi, fără a mai sta pe gînduri, m-am dus.

Capitolul VII

O ADRESĂ

Da, şeful jandarmilor a minţit... Mie însă, pe zi ce trece, îmi vine tot mai greu să scriu. Se apropie sărbătorile lui octombrie şi trupul meu devine tot mai uşor. Acuma sînt sigur că voi zbura la semnul pe care mi-l va da Vrubel cel negru, cu toate că n-am făcut exerciţiile cuvenite ; nu m-a lăsat Ivan Potapîci. Da, peste două săptămîni ne vom uni pentru „marele experiment".

Tovarăşul Petea Rostov-Tulupov a mai venit o dată după notiţele mele ; a venit singur, fără Goreţki. L-am învăţat să scoată scăricica din cămară, s-o proptească de soba de fier şi să ia de sus manuscrisul. L-am ascuns acolo de şoareci. I-am dat lui Petea tot ce am scris, obţinîndu-i promisiunea să treacă pe la mine neapărat peste două săptămîni, exact în ajunul lui douăzeci şi cinci, ca să ia ultimul capitol închinat ultimelor evenimente...

Nu mai pot să scriu coerent, gîndurile mele parcă ar fi o turmă de oi de acolo, din munţi : cum rămîn fără păstor, cum se împrăştie. Da, gîndurile mi-au rămas singure, fără păstor, şi dau buzna toate o dată în capul meu. Iar hîrtia ia-o de unde nu-i. Ivan Potapîci nu-mi mai dă. De cînd m-am întors de la balamuc, o ţine una şi bună : „Scrie, zice, deasupra, nu ţi-e totuna ?" N-am încotro, am să însemnez numai lucrurile cele mai importante despre mine şi Mihail.

Şeful jandarmilor a minţit, ţarul a avut o întîlnire cu Mihail.

Cum am aflat despre aceasta ? Nu, nu-i basm, deşi seamănă a basm. Am auzit întreaga istorie din gura lui Iakov Stepanîci.

. . . . . .

Uşa mi-a deschis-o chiar el. Camera era îngustă, cu un covoraş ţesut din cîrpe pestriţe, aidoma celor pe care le ţes iarna ţărăncile finlandeze. Parcă-l văd şi acum. Iakov Ste-

panîci m-a recunoscut şi nu numai că nu s-a mirat, dar ai fi zis că mă aştepta tocmai pe mine.

— Ia loc pe divan şi scuză-mă pînă le dau drumul celorlalţi ; ce să le fac, vin mereu.

S-a înclinat şi a intrat în camera de alături, lăsînd uşa deschisă, aşa că am putut auzi conversaţia. În colţ licărea o candelă în faţa unei icoane înnegrite. Nu ştiu de ce mi-a trecut prin gînd că Iakov Stepanîci e un sectant.

— Iar a început să bea, batiuşka, iară — spunea cu lacrimi în glas un bătrîn, pesemne despre fiul său. Îmi vine să-l omor, mi-e de-a dreptul silă de el. Mai bine să-l omor decît să mă înăbuş de mînie.

— Lasă negoţul pe mîna bătrînei şi pleacă imediat de acasă, pleacă ! Angajează-te undeva, ca acum un an. Cară saci, potoleşte-ţi mînia : doar tu l-ai făcut, nu ? Dacă îl omori — s-a isprăvit. Dar aşa, are să-i treacă beţia — am să-l ţin eu mereu în gînd — şi o să vină el singur la mine, ca atunci ; o să-şi aducă aminte de adresa mea. Un an nu a băut doar, de data asta o să se stăpînească doi ani ! Dacă se va poticni iar, l-om ajuta şi-atunci. Nuielele că-s nuiele şi tot nu le poate frînge nimeni cînd sînt legate într-o mătură, dar cîte una, le rupi cît ai clipi din ochi.

— Am încredere în tine, batiuşka, am încredere — a spus bătrînul cu admiraţie şi s-a închinat pînă la pămînt în faţa lui Iakov Stepanîci. Am să plec, am să muncesc pentru sufletelul lui, iar tot cîştigul am să-l împart săracilor...

A ieşit un bătrîn înalt, cu o barbă căruntă, îmbrăcat cu palton — părea a fi negustor de stare mijlocie. Pe mine m-a salutat, spunînd :

— Nu te necăji, boierule, şi pe dumneata te va povăţui cum se cuvine părintele nostru Iakov Stepanîci.

Iakov Stepanîci şi-a condus singur musafirul, a zăvorît uşa şi, revenind, mi-a spus iarăşi binevoitor :

— Scuză-mă.

Acum asculta o bătrînă.

— Un rîu de lacrimi am vărsat, mă usuc la picioarele ei... dar tot nu mă ascultă — se tînguia bătrîna. Cum s-a aşezat acum trei zile pe o ladă, n-a mai mîncat şi nici n-a dormit ; ochii, ca două ceşti, şi i-a pironit într-un ungher şi tace. Se vede că iară o paşte gîndul să-şi puie streangul

de gît. Cumătrul şi cumătra stau cu ea, iar eu am dat fuga la tine : Ajută-ne, batiuşka.

Bătrîna i-a căzut la picioare. Iakov Stepanîci i-a tăiat vorba sever, ridicînd-o.

— Leneşă eşti, maică ! Cu lacrimile tale tu îţi uşurezi inima, iar pentru ea ele nu sînt decît aburi de baie — o moleşesc cu totul. Or, ea are nevoie de o încurajare. Cîte unui om îi lipseşte puterea de viaţă — trebuie să-l încurajăm cu osîrdie, şi nu cu răutatea ta de femeie, ci cu acea mare durere pentru firea omenească. Of ! Că neajutorată mai eşti, maică ! Ce să mă fac cu tine ! S-o aduci încoace cu orice preţ pe fiica ta, de-ar fi s-o aduci şi cu laţul. Să te ajute cumătrul şi cumătra ; iar dacă n-o să vrea să vină, spune-i că o să trec eu pe la dînsa.

Iakov Stepanîci a condus-o pe femeie, care nu mai contenea cu mulţumirile, a zăvorît din nou uşa şi mi-a spus ca un medic blajin :

— Poftеşte !

Mie însă îmi pierise orice poftă de a sta cu el de vorbă.

„Hipnotizatorul ăsta din Vasilievski Ostrov, m-am gîndit eu, m-o fi inclus şi pe mine, te pomeneşti, printre clienţii săi. Oare cum i se dau banii : pe masă sau în mînă ?"

Odaia era foarte curată, văruită şi fără tapet. Patul, masa şi două scaune pe care şedeam — toate erau vopsite în alb, dar nu aducea nici pe departe cu un salon de spital. Deasupra mesei atîrna un raft cu cărţi. Spre marea mea mirare, am constatat că printre ele se afla şi „Viaţa lui Iisus" de Renan, în limba franceză. Iakov Stepanîci mi-a observat imediat mirarea.

— Te surprinde Renan, aşa-i ? Mi l-a dăruit Linucenko. Mi-a tradus personal toată cartea, de la prima pînă la ultima filă, şi mi-a lăsat-o ca amintire. Uite, mîine, cînd te vei duce la conac, te rog transmite-i un deosebit salut din partea mea. E un om integru.

Bătrînul m-a luat de braţ şi m-a privit cu nişte ochi senini, care păreau naivi la prima vedere.

— Dar nici prin gînd nu-mi trece să mă duc la conac, de unde ai mai scos-o ? am zis eu, căutînd să mă apăr de influenţa stînjenitoare a acestei voinţe străine.

— Ba ai să te duci, neapărat ai să te duci... mi-a spus pe cel mai serios ton Iakov Stepanîci — ai să-ţi dai singur

seama că altfel nu se poate. M-am gîndit la dumneata toată săptămîna. Adresa nu ți-o cunosc, dar oamenii spuneau că din ziua execuției n-ai dormit nici o zi acasă.

— Dar ce ești dumneata, copoi ? i-am retezat-o înfuriat.

— Într-un anumit sens, poate că da, a zîmbit Iakov Stepanîci. Dacă nu-l urmărești pe om, n-ai putința nici să-l ajuți. Dar să trecem la chestiune. E vorba de ceva foarte serios. De aceea mă și gîndesc zile și nopți cu insistență la dumneata și iată că am reușit : precum se vede, ți-a venit în minte adresa mea, ți-ai reamintit-o...

— Dar ce, ești vrăjitor ? Aș fi vrut ca felul de a fi al bătrînului, care semăna a șarlatan, să mă indigneze, dar în sinea mea l-am crezut din prima clipă.

— Nu există nici un fel de vrăjitorie pe lume, asta o știi dumneata ca și mine, a început calm Iakov Stepanîci. Ci doar oameni cu o puternică voință. La unii — înclinată spre bine, la alții — spre rău. În ambele cazuri, prin minuțioase exerciții de gîndire, se realizează lucruri care par surprinzătoare, dar de fapt ele sînt aidoma unui telegraf. În India, orice fachir le face ca pe o scamatorie... Avem și noi asemenea țărani. Eu am învățat-o de la bunicul. Dar nu de mine-i vorba acum. Am să-ți comunic un lucru secret pentru Linucenko. Așa ceva nu se poate scrie... Într-un cuvînt, vreau să-ți spun că l-am văzut zilele acestea pe ofițerul acela întemnițat în Ravelin, cel despre care a vorbit atunci în prezența mea Piotr, ordonanța dumitale.

Iakov Stepanîci, candela și chipul întunecat al mîntuitorului s-au acoperit deodată de o ceață albastră. Ceața a început să plutească în jur și pe loc s-a făcut întuneric.

Epuizat de cumplita beție și de nopțile fără somn, mi-am pierdut cunoștința la auzul acestei neașteptate vești. M-am trezit în patul alb al lui Iakov Stepanîci. Pe cap aveam o compresă. În odaie mirosea a cimbru și izmă, iar Iakov Stepanîci, plin de blîndețe, îmi dădea îngrijirile cuvenite, tînguindu-se bărbește.

— Iartă-mă, dragul meu, iartă-mă, scumpule, că te-am pocnit ca ursul pe pustnic. Am greșit și eu, bătrîn nătîng ce sînt. Dar cum te-ai mai istovit, Doamne, cum te-ai mai istovit !...

Mi-am venit complet în fire și m-am ridicat în capul oaselor. Iakov Stepanîci m-a luat de mîini. Fără să mă mai

feresc, m-am înclinat spre el cu o încredere copilărească. Mi-am dat pur şi simplu seama că tot ce spune e adevărul adevărat.

— Ţi-ai venit în fire! Bine. Ia aceste picături şi stai culcat, iar eu am să-ţi povestesc totul, din fir pînă-n aţă, cum a fost. Trebuie să reţii întocmai, cuvînt cu cuvînt. Ai să înţelegi şi singur de ce, cînd ai să auzi despre ce-i vorba. Că asemenea lucruri nu se pot însemna pe hîrtie.

Şi iată ce am reţinut :

Acum o săptămînă, contele Şuvalov l-a chemat la dînsul pe Iakov Stepanîci, l-a primit în mare taină şi i-a poruncit, ca noaptea, pe la ora unu, să-l aştepte lîngă gardul palatului, în partea dreaptă care dă spre Neva. Iakov Stepanîci nu era la prima întîlnire cu contele Şuvalov : recomandat de cumătrul său, slujbaş la palat, slujise şi el o vreme acolo ca fochist. Contele l-a remarcat : l-a vizitat şi acasă, s-a convins că nu-i palavragiu, că nu are prietenii dubioase şi duce o viaţă austeră. Datorită acestei încrederi pe care i-o arăta contele, Iakov Stepanîci, după cum spunea Linucenko, a putut ajuta pe mulţi oameni.

Astfel, în noaptea hotărîtă, Iakov Stepanîci s-a înfiinţat la locul convenit, lîngă gardul palatului, cu mult înainte de ora unu. Deodată, a apărut careta lui Şuvalov. Vizitiul l-a recunoscut şi, la un semn al contelui, l-a luat iute, alături de sine, pe capră. Poarta s-a deschis fără zgomot ; careta s-a apropiat de palat. Era o noapte neagră, să-ţi bagi degetele în ochi ; în curte se aflau la postul lor santinelele, iar lîngă caretă s-au postat doi jandarmi.

Contele a coborît. Jandarmii au scos un om din caretă. Cine era, nu s-a putut distinge prin bezna nopţii. Era înalt de statură, cu fiare la mîini şi la picioare. După ce a coborît, n-a vrut să meargă mai departe. Atunci, doi jandarmi l-au apucat de mîini, al treilea de picioare şi, zăngănind din lanţuri, l-au dus iute ca fulgerul într-o marchiză de la subsol. Iakov Stepanîci şi contele l-au urmat. Amîndouă uşile au fost trîntite cu zgomot şi zăvorîte la loc. În aceeaşi clipă, scara în spirală, care ducea la etaj spre apartamentele personale ale împăratului Nicolae, a fost luminată de un mare felinar. Jandarmilor care-l aduseseră pe omul acela contele le-a ordonat să stea cu revolverele în mînă la uşile de la intrare. Iar uşa pe care intrasem noi contele

a încuiat-o cu mîna sa. Pe urmă, i-a poruncit lui Iakov Stepanîci să rămînă în camera alăturată, lîngă bustul de bronz al lui Mihail Pavlovici, şi, la primul semn, să sară în ajutor, în caz că cel adus va fi apucat de un acces de furie. Iakov Stepanîci a reţinut întocmai cuvintele contelui „acces de furie". După aceea, contele însuşi a scos revolverul şi, ţinîndu-l în mîna stîngă, a deschis cu dreapta uşa următoare, care dădea în dormitor, şi a raportat cu voce scăzută celui ce şedea lîngă fereastră :

— Am sosit, majestate !

Apoi l-a luat de braţ pe deţinut, care, liniştindu-se pe neaşteptate, păşea anevoie pe covor, zăngănind din fiare, şi l-a tras după sine. Pe masă, în nişte candelabre de bronz ardeau lumînări. Ţarul şedea cu spatele la fereastră orientată spre Neva şi spre clădirea Amiralităţii. Perdele duble, grele, acopereau ferestrele. Şuvalov l-a pus pe deţinut în dreapta, în colţul dimpotrivă cu cel în care stătea ţarul ; lumina bătea drept în ochii lor.

Deşi între deţinut şi ţar se afla o masă imensă de scris, şi-n intervalul dintre capătul ei şi perete străjuia contele Şuvalov cu revolverul pregătit, iar după uşă aşteptau doi jandarmi înarmaţi şi Iakov Stepanîci, cu o frînghie în mînă pentru eventualitatea că deţinutul ar fi avut vreun acces de furie, Alexandru al II-lea era foarte palid şi parcă speriat. Dar aceste măsuri de precauţie se dovedeau cu totul inutile, deoarece omul înalt, care stătea în faţa lui, chiar să fi vrut, n-ar fi izbutit să facă mai nimic. Era doar ferecat în lanţuri. Mîinile îi atîrnau ca două cîrpe. Degetele lungi şi subţiri le avea întinse şi lipite de mantaua soldăţească cu care-l îmbrăcaseră anume pentru această vizită peste halatul de deţinut.

Făptura lui de o slăbiciune cumplită, cu pometii obrajilor acoperiţi de o piele bolnăvicioasă, galben-închis, de care păreau lipite o barbă şi nişte mustăţi negre ca tăciunele, era cutremurătoare. Faţa trăda o suferinţă nespusă. Pupilele mari şi sticloase păreau că imploră să i se redea conştiinţa. Cu fruntea-i înaltă, chinuitor încreţită şi gîtul lung, întins, încremenise într-o încordare nemaipomenită.

Se căznea în zadar să-şi reamintească ceva.

Poate contele nu-l prevenise pe deţinut că îl duce la palat pentru o întrevedere cu împăratul, sau, fiind prevenit,

deținutul încercase o emoție prea puternică și în momentul de față era completamente distrus.

— Cred că nu înțelege unde se află — îi spuse suveranul lui Șuvalov — ar trebui să-l lămuriți.

Șuvalov s-a apropiat de omul ferecat și i s-a adresat ca unui surd sau ca unui străin care nu posedă bine limba, silabisind fiecare cuvînt :

— În clemența sa, suveranul ți-a acordat o favoare nemaiauzită, poruncind să fii adus din fortăreață la palat. Sper că cei șase ani de detențiune te-au adus la deplină pocăință pentru intențiile criminale ce le-ai avut în tinerețe. Denunțînd în mod sincer pe toți cei care te-au indus în eroare, ai prilejul să-ți ușurezi soarta. Ai înțeles ? În fața dumitale se află suveranul.

Deodată, deținutul s-a îndreptat, și-a dat capul pe spate, ochii lui s-au aprins de o flacără minunată...

Țin minte că în momentul acela Iakov Stepanîci a arătat spre gravura lui Ivanov din perete în care era zugrăvit Ioan Botezătorul propovăduind [61]. În momentele sale de inspirație Mihail semăna leit cu sfîntul Ioan.

Cu glas dogit, care aducea mai curînd a lătrat, un glas dezobișnuit să pronunțe sunete omenești, deținutul a exclamat :

— Impostorule !

Și, zîngănind din lanțuri, a ridicat mîna și a strigat și mai tare, făcînd un pas către împărat :

— Impostorule ! Țarul nu mai există de mult, cu prețul morții lui eu am răscumpărat fericirea poporului ! Am dăruit constituția... Ordon să fie eliberat Cernîșevski ! Ogariov și Herzen să fie numiți miniștri. Ce stai încremenit ca o stană de piatră ? s-a repezit el spre Șuvalov. Executarea ! Iar pe acest impostor... deținutul s-a întors către împărat, care se făcuse galben ca turta de ceară. Dintr-o dată parcă l-a recunoscut. În furia fără margini ce-i cutremura tot trupul, Mihail a ridicat pumnii deasupra capului și a strigat :

— Călăule ! Trăiască Polonia ! Trăiască Rusia liberă !

Șuvalov i-a astupat repede gura și i-a strigat lui Iakov Stepanîci :

— Ține-l de mîini !

Iakov Stepanîci s-a repezit într-o clipă, însă nu i-a mai rămas decît să ţină corpul leşinat al deţinutului, ale cărui forţe secaseră.

— Majestate, spuse Şuvalov, vedeţi că-i smintit de-a binelea. Poate veţi binevoi să dispuneţi transferarea lui la ospiciul din Kazan ? E un loc depărtat, unde ar putea fi menţinut într-un regim celular.

Ţarul s-a ridicat, s-a apropiat în tăcere de nenorocitul care zăcea în nesimţire pe podea şi l-a privit lung. Faţa lui extrem de palidă tremura de o nedomolită mînie. Aruncîndu-i lui Şuvalov o privire rece şi nemulţumită, a poruncit :

— Deţinutul să fie retrimis la locul său — şi, zăbovind puţin, a adăugat : drept pildă pentru alţii.

Şuvalov a chemat jandarmii. Aceştia l-au ridicat de jos pe omul rămas în nesimţire şi l-au scos afară. Iakov Stepanîci a remarcat că mîinile sale, ferecate în lanţuri, atîrnau într-o parte, ca la mort. Nasul acvilin părea şi mai ascuţit din cauza obrajilor supţi şi a bărbii negre, încîlcite.

. . . . . .

Iată ce am reţinut, cuvînt cu cuvînt, pentru întreaga mea viaţă.

Capitolul VIII

IARĂŞI ACASĂ

În afara celulelor ocupate, în creierul omenesc mai există un număr de celule libere, destinate noilor senzaţii şi imagini care urmează să pătrundă în creierul unui individ dat, într-un cuvînt — un depozit de rezervă al celulelor neocupate şi libere, unde s-ar putea orîndui viitorul material...

Şi mai departe, după Meinert : scoarţa cerebrală numără între 600 şi 1200 milioane de celule, în timp ce numărul

imaginilor pe care noi le înregistrăm este incomparabil mai mic. Pe lîngă aceasta, forţa omului se consumă în viaţa de toate zilele în procesul continuu de trecere a impulsurilor de voinţă prin nervii conductori. Da, acest proces necesită o risipă de cinci ori mai mare de timp decît formarea imaginilor!

Ei, ce-ar fi dacă am suprima impulsurile de voinţă şi am strînge toată energia la un loc? Cine ştie ce noi imagini, iar după ele ce noi descoperiri ar reveni atunci celulelor libere? Poate că omul va descoperi din nou..."

. . . . . .

Acest extras, scris cu caractere fine, dar nu de o mînă de femeie, l-am descoperit notat pe o coală de hîrtie albastră într-un vechi număr al revistei ilustrate „Niva", pe care mi-o dăduse s-o răsfoiesc Ivan Potapîci. Obţinuse revista în schimbul unui pachet de mahorcă, rămas încă de pe vremea cartelelor.

Aceste rînduri m-au zguduit. După cuvintele „va descoperi din nou" se află reprodus desenul reprezentînd roata Fortunei, o roată cu două aripioare, zburătoare.

Păi asta este tocmai ceea ce ştim noi, eu şi Vrubel cel negru. Roa-ta!

Am stabilit dinainte totul cu exactitate. Medicul-şef a fost un căscat. Făcea mai bine dacă ne separa pe unul de altul, iar nu să ne lase să şuşotim între noi. Şi cum ne-am mai şuşotit, mamă-mamă...

I-am cerut lui Ivan Potapîci foarfeca, să tai ceva dintr-un ziar, dar el n-a vrut să mi-o dea. În timp ce se bărbierea şi-a întors obrazul săpunit spre mine, m-a privit piezîş cu ochii adăpostiţi sub sprîncenele-i stufoase şi a rostit parcă nu cu glasul său, ci cu al acelui... pictor negru:

— Străpunge-ţi beregata, străpunge-o!

Da, sigur că da, asta-i! Şi eu, care m-am perpelit atîta, uitasem...

Roata trebuie înghiţită în ajun, ca să se aşeze bine în gît peste noapte ca o elice.

Iar ziua, de cum mulţimile or să înceapă să umple prospectul şi sub ferestre o să răsune muzica, trebuie să trag aerul în piept, pentru ca roata să-şi înceapă rotirea. Da uite că am uitat... ce anume trebuie să fac pentru asta?

După istovitoarea ei goană, roata vieții mi-a dezvăluit cheile, i-am citit cartea, i-am înțeles simbolurile. Și acum îmi pot permite să transmit mai departe cunoștințele mele. Pentru aceasta se cere o acțiune pe înțelesul tuturor.

Legătura între centrul de mișcare și cel senzitiv se face prin intermediul nervilor. În schimb mijlocul de comunicare între centrul adînc ascuns al zborului și primul avînt reușit pe care-l fac mîinile-aripi trebuie abia creat!

Dar noi am izbutit, iar biruința noastră va sluji și altora.

Acuma-i clar: Ivan Potapîci nu mă va lăsa să ies în stradă. Să fug, nu am puteri, picioarele-mi sînt ca niște butuci. Va trebui să zbor de unul singur. Pe Vrubel cel negru l-am și anunțat, trimițîndu-i vestea printr-o vrabie. Într-o zi, prin ferestruica deschisă a intrat o vrabie. Cum i-am spus adresa, a și zburat afară; în zadar a încercat Ivan Potapîci s-o prindă în plasă. Doar vrabiei i se spune în polonă, Vrubel, ha, ha...

La rugămințile și lacrimile mele, fetele mi-au decupat roata. Fiecare cîte o roată. Dacă nu-mi va fi de ajuns una, am s-o înghit și pe a doua. Dar pînă în clipa în care Ivan Potapîci nu mi-a spus: „Străpunge-ți beregata!" — n-am știut cum să trag în piept aerul din eter. De altfel, după cum am mai spus, dispozițiile le primeam prin Ivan Potapîci de la un *alt* îndrumător.

Acuma nu mi-a rămas decît un singur lucru: în ajunul lui douăzeci și cinci octombrie, să fur foarfeca!

Am început să mă frămînt. Mi-era teamă să strig, dar de fiecare dată cînd Ivan Potapîci trecea pe lîngă mine, eu întindeam gîtul și șuieram ca un șarpe. Mai delicat și mai clar nu puteam să-l fac să înțeleagă că, ținînd în loc această descoperire de valoare universală, el se asemuiește cu o tîrîtoare. Dar din cauza ignoranței, Ivan Potapîci n-a înțeles o iotă, iar fetele, în naivitatea lor, rîdeau cu hohote.

— Scrieți operele! mi-a strigat Ivan Potapîci și, după cum își făcuse în ultimul timp obiceiul, mi-a vîrît în mînă tocul.

Abia apucasem tocul, că l-am și zărit pe Iakov Stepanîci cocoțat pe sobă. La început era mic și semăna cu un american. Avea nevoie să fie astfel ca să poată coborî de pe sobă pe sfoara de la răsuflătoare. Cînd se apropiase de mine,

luase înfăţişarea lui obişnuită, îmbrăcat într-un veston lucios de lustrină, rumen la faţă şi cu părul nins. Şi-a pus ambele mîini pe creştetul meu.

— Potoleşte-te şi nu băga spaimă în oameni ! Ia mai bine cocoşelul de lut şi du-te de povesteşte-i Verei Erastovna tot ce ai văzut.

Am luat cocoşelul de lut, şi el m-a transportat într-o clipită la conacul lui Linucenko, în odaia Verei.

Ba nu, nu. Am călătorit îndelung : şi cu trenul, şi cu troica, pe lîngă fosta moşie pîrjolită a lui Lagutin... De altfel, ce importă cum am ajuns, de vreme ce am ajuns ?

Albul imaculat al primei zăpezi umplea odaia de lumină, ferestrele de curînd puse străluceau de curăţenie. Nişte copaci tineri se oglindeau în apa geamului. Ei nu voiau să aştearnă pămîntului frunzele lor încă vii şi pline de sevă, care îşi iţeau cu îndărătnicie verdele de sub stratul uşor al zăpezii.

Vera şedea culcată pe un maldăr de perne, învelită cu o plapomă din mătase multicoloră spaniolă. Ţin minte această plapomă încă din copilărie. Ori de cîte ori era bolnavă, stăteam în preajma ei şi ne jucam pe ţesătura mătăsoasă, cu cele mai suave nuanţe. Ne plimbam, ca printr-un parc, prin adîncul mării, prin craterul lunii.

Vera se uita pe fereastră şi n-a observat cum am intrat încetişor cu Linucenko. Cu greu am recunoscut-o, atît era de slăbită. O paloare străvezie îi acoperea chipul ; cozile, lipsite de luciul auriu de odinioară, îi zăceau inerte pe umeri.

— Vera — o strigă Linucenko — a venit Serioja !

Ea a întors uşor capul. Ochii ei imenşi, goi, m-au privit o clipă cu un licăr de speranţă. Mi-a întins abia-abia mîinile. Am îngenuncheat lîngă dînsa. Am luat aceste degete subţiri, palide, şi mi-am apropiat buzele de ele. Cum am putut s-o uit ? Am iubit-o pe Vera, pentru că nu se putea să n-o iubesc. De cum îmi apărea înainte, o pierdeam din ochi.

— Te-ai văzut cu el ? m-a întrebat dînsa, fără să precizeze cu cine anume.

— A fost în ajun şi m-a rugat să-ţi transmit că nu mai poate aştepta, deoarece se simte foarte bolnav. Ţi-a trimis lucrul cel mai scump, rămas din copilărie.

I-am întins Verei cocoşelul de lut. Ea l-a luat în tăcere şi lacrimile au început să-i scalde obrazul ; o durere nespusă mi-a străpuns inima. Sub impulsul unor sentimente complexe şi nu tocmai binevoitoare, i-am spus, fără s-o cruţ :

— Iakov Stepanîci l-a văzut pe Mihail. A fost martorul întîlnirii lui cu ţarul. Pe Mihail l-au dus la palat ferecat în lanţuri.

— Ce faci ? a strigat Linucenko.

— Spune-mi, Serioja, spune-mi, dacă nu-mi spui, am să mor...

S-a ridicat în capul oaselor. A strîns convulsiv în mînă cocoşelul, parcă sprijinindu-se de el, întocmai cum făcusem eu, cînd rătăceam pe străzi ca un smintit după atentatul din Grădina de vară.

I-am povestit totul. Ea asculta neclintită, cu răsuflarea tăiată, în aşa fel, încît la un moment dat am avut impresia că s-a stins din viaţă.

Am amuţit şi m-am repezit spre dînsa. Dar ea m-a îndepărtat uşor cu mîna şi mi-a spus răspicat :

— Te ascult. Înţeleg totul. Povesteşte-mi mai departe cuvînt cu cuvînt.

Cînd am terminat, şi-a întors capul către Linucenko, l-a privit lung şi i-a spus rugător :

— Dragă prietene, nu trimite pe Volga pe altcineva afară de mine ! Am să rămîn la Kazan. Doar odată şi odată au să-l ducă acolo.

S-a lăsat înapoi pe pernă şi a închis ochii. Am ieşit în urma lui Linucenko.

— De ce i-ai povestit ? a început el, dar şi-a curmat spusa. De altfel, aşa e mai bine pentru ea. Pentru ea, nu pentru dumneata.

M-a privit o clipă în faţă, iscoditor şi dur.

— Nu pot să vorbesc cu dumneata acum, vino la mine deseară, ceva mai tîrziu. Dar să vii neapărat !

Am rătăcit prin locurile dragi din copilărie, să-mi iau rămas bun de la ele pentru totdeauna. Eram sigur că nu mă voi mai întoarce pe aceste locuri. S-a risipit viaţa asta...

Doar fiecare din noi trăieşte mai multe vieţi. Sfîrşeşte una, zace o vreme aidoma unui cadavru, ba nu, aidoma pămîntului cu iarba moartă şi cu o sămînţă nouă, adînc aţipită sub linţoliul de zăpadă. Şi aşa, precum pămîntul renaşte

după năprasnic ger, se întremează şi omul sfîşiat de amar. Din nou se ridică, din nou îşi duce ziua aidoma semenilor săi. Numai nopţile sînt altminteri. Acelui care a cunoscut chinurile morţii, moartea însăşi i se cuibăreşte noaptea în inimă ; moartea însăşi îi tulbură somnul, îi tulbură tihna.

Dar asta numai noaptea...

În zorii zilei plecam în Caucaz. Acuma însă am pornit să cutreier izbele, spre a-mi lua bun rămas de la fraţii mei de lapte, de la fini, de la cumetri. Acolo atît m-au îndemnat să beau „la botul calului", încît înainte de a mă duce la Linucenko, am fost nevoit s-o iau pe malul lacului „Ochiul vrăjitoarei", ca să mă mai limpezesc puţin.

Iată şi piatra cea mare, unde acum şapte ani am stat toţi trei cu sufletul plin de chinuri şi speranţe, fiecare în felul său. Unul din noi e azi nebun, exclus din viaţă, iar eu cu Vera nişte epave.

Lacul însă a rămas la fel ca odinioară : ziua încremenit ca o oglindă, el devenea noaptea de-a dreptul miraculos. Cerul se reflecta în apă cu mii de ochi, stelele de sus clipeau stelelor de jos, iscînd în adîncuri o lume cu totul neobişnuită, pe care ziua nici n-o puteai bănui.

Creţuri mărunte alergau de la o stea la alta, ca acel fior rece care străbate trupul în clipe de emoţie. Sub măruntele creţuri se contura ceva imens şi întunecat, zbătîndu-se undeva în adînc. Voia parcă să se smulgă de acolo, să răzbată la suprafaţă şi nu reuşea.

Pe cerul siniliu se ivise luna, nouri albi, aidoma unor lebede, îi trecură prin preajmă. Înclinîndu-se în faţa ei, stelele se retraseră în adîncimea cerului, şi, ca o frumuseţe desăvîrşită şi plină de trufie, luna alungă cu un gest parcă de pe cerul limpede norii cu chip de lebădă, rămînînd numai ea singură, să se admire în oglinda curată a lacului.

Iată, în străfund au prins să clocotească nişte izvoare : din mîlul cleios, din greaua încătuşare a plantelor subacvatice, în spasme se silea să răzbată ceva captiv. A izbutit. Lovi oglinda apei şi, pentru o clipă, o clipă doar, a sfărîmat cercul perfect şi trufaş al lunii în miriade de scînteieri. Lacul s-a încins ca de-o văpaie. Pentru o clipă, o clipă doar.

Se stinse luna, văpaia pieri. Şi, jubilînd asupra răscoalei domolite, stelele de sus au zîmbit stelelor de jos, păstrînd în sine taina, ca anticii auguri.

„Dar în clipa în care ai să sfărîmi toate pietrele de hotar, pămîntul va deveni uşor, şi tu ai să-ţi iei zborul!" Cine a spus asta, cine? N-are importanţă. Unul a spus-o, iar eu am s-o fac.

Am să zbor, am să zbor...

. . . . . .

S-a scurs o jumătate de veac de la această conversaţie, dar şi pînă azi îl urăsc pe Linucenko. Acest om m-a jefuit şi m-a lăsat să trăiesc. Sînt lucruri pe care ori nu ai voie să le spui de loc, ori, după ce le-ai spus unui om, trebuie să-l ucizi. De altfel, puţini sînt cei care bănuiesc puterea cuvîntului, puţini sînt cei care ştiu să mînuiască cuvîntul ca pe o armă. Oamenii se ceartă, iubesc, trădează, cîteodată omoară, şi toate acestea ca şi cum nu s-ar observa unul pe altul. Ai impresia că fiecare om e reprezentat în viaţa cotidiană de un locţiitor, iar singur se ţine în umbră.

Linucenko m-a pătruns pînă-n străfundul eului meu, pînă la acela pe care îl cunoşteam numai eu. Numai mie însumi şi numai în anumite momente aveam curajul să-mi spun ceea ce a ghicit în mine, fără să ridice tonul, acest om scund şi antipatic.

— După cum am auzit, pleci în Caucaz? — mi-a spus Linucenko, încuind uşa cu cheia ca să nu intre nimeni — şi sper, pentru mult timp?

— Da, plec. Dar de ce îţi place „să speri"?

— Fiindcă altfel aş fi nevoit să-ţi cer să întrerupi relaţiile cu noi. Vom trece la acel mod de activitate care nu admite martori indiferenţi. Pe viitor nu-ţi mai este îngăduit să fii nici cu noi, nici împotriva noastră. Şi încă un lucru aş vrea să-ţi spun... se vede că singur nu-ţi dai seama... îmi oferă acest drept un anumit ataşament pe care-l nutresc faţă de dumneata, ca faţă de un om cunoscut din copilărie.

— Iar eu am crezut că mă dispreţuieşti? am scăpat eu.

— Deocamdată, după cîte ştiu, n-am pentru ce. A spus aceste cuvinte fără să zîmbească, ceea ce m-a jignit adînc. Dar ţin mult să te previn. Îmi dai voie?

— Te rog, am răspuns, privind cu ostilitate această faţă dură, cu pometii obrajilor ieşiţi în afară.

— Nu mai eşti adolescent, dar ai rămas iresponsabil. Şi totuşi ar fi timpul să-ţi dai seama că gîndul, sentimentul

şi voinţa trebuie coordonate. În limbajul vostru militar s-ar putea spune că a venit timpul să te inspectezi, să-ţi mobilizezi forţele şi să-ţi trasezi o anumită linie în viaţă. Oamenii dezorientaţi sînt cei mai primejdioşi dintre trădători.

Şi, sfredelindu-mă cu ochii săi verzi, înguşti, mi-a aruncat :

— Recunoaşte, ai încercat să schimbi soarta lui Mihail ? Sînt sigur că ai vorbit cu Şuvalov.

— Oare încercarea, chiar şi nereuşită, de a uşura soarta prietenului tău constituie o trădare ?

Mi se părea că omul acesta îmi spunea lucruri jignitoare, dar cu toate astea nu simţeam mînie. El vorbea atît de impasibil, ca un mecanic-şef care urmărea ca detaliile maşinii să fie asamblate cît mai precis şi mai rapid.

— Dacă, intervenind pentru Beideman, ai admis, datorită lipsei dumitale de voinţă, măcar o umbră de alte sentimente decît dorinţa de a-l ajuta — aşa cum ai procedat în conversaţia cu Vera — înseamnă că, într-un fel sau altul, l-ai şi trădat. Oare nu ştii că o picătură de sînge de cîine inoculată unei pisici o nimiceşte ? Cel căruia-i lipseşte voinţa fermă, e mai bine să nu acţioneze. Dumitale îţi lipseşte această fermitate şi totuşi sînt sigur că ai acţionat. Nu te întreb de fapte. Formal s-ar putea să ai şi dreptate. Pe de o parte, ai părăsit mediul dumitale, iar pe de alta, te-ai ţinut tot departe de noi. Or, noi sîntem turnaţi dintr-un metal pur. Aşadar, adio !

M-am gîndit că poate ar fi cazul să-l provoc la duel, dar în loc de aceasta, l-am salutat sec şi i-am spus :

— Adio, dacă doreşti. Plec mîine pentru totdeauna. Aş vrea însă s-o văd pe Vera între patru ochi.

— Fie — a spus Linucenko — că de vătămat, tot n-ai să-i poţi vătăma sănătatea mai rău decît ai făcut-o.

— Mai termină cu tonul dumitale de mentor ! am strigat eu, scos din răbdări. Îţi stau la dispoziţie. Accept şi fără secundanţi, prin tragere la sorţi... Duel american.

El m-a privit drept în ochi, cum priveşti pe cineva cînd vrei să-i spui „imbecil" — dar n-a rostit un cuvînt, a dat numai din umeri, a deschis uşa şi a ieşit.

În noaptea aceea n-am pus o clipă geană pe geană. Am socotit de cîte ori l-am trădat pe Mihail şi am ajuns la patru. Da, graţie intervenţiei mele, soarta acestui om a fost

de patru ori schimbată. Dar voința mea nu era făurită dintr-un metal pur. Prin urmare...

Prima dată, am dat ziarul „Kolokol" pe mîna lui Moseici, împiedicîndu-i astfel pe Vera și Mihail să-și unească viețile. A doua oară i-am sugerat lui Șuvalov o altă interpretare a cazului „Beideman" — ceea ce a avut drept urmare întemnițarea lui în Ravelinul Alexeevski în locul internării la ospiciu, de unde prietenul meu ar fi putut fugi. A treia oară, cuprins de dragostea senzuală pentru Larisa și împins de acel sentiment de invidie, redeșteptat în mine față de prietenul meu lipsit de apărare, i-am răpit un protector de nădejde. A patra și ultima oară, cînd, fără să mă gîndesc de loc la eliberarea prietenului și mînat numai de dorința de a-mi scutura propria durere, l-am dus pe el, cu mintea rătăcită, în fața suveranului, în fața ochilor scînteind de-o veșnică ură ai lui Alexandru al II-lea.

N-au decît jurații să-mi dea iertarea. Cît despre mine, acum, la bătrînețele mele, știu numai ceea ce știu.

Nu numai fapta ta, dar și gîndul tău urît, și simțămîntul tău urît pot închipui acea picătură fatală, care trage în jos talerul plin de amar al soartei semenului tău.

Capitolul IX

PĂIANJENUL SI PUPĂZA

Sînt cu ochii numai la fereastră. Astăzi era cît pe aci să se întîmple o nenorocire. Ivan Potapîci a avut o discuție cu fetele ; el ceruse să se chituiască fereastra, dar fetele au început să plîngă și să se jure că o vor chitui pe ziua de douăzeci și șase. Toate conduc spre unul și același moment, ca pe ziua de douăzeci și cinci să dau ultima mea bătălie. Au mai rămas doar cîteva zile.

Și am mai avut astăzi un semn că hotărîrea luată e bună : dincolo de geam, printre cercevelele ferestrei nechituite, a apărut...

A apărut Păianjenul.

Abia l-am zărit, că l-am şi auzit pe Ivan Potapîci, care, povestind despre cineva, spunea cu mult suflet :

— Prieten devotat.

Ce cuvînt, ah, ce cuvînt ! Nu-i altul pe lume care să exprime mai puternic sentimentul prieteniei. Da, da, un prieten numai atunci ţi-e scump, cînd e devotat.

Am şi eu unul, dar trădat... Şi :

Păianjenul . . . . . .

. . . . . .

Ce ciudat ! Vera doar nu urma să fie spînzurată ca acela... cu ochii cenuşii-albaştri. De ce atunci faţa ei a căpătat aceeaşi paloare cadaverică în clipa în care i-am spus că plec pentru totdeauna ?

Tăceam amîndoi. Eu îi ţineam în mînă degetele subţiri şi, arătînd plapoma spaniolă, i-am spus :

— Uite, Vera, iar am trecut împreună, ca odinioară, un băiat şi o fetiţă, prin mătăsuri multicolore. Nu-i aşa ? Cine vrea n-are decît să-şi închirieze casă, să-şi cumpere mobilă pentru salon şi să facă copii. Noi însă am început şi vom termina aci, în mătăsurile multicolore ale plapomei spaniole. Nu ştiu ce au reprezentat toate astea pentru dumneata ; pentru mine însă, din toate femeile pe care le-am cunoscut, numai dumneata ai fost adevărata mea dragoste. Unică şi eternă ca a sărmanului Werther. Adio, deci, dragostea mea, pentru totdeauna, plec în Caucaz.

— Pentru totdeauna, Serioja ?

A fost atît de uimită la cuvîntul „totdeauna", încît am înţeles pe neaşteptate că se obişnuise să mă socotească drept un bun al ei. Afară de asta, o dată cu plecarea mea se destrămau toate legăturile cu trecutul ei şi nu-i rămînea decît să slujească cu străşnicie revoluţia sub mîna de fier a lui Linucenko.

Şi deodată, pentru o clipă, dar numai pentru o clipă, a fulgerat în ochii Verei ceva cu totul străin făpturii ei, ceva pur feminin... Am înţeles că se înspăimîntase.

— Pentru totdeauna, am spus eu ferm şi, aprinzîndu-mă la faţă la amintirea admonestării lui Linucenko, am adăugat furios : mi-ajunge să tot fiu o unealtă în mîinile dumitale !

— Serioja !

Tandreţea aceasta neobişnuită cu care mi se adresa pentru întîia oară în viaţă, venise prea tîrziu. Eram sleit de puteri, eram distrus. În această expresie a ochilor ei, la care visasem zadarnic toţi aceşti ani lungi, am citit înciudat că-şi face socoteli ; nu cumva ar putea să închirieze cu mine o casă, să-şi cumpere mobilă, să facă copii ? Mai ales — copii. Doar femeile, la disperare, în copii îşi caută salvarea, ca iepurele în tufişuri.

— Pentru totdeauna, Serioja ! ?

Şi acest moment închipuit de mine, mai bine zis ticluit dintr-o răutate josnică, a declanşat şi ultima groaznică nenorocire.

Am slobozit mîinile ei şi m-am ridicat. Încetasem s-o mai iubesc.

E de necrezut ?

Nu, exact aşa se şi întîmplă în viaţă.

De altfel, de înţeles, o înţeleg abia acum, atunci nu-mi dădeam seama că n-o mai iubeam. Mi se făcuse doar nespus de urît, dar în acelaşi timp mă simţeam extrem de uşor, parcă devenisem complet gol. Abia aşteptam să ies din cameră, să plec.

Şi iată, de data asta nu eu, ci ea a spus, implorîndu-mă :

— Promite-mi că dacă am să-ţi scriu că trebuie să te văd, ai să vii, de oriunde te-ai afla ? Îmi promiţi ? În amintirea copilăriei noastre, în amintirea tinereţii noastre...

Stăteam tăcut la fereastră.

Ghicind că ceva s-a întîmplat cu mine, dar neştiind ce anume, cum de altfel nu ştiam nici eu, ea s-a ridicat puţin şi mi-a spus :

— Măcar în amintirea lui Mihail ?

Găsise cuvîntul potrivit. M-am apropiat de patul ei şi, întinzîndu-i mîna, i-am spus :

— Şi în amintirea altuia, a aceluia care ne-a dăruit cocoşelul de lut. Jur pe onoarea mea de ofiţer că am să vin, oriunde m-aş afla. Ştiu că fără motiv n-ai să mă chemi.

Nu ne-am sărutat. Mi-am lipit buzele de mîna ei, ca de mîna unei moarte, şi am ieşit.

Ţin minte că în drum spre Caucaz m-am purtat ca un nemernic. M-am dedat la beţii, am jucat cărţi şi repetam fiecăruia că femeia mea preaiubită mi-a cerut să-i cumpăr mobilă roşie. Dar să mă însor, nici prin vis nu-mi trece !

Vrubel cel negru mi-a spus că fiecare om trebuie să se afirme ca un artist. Să se definească şi să se afirme. Iar în intervalul dintre un om şi un artist neafirmat fiecare este pur şi simplu un netrebnic.

Eu m-am aflat pe interval. Precum acest păianjen între geamuri. Dar ce repede ţese ! Roboteşte, slăvite ţesător ! El se află pe mîna cuiva... a cui mînă e atît de sus ? Şi mîneca e suflecată pînă la cot. A, mătuşa Kuşina îl pansează iar pe Mihail. Mama lui Mihail, cînd era gravidă, s-a speriat de un păianjen.

Păianjenul a marcat viaţa lui Mihail.

— În timpurile noastre, bărbaţii se cuibăresc, ca nişte ciocănitoare, pe locurile din tramvai — se plînge o bătrînică, musafira lui Ivan Potapîci — iar tu stai în faţa lor, în picioare, cu coşniţa în mînă. Bărbat zdravăn şi stă jos ! Halal !

Soarele bate în geam. Firul de păianjen e ca un ac de aur. Unul la fel se avîntă deasupra fortăreţei. Acolo stă. De douăzeci şi unu de ani stă un bărbat zdravăn acolo. Pe mîna lui e un păianjen. Bărbatul acela e Mihail — *prietenul meu trădat.*

Dinadins i-am jurat Verei pe onoarea de ofiţer, ca să mă desolidarizez de ei. Doar, într-adevăr, sînt ofiţer. Sînt cavalerul ordinelor Sf. Gheorghe, Sf. Anna, Sf. Vladimir, al ordinului persan Leul şi Soarele şi al multor altora... foaia matricolă o am la mine. E reprodusă pe osul parietal, pe partea dinăuntru, ca s-o ascund de guvern, după cum ascuns e şi adevăratul meu nume. Tot acolo sînt tăinuite şi isprăvile mele contra muntenilor nesupuşi din Caucaz.

Afară de războaie, am avut şi prietenii prin Caucaz. Un minunat prieten l-am socotit pe acel imam roşcovan, chiar şi după ce s-a dovedit a fi criminal. L-au judecat pentru faptul că ardea cărbuni pe pieptul nevestei sale, pînă i-a pîrjolit inima. Nevastă-sa îl prădase şi fugise cu un altul. El a prins-o şi a torturat-o.

Pe mine însă Vera m-a prădat nepedepsită : cînd a înţeles că mă pierde pentru totdeauna, şi-a făcut socoteala cu mobila. Iar eu i-am răspuns : nici prin vis nu-mi trece !

Şi totuşi : acela care a luptat cu muntenii nesupuşi, care s-a împrietenit cu criminali, care a fost rănit, decorat, şi

care se drăgostea cu tătăroaice şi neveste de ofiţeri, acela nu am fost eu, ci dracu ştie cine.

Eu însă am fost şi am rămas un artist neafirmat. De aceea am adunat în memorie toate răsăriturile şi apusurile, miresmele aerului de munte, luciul pumnalelor în timpul chefurilor cu măceluri, şi multe altele, de care nimeni n-are nevoie. Iar din feţele omeneşti nu am păstrat decît trei : faţa lui Mihail, faţa aceluia care a fost spînzurat şi faţa Verei, a aceleia care în inima mea a murit. Celelalte au fost pentru mine — plăcinte. Şi eu însumi, plăcintă, am trăit printre plăcinte. Iar cînd mîncam plăcinte, le stropeam cu *aï* *.

Dar ordinele îmi plăcea să le port, şi la onoarea de ofiţer ţineam. Iar cînd am primit ştafeta de la Vera din Kazan, cu rugămintea să vin neapărat şi urgent — m-am dus.

. . . . . .

Fetiţele rîd în gura mare, nu mă lasă să scriu ; am să termin la noapte ; sîntem în ziua de douăzeci şi trei.

Fetiţele îşi cos nişte buzunare mari, să aibă în ce aduce dulciurile : au să le trateze comsomoliştii. N-au decît să aducă — e o treabă copilărească.

Capitolul X

MIRGHIL

Scriu noaptea. Roata am înghiţit-o. Se instalează în beregată. O uşoară gîdilitură, dar e suportabil. Mi-am pierdut graiul : mîrîi. De altfel, graiul nu are nici un rost. Mîine însă e altceva... mai convingător decît graiul. În cre-

* Şampanie a cărei denumire vine de la orăşelul Aï din Champagne, Franţa.

ierul mic se învîrteşte ceva, prinde viteză. Cînd am să termin, am să arunc tocul şi am să-mi ţin ceafa cu palmele, iar din coate am să fac : fîş, fîş !

Am învăţat aceasta de la Mihail. Am spus doar — Mihail Beideman şi Serghei Rusanin sînt una şi aceeaşi persoană. Am realizat-o cîte puţin : mi-am înfipt călcîiele în călcîiele lui, scăfîrlia în scăfîrlia lui, şi în locul numelor Mihail şi Serghei a ieşit un nume nou : Mirghil. Numele pictorului care a aruncat în aer pietrele de frontieră. Mirghil o să zboare !

Am zis : aşa stătea Mihail Beideman în celulă, cînd eu cu Vera am intrat la el. Da, jur că totul s-a petrecut întocmai. Şi nu acum, cînd s-a produs deplasarea timpului, ci în cele mai obişnuite zile, cînd timpul se măsura cu ceasul.

Da, ceasul de pe sala ospiciului bătuse ora şase, cînd felcerul Gorlenko, mituit de noi ne-a condus pe mine şi pe Vera la misteriosul deţinut cu mintea rătăcită, care purta numărul 14, 46, 36, 40, 66, 35 etc. Sub aceste numere, cum s-a aflat acum, a fost cifrat Mihail Beideman.

Cu ultimele sforţări, nespus de grele, ale creierului, pe cale să se transforme în părţile componente ale acelui mecanism uimitor, necesar zborului lui Mirghil, voi încerca să redau cele întîmplate la Kazan.

Cînd am primit ştafeta Verei, m-am gîndit că e pe moarte şi ţine să-şi ia rămas bun de la mine. Din scrisorile ce-mi veneau cînd şi cînd de la mătuşa mea, ştiam că Vera locuia de mult la Kazan, împreună cu fosta femeie iobagă Marfa, iar Linucenko, după cum aflasem din ziare, fusese de mult deportat în Siberia, pentru că participase la atentatul din 1 martie. Şi Vera, la rîndul ei, zăcuse destulă vreme în închisoare, datorită faptului că fusese atrasă într-un anturaj dubios, cum îmi scria mătuşa mea în naivitatea ei. Curînd după ce a ieşit, s-a îmbolnăvit de tuberculoză. Ultima scrisoare de la mătuşa am primit-o în anul 1886. Acum, cînd, chemat de urgenţă, mă duceam la Kazan, era sfîrşitul lui noiembrie 1887 [62].

N-o mai văzusem pe Vera de douăzeci de ani. Deci, şi ea, ca şi mine, păşea pe patruzeci şi şapte. Am plecat fără nici un fel de emoţie, fiind pur şi simplu curios să aflu în ce scop fusesem chemat. Dar la Kazan, cînd poştalionul mi-a arătat, încă de departe, de la periferia oraşului, casa ei,

i-am poruncit pe loc să oprească ; am trecut pe jos ulicioara o dată, de două ori, ca să-mi alin durerea ascuțită pe care am simțit-o brusc în inimă. Oricît am încercat să mă conving că din cauza drumului lung am un obișnuit acces de cord, conștiința mea nu se înșela, știind că acesta n-a fost un acces de cord, ci manifestarea unui sentiment cordial.

— Ea are patruzeci și șapte de ani — repetam eu — și de mult am încetat s-o mai iubesc.

În sfîrșit, am intrat. Mi-a deschis ea, Vera. Nu arăta de loc îmbătrînită. Obrajii îi ardeau ca niciodată de o aprigă rumeneală. Ochii îi străluceau, părul cărunt nu se vedea de sub basmaua de felceriță, albă ca zăpada. Ne-am îmbrățișat tăcuți și am izbucnit în plîns. Căci fără a fi împreună, trăisem toată viața împreună.

— Serioja, ai rămas singurul din cei care l-au cunoscut pe Mihail. Și pe Marfa a luat-o tifosul în primăvara asta. Nu aș fi îndrăznit să te chem, dacă măcar ea ar fi trăit. Dar am nevoie de un martor.

A năpădit-o tusea ; de emoție a început să verse sînge. Doctorul a așezat-o în pat și, cînd m-am dat drept rudă, mi-a spus că zilele îi sînt numărate.

Arzînd de acea supraomenească energie care o cuprindea odinioară, în zilele cînd spera încă să-l poată ajuta pe Mihail, ea și-a adunat puterile și a izbutit să-mi deslușească despre ce era vorba.

Fiind felceriță la ospiciu, Marfa aflase că din ziua de 1 iunie 1881, într-o încăpere complet izolată, se găsea un deținut misterios, adus sub escortă de doi jandarmi din Petersburg. Din personalul inferior, nimeni afară de felcer nu avea acces în acea încăpere. Vera s-a gîndit imediat la Mihail. Felcerul nu se lăsa mituit și nu vroia cu nici un preț să-i aranjeze o întrevedere.

— Am reușit să-l înduplec. Deodată, Vera a pălit : Serioja, dar dacă nu-ți aduci aminte ? Toată speranța mea e în dumneata ! Mihail avea o aluniță pe cotul drept...

— La vedere exact ca un păianjen, am întrerupt-o eu, liniștind-o, și i-am povestit episodul din seara aceea cînd Mihail și-a oprit mîna în salonul mătușii Kușina. Despre acel episod aflase și Vera de la tatăl ei.

— Acum pot să mor liniștită — a rostit Vera — există un martor. Serioja, felcerul a spus că bolnavul alienat are

o aluniță în formă de păianjen pe mînă... Aceasta s-a petrecut exact înainte de boala neașteptată a Marfei. Acum pe acest felcer îl mută în alt oraș, și în schimbul unei mari sume de bani a consimțit să-mi aranjeze întrevederea. Eu i-am vorbit despre dumneata. Titlul și gradul dumitale îi impun. Du-te mîine la el și aranjează mai repede ziua și ora. Nu mi-a mai rămas mult de trăit.

Totul s-a aranjat. Felcerul mituit ne-a fixat ziua de întîi decembrie, ora șase seara. Ne-a spus că deținutul este foarte slăbit și, probabil, n-are s-o mai ducă mult.

La 1 decembrie ne-am strecurat cu două ore înainte în camera supraîncălzită a felcerului, aflată la parterul clădirii, în apropiere de încăperea celulară a deținutului. Nu trebuia să ne vadă nimeni din personalul spitalului. La șase și jumătate, cînd toată lumea era plecată la masă, felcerul, trecînd pe lîngă sala de jos, ne-a făcut semn, a luat cheile și ne-a condus în încăperea celulară.

— O clipă — i-a spus Vera, cînd el a întors cheia în broască — o clipă !

I se tăiase răsuflarea. Eu însumi simțeam că-mi tremură genunchii. Urma să-l vedem pe Mihail după o despărțire de douăzeci și șase de ani.

— E cărunt ? am întrebat eu.

Trebuia să aflu ceva, să mă pregătesc cumva, cum te pregătești să vezi chipul fără viață al cuiva nespus de scump ție...

Întrebarea mea i s-a părut felcerului lipsită de importanță și, în loc de răspuns, a mormăit :

— Nu mai mult de zece minute, conform înțelegerii.

Am intrat.

Într-o cameră mare, de mult nezugrăvită, pe un pat de spital, ședea o ființă. Nu știu cine era... Nici o trăsătură de-a lui Mihail. Părul și barba, albe ca zăpada. Ochii sticloși, fără urmă de gîndire. Cînd a văzut că ne apropiem, fața lui s-a schimonosit de groază, el s-a smucit, s-a ridicat puțin, a încercat să se furișeze sub pat, dar picioarele umflate nu l-au ajutat și, vrînd parcă să se salveze de niște călăi, a făcut jalnica încercare să zboare.

Întinzîndu-se cît era de lung, și-a pus mîinile la ceafă, din care cauză mînecile largi ale cămășii i-au lunecat în jos, dezgolindu-i coatele ascuțite și uscate. Pe cotul drept

se vedea clar păianjenul negru cu picioruşele subţiri, parcă desenate cu cerneală neagră. Mihail flutura din coate ca din aripi. Plănuia să-şi ia zborul...

Dar el nu ştia, cum ştiu eu azi, că e nevoie de foarfeci, pentru ca, printr-o tăietură a beregatei, să laşi să-ţi pătrundă aerul din eter... Şi aceasta va fi mîine. Acum trebuie să-mi amintesc de ce a devenit Mihail aşa.

Da. Douăzeci de ani de detenţiune celulară în ravelin. Transferat ca alienat într-un ospiciu din Kazan, a petrecut încă şase ani de singurătate. În total, douăzeci şi şase de ani. Făceam această socoteală, privindu-l pe acest om străin, care nu avea nici o trăsătură din acel tînăr minunat şi entuziast de odinioară ; numai păianjenul negru mai rămăsese pe mîna îndoită, care tremura ca o pasăre : fîş... fîş...

— Mihail, eu sînt Vera. Am venit... Vera. Eu sînt Vera !

Ea vorbea cu un glas în stare să provoace o minune. S-a lăsat în genunchi şi i-a îmbrăţişat picioarele. Chema într-una conştiinţa lui întunecată, aşa cum, probabil, chema şi acel profet, scoţînd apă din stîncă

— Eu sînt Vera !

— Vera... a repetat Mihail cu glas răguşit, dezobişnuit de vorbă, dar totuşi glasul său cu sunet surd, adînc, propriu numai lui : „Vera..." Şi a întins mîinile. Verei ? Nu, nu ei, nu aceleia care a produs minunea. Chipului ei tînăr de odinioară. El a văzut-o în lumina trecutului...

Pe faţa lui s-a aşternut pentru o clipă un licăr de înţelegere, dar deodată, fără vlagă, s-a prăbuşit pe pat.

Vera îi săruta mîinile galbene şi lungi ca de mort. El privea cu ochii stinşi, cumplit de obosiţi, fără urmă de cuget.

— E timpul să plecaţi, mă puneţi în pericol, e timpul, e timpul, ne zorea Gorlenko.

Recunoscîndu-l pe felcer, Mihail a mormăit bucuros şi, deschizîndu-şi larg gura, fără dinţi, a început să clefăiască zgomotos.

— Cere de mîncare, ne-a lămurit Gorlenko.

Am plecat. Împreună cu felcerul am condus-o pe Vera acasă. A doua zi, am găsit-o întinsă pe masă, acoperită cu un giulgiu ; era la fel de străină la înfăţişare ca şi Mihail.

Cînd, după ce au îmbăiat-o femeile, mi s-a îngăduit să intru în cameră cu cuvintele „e gata" — n-am mai recu-

noscut-o pe Vera. Mi-aduc aminte ca azi : pe ochii acelei păpuşi galbene de ceară erau puşi doi pitaci de aramă. Sub un pitac lucea alb albul imaculat al ochiului.

— I-a rămas deschis un ochi, pesemne-şi căuta vrăjmaşul, a spus o femeie.

Acest vrăjmaş eram eu.

Nu am îndeplinit nici ultima rugăminte a Verei. Nu am povestit cum a fost torturat Mihail nimănui nici atunci, nici în anul 1905, cînd un istoric se adresase tuturor cu rugămintea de a aduce lumină în acest caz.

La arhive s-a aflat totul, fără de ajutorul meu.

Iar eu, fugind de neplăceri, trăiam la moşioara mea şi foarte adeseori mă îmbătam. Tocmai atunci s-a cuibărit în capul meu pupăza Verei şi a prins a ciocăni zi şi noapte :

— Hîd-e-tot-tot... hîd-e-tot-tot.

. . . . . .

În creierul mic ceva face să crească la maximum presiunea atmosferică. Azvîrl tocul, trebuie să-mi înalţ capul, să-mi asemui aripilor mîinile — fîş ! fîş !

Mîine, de cum o să cînte muzica şi vor răsuna cuvintele : „Hai la lupta cea mare“...

În beregată... un' !

Capul în geam — doi ! Şi, la dracu păianjenul !

Iar deasupra oraşului pluti-va Mirghiî.

E-al pictorului zbor.
Şi adio, anilor...

Cavalerul ordinelor : Sf. Vladimir, Sf. Anna, Sf. Gheorghe... oc-colire la stîn-ga !

NOTE

Romanul a fost publicat pentru prima oară în revista „Rossia", Nr. 1, 2, 3/1924 și Nr. 4/1925. În ediție separată apare la editura „Rossia" din Moscova, în 1925.

Ideea romanului a fost inspirată de broșura lui P. E. Șcegolev „Misteriosul deținut. Din cartea despre Ravelinul Alexeevski" (Petrograd, editura „Bîloe", 1920), dedicată lui Mihail Beideman și care a dat pentru prima oară publicității materiale din arhivele secrete ale ohranei țariste. Pe baza acelorași materiale, O. D. Forș a scris în anul 1923, în colaborare cu P. E. Șcegolev, scenariul filmului „Palatul și fortăreața".

1 Pag. 9 *...am apucat vremurile a patru împărați și am trăit patru mari războaie...*

Se referă la Nicolae I (1796—1855), Alexandru al II-lea (1818—1881), Alexandru al III-lea (1845—1894), Nicolae al II-lea (1868—1918) și la războaiele: războiul Crimeii (1853 — 1856), războiul ruso-turc (1877 — 1878), războiul ruso-japonez (1904 — 1905) și primul război mondial (1914—1918).

2 Pag. 10 *Întemnițat fără anchetă și judecată, numai în baza unui autodenunț...*

Beideman Mihail Stepanovici (1840—1887) a fost întemnițat în Ravelinul Alexeevski din Fortăreața Petropavlovskaia la 29 august 1861. La 13 septembrie, în memoriul explicativ, el a recunoscut că intenționase să atenteze la viața țarului. La 27 septembrie, Alexandru al II-lea a dat ordinul: „Fără să fie, pentru moment, deferit tribunalului militar, să rămînă deținut în fortăreață".

3 Pag. 11 *Unul dintre ei... adresase încă în 1905, prin intermediul presei, un apel tuturor...*

Este vorba despre articolul lui A. S. Prugavin „Misteriosul deținut", din jurnalul „Tovarișci", publicat nu în anul 1905, ci în 1907 (13 mai, Nr. 265), unde autorul cerea să i se comunice „prin presă (sau direct autorului prezentului articol) informații privind soarta tragică a nefericitului deținut, condamnat la detențiune pe viață".

Drept răspuns, el a primit două scrisori, al căror conținut l-a expus într-un al doilea articol (a se vedea cartea lui A. S. Prugavin „În cazemate. Articole din istoria penitenciarelor rusești", Sankt-Petersburg, 1909). Prugavin n-a mai reușit să afle adevăratul nume al misteriosului deținut.

4 Pag. 12 *La fel și Mihail Beideman în nebunia lui își spunea Șevici, reținînd o inscripție întîmplătoare de pe zid...*

Vasili Șevici a fost întemnițat în ravelin de la data de 12 septembrie pînă la 31 decembrie 1862, fiind acuzat de separatism ucrainean. Faptul că Beideman își spunea Șevici, îl confirma și S. G. Neceaiev într-una din scrisorile sale transmise în secret din Ravelinul Alexeevski: „Nefericitul deținut, care zace întemnițat de peste 20 de ani... este fostul ofițer și absolvent al Academiei Militare. Șevici, pe care închisoarea l-a făcut să-și piardă mințile". În legătură cu aceasta, P. R. Șcegolev se întreba: „Să fi găsit Neceaiev numele Șevici scris pe zid... sau poate în demența sa însuși Beideman se socotea Șevici?"

5 Pag. 13 *...întors din armata lui Garibaldi...* Problema dacă Beideman s-a înrolat cu adevărat în armatele lui Garibaldi n-a fost lămurită pînă azi. După datele Secției a III-a, Beideman scria din străinătate rudelor sale că a plecat să se-nroleze în armatele lui Garibaldi. În depozițiile sale de după arest, Beideman afirmă: „cele 14 luni de peregrinări le-am petrecut în Suedia, trecînd rareori în Norvegia". În scrisoarea sa din 12 ianuarie 1863 către Alexandru al II-lea el recunoaște numai că „fusesem ferm hotărît să plec în Italia la Gribaldi", pe cînd era încă în Suedia, iar ulterior „am încercat de două ori... să plec din Anglia în Italia, ambele tentative rămînînd neîncununate de succes". Aceste depoziții se confirmă indirect de mărturisirea făcută de V. I. Kelsiev în lucrarea sa „Spovedania" (1867), scrisă pentru Secția a III-a, unde Beideman figurează sub numele de Dubrovin, nume sub care a lucrat în tipografia rusească „Volnaia" din Londra. Pe de altă parte, N. V. Șelgunov afirmă în „Amintiri" că el a comunicat cu Beideman prin ciocănituri în timpul cînd se găsea deținut în ravelin: „Vecinul meu s-a dovedit a fi tocmai acel ofițer Beideman, care a dispărut într-un chip atît de misterios din Finlanda. El a fugit la Garibaldi, a luptat pentru eliberarea Italiei, dar a fost prins, arestat și întemnițat în Ravelinul Alexeevski."

6 Pag. 16 *...în lectura cărților străine și, mai ales, a blestematului ziar „Kolokol" al domnilor Ogariov și Herzen...* Izvoarele istorice nu atestă faptul că Beideman a citit înaintea plecării sale în străinătate ziarul „Kolokol" (1857—1867).

Ideile pe care el le expune în memoriile sale explicative și în alte lucrări scrise în ravelin în anii 1861—1862 coincid cu cele exprimate în „Kolokol" și în alte tipărituri ale tipografiei ruse „Volnaia" exact din perioada cînd Beideman a lucrat acolo ca zețar. În scrisoarea către Alexandru al II-lea din 12 ianuarie 1863 el vorbește cu adîncă admirație despre Herzen și Ogariov și despre lucrările lor: „...la Londra există o tipografie rusească, unde se tipăresc lucrări, care, din nefericire, nu pot fi tipărite în patria noastră. În fruntea acestei mișcări literare de peste hotare se află două personalități care întrunesc pe lîngă imense forțe spirituale cea mai fierbinte dragoste pentru Rusia... Aș dori din tot sufletul să avem în patria noastră cît mai mulți oameni care să nutrească aceeași fierbinte dragoste pentru Rusia și același devotament dezinteresat pentru viitorul ei."

7 Pag. 17 *„Cneazul Serebreanîi"* — roman istoric aparținînd lui A. K. Tolstoi, apărut pentru prima oară în „Russki Vestnik" (1863).

8 Pag. 18 *...de la trilogia pe care o scrie acum...*

— Trilogia dramatică „Moartea lui Ivan cel Groaznic", „Țarul Feodor Ioanovici" și „Țarul Boris" a fost scrisă de A. K. Tolstoi ceva mai tîrziu, în anii 1863—1869, așa că în 1859 Beideman nu putea s-o pomenească la Școala Konstantinovski nici măcar din auzite.

9. Pag. 26 *...unul — rudă cu Herzen...* Este vorba despre Selin Alexandr Ivanovici, căsătorit cu sora Nataliei Alexandrovna Herzen — Ekaterina Alexandrovna Zaharina. Din 1845 pînă în 1877 a ocupat catedra de filologie rusă de pe lîngă Universitatea din Kiev și a fost invitat o dată cu ceilalți profesori universitari să predea la corpul de cadeți Vladimir.

10 Pag. 26 *Șuvalov,* Piotr Andreevici, (1827—1889) — Șeful statului-major al corpului de jandarmi și conducătorul Secției a III-a din cancelaria țarului în anii 1861—1864; începînd cu 1864 — guver-

nator general al ţărilor baltice (Litlanda, Kurlanda, Estlanda); din aprilie 1866 (după atentatul lui Karakozov) — comandant al corpului de jandarmi.

11 Pag. 29 *Ciheidze,* Nikolai Semionovici (1864—1926) unul din liderii menşevici; în anul 1917 — membru al Comitetului Provizoriu al Dumei de Stat.

12 Pag. 32 *Rastrelli,* Varfolomei Varfolomeevici (1700—1771) — arhitect, constructorul mănăstirii Smolnîi (1748—1757) şi al unei întregi serii de edificii arhitectonice din Petersburg şi Kiev.

13 Pag. 36 *Leviţki,* Dmitri Grigorievici (1735—1822) — pictor portretist rus. Sînt cunoscute şase portrete ale elevelor din prima promoţie a institutului Smolnîi, pictate de el.

14 Pag. 36 *Quarenghi,* Giacomo (1744—1917) — arhitect şi pictor, constructor al institutului Smolnîi (1806—1808); a unit într-un singur ansamblu arhitectonic clădirea nouă cu mănăstirea Smolnîi creată de Rastrelli.

15 Pag. 43 *...aducîndu-şi aminte probabil de povestea neplăcută cu Şevici.* — Se referă la întîmplarea lui Şevici, care, în anul 1857, în timpul vizitei lui Alexandru al II-lea la Kiev, s-a opus tentativei împăratului de a-i seduce sora, lucru pe care-l menţionează unul din corespondenţii lui A. S. Prugavin (v. nota la pag. 11).

A. S. Prugavin a făcut prezumţia că acest Şevici este chiar deţinutul misterios din ravelin: „El a fost prins şi deportat în Fortăreaţa Petropavlovskaia. Şi de abia cu mult timp în urmă, cu ajutorul presei ilegale şi străine (comunicarea lui Neceaiev despre Şevici-Beideman a fost publicată în „Vestnik Norodnoi Voli", 1883, Nr 1 — A. T.)... s-a aflat că Şevici a fost condamnat pe viaţă, să moară în Ravelinul Alexeevski."

16 Pag. 56 *Monferrand,* Auguste Ricard de (1786—1858) — arhitect de origine franceză, constructorul catedralei Isaakievski (1819—1858).

17 Pag. 86 *...Strauss l-a luat drept nebun pe pictorul Ivanov...*

Strauss, David Friedrich (1808—1874) — istoric, filozof și teolog german. Pentru a picta tabloul „Mesia se arată poporului" (1837—1857), Ivanov a studiat cartea acestuia, „Viața lui Iisus". În 1857 Ivanov l-a vizitat pe Strauss în Germania.

18 Pag. 102 *...Garibaldi... îl îndeamnă să plece cît mai repede la Londra, la Herzen, unde se și duce.*

— În scrisoarea sa către Alexandru al II-lea, din 12 ianuarie 1863, Beideman a recunoscut că, după încercările nereușite de a răzbate pînă la Garibaldi, „a devenit zețar în tipografia rusă din Londra". El a lucrat acolo sub numele de Dubrovin, aproximativ din octombrie-noiembrie 1860 pînă în mai 1861, la editarea revistei „Kolokol" și a „Culegerii datelor guvernamentale despre rascolnici". În scrisoarea sa către Turgheniev din 4 februarie 1861, Herzen scria: „Mai e aici și un ofițer căzut ca din cer: Dubrovin, tot expatriat" și cerea să se culeagă referințe asupra lui. Turgheniev răspunde că „despre Dubrovin nimeni nu știe nimic". Dacă Herzen cunoștea că sub pseudonimul Dubrovin se ascundea Beideman a rămas o taină pînă azi. Cînd în 1864 a fost transmisă în afara ravelinului o scrisoare a lui Beideman, ziarul „Kolokol" se întreba: „Să fie oare adevărat că ofițerul rus Beideman, participant la războiul din Italia și predat de austrieci rușilor, este deținut de atunci, adică de peste doi ani în temniță, fără judecată, fără anchetă și deci fără sentință?" („Kolokol", 1 august 1865, pag. 201.) M. K. Lemke consideră că din motive de ordin conspirativ, această notă conține informații inexacte despre activitatea lui Beideman și despre împrejurările în care a fost întemnițat, urmărindu-se astfel să se abată bănuiala privind legăturile sale cu tipografia „Volnaia" din Londra. M. Klevenski, dimpotrivă, consideră că Herzen nu a bănuit identitatea lui Dubrovin cu Beideman și a dat despre el informații inexacte, care i-au parvenit din surse nesigure.

19 Pag. 106 *„Ați citit doar cu toții ziarul «Kolokol» din 15 aprilie, nu? Oare nu v-ați convins de adevăr?"* — în „Kolokol" din 15 aprilie 1861 a fost tipărit articolul lui N. P. Ogariov „Începutul eliberării ruse", unde autorul se pronunță tot cu precauție și rezervă asupra „Manifestului din 19 februarie". Linucenko exprimă poziția ziarului „Kolokol" față de reforma țărănească, poziție care s-a precizat după masacrul țăranilor din Bezdna. Cuvintele sale: „Poporul

este înşelat de ţar! Iobăgia n-a fost desfiinţată!" sînt citate întocmai din articolul lui Ogariov „Studiul critic al noii iobăgii" („Kolokol" din 15 iunie 1861, pag. 101), continuarea căruia a fost tipărită în paginile următoare (103, 104, 105, 106).

20 Pag. 110 *Dolgorukov,* Vasili Andreevici, (principe, (1804—1868) — şeful jandarmilor şi comandantul suprem al Secţiei a III-a din 1856 pînă în 1866.

21 Pag. 113 *...proiectata închidere a şcolilor duminicale...*

Şcolile duminicale pentru adulţi, în special pentru muncitori, au căpătat amploare la sfîrşitul celui de-al cincilea deceniu, graţie iniţiativei intelectualităţii progresiste, a raznocinţilor; în multe cazuri ele au devenit centrul propagandei democrate. Prima şcoală a luat fiinţă în anul 1859 la Kiev, iar în răstimp de doi ani s-au deschis în toată Rusia 274. În raportul său din 18 decembrie 1860, înaintat lui Alexandru al II-lea, Dolgorukov a propus „să se ia măsuri imediate şi energice" contra răspîndirii acestor şcoli. Incendiile care au avut loc în mai 1862 la Petersburg au servit drept pretext pentru închiderea tuturor şcolilor duminicale.

22 Pag. 113 *...dezordinile din universităţi...*

Tulburările studenţeşti din toamna anului 1861 la universităţile din Petersburg, Moscova, Kazan şi altele au fost provocate de introducerea „dispoziţiunilor provizorii", care îngrădeau accesul tinerilor raznocinţi în universităţi. La universitatea din Petersburg tulburările studenţeşti au fost însoţite de demonstraţii de stradă, ceea ce a avut drept consecinţă arestarea cîtorva sute de studenţi şi închiderea universităţii din ordinul lui Alexandru al II-lea, începînd cu data de 20 decembrie 1861 şi pînă la revizuirea regulamentului universitar; cursurile regulate au fost reluate abia în 1863.

23 Pag. 113 *Adopt întru totul părerea contelui Stroganov...*

În aprilie 1861 a fost numită „Comisia celor trei", formată din şeful jandarmilor V. A. Dolgorukov, ministrul de justiţie V. N. Panin (1801—1874) şi membrul Consiliului de Stat S. G. Stroganov (1794—1882). Comisia „cu Stroganov la bază", cum o numea Herzen, a propus reducerea numărului de audienţi şi studenţi, scutiţi de taxe, „în scopul de a permite accesul în universităţi numai nobilimii şi

claselor avute" (A. V. Nikitenko. *Jurnal* în 3 volume, vol. 2. Goslitizdat, 1955, pp. 189—190).

24 Pag. 113 — *Ce ziceți de părerea baronului Korf ?*

Korf Modest Andreevici (1800—1876) — istoric ; el a prezentat un proiect, privind anularea tuturor drepturilor și privilegiilor pe care le oferea învățămîntul universitar, scontînd că astfel numărul amatorilor din clasele de jos de a urma studiile universitare se va micșora considerabil, și atunci nu va mai fi nevoie să se recurgă la represalii.

25 Pag. 113 — *Este interesantă propunerea lui Kovalevski...*

Raportul ministrului învățămîntului public E. P. Kovalevski (1790—1867) „Despre reorganizarea radicală a universităților" propunea îmbunătățirea laturii financiare a sistemului universitar și respingea măsurile represive împotriva studenților. Pentru liberalismul său, Kovalevski a fost destituit din funcție la sfîrșitul lui mai 1861.

26 Pag. 115 *...articolul lui Leskov din „Russkaia Reci"...*

Se referă la articolul lui N. S. Leskov „Femeile ruse și emanciparea" („Russkaia Reci și Moskovski Vestnik", 1861, Nr. 44—46, 1—8 iunie).

27 Pag. 120 *„Velikoross"* — foaie volantă ilegală editată de organizația revoluționară clandestină „Velikoross" din Petersburg. Au apărut numai trei numere — la 30 iunie, 7 septembrie și 20 octombrie 1861.

28 Pag. 120 *...vestita chemare „Către tineret"* — proclamația revoluționară „Către generația tînără", scrisă de N. V. Șelgunov și M.L. Mihailov ; a fost tipărită în tipografia rusă „Volnaia" din Londra în 1861, trecută de Mihailov peste graniță și răspîndită la începutul lui septembrie la Petersburg.

29 Pag. 122 *...își începea solemn falsul manifest pretinsul fiu al lui Konstantin Pavlovici.*

Manifestul, scris de Beideman și citat în roman, este redat complet în broșura lui P. E. Șcegolev : „Misteriosul deținut din Ravelinul Alexeevski", Petrograd, editura „Bîloe", 1920, pp. 7—8.

30 Pag. 125 ...*în ziua procesului, nădăjduind să mărturisească în public intenţiile sale...*" — citat din referatul lui Şuvalov, care a fost anexat la explicaţiile lui Beideman din 13 septembrie 1861 şi înaintat lui Alexandru al II-lea în Livadia.

31 Pag. 132 ...*Fostul ţar Petru... şi a ordonat să i se găsească vreo minune pe care a înfăptuit-o.*

Referire la legenda privind izgonirea din ceruri a proorocului Simon de către apostolul Petru, legendă care a servit drept subiect pentru basorelieful de pe portalurile Fortăreţei Petropavlovskaia.

32 Pag. 135 *Polivanov,* Piotr Sergheevici (1859 — 1903) — student la Academia de medicină şi chirurgie din Petersburg: narodnic revoluţionar; a fost întemniţat în anul 1882 în Ravelinul Alexeevski, iar în 1884 transferat în Fortăreaţa Schlisselburg.

33 Pag. 136 *Figner,* Vera Nikolaevna (1852—1942) — membră a Comitetului Executiv al organizaţiei „Narodnaia Volea", a fost întemniţată în anul 1883 în Bastionul Trubeţkoi din Fortăreaţa Petropavlovskaia, iar în octombrie 1884 transferată în Fortăreaţa Schlisselburg, unde a rămas pînă în 1903.

34 Pag. 137 *Purişkevici,* Vladimir Mitrofanovici (1870—1920 — conducător al organizaţiilor ultrareacţionare monarhice sutele negre. După Revoluţia din Octombrie — participant activ în armata lui Denikin. În 1912 a apărut culegerea sa de poezii „În zile de războinice furtuni".

35 Pag. 138 ...*din cauza pericolului de inundaţie ...au fost transportaţi pe rînd... în Bastionul Trubeţkoi...*

Acest fapt este confirmat de documente (a se vedea articolul lui P. E. Şcegolev „S. G. Neceaiev în Ravelinul Alexeevski" — „Krasnîi Arhiv", 1923, Nr. 4, pag. 249).

36 Pag. 143 *Tarakanova,* principesă (1745—1775) — aventurieră politică, timp de mai mulţi ani se dădea în străinătate drept fiica împărătesei Elisaveta Petrovna; în anul 1775 a fost întemniţată în Fortăreaţa Petropavlovskaia, unde, la scurt timp, a murit.

37 Pag. 144 *Urubel,* Mihail Alexandrovici (1856—1910) — cunoscut pictor rus; spre sfîrşitul vieţii s-a îmbolnăvit de o boală psihică grea.

38 Pag. 144 — *...portretul lui Valeri Briusov, ultima mea lucrare...* — Portretul lui V. Briusov, pictat de Vrubel în anul 1906, se află în Galeria Tretiakov din Moscova.

39 Pag. 150 *Vilms,* Gavriil Ivanovici — medicul închisorii; a funcţionat în Fortăreaţa Petropavlovskaia din 1863 pînă în 1884, cînd a fost închis Ravelinul Alexeevski.

40 Pag. 150 *Sokolov,* Matvei Efimovici, poreclit „Irod", a devenit temnicerul Ravelinului Alexeevski în 1882, cînd Beideman nu mai era în ravelin. E cunoscut ca unul din cei mai cruzi temniceri.

41 Pag. 173 *...a dat citire cu glas tare biletului...*

În anul 1864 Beideman a reuşit să transmită din închisoare, prin intermediul altor întemniţaţi din celule vecine, cu care comunica prin percusiune, un text, rugînd să se facă demersuri pentru eliberarea sa. Cazuri de transmitere clandestină a informaţiilor de la cei întemniţaţi în Ravelinul Alexeevski au fost în acei ani extrem de rare. În afară de comunicarea orală a lui Beideman, amintită mai sus, este cunoscută scrisoarea lui N. A. Serno-Solovievici către Herzen şi Ogariov, care a fost transmisă la începutul anului 1864 şi care a ajuns la destinaţie.

42 Pag. 176 *...prin intermediul unei rude influente...*

Ruda de departe a lui Beideman, Nikolai Pavlovici Glinoeţki (1830—1892), istoric militar, din anul 1863 fost şef al statului-major al Academiei ţarului Nicolae, a transmis cererea surorii deţinutului prin Piotr Kononovici Menkov (1814—1875), locotenent-general şi scriitor militar, lui Nikolai Vladimirovici Mezentev (1827 — 1878), general-adjutant, care în 1864 a devenit comandantul statului-major al corpului de jandarmi şi comandantul Secţiei a III-a (a fost omorît în 1878 de teroristul S. Kravcinski).

43 Pag. 177 ... *fac parte dintr-o organizaţie revoluţionară numită „Infernul" iar membrii ei sînt „morţuşi"*.*

* Condamnaţii la moarte.

Asociația clandestină „Infernul" a luat ființă la începutul anului 1866 la Moscova și era formată din membrii unei asociații ilegale mai numeroase, „Organizația", înființată în 1863. Conducătorul acestor asociații clandestine era N. A. Ișutin, vărul lui D. V. Karakozov. „Infernul" trebuia să controleze și să dirijeze în taină activitatea „Organizației" și totodată să pregătească atentatul împotriva țarului, în momentul cînd avea să întrunească un număr de treizeci de „mortuși".

44 Pag. 180 *Brunov.* Filip Ivanovici, conte (1797—1875) diplomat rus, din 1856 împreună cu contele A. F. Orlov a îndeplinit funcția de plenipotențiar la Congresul de la Paris, unde a avut loc încheierea tratatului de pace după războiul Crimeii.

45 Pag. 185 *În altă caleașcă ședeau contele Totleben și un individ cu o înfățișare comună.*

— *Totleben,* Eduard Ivanovici (1818—1884) — general-adjutant ; individul cu o înfățișare comună — Osip Ivanovici Komissarov (1838—1892), meșteșugar, care, chipurile, l-ar fi salvat pe Alexandru al II-lea de glontele lui Karakozov. Mai tîrziu, Totleben a primit însărcinarea să-i poarte de grijă lui Komissarov, să-l învețe „bunele maniere", carte etc.

46 Pag. 186 *Nătîngilor, nătîngilor, doar pentru voi am făcut-o !*

După amintirile martorilor oculari, Karakozov s-a adresat mulțimii în clipa arestării cu cuvintele : „Nătîngilor ! Doar pentru voi am făcut-o, iar voi nu înțelegeți acest lucru !"

47 Pag. 187 *Un țăran, pe nume Osip Komissarov... l-a lovit pe uciga ș peste mînă...*

Mărturiile contemporanilor în legătură cu acest fapt sînt contradictorii : unii afirmă că un țăran-meseriaș care se afla alături de Karakozov, l-a lovit într-adevăr peste mînă ; alții susțin că D. Karakozov a greșit pur și simplu ținta, iar versiunea „salvării" țarului de către Komissarov a fost născocită pe loc de curteni.

48 Pag. 187 *Toată lumea îl învinuia pe prințul Suvorov...*

Suvorov-Rimnikski Alexandr Arkadievici (1804—1882), guvernator general al Petersburgului din 1861, a fost destituit la 4 mai 1866

„cu ocazia desființării funcției de guvernator general militar al Sankt-Petersburgului". De atunci, Oberpolizeimeisterul Petersburgului, fiind direct subordonat Secției a III-a, a devenit singurul stăpîn al poliției.

49 Pag. 188 — *Trebuie chemat Muraviov...*

Muraviov, Mihail Nikolaevici, conte (1796—1866), poreclit „Spînzurătorul" — el a înăbușit răscoala poloneză din 1863 ; a fost guvernator general al regiunii Nord-Vest în perioada 1863—1865, iar la 8 aprilie 1866 a fost numit președinte al Comisiei supreme de anchetă în procesul lui Karakozov.

50 Pag. 188 *...Pe acest nou nobil... năucit acum de atîtea strîngeri de mînă și îmbrățișări...*

Prin decretul din 9 aprilie 1866, lui Komissarov i s-a acordat titlul de nobil de neam.

51 Pag. 188 *Gagarin,* Pavel Pavlovici (1789—1872) — din anul 1864 președinte al Consiliului de Miniștri și al Consiliului de Stat.

52 Pag. 189 *Filaret* (Drozdov ; 1782—1867) — din 1826, mitropolitul Moscovei.

53 Pag. 189 *Trepov,* Fedor Fedorovici (1803—1889) — la 17 aprilie 1866 a fost numit Oberpolizeimeister al Petersburgului în locul lui I. V. Annenkov, destituit.

54 Pag. 190 *Valuev,* Piotr Alexandrovici (1814—1890) — ministrul afacerilor interne din 1861 pînă în 1868.

55 Pag. 190 *...numele său — Karakozov — și titlul nobilar au fost descoperite întîmplător, într-un bilețel găsit în hotelul Znamenskaia...*

În hotelul Znamenskaia, unde Karakozov a locuit puțin timp înainte de atentat, s-au găsit în timpul percheziției o scrisoare și un plic, rupte în bucățele mici. Cu ajutorul lor s-a descoperit adresa lui Ișutin, care l-a identificat pe Karakozov și a divulgat în timpul anchetei și pe alți membri ai cercului său.

56 Pag. 190 *Işutin,* Nikolai Andreevici (1840—1879) — audient al universităţii din Moscova, întemeictorul şi conducătorul asociaţiilor clandestine „Organizaţia" şi „Infernul". În timpul interogatoriilor Comisiei supreme de anchetă nu a dat dovadă de fermitate. Verdictul a fost comunicat lui Işutin şi celorlalţi 33 de acuzaţi la 24 septembrie 1861. „Ca instigator la regicid şi întemeietor al asociaţiei, a cărei activitate urmărea revoluţia economică prin desfiinţarea drepturilor de proprietate şi desfiinţarea ordinei de stat", a fost condamnat la pedeapsa capitală, comutată ulterior în oeră pe viaţă.

57 Pag. 190 *...scriitorul Hudiakov, organizatorul societăţii „Infernul"...* — Hudiakov, Ivan Alexandrovici (1842 — 1876) — culegător de basme şi cîntece populare ; în 1865 a plecat la Londra pentru a se întîlni cu Herzen şi Ogariov, era în strînsă legătură cu cercul lui Işutin, se întîlnea cu Karakozov la Petersburg, îl ajuta cu bani şi era la curent cu pregătirea atentatului, cu toate că nu credea în reuşita lui. Hudiakov nu a fost nici membru, nici organizator al asociaţiei „Infernul".

58 Pag. 190 *Palisadov,* Vasili Petrovici (1815 — 1878 protoiereu ; din 1858 — profesor de teologie la Universitatea din Petersburg. A fost folosit de ohrană pentru obţinerea informaţiilor de la arestaţi, sub pretextul spovedaniei şi discuţiilor religioase. Un rol deosebit de infam a jucat în procesul lui Karakozov, participînd la chinurile la care era supus deţinutul ; cu toate astea, n-a izbutit să-l înduplece pe Karakozov la smerenie şi trădare.

59 Pag. 198 *...cuvintele ministrului de justiţie Zamiatin...* Se referă la Zamiatnin, Dimitri Nikolaevici (1805—1881) — ministrul de justiţie, procurorul Curţii Supreme Penale, care a avut rolul de acuzator în procesul lui Karakozov.

60 Pag. 199 *...Hudiakov, în calitatea sa de ideolog al organizaţiei...*

Datorită fermităţii lui Hudiakov, care la interogatoriu a negat totul şi a refuzat să dea declaraţii referitoare la ceilalţi inculpaţi în proces, comisia de anchetă nu a reuşit să stabilească nici legătura lui cu cercul lui Işutin, nici faptul că l-a vizitat pe Herzen şi, ţinînd seama că era literat şi savant, l-a considerat numai ca ideolog.

El a fost condamnat la degradare civică și deportare în Șiberia, unde și-a pierdut mințile și a murit.

61 Pag. 221 *...gravura lui Ivanov... în care era zugrăvit Ioan Botezătorul propovăduind.*

Mijlocul pînzei lui A. A. Ivanov „Mesia se arată poporului" îl ocupă chipul lui Ioan Botezătorul. Cele mai reprezentative din multiplele crochiuri pentru acest tablou au fost reproduse în gravuri și litografii.

62 Pag. 235 *...Acum, cînd, chemat de urgență, mă duceam la Kazan, era sfîrșitul lui noiembrie 1887.*

Mihail Beideman a murit la 5 decembrie 1887, în ospiciul din Kazan.

CUPRINS

PARTEA ÎNTÎI

Capitolul I
UN FOST OM 9

Capitolul II
SALONUL MĂTUȘII MELE . 20

Capitolul III
EXCURSIA LA LACUL COMO 28

Capitolul IV
OCHIUL STRIGOAICEI . 45

Capitolul V
GÎTULEȚE DE PORUMBEI . 60

Capitolul VI
CAMERA ROTUNDĂ 71

Capitolul VII
TEII ÎN FLOARE 89

Capitolul VIII
DIN TEBA EGIPTULUI ANTIC 101

Capitolul IX
SUB CLOPOT DE STICLĂ . 111

Capitolul X
ÎNVEȘMÎNTAT ÎN PIATRĂ PE VREMEA ECATERINEI A II-A 126

PARTEA A DOUA

Capitolul I
VRUBEL CEL NEGRU . . . 143

Capitolul II
ZEUL CAPRELOR 153

Capitolul III
COCOȘELUL DE LUT . . . 171

Capitolul IV
EXACT LA CINCI . 135

Capitolul V
TOBELE 197

Capitolul VI
PESTE TOT PLĂCINTE . . 205

Capitolul VII
O ADRESĂ . . 215

Capitolul VIII
IARĂȘI ACASĂ . . 222

Capitolul IX
PĂIANJENUL ȘI PUPĂZA . 230

Capitolul X
MIRGHIL 234

Note 241

TIPARUL EXECUTAT LA

ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ „13 DECEMBRIE 1918„

Coli de tipar: 16; comanda nr. 170

COLECȚIA ROMANULUI ISTORIC

Lei 7,50

„O carte mare, la care țin foarte mult, o carte deschizătoare de drumuri, un veritabil roman istoric, fără precedent în literatura rusă..." astfel aprecia Gorki capodopera scriitoarei Olga Forș (1873-1961).

Într-o narațiune densă, reprezentînd o ingenioasă împletire de roman istoric și roman psihologic, Olga Forș reconstituie în paginile cărții un tablou viu, de o forță evocativă covîrșitoare, al imperiului rus sub domnia lui Alexandru al II-lea.

Acuitatea observației, investigația psihologică subtilă și profundă, efectuată într-o manieră originală, conferă romanului *În veșmînt de piatră*, care a cunoscut de-a lungul anilor în patria autoarei peste douăzeci de ediții, o notă distinctă în cuprinsul literaturii anilor 20.